

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2016 • Sayı: 45

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2016 - Sayı: 45 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Adnan TÜZEN

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof.Dr. Hüseyin ÇINAR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Pamukkale Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	SDE Uzmanı

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ	Amsterdam Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İNALCIK	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Musa YILDIZ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	İpek Üniversitesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

Tasarım & Baskı:

Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık
www.semihofset.com.tr - 0 312 341 40 75

TAKDİM

1938 yılından bu yana çıkmakta olan Vakıflar Dergisi, kamu yayıncılığı bağlamında istikrarlı ve en uzun soluklu yayın olarak dikkat çekmektedir. 1938 yılından 2002 yılına kadar *-bazen birkaç yıl arayla-* belli aralıklarla yayınlanan dergi, özellikle 2002 yılından itibaren düzenli olarak yayınlanmaya başlanmış, 32. sayıdan itibaren de hakemli olarak *-Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere-* yılda iki sayı yayınlanmaya devam etmektedir.

Dergimizin istikrarlı bir şekilde zamanında yayınlanması hem Genel Müdürlüğümüzün yayıncılığa vermiş olduğu önemi, hem de yayıncılık bağlamında gelmiş olduğu noktayı göstermektedir. İlimi ve akademik alanda ilgiyle takip edilen Vakıflar Dergisi, daha önce de belirttiğimiz gibi ULAKBİM tarafından taranmakta olup, 44. sayıdan itibaren ise Thomson-Reuters Web of Science veri tabanı tarafından takibe alınmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü olarak yayıncılığımızı yalnızca Vakıflar Dergisi ile sınırlamamış, kültür, sanat, medeniyet ve vakıflar konularını içeren yayıncılığa önem vermiş, 120'nin üzerinde kitap yayınlanmıştır. 2015 yılında *"Tarihte İlginç Vakıflar"* kitabı İngilizce ve Boşnakça basılmış, Arapça tercümesi ise basım aşamasındadır. Ayrıca vakıf konusunda araştırma yapanlar için bir kılavuz olan *"Vakıflar Kaynakçası"* kitabı yayınlanmıştır. 2016 yılında ise *"Mukaddime-i İbni Haldun Tercümesi"* kitabının indeksli tıpkıbasımı yapılmış, ayrıca *"Taceddin Dergâhında İstiklâl Şairi Mehmet Âkif"* kitabı yayınlanmıştır. Uzun bir süredir uzmanlarımız tarafımızdan hazırlanan *"Bosna Hersek Vakfiyeleri"* ise bu yıl sonu itibariyle yayınlanacaktır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü olarak, vakıfları yalnızca hayır hasenât işleriyle sınırlı görmeyerek, ilim, kültür ve sanat alanında da hizmet etmenin de vakfın bir cüz'ü olduğu bilinciyle ilim, kültür ve sanata önem vermekteyiz. Bu bağlamda Vakıflar Genel Müdürlüğü olarak yapmış olduğumuz kültür yayıncılığı büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Nitekim Vakıflar Genel Müdürlüğü olarak *"2015 Yılı Türkiye Yazarlar Birliği Kamu Yayıncılığı Ödülü"* almamız, yayıncılık bağlamında geldiğimiz noktayı göstermektedir.

Dergimizin ve yayıncılığımızın dikkat çekici bir noktaya gelmesine katkı sunan değerli Yayın Kurulu Üyelerine, makale ve kitaplarıyla destek veren yazar ve araştırmacılarımız ile yayına emeği geçenlere teşekkür ederim.

Dr. Adnan ERTEM

Vakıflar Genel Müdürü

ÖNSÖZ

Vakıflar Dergisi 45. Sayısı ile birlikte 2016 yılına merhaba demektedir. Derginin bu sayısı da daha önce olduğu gibi farklı içerikleri ile vakıf, sanat tarihi ve tarih konulu makalelerden oluşmaktadır.

Bu bağlamda sözünü edeceğimiz ilk makale, “İslam Kentinde Vakıfların Ticaret Bölgesinin Oluşumu Üzerine Etkisi: Hayrat- Akar ilişkisinin Döngüsel Doğası” adını taşımaktadır. Çalışmada, İslam şehirlerinde vakıfların kent dokusuna katkıları dini, kültürel, eğitim, sağlık, alt yapı- bayındırlık, sosyal güvenlik ve yardım ile hayırseverlik başlıkları altında tartışılmıştır.

“Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi” başlıklı makale, Ankara Merkez Kalealtı’nda yer alan Ahi Şerafettin Zaviyesi’ni konu almaktadır. Yapı, başkent in Anadolu Selçuklu dönemine ait tek yapı olması açısından önem taşır. Halen kazısı ve restorasyon çalışması devam eden zaviye, çalışmalar tamamlandığında Ahi Şerafettin/Arslanhane Camii ve Türbesi ile birlikte bütünlük oluşturarak bilim dünyasına yenilik katacaktır.

Bir başka çalışmada, Osmanlı Döneminde Karaman Eyaleti’nin Konya Liva’sına bağlı Belviran Kazası’nda bulunan ve XV-XIX. Yüzyıllar arasında inşa edildiği belirtilen tekke-zaviyeler ele alınmıştır. Özellikle tekke ve zaviyelerin işleyişine yönelik birinci el kaynaktan bilgiler sunulmuştur.

Osmanlı döneminde bir süre Anadolu Beylerbeyliği’nin merkezi konumundaki Kütahya, çok sayıda devlet adamının hayratını bünyesinde barındırmaktadır. Bu hayırsever devlet adamlarından biri de Karagöz Ahmet Paşa’dır. Sultan II. Bayezid (1481-1512) döneminde, 16. Yüzyılın ilk yıllarında bölgede sancakbeyliği görevinde bulunmuştur. Bu çalışmada; Karagöz Ahmet Paşa’nın cami, medrese ve mektepten oluşan külliyesinin varlığını XX. yüzyıl başına kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Maalesef günümüze külliye sadece cami ulaşabilmiştir.

Günümüzdeki tanımıyla Anadolu’nun önde gelen kanaat önderlerinden Ebu’l-Hasan Harakânî, Anadolu Selçuklular döneminde Orta Asya üzerinden Kars’a gelmiş, çevresini aydınlatmış, sonrasında katıldığı bir savaş sırasında şehit düşmüştür. Dönemin önemli İslam düşünürleri arasında yer alan Harakânî adına, Sultan III. Murat (1574- 1595) döneminde Kars ve Kalesi’nin imarıyla birlikte türbe, cami ve tekke yaptırılmıştır. Çalışma özellikle tekkenin vakfiyesini konu edinmektedir.

Diğer bir yayın ise “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Yapılarında Malzeme Kullanımı ve Yapım Teknikleri”ni konu almaktadır. Yazar, Orta Anadolu ve Konya’da geleneksel ana yapı malzemesi taşın yanı sıra özellikle Konya’da tuğla malzeme kullanımının yoğunluğuna dikkat çekmektedir.

İzmir’in Tire ilçesinde yer alan ve yazarı tarafından Aydınoğulları Beyliği dönemine tarihlendirilen Anonim Türbe, bu çalışmayla ortaya konmaktadır. Çalışmada, türbe mimari özellikleri açısından incelenmiştir.

Dergideki diğer bir makale, Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki üç camiyi anlatmaktadır. Rize, Trabzon, Artvin- Hopa çevresinde Osmanlı döneminde inşa edilen ahşap tavanlı camileri örnek seçilerek, günümüz teknolojik olanakları, uygulamaları yapılar da denenmiştir.

Kahramanmaraş’ta XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın başına tarihlenen elli ev, mimari ve malzeme-teknik özellikleri açısından incelenmiş, tablolar ile değerlendirme yapılmıştır.

Dergimizin Kitâbiyât bölümünde tanıtımı yapılan kitap, Hüseyin Çınar ve Miyase Koyuncu Kaya tarafından hazırlanıp Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında yayınlanmış olan *Vakıflar Kaynakçası* adlı bibliyografik eserdir. Söz konusu kitabın tanıtım yazısı Ahmet Kılıç tarafından kaleme alınmıştır.

Dergimizin 2016 yılının Aralık ayında yayınlanacak 46. sayısında buluşmak dileğiyle,

Editörler

İÇİNDEKİLER

İslam Kentinde Vakıfların Ticaret Bölgesinin Oluşumu Üzerine Etkisi: Hayrat-Akar İlişkisinin Döngüsel Doğası..... 9	9
The Impact of Waqfs on the Formation of Historical Commercial Zone: The Cyclical Nature of the Property and Charity Relation	
Methiye Gül Çöteli	
Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi 29	29
Ahi (Akhi) Şerafeddin Zawiya in Ankara	
Hakkı Acun - Umut İnci	
Belviran Kazası Tekke ve Zaviyeleri (1476-1876)..... 59	59
The Dervish Convents and Lodges of the Belviran District (1476-1876)	
Hamit Şafakcı	
Kütahya-Karagöz Ahmed Paşa Vakfı..... 91	91
Waqf of Karagöz Ahmed Pasha in Kütahya	
Meltem Aydın	
Ebu'l-Hasan Harakânî Zaviyesi ve Zaviye İçin Kurulan Sultan III. Murat Vakfı 121	121
Ebu'l-Hasan Harakânî's Zawiya and Waqf of Sultan III. Murat	
Mevlüt Çam	
Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Yapılarında Malzeme Kullanımı Ve Yapım Teknikleri..... 143	143
Using Materials and Building Techniques in Buildings in Konya During the Anatolian Seljuk and Principalities Periods	
Azize Aktaş Yasa	
Tire'de İsmi Unutulan Tarihi Bir Yapı..... 177	177
A Historic Building Forgotten Names in Tire	
Mehmet Sami Bayraktar	
Tarihi Ahşap Çatılı Yiğma Taş Camilerin Deneysel Dinamik Karakteristikleri..... 189	189
Experimental Dynamic Characteristics of Historical Masonry Stone Mosques with Wooden Roof	
İsmet Çalık - Alemdar Bayraktar - Temel Türker	
Geleneksel Maraş Evleri 209	209
Traditional Maraş Houses	
Aslıhan Ece Paköz	
Kitâbiyât 235	235
Vakıflar Kaynakçası	
Ahmet Kılıç	

İslam Kentinde Vakıfların Ticaret Bölgesinin Oluşumu Üzerine Etkisi: Hayrat-Akar İlişkisinin Döngüsel Doğası

Methiye Gül Çöteli*

Öz

Bir hayırseverlik kurumu ve bir çeşit maneviyat, dindarlık ikonu olmanın ötesinde, vakıfların İslam kentlerinde kentsel mekânların oluşturulmasında etkisi vardır. Dini ve kültürel hizmetler, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, altyapı ve bayındırlık, sosyal güvenlik ve yardım hizmetleri, hayırseverlik hizmetleri gibi İslam kentinde gerekli olan birçok hizmet, vakıflar olarak kurulan fonlar aracılığıyla sağlanmıştır. Bu araştırmada, İslam şehrinin morfolojik izlerinden biri olan tarihi ticaret bölgesinin (çarşı) oluşumu ve gelişimi üzerinde vakıfların etkisini incelemek ve ticari mülkler ile dindar bir hareket olarak inşa edilen hizmet binaları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada İslam şehirciliğine vakıfların katkısı Kayseri’de çarşının gelişimi üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışma vakıfların İslam kentlerinin kentsel ticari altyapılarının kurulması ve yönetiminde önemli katkılara sahip olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf kurumu, İslami şehircilik, kentsel mekân, kentsel ticari donatılar, mülk, tarihi ticaret bölgesi, çarşı.

The Impact of Waqfs on the Formation of Historical Commercial Zone: The Cyclical Nature of the Property and Charity Relation

Abstract

Beyond being an institution of philanthropy and a type of spirituality – piousness icon, the waqfs have impact on the creation of the urban spaces of Islamic cities. Many services required in the city, like religious and cultural services, education services, health services, infrastructure and public works, social security and support services, and philanthropy services, have been provided through funds established as waqfs. This research is intended to examine the impact of waqfs on the formation and development of historical commercial zone (bazaar) which is a morphological trace of the Islamic city and to reveal the relationship between commercial properties and service buildings of waqfs erected as a pious act. The contributions of waqfs to Islamic urbanism have been analysed in the development of bazaar, through the main example of Kayseri. This study has shown that waqfs have important contributions in the establishment and management of the urban commercial infrastructures of Islamic cities.

Key Words: Waqf institution, Islamic urbanism, urban space, urban commercial facilities, property, historical commercial zone, bazaar.

* Bursa Teknik Üniversitesi Doğa Bilimleri, Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 16330 Yıldırım Bursa, Türkiye; methiye.coteli@btu.edu.tr, arctyler@gmail.com

1. Giriş

20. yüzyılın başından bu yana geçerliliği tartışmalı bir kavram olan “İslam kenti” kavramı ve İslam kenti modeli üzerinden Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Akdeniz’de Müslüman toplumların kurdukları ve yaşadıkları şehirlere ilişkin sayısız analiz ve söylev üretilmiştir. Bunların her biri Batılı muadillerinden farklı değişkenler barındırdığı düşünülen İslam kentinin kentsel yapısını daha iyi tanımlayabilmeyi, açıklayabilmeyi ve somut niteliklerini soyut olarak gösterebilmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda İslam kentinin, dini kuralların çizdiği genel çerçeve içerisinde hukuk kuralları, sosyal standartlar, ahlaki değerler ve estetik normlar ekseninde teşekkül eden yaşam dokusunun ortaya çıkardığı bir yerleşme olduğu söylenebilir.

Falahat’a göre (2013) Fransız oryantalist araştırmacılar William ve George Marçais, Jean Savaget, Roger Le Tourneau, Robert Brunschvig ve Gustave von Grunebaum tarafından başlatılan İslam kenti özelindeki araştırmalar anıtsal yapılardan kentsel doku-form çalışmalarına dönüşmüştür. Hiç şüphesiz ki İslam kenti formunda en belirgin yapısal form, cami ve onu sarmalayan çarşı; bir başka deyimle iş ve ticaret merkezidir. Ancak İslam kenti kavramıyla neredeyse tamamen üst üste çakışan ve İslam kentini karakterize eden bir diğer kavram ise “vakıf”tır.

Vakıf “bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesi” olarak açıklanır. Temelinde insanlığa karşı sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma/dayanışma duygusu gibi değerler olan bir hayır kurumu olması sebebiyle vakıf kelimesi “mevkufe, muharreme, müebbede, câriye” gibi sıfatlar eklenerek sadaka kelimesi ile yan yana kullanılmıştır (Günay, 1986: 475-76, Yediyıldız, 1986: 479). Genç’e göre (2014: 15) vakıflar “iktisadî hayatın devamını garanti altına alan birinci derecede hayatî, vazgeçilmez bir kurum”dur. Zira din, eğitim ve öğretim; kültür; yapım, bakım ve restorasyon;

sağlık; hayri ve sosyal yardım; güvenlik; ulaşım; temizlik; ekonomik altyapı; şehircilik ve savunma hizmetleri gibi birçok kentsel hizmetler vakıflar aracılığıyla topluma ulaştırılmaktadır (Berki, 1965; Ateş, 1982, 1988). Bu hizmetler vakıf mallarından elde edilen gelirlerle finanse edilmekte ve devamlılık sağlanmaktadır. Hizmetlerin/hayratın sürdürülebilirliği için kervansaray, han, bedesten (kaysâriyye, funduk), dükkân, gıda satış yerleri gibi ticarî binalar; şeker, sabun, demir, cam, dokuma, mum, bezir gibi maddelerin üretim atölyeleri ile değirmenler, fırınlar, yağ sıkma makineleri (cendere) gibi imalathaneler; hamamlar ve kahvehaneler gibi toplumsal kaynaşma mekânları; hem kira hem bahçe ve bostanlardan aynı ödemeler yoluyla gelir sağlayan tarım mülkleri bağışlanmaktadır (Yediyıldız, 1986: 484). Vakfa gelir getirici bir gayrimenkul olan tüm yapılar vakıf kurumunun akarlarını oluşturmaktadır. Ayrıca hayvan, alet-edevat, gemi, köle, para gibi menkul mallar da vakfedilmektedir (Günay, 1986: 478).

İslam kentinde vakıf kurumu – imaret/hayrat siteleri/külliyeler ile kentlerin oluşumuna (Barkan, 1942) ve yeniden gelişimine (Yenen, 1988) yani kentleşme ve kentsel büyümeye katkıda bulunmuştur. Dahası toplumsal amaçlı olmalarına karşın vakıf kurucuları gayrimenkul sektörünün öncülerine (*developers*) benzer bir rol oynamış ve böylece vakıflar Müslüman kentlerinin korunmasında rehabilitasyon ve kentsel yenileme projelerinin kâr amacı gütmeyen, sivil, merkezi hükümete bağlı olmayan doğrudan uygulayıcısı olmuşlardır (Nour, 2015). Pirbabaie’ye (2008: 6) göre vakıflar tarihi kentte mekân duygusu yaratmada, mekânın oluşumu ve yeniden inşasında önemli bir role sahiptir ve vakıf mülkleri kentin hem somut hem somut olmayan kültür mirasını oluşturmaktadır.

Bu araştırmada vakıfların İslam kentinin morfolojik (dış görünüş, yapısal özellikleri) izlerinden biri olan çarşı yapılanmasının oluşumu ve tarihi ticaret bölgesinin gelişimi üzerindeki etkisini incelemek ve ticari işletmeler (akarlar) ile hiz-

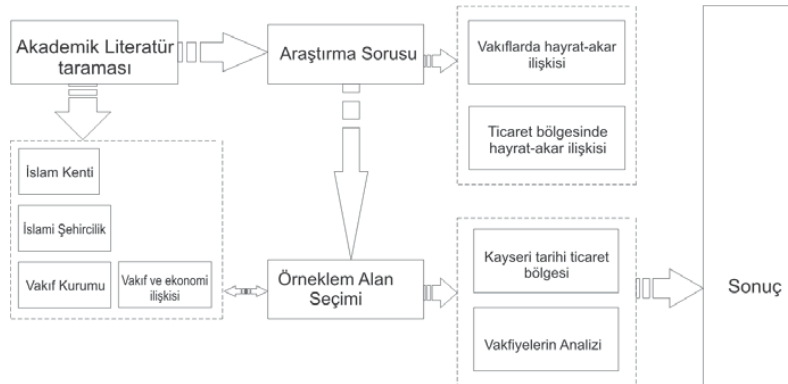
met verilen yapılar (hayrat) arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada vakıfların kentsel ticari donatılar üzerinde nasıl ve ne yoğunlukta bir önemi olduğu, vakıf mülklerinin çarşı içinde hangi gayrimenkulleri kapsadığı sorularına yanıt aranacak ve İslam kenti üzerinden genel sonuçlara ulaşılabilecektir. Böyle bir araştırma tarihi ticaret bölgesindeki vakıfların etkisini gösterdiği gibi aynı zamanda çarşı bölgesindeki hayrat ve akar arasındaki karşılıklı ilişkiyi gözler önüne serecektir.

Araştırmada tarihsel araştırma yöntemi benimsenmiştir (bkz. Şekil 1). Bu bağlamda araştırmada akademik literatür taraması yapılacaktır. Vakıflar-imaret siteleri/külliyeler yoluyla gelişen Kayseri kentinin Osmanlı ve Selçuklu döneminde önemli bir etkiye sahip olan tarihi ticaret bölgesi, hayrat-akar ilişkisi doğrultusunda vakıfların çarşının oluşumuna etkisini açıklamak amacıyla örnek olarak kullanılacaktır. Zira kentin tarihsel gelişiminde temel ekonomik sektör olarak ticaretin ayrı bir özelliği vardır. Araştırmanın en geniş verilerini Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan çarşı bölgesine ilişkin yalnızca Osmanlı dönemine ait bazı vakfiye kayıtları oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde İslam kent formu ile vakıflar ve ekonomi ilişkisinin Osmanlı döneminde geçirmiş olduğu tarihsel gelişim ele alınacak; ikinci bölümde Kayseri örneği üzerinden ticaret bölgesindeki hayrat-akar ilişkisi analiz edilecek; son bölümde ise elde edilen bulgular ışığında sonuçlar ortaya konacaktır.

1.1. "İslam Kenti"

İslam kentinin morfolojik nitelikleri; kent dokusu, ulaşım ağı vb. üzerindeki sorgulamalar bakış ve yöntemsel açıdan üç farklı dönem (bkz. Tablo 1) itibarıyla kentsel yapının temel öğeleri konusunda keskin çıkarımlarla sonuçlanmıştır. İlk önermeler arasında William Marçais (1928: 88), İslam kentinin en temel öğeleri olarak Cuma namazının kılındığı bir Ulu Cami, cami yakınında bir çarşı/pazar alanı ve bunları çevreleyen alanda kamuya açık hamamların olduğunu savunmaktadır. George Marçais'ye göre (1957) İslam kentinin fiziksel niteliklerinden biri olan cami çevresindeki çarşı alanında kazara meydana gelmemiş bir hiyerarşik düzenleme bulunmakta ve ticaret alanları ile konut alanları birbirinden ayrılmaktadır. Bunun yanısıra Von Grunebaum (1961: 145) İslam kentinin Cuma Camisi ve çarşıdan oluşan iki odak noktası olduğunu belirtir. İslam kentinde çarşının ayrıştırıcı bir nitelik olduğu Sauvaget (1941) tarafından da onaylanmasına karşın çarşı için antik dünyanın klasik kentlerinin "yalnızca kolonatl caddesinin yozlaşmış bir kalıntısı" olduğu eleştirisini getirmektedir. Ancak Louis Gardet (1944, 1954) ve Wirth (1975, 2001) İslam kent yapısının başlıca vasfı olarak "suk (suq)" yani çarşıya işaret etmekte ve önemi üzerinde durmaktadır.

Ira Marvin Lapidus, Albert H. Hourani, L. Carl Brown, Eugen Wirth vb.'nin İslam kentine yaklaşımları ise kültürel ve sosyolojik bir zeminde yükselmiş ve İslam kentinin yapısı sosyolojik

Şekil 1. Araştırma tasarımı

ve kültürel nitelikleri; sosyal ahlak ya da sosyal kurumların tezahürü olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle İslam toplumu, Müslümanlar ve İslam kültürü bağlamında daha açık ve sistematik bir biçimde İslam kentini açıklamaya çalışan Lapidus (1969) İslam kentinin kentsel öğelerini; kale, saray (yönetici merkez), Cuma camisi, hanlar, bedestenler ve açık pazar alanlarının oluşturduğu kent merkezi, mahalleler ve dış mahalleler olarak tanımlamaktadır. Lapidus'un görüşüne yakın bir biçimde olan Hourani'ye göre (1970) İslam kenti bir kale, bir kraliyet yerleşkesi/konağı ile ulu cami, dini okullar, pazarlar (*qaysaria*) ve tüccarlara, zanaatkârlara ayrılmış özel mekânlar barındıran bir kentsel merkez içerir. Ancak bunlar arasından Richard Ettinghausen (1973) "eğri dar yollar sendromunun (*the syndrome of the crooked lanes*)" İslam kentini olumsuzlamanın nedeni ve toplumsal konularda organizasyon eksikliğinin delili olarak yorumlanamayacağını savunur. Zira İslam kentinde genellikle ana merkez ve eksen oluşturan çarşı yapılanmasının dükkânlar, atölyeler, hanlar ve diğer önemli binalar ile dolu ikincil sokaklar meydana getirmesi ve bunların çevresinde de konut alanlarının bulunması "kesin bir kentsel organizasyon dokusu" olduğunu gös-

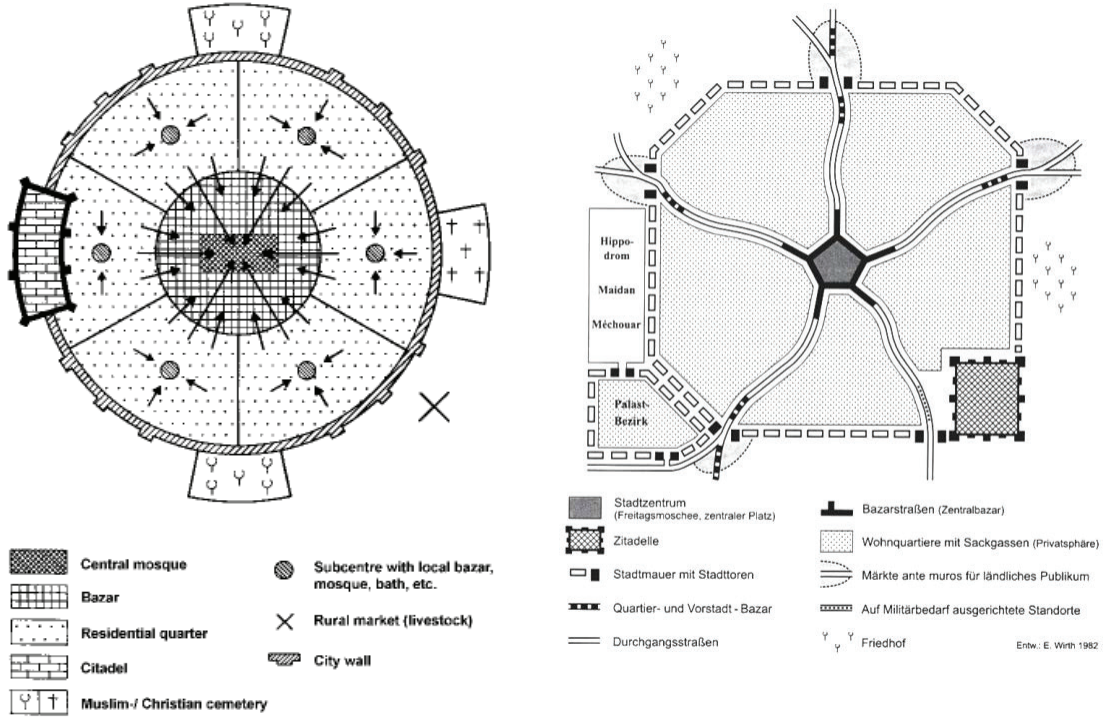
termektedir (Ettinghausen, 1973: 305).

Abu-Lughod, Nazar Alsayyad ve A. Raymond öncülüğündeki yeni yaklaşımlar ise İslam kenti kavramına dair genellemelerin ve olumsuzlamaların hatalı değerlendirmeler içerdiğini, İslam hukukunun gereklilikleri çerçevesinde kentin okunması gerektiğini ve bu nedenle İslam kentinin Batılı kentlere göre anormal ve anarşik yapıya sahip bir kent yerine kendine özgü nitelikler ihtiva eden karmaşık bir sistem olarak algılanmasının doğruluğunu savunmaktadır. Dolayısıyla Raymond (2005: 214) İslam kentinde düzensiz sokak ağı veya kendi ifadesiyle "anarşik İslami sokak-planı klişesini (*the stereotype of an anarchic Islamic street-plan*)" kentin başlıca ticaret sokaklarındaki düzenliliği göstererek reddetmektedir.

Bu tartışmalar ışığında İslam kentinin fiziksel nitelikleri ve morfolojik özelliklerinin soyut olarak ifadesi bir "İslam kenti modeli" (bkz. Şekil 2) ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre kent için öncelikli öneme sahip İslam ibadet yapısı olan camiye merkeze alan şemada çarşı hiyerarşik bir yapılanma içinde caminin çevresine sarılmış olarak gelişmektedir.

I. Dönem	Maghribi Ekolü	William Marçais	(1928)	
		George Marçais	(1939, 1957)	
		Robert Brunschvig	(1947)	
		Roger Le Tourneau	(1957)	
II. Dönem	Revizyonist fikirler	Şam Ekolü	Jean Sauvaget	(1934, 1941)
		İki ekolün birleşimi	Gustave von Grunebaum	(1955, 1961)
		Ira Marvin Lapidus	(1969)	
III. Dönem	Temel eleştiriler / Yeni Yaklaşımlar	Albert H. Hourani	(1970)	
		L. Carl Brown	(1973)	
		Eugen Wirth	(1975, 2001)	
III. Dönem	Temel eleştiriler / Yeni Yaklaşımlar	Janet Abu-Lughod	(1987)	
		Nazar Alsayyad	(1991)	
		Andre Raymond	(1994, 2008)	

Tablo 1: İslam kenti kavramı ve modelinin dönemsel gelişimi

Şekil 2. İslam kenti modeli (Dettmann, 1969: 65; Ehlers, 1991'den) (Wirth, 1982; Will, 2007: 21'den)

Müslümanların çoğunluk halinde yaşadıkları yerleşmelerin plansız, karmaşık, kaotik, düzensiz ve lâbirenti andıran nitelikte olduğunu sıklıkla ve benzer bir dil ile ifade eden batılı oryantalist tarih, mimarlık ve kent araştırmacıları tarafından icat edilmiş olan İslam kenti kavramının önyargılı bir düşünce olduğunu kabul edenlerin ve özellikle bu kavramı kullanmaktan çekinenlerin aksine, Halil İnalçık külliyeleri, camileri, çarşıları, hanları, hamamları ve mahalleleriyle İstanbul'un vakıf-imaret kurumuna dayalı bir İslam şehri olduğu üzerinde derinlemesine bir çalışma ortaya koymuş ve görüşünü şu ifadelerle özetlemiştir:

“Osmanlı şehri İslami şeriatı idealine dayanan ve bu ideali yansıtan belirli bir fiziki ve sosyal organizasyona sahipti. Şehrin bir tarafta bedestan, ana çarşı, dükkânlar ve kervansaraylar ile ticari-sınai bir bölgeye, diğer taraftan da yerel cami etrafında tanzim edilen mahalle topluluklarıyla bir yerleşim bölgesine ayrılması tamamen İslami kavramlara dayanmak-

taydı.” (İnalçık, 1995: 264)¹ Buna göre İslam Şehrinin fiziki organizasyonunda iki bölge; çarşı bölgesi ile bu bölgeden ayrıştırılmış konut alanlarının bulunduğu *yerleşim bölgesi* dikkat çekici bir niteliktedir. Her iki bölge hem işlevsel hem morfolojik farklılıkları itibarıyla İslam şehrinde karma bir kentsel doku üretmiştir. Bu doku düzenden düzensizliğe, basitten karmaşığa, genelden özele doğru giden birlik içinde çeşitlilik/değişkenlik gösteren bir denge üzerine kuruludur. Bu nedenle Batılı/Avrupa merkezli şehir modellerine doğası gereği benzer değildir.

2. Vakıf Müessesesi Ve Ekonomi İlişkisi

Eşitliği kurmaya ve korumaya dayanan Osmanlı iktisadî sisteminde toprak, emek, nakdi ve fiziki sermaye üzerinde sıkı denetim ve müdahale mekanizması 18. yüzyılın sonlarına kadar ayakta kalmıştır. Genç'e göre (2014: 16) sistemin temel hedefi “kaynakları mümkün olduğu kadar eşit bölmüşürmek, ...tam istihdam sayesinde herkesin refaktan faydalanmasını

¹ İnalçık, İslam kenti için İslami kurumları aşırı idealize eden görüş ile tamamen olumsuzlamaya dayalı düşünce arasında bir ortayolun bulunması gerektiği kanaatini savunmaktadır.

temin etmekte. ...eşitliğin bozularak bir grubun zenginleşmesi istenmezdi... Amaç zenginliği yok etmekten ziyade fakirliğin ortaya çıkmasını önlemektir." Küçük ölçekli işletmelerden oluşan sistemde hukuk kuralları içinde uygun olarak karşılanan %5-10 ve daha da düşük bir oranda kâr haddi çok sınırlı bir sermaye birikimi sağlayabilmekteydi (Genç 2014: 12-13, Ergin 1922: 407-408). Diğer yandan devletin yönetim kadrolarında bulunanlar gelirlerinden tasarruf ederek servet sahibi olabilseler bile devletin mal varlığına el koyma yetkisi (müsadere) ile bireylerin elinde sermaye birikiminin önüne geçilmiştir (İpşirli, 2006).

Devletin kontrolü altında ancak yönetimi dışında kalan vakıf müessesesi ile servet sahipleri hem mal varlığına el konulması riskini bertaraf etme, hem vakıf sahibinin adını dünyada ebedi kılacak hâyır işleri gerçekleştirme imkânına sahip olmuştur (Baer, 1969: 79; Barnes, 1987: 84; Gibb ve Bowen, 1950: 169; Çizakça, 2000: 6; Pamuk, 2007: 84). Ancak Gerber (1998: 157-158) ve Abou-el-Hac (2000: 83) müsadere riskinin fazlaca bir ehemmiyeti olmadığını savunmaktadır. Zira askeri sınıfın dışında tüccar, esnaf ve zanaatkârlar tarafından da vakıflar kurulmuştur (Koyuncu Kaya, 2014). Örneğin; 18. yüzyılda vakıfların % 90'ı askerî sınıf ve/veya yakınları tarafından; %10 ise reaya sınıfından olan kişilerce kurulduğu bilinmektedir (Yediyıldız, 2003:160-164). Benzer bir biçimde Çiftçi (2011: 641-642) Osmanlı'da vakıfların özellikle kentlerde özel mülkiyetin varlığı nedeniyle ne hayır yapma duygusundan ne de özel mülkiyeti güvenceye alma ihtiyacından kaynaklandığını ve vakıfların 16-18. yüzyıllar için "özel mülkiyeti aşan ve piyasa ekonomisindeki rekabet koşullarını baltalayan, özel mülkiyet üstü yapılanma" olduğunu iddia eder.

Osmanlı ekonomisi ilkelerinden biri olan *fiskalizm* devletin gelirlerini maksimum seviyede artırmak, diğer yandan devlet harcamalarını minimum seviyede tutmak şeklinde bir sistem tanımlamaktadır (Genç, 2005). Vakıf mües-

sesesinin varlığı nedeniyle gelir dağılımındaki adaletsizlik ve buna bağlı olarak oluşan sınıf farklılıkları ve toplumsal ayrışma Osmanlı toplumunda gelişme zemini bulamamış ve bireylerin sermaye birikimleri "sosyalleştirilip kamu hizmetine" (Akbulut, 2006: 65) yönlendirilmiştir. Ertem'e göre (2011) vakıflar aracılığıyla üst gelir grubunun servetinin bir kısmını kendi mülkiyetinden çıkararak toplumsallaştırması ve gelirin alt gelir grubuna hizmet, gelir ve istihdam şeklinde yayılması sayesinde toplumda gelir dağılımında kendiliğinden bir dengelenme söz konusudur.

Vakıflar eğitim, sağlık, sosyal yardım, ibadet ve bayındırlık gibi hizmetlerin sağlanması konusunda devletin yükünü üzerine almış ve Osmanlı ekonomisinin yaklaşık %15-20'si vakıflara emanet edilmiştir (Armağan, 2006: 169-171). Araştırma sonuçlarına göre; zirâî işletmecilik, imalat sanayi, ticaret, gayrimenkul sektörü, istihdam ve para konularında etkili olan vakıfların 17. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin % 15,97'sini (Yüksel, 1998: 14), 18. yüzyılda % 26,80'ini (Yediyıldız, 1985: 151) 19. yüzyılda ise % 15,77'sini (Öztürk, 1995: 25) kontrolü altında tuttuğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu hizmetlerin yürütülebilmesi için personel çalıştırılması ve karşılığında maaş ödenmesi nedeniyle vakıfların Osmanlıda istihdamı arttırıcı yönde katkıda bulunduğu örnekleri ile sabbittir (Güran, 2006).

Buna rağmen 19. yüzyılda (1826) ıslahat gerekçesiyle vakıfların Evkâf-ı Hümayun Nezâreti adı altında merkezileştirilmesi eylemi kurumsal işleyiş mekanizmalarını çalışmaz hale getirmiştir (Köksal, 2014: 348). 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı kentlerinde vakıf eliyle kurulan imaret sistemi yani külliye yerine yeni kamu binalarının devlet eliyle inşa edilmesi anlayışı hâkim olmuş ve böylece vakıflar yalnızca cami ve türbe yapılarının kurucu sıfatına gerilemiştir (Cerasi, 1999: 289). 1856 yılından itibaren ise belediye teşkilatlanmasının şehirlerde yaygınlaşması sonucunda vakıfların

kurumsal olarak küçülme sürecinin tamamlandığı söylenebilir.

Netice itibarıyla vakıf müessesesinin devletin/kamu yönetiminin kent ekonomisindeki katkı payını, kamusal yatırım maliyeti harcamalarını azaltan sosyal bir İslami kurum olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla kentleşme ve mekânsal büyüme (urban growth) sürecinde külliyeler eliyle kent üzerinde etkisi görülen vakıf müessesesi kent ekonomisiyle derinlemesine ilişkilidir.

3. Kayseri Tarihi Ticaret Bölgesinde (Çarşı) Hayrat-Akar İlişkisi

Kayseri şehrinde² M.Ö. 3500 yıl öncesine kadar uzanan yerleşme geçmişi aynı zamanda zengin bir ticaret tarihine sahiptir. Ticaret yaşamının hareketli geçtiği bir tarih öncesi yerleşme nüvesi olan Kültepe-Kanesh Karum (M.Ö. 2000-1600) ile Kuzey-güney ve doğu-batı yönünde uzanan ticaret yollarının düğüm noktası olan bugünkü mevkiindeki Kayseri *şehri* ticaret tarihinin bölgedeki gelişimini ortaya koymaktadır.

Evliya Çelebi'nin (1970) detaylı anlatımı ile Kayseri çarşısı ve pazarlarının fiziki görünümü şu şekilde dile getirilmektedir: "Kayseri'nin de Bursa ve Edirne gibi iki yerde kâgir kapalı çarşısı vardır. Biri kuyumcular ki her türlü kıymetli eşya ve mücevherler bulunur... Büyük bedestende zengin tüccarlar alış veriş edip nice çeşitli kumaşlar satın alırlar. Büyük çarşılardan Uzun Çarşı gayet süslüdür...". Buradan Kapalı Çarşı, Bedesten ve Uzun Çarşı'nın ticaret bölgesi içinde göze çarpan yapılar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yapılar ve çarşılar arasında bazıları vardır ki diğerlerinin inşasını ve bölgenin alansal olarak yayılımını etkilemiş görünmektedir. Çarşı bölgesinin formunu ve morfolojik evrimini (bkz. Şekil 3) ticaret yapıları üzerinden izlemek mümkündür.

² Kayseri şehrinin yaklaşık M.1080 yıllarında Danişmendliler; M.1169 yılında da Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan tarafından Selçuklu ülkesine dâhil edildiği belirtilmektedir (Usul, 2007: 23-24) ve böylece Türk-İslam dairesi içerisine girdiği bilinmektedir.

3.1. Çarşının Fiziksel Evrimi

Kayseri'nin tarihî ticaret bölgesi, İstanbul ve Bursa'dan sonra Anadolu coğrafyasının günümüze gelebilmiş önemli geleneksel çarşılarından biri olarak kabul edilir (Özdoğan, 1948: 86). Ticari bölgede fiziki yapılaşma Selçuklu dönemine dayandırılmasına karşın esas gelişme şehrin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ile ortaya çıkmakta ve ticaretin canlılığı devam ederek gün geçtikçe şehrin ticari önemi artmaktadır (İnbaşı, 1992). Bölge içinde pek çok cami, medrese, kilise, han, hamam ve bağımsız dükkânlar, mağazalar, odalar inşa edilmiştir. İnşa faaliyetlerinden şehrin önde gelen yönetici, askeri sınıfının önemli bir payı olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Osmanlı öncesi dönemi kaynaklarında ismi bulunmayan "Bezzazlar Çarşısı", 1477 yılında inşa edilerek Osmanlı döneminin dışkale surları içinde bulunan en erken tarihli çarşısı unvanını almıştır.³ Bu tarihten itibaren pek çok sayıda ticari işleve sahip yapılar, şehrin dışkale surları içinde ve kale kapıları boyunca gerçekleştirilmiştir.

Kayseri şehrinde ticaret bölgesinin morfolojik olarak en temel değişimi, 15. yüzyılın sonunda Osmanlı'nın Kayseri'yi fethi ile inşa edilen Kayseri Bedesteni ile başlamıştır. Bedesten'in kitabesine göre yapı II. Bayezid döneminde Abdulhay oğlu Emir Mustafa tarafından 1497 senesinde yaptırılmıştır. İçkale dışında, ancak dışkale surlarının içinde yer alan ve Hançerli Sultan Vakfına ait olan Bedesten (Çayırdağ, 1981, 2006; Nazif, 1987) inşa edildiği dönemde Bezzazistan / "Tüccar Çarşısı" olarak tanınmaktadır.⁴ Ulu Cami'nin kuzeyinde bulunan bedesten 19. yüzyılda (bkz. Şekil 4) güneyden Vezir Hanı'nın üçüncü avlusuna, kuzeyden Kapalı Çarşı'nın Terziler Çarşısı'na, doğudan yine Kapalı Çarşı'nın Sipahi (Uzun Çarşı) Çarşısı'na bitişiktir.

³ *Ahmet bin Abdürrahman Vakfiyesi* (H. 882), VGMA, D. 608/1, 111/132.

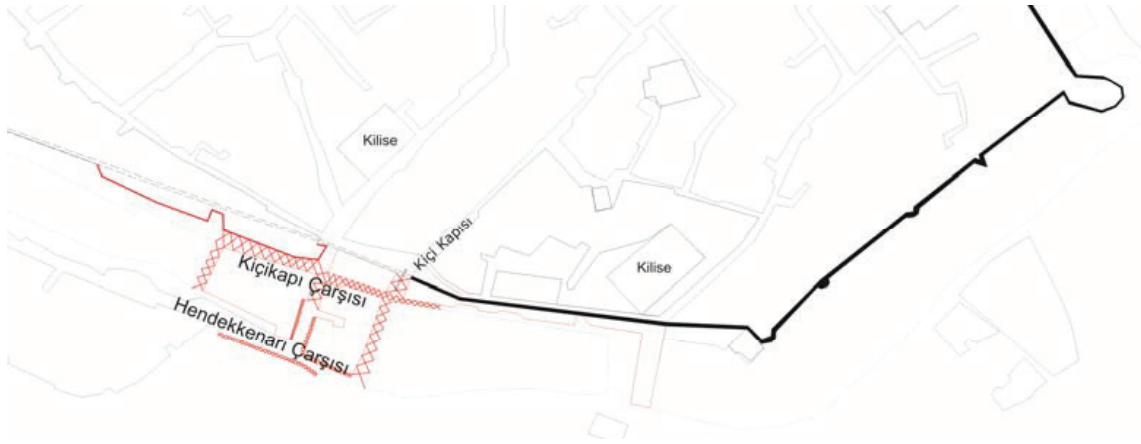
⁴ *Kadı Hacı Bedrüddin Mahmud ibn Süleyman Vakfiyesi* (H. 966), VGMA, D. 582, 24/12.

Şekil 3. Kayseri şehri (Euthchides 1882'den uyarlanmıştır)

Şekil 6. Güney dışkale surları ve hendek çevresi ticaret yapıları

da ticaret yapısı vakfedilmiştir. Bu vakfiyeden yola çıkarak Nasrullahzade Hanı'nın Pamuk Han'dan farklı bir ticaret yapısı olduğu söylenebilir. Nitekim Çayırdag (2001: 247) Nasrullahzade Hanı'nın kaynaklarda adı geçen Kapan Hanı olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia 1584 tarihli Nasrullahzade Hacı Mehmed vakfiyesindeki kayıtlarca teyit edilmektedir. Ayrıca dönemin şer'iyeye sicili kayıtlarında At Pazarı mevkiinde Kapan Hanı'nın bulunduğu anlaşılmaktadır (Karagöz 2009: 270).

16. yüzyılın sonunda çarşı bölgesinin kuzey dışkale sur duvarlarını (bkz. Şekil 5) taşmasını sağlayacak kadar güçlü bir etki yaratan yapılar topluluğunun inşasıyla formel yapının derinden etkilendiği görülmektedir. 1581 tarihli vakfiyeye göre burada, sur duvarları dışında, Kurşunlu Cami ve yakınında bulunan Ahmed Paşa Hanı yanı sıra bir büyük imaret, bir mektep, bir muallimhane ve bir hamam vakfedilmiştir.⁷ Cami ve çevresindeki yapıların bir külliye niteliğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Böylece çarşı bölgesinin morfolojik olarak kuzeybatı gelişme odağı tayin edilmiştir. Söz konusu külliye ile kuzeybatı sur duvarları arasında batıya doğru uzanan yol aynı zamanda Uzun Çarşının bulunduğu bir ticaret bölgesini oluşturmaktadır.

17. yüzyılın başlarında kuzeydoğu dışkale sur duvarlarını aşan ve Paşa Sarayının (Hükümet binasının) ardında ticaret yapılarının inşası çar-

şı bölgesinin yayılımını bu yönde etkilemiştir. Abdi Bey veya "Kıflamazoğlu" adı ile tanınan Kığnamaz Hanı'nın At Pazarı mevkiinde 1622 yılında yaptırıldığı bilinmektedir (Nazif, 1987). Dolayısıyla dışkalenin At Pazarı Kapısı ve çevresinde vakfedilen bu yapılar topluluğu ile At Pazarı mevkiinin hemen doğusunda gelişen konut alanları sayesinde çarşı bölgesinin morfolojik olarak kuzeydoğu yayılımının belirlendiği açıkça görülmektedir. 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kentin güneyinde bulunan Boyacı Kapısı çevresinde (bkz. Şekil 4) demirciler ve muaytabların (keçi kılı dokuyan zanaatkarların) yer aldığı ve bir çarşı niteliğinde ticaret etkinliklerinin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.⁸ Güneydoğu dışkale kapısı olan Kiçikapı çevresinde (bkz. Şekil 6) yine ticari mekânlar olarak Hendekkenarı çarşısı ve Kiçikapı çarşısı gibi çarşı gruplarının bulunduğu söylenebilir.

18. yüzyılda Çarşı bölgesini etkileyen en önemli unsur, Kayseri Ulu Cami'nin kuzeydoğu köşesinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın 1723 senesinde (Keskin, 2000) inşa ettirdiği Vezir Hanı olmuştur (bkz. Şekil 4-5). Söz konusu han yapısı, yer seçimi, kapladığı alan ve ihtiva ettiği oda sayısı bakımından Kayseri'nin suriçinde günümüze ulaşan ticaret hanları arasında en büyüğüdür. Hanın ana giriş kapısı doğuda olmakla birlikte, hemen bitişiğinde bulunan Urgancılar Çarşısı'nın giriş kapısının yakınındadır. Yapı üç

⁷ Mehmet Beyoğlu Hacı Ahmed Paşa Vakfiyesi (H. 989), VGMA, D. 503, 326/165.

⁸ Hasan Paşa Vakfiyesi (H. 1085), VGMA, D. 618/1, 61/45.

Tablo 2 Vakıfların Hayrat-Akar İlişkisi

Kuruluş Dönemi	Vakıf Adı	Vakıf Kurucu Sınıfı	Vakfedilen Akarın Niteliği			Akarın Tahsis Edildiği						
			Dükkân (adet)	Han (adet)	Diğer (adet)	Hizmetler				Yer		
						Aile fertleri	Dini Hiz.	Eğitim Hiz.	Sosyal Hiz.	Şehir içi	Şehir dışı	
19.yy öncesi	Hoca Ahmet bin Abdürrahman Vakfı		4	*	*						■	
	Mustafa Bey ibni Abdülhayy Vakfı	Askeri	42	Pamuk han	*						■	
	Hançerli Sultan Vakfı		*	Bedesten	*	**					■	
	Piri Mehmet Paşa Vakfı	Askeri	2	Gön hanı	*							□
	Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed Vakfı		5	*	*						■	
	Bamyacızade İbrahim ve Osman ve Yahya Efendilerin (Hacı Hamza) Vakfı		6	*	*						■	
	Gavremzade Abdülkadir Ağa Vakfı		25		*						■	
	Kadı Bedrettin Mahmut Vakfı	Askeri	*	Han	*						■	
	Hacı Mehmed Vakfı		1	*	*						■	
	Nasrullahzade Hacı Mehmed Vakfı		54	Nasrullahza de hanı	*	**					■	
	Mehmet Beyoğlu (Doğancı) Hacı Ahmed Paşa Vakfı	Askeri	*	Ahmed Paşa hanı	*						■	
	Çerkes Bey ibni İsa Bey Vakfı	Askeri	13	*	*						■	
	Abdi Bey Çeşmesi vakfiyesi		6	Abdi Bey (Kıflamazoğlu)	*						■	
	Hasan Paşa Vakfı	Askeri	15	*	*						■	
	El-hac Ali Efendi İbnül-hac Yusuf		5	*	*						■	□
	Abdulvahhab Efendi Bin Mustafa Vakfı		1	*	*						■	
	Es-Seyyid el-Hac Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfı		29	*	*						■	
	Damat İbrahim Paşa Vakfı	Askeri	*	Vezir hanı	*	**						□
	Şeyh Kasım Efendi Kızı Şerife Emine Hatun Vakfı		1	*	*						■	□
	Es-Seyyid Mehmed Ağa ibni's-Seyyid Mustafa Efendi Vakfı		2	*	*						■	
Matbah Emine Hacı Halil Efendi Vakfı	Askeri	44	*	1						■	□	
El-Hac Halil ibni el-Hac Ali Vakfı		3	*	*						■		
19. yüzyıl sonrası	Güpgüzade Seyyid Hacı Ebubekir Ağa bini Hacı Mustafa Ağa Vakfı		120	*	*						■	
	Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı		147	*	*						■	
	Ebubekir ve Şerife Emine Vakfı		8	*	*						■	

avlılu ve iki katlı olarak programlanmıştır. Vezir Hanı İstanbul başkent yapılarında görülen üç avlılu planı ile Anadolu'da inşa edilen taşra ticaret yapıları arasında tekil bir örnek olarak dikkate değer bir yapıdır.

Bu han yapıları arasında kalan kentsel toprak üzerinde pek çok çarşı ve dükkânın kurulmuş olduğu, şehrin 19. yüzyıl haritası üzerinde (bkz. Şekil 3) açık bir biçimde izlenmektedir. Böylece içkalenin batısında ve bedestenin doğusundaki alanda sıkışmış Paşa (Hükümet) Sarayı ile Bedesten arasında, kuzey-güney istikametine serpilmiş ve benzer ticari malların satışında uzmanlaşmış ticari işlikler (işyerleri) zamanla çarşı alanlarını oluşturmuştur. Böylece meydana gelen Kayseri Kapalı Çarşısı İstanbul Kapalı Çarşısı'ndan sonra ikinci büyük, Anadolu'nun ise en büyük kapalı çarşısı olma özelliğini haizdir.⁹

3.2. Çarşı Bölgesinde Vakıfların Para Getiren Mülk (Akar) Kayıtları

1550 – 1600 tarihleri arasında 1-2 bedesten, 4 han ve en az 43 vakıf dükkânının bulunduğu bilinen Kayseri kent merkezi (Faroqhi, 1994), 1872 yılında çarşı, han ve caddelerde yer alan dükkân, mağaza, oda, peyke gibi toplam 2749 adet ticari işyerine¹⁰ sahiptir (Cömert, 2007: 11-13). 1900 tarihinde ise tarihi ticaret bölgesi, 3722 dükkân ve mağaza ile 30 han yapısını barındıran bir merkeze dönüşmüştür (Çayırdağ, 2001).

3.2.1. Çarşı Bölgesinde Hayrat-Akar İlişkisi

Müslümanlara ait vakıf kayıtlarında gelir getirici mülkler olarak; hanlara, çarşılarla, mağazalara ve dükkânlara dair geniş bilgiler yer almaktadır. Osmanlı döneminin Kayseri'ye ilişkin en erken tarihli vakfiyesi 15. yüzyılın sonuna; en geç vakfiye 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

⁹ Kapalı Çarşı 1840 ve 1870 yıllarında büyük çaplı bir yangın geçirmiştir. Buna rağmen 1804 dükkânlı olarak büyük bir bölümü yeniden inşa edilmiştir (Erkiletlioğlu 1993: 143-144). Özellikle Kapalı Çarşı'nın kuzeyde yer alan Meydan Kapısı'na ve Odun Pazarı Kapısı'na kadar uzandığını Eutschides'in haritasından tespit etmek mümkünse de yapının kuzeyi günümüzde biçimsel ve işlevsel olarak büyük bir değişikliğe uğramıştır. Bu sebeple Kapalı Çarşının günümüz Urgancılar Çarşısı ile Hacı Efendi Çarşısı girişleri dışında kalan girişler orjinal yapıya ait değildir.

¹⁰ Bunun 1165'i dükkân, 216'sı ise mağazadan oluşmaktadır.

Mahiyetine göre elde edilen gelirin tahsis edildiği hizmetler arasında (bkz. Tablo 2), aile fertleri (% 36), dini gruplar ve hizmetler (% 36), eğitim hizmetleri (% 14), sosyal hizmetler (% 14) bulunmaktadır. 19. yüzyıl öncesinde vakıf gelirinin dağılımında dini hizmetlere % 28'lik oranla en büyük pay ayrılmaktadır. 19. yüzyıl öncesinde vakıfların %40'nın, 19. yüzyıl sonrasında ise tamamının gelirinin aile fertlerine ayrıldığı görülmektedir.

Vakıf gelirlerinin dağılımı mekânsal olarak ele alındığında Kayseri şehri dışına akar transferine dair örneklerle de rastlanmaktadır. Bunlar arasında 1521 tarihli Pir Mehmed Paşa ibn Mehmed Cemalüddini Aksarayî Vakfı'na ait vakfiyede (927) Gön Hanı'nın Kanuni Sultan Süleyman dönemi vezirlerinden Pir Mehmet Paşa tarafından Konya'da Siyavuş adı ile bilinen mevkideki mescide, imarete, zaviyeye, hanıkaha, şeyh meskenine ve Aksaray şehrindeki mektebe gelir getirmek amacıyla vakfedildiği belirtilir. Bir diğer önemli örnek ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın vakfiyesidir. Vakfiyede Vezir Hanı'nın Nevşehir'de yer alan cami ve imaretine gelir temin etmek üzere yaptırıldığı belirtilmektedir (Karagöz, 2009). Buradan hareketle vakıfların % 8'inde gelirin tamamının Kayseri şehri dışına transfer edildiği söylenebilir.

Çarşı Bölgesinde Vakıfların Etkisi

Kayseri çarşı bölgesi vakıf kurucularının %4 ilmiye, %30 askeri, %66 ise reaya (tüccar ve zanaatkâr) sınıfından olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kayseri çarşı bölgesinin sivil bir yapılanma olduğu söylenebilir.

Araştırma bulguları Kayseri tarihi ticaret bölgesinde vakıf akarlarının dükkân, mağaza, oda, ev, menzil ve kârhanelerden meydana geldiğini, vakıf müessesesi yoluyla inşa edilen vakıf mülklerinin, Kayseri kentsel ticari donatıların büyük bir bölümünü oluşturduğunu göstermektedir. Vakıf akarlarının büyük bir bölümü (%95'i) dükkân ve mağazalardan oluşmaktadır. Bunlar ise kentin toplam işletmelerinin %40'ını meydana getirmektedir. Vakfiyelerden elde edilen bilgiler

işığında 10 adet han yapısının; Bedesten, Kayseri Ulu Cami'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan Vezir Hanı, Penbe (Pamuk) Hanı, Gön Hanı, Pir Mehmed Paşa'ya ait Deve Hanı, Hatuniye Medresesi'nin kuzey yanında 1533 yılına ait bir Han, Nasrullahzade Hanı, Bezzaz Hanı, Ahmed Paşa Hanı, Abdi Bey veya "Kıflamazoğlu" adı ile meşhur olan Kığnamaz Hanı'nın vakıf eseri olduğu kesin olarak söylenebilir. Hatta Kazzazlar (İpekçiler) Çarşısı gibi tamamı vakıf olarak inşa edilmiş kentsel ticari donatların var olduğu bir gerçektir. Bursa menşeli Mustafa Bey ibn Abdülhayy ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa vakıflarının Kayseri'deki akarları Kayseri çarşısının vakıflarca tercih edilen bir çarşı bölgesi olduğunu ve bu nedenle burada mülk sahibi olmanın yüksek gelir getirme ihtimali olduğunu göstermektedir. Ayrıca 19. yüzyıl sonrasında Kayseri şehrinde vakıfların yalnızca aile fertlerine gelir temin etmek amacıyla kurulmuş olmaları Osmanlı sosyal ve iktisadi sisteminden sapma eğilimi gösterir.

4. Sonuç

Bu çalışmada amaç vakıfların İslam kentinin morfolojik izlerinden biri olan çarşı yapılanmasının oluşumu ve tarihi ticaret bölgesinin gelişimi üzerindeki etkisini incelemek ve hayrat ve akar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Araştırma sonuçlarından ilki Kayseri şehrinin cami-çarşı-kale düzlemindeki formel yapılanmasına göre şehrin İslam kenti modeline uygun; cami çevresinde bedestenin inşası ve kentin ticaret merkezinin gelişmesi şeklinde bir morfolojik yapısı olduğudur. Bu bağlamda Kayseri tarihi ticaret bölgesi örneği İslam kenti üzerinde vakıfların çarşının oluşumu ve gelişimi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kayseri örneğinden hareketle askeri ve yönetici sınıfa mensup kişilerce çarşı bölgesinin gelişiminin yönlendirildiği görülmektedir.

Araştırmada hayrat ve akarların dağılımı göstermektedir ki, vakıfların çarşı bölgesinde inşa ettiği akarların büyük bir bölümü yine Kayseri şehri içerisinde bulunan cami, medrese gibi din ve eğitim kurumları ile içme suyu altyapı hiz-

metlerinin devamlılığı için kullanılmıştır. Bundan dolayı vakıf kurumu, kentsel ticari altyapı ve kentsel ekonomik aktiviteler ile doğrudan bağlantılı bir sistem üzerine kuruludur. Vakıfların oluşturduğu hayrat ve akarlar arasındaki döngüsel ilişki birbirini besleyen ve kentsel hizmetlerin devamlılığını sağlayan bir doğal yapı ortaya koymuştur. Bir yandan cami gibi dini kurumların inşası diğer yandan onlara gelir getirci dükkân, han, hamam, bedesten gibi vakıf mülklerinin yapılması doğrudan kentsel mekânın oluşumu ve gelişimini sağlamıştır.

Şekil 7 Hayrat-akar ilişkisinin döngüsel doğası

Sonuç itibarıyla merkezi iş ve ticaret merkezi konumunda olan çarşı, İslam kentinin ekonomik örgütlenme ve finans merkezidir. Merkezî, dinî, sosyo-kültürel ve ticarî kurumları içerisinde barındıran ve ana ticaret yolları üzerine tutunan çarşı bölgesi, tıpkı su üstünde dikey pozisyonda geminin suda kalmasını sağlayan bir gemi omurgası gibi kentin omurgasını; kenti ayakta tutan yapıyı teşkil etmektedir. Bu nedenle İslam kentinin temel biçimsel, yapısal ve sistematik ögesi çarşı bölgesidir. Bu omurganın inşasında vakıfların güçlü bir etkisi olduğu gibi deformasyonu şüphesiz ki sistemi derinden etkileyecek önemli bir boşluk meydana getirecektir. Bu boşluğun oluşmamasının temelinde hayrat-akar ilişkisinin döngüsel doğası içinde işleyen vakıfların sürdürülebilir bir hizmet sunumu yatmaktadır. Ne var ki, 19. yüzyılın başında vakıfların kamusal-kentsel hizmet sunan kurum olmaktan uzaklaşmış ve yalnızca bireysel ve/veya belli grupların yararına hizmet eden bir yapıya dönüşmüştür. Bu nedenle yerelde üretilen akarın yine yerinde kullanılması suretiyle yerel hizmetlerin karşılanması olarak ortaya çıkan hayrat-akar ilişkisinin döngüsel doğası bozulmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları:

Abdulahhab Efendi Bin Mustafa Vakfiyesi (H. 1124), Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No (D.): 734, s.176, sıra 97; VGMA, D. 734, 176/97.

Ahmet bin Abdürrahman Vakfiyesi (H. 882), VGMA, D. 608/1, 111/132.

Bamyacızade İbrahim ve Osman ve Yahya Efendilerin Hacı Hamza Vakfiyesi (H. 936), VGMA, D. 1759, 225/136.

Çerkes Bey ibn İsa Bey Vakfiyesi (H. 996), VGMA, D. 58, 339/338.

Ebubekir ve Şerife Emine Vakfiyesi (H. 1240), VGMA, D. 556, 37/333.

El-Hâc Ali Efendi ibnül-hâc Yusuf Vakfiyesi (H. 1085), VGMA, D. 2108, 106/90.

El-Hâc Halil ibn el-Hâc Ali Vakfiyesi (H. 1142), VGMA, D. 735, 131/62.

El-Hâc Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer Vakfiyesi (H. 1217), VGMA, D. 594, 178/129.

El-Hâc Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer Vakfiyesi (H. 1222), VGMA, D. 594, 183/130.

El-Hâc Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer Vakfiyesi (H. 1126), VGMA, D. 594, 185/131.

El-Hâc Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfiyesi (H. 1126), VGMA, D. 734/3, 283/143.

El-Hâc Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfiyesi (H. 1129), VGMA, D. 734/2, 190/105.

Es-Seyyid Mehmed Ağa ibni's-Seyyid Mustafa Efendi Vakfiyesi (H. 1140), VGMA, D. 735, 131/64.

Gavremzâde Abdülkadir Ağa Vakfiyesi (H. 940), VGMA, D. 1759, 740/98.

Hacı Mehmed Vakfiyesi (H. 987), VGMA, D. 608, 171/200.

Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed Vakfiyesi (H. 929), VGMA, D. 581/2, 345/346.

Hasan Paşa Vakfiyesi (H. 1085), VGMA, D. 618/1, 61/45.

Kadı Hacı Bedrüddin Mahmud ibn Süleyman Vakfiyesi (H. 966), VGMA, D. 582, 24/12.

Kadı Hacı Bedrüddin Mahmud ibn Süleyman Vakfiyesi (H. 978), VGMA, D. 582, 37/13.

Matbah Emini El-Hâc Halil Efendi ibn El-Hâc Ali Vakfiyesi (H. 1142), VGMA, D. 735, 86/37.

Mehmed bin Nasrullah Vakfiyesi (H. 992), VGMA, D. 582/1, 101/73.

Mehmed bin Nasrullah Vakfiyesi (H. 993), VGMA, D. 582/1, 111/74.

Mehmed bin Nasrullah Vakfiyesi (H. 996), VGMA, D. 582/1, 112/75.

Mehmet Beyoğlu Hacı Ahmed Paşa Vakfiyesi (H. 989), VGMA, D. 503, 326/165.

Mustafa Bey ibn Abdülhâc Vakfiyesi (H. 907), VGMA, D. 584, 150/76.

Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfiyesi (H. 1129), VGMA, D. 603/1, 11/6.

Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfiyesi (H. 1121), VGMA, D. 608/1, 6/5.

Pir Mehmed Paşa ibn Mehmed Cemalüddini Aksarayî Vakfiyesi (H. 927), VGMA, D. 747, 178/151.

Şeyh Kasım Efendi Kızı Şerife Emine Hatun Vakfiyesi (H. 1140), VGMA, D. 608/2, 366/310.

Harita:

Eutychides, J. (1882). *Projet de Rectification Des Rues de Caesareia*. Kayseri: Empire Ottomane Ministre des Travaux Publics.

İkincil Kaynaklar:

Abou-El-Hâc, Rifa'at Ali (2000). *Modern Devletin Doğası*, (çev. O. Özel, C. Şahin), İstanbul: İmge Kitabevi.

Abu-Lughod, Janet L. (1987). "The Islamic City, Historic Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance", *International Journal of Middle East Studies*, 19(2), 155-176.

Akbulut, İlhan (2006). "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi", *Vakıflar Dergisi*, 30, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 61-72.

Alsayyad, Nazar (1991). *Cities and Caliphs, on the Genesis of Arab Muslim Urbanism*, New York: Greenwood Press.

- Armağan, M. (2006). "Osmanlı, Bir Vakıf Medeniyeti", *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 15, 169-171.
- Ateş, İbrahim (1982). "Hayrî ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, 15, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 55-88.
- Ateş, İbrahim (1988). "Vakıf ve Vatan Savunması", *Vakıflar Dergisi*, 22, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 169-182.
- Baer, Gabriel (1969). *Studies in the Social History of Modern Egypt*, Chicago: University of Chicago Press.
- Barkan, Ömer Lütfi (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, 2, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 279-386.
- Barnes, John Robert (1987). *An Introduction to Religious Foundations In The Ottoman Empire*, Leiden: E. J. Brill.
- Berki, Şakir (1965). "Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler", *Vakıflar Dergisi*, 6, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 85-91.
- Brown, L. Carl (1973). Introduction. *From Madina to Metropolis*, L. Carl Brown, ed. Princeton: Darwin Press.
- Brunschvig, Robert (1947). "Urbanisme medieval et droit Musulman" *Revue des etudes islamiques*, Paris: Librairie orientaliste Paul Geuthner, 127-155.
- Cerasi, Maurice, M. (1999) *Osmanlı Kenti-Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğı ve Mimarisi*. (Çev. A. Ataöv), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cömert, Hüseyin (2007). *19. Yüzyılda Kayseri*. Kayseri: Mazaka Yayıncılık.
- Çayırdag, Mehmet (1981). "Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, 13, 531-578.
- Çayırdag, Mehmet (2001). *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çayırdag, Mehmet (2002). *Kayseri'de Güpgüpzade Hacı Mustafa Ağa Vakıfları (1806-1814)*, Kayseri: Mira Ofset.
- Çayırdag, Mehmet (2006). *Kayseri Kapalı Çarşısı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.
- Çiftçi, Murat (2011). "Osmanlı İmparatorluğu Dönerinde Özel Mülkiyet ve Yapısal Özellikleri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, 6/3, 623-644.
- Çizakça, Murat (2000). *A Philanthropic Foundations: The Islamic World from the seventh century to the Present*, İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Dettmann, K. (1969). "Islamische und westliche Elemente im heutigen Damaskus", *Geographische Rundschau*, Bildungshaus Schulbuchverl: Westermann, 21 (2), 64-68.
- Ehlers, E. (1991). CITIES iv. Modern Urbanization and Modernization in Persia. *Encyclopædia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/cities-iv>, (14.08.2015).
- Ergin, Osman Nuri (1922). *Mecelle-i Umur-i Belediye / 1 Tarih-i Teşkilat-ı Belediye*. İstanbul: Matbaa-ı Osmaniye.
- Erkiletlioğlu, Halit (1993). *Kayseri Tarihi: En Eski Zamandan Osmanlılara Kadar*. Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü.
- Ertem, Adnan (2011). "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, 36, 25-65.
- Ettinghausen, R. (1973). "Muslim Cities: Old and New", *From madina to metropolis: Heritage and change in the Near Eastern city*. L. Carl Brown, ed. Princeton: Darwin Press, 290-318.
- Evliya Çelebi. (1970). *Seyahatname*. Cilt 5, İstanbul: Üç Dal Neşriyat.
- Falahat, Somaiyeh (2013). *Re-imagining the city: A new conceptualisation of the urban logic of the "Islamic city"*, Wiesbaden: Springer Gabler.
- Faroqhi, Suraiya (1994). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*, (çev. N. Kalaycıoğlu). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Gardet, Louis (1944), *Humanisme Musulman d'hier et d'aujourd'hui: Elements Culturels de*

- base, Publications de l'Institut des Belles Lettres Arabes-Tunis, 1, Tunis: S.A.P.I.
- Gardet, Louis (1954), *La Cité Musulmane: vie Sociale et Politique*, Paris: Vrin.
- Genç, Mehmet (2005). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Genç, Mehmet (2014). "Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 42, 9-18.
- Gerber, Haim (1998). *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*. Jerusalem: Hebrew University.
- Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen ve Bowen Harold (1950). *Islamic Society and the West*, C. I, Londra: Oxford University Press.
- Günay, H. M. (1986). "Vakıf" *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, XII (2), 475-479.
- Güran, Tefvik (2006), *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, Çağaloğlu, İstanbul: Kitabevi.
- Hourani, A.H. (1970). The Islamic City in the light of recent research. *The Islamic City*. AH. Hourani and S.M. Stem, eds. Oxford, Cassirer; [Philadelphia]: University of Pennsylvania Press.
- İnalçık, Halil (1995). "İstanbul: Bir İslam Şehri" *İslam Tetkikleri Dergisi*, C. IX, çev. İbrahim Kalın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 243-268. <http://alternatif tarih.com/e-kutuphane/makale/halil-inalcik-makaleleri/>, (10.08.2015).
- İnbaşı, Mehmet. (1992). *XVI.yy Başlarında Kayseri*, Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü.
- İpşirli, Mehmet (2006). "Osmanlıda Vakıfların Tarihi Gelişimi" *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 15, İstanbul, 61-72.
- Karagöz, Mehmet (2009). "XVII. ve XVIII. Asırlarda (1650-1750) Kayseri İktisat Tarihi'nde Şehir İktisadiyatı Denemesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 259-279.
- Keskin, Mustafa (2000). "Vakıf ve Kayseri'de Paşa Vakıfları", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6-7 Nisan 2000)*, Kayseri: KAYTAM Yayınları.
- Koyuncu Kaya, Miyase (2014). Vakıf Kurucusu Olarak Osmanlı Esnafı. *Vakıflar Dergisi*, 42, 35-50.
- Köksal, Ahmet (2014) II. Meşrutiyet Dönemi'nde Vakıfların Yeniden Organizasyonuna Dair İki Eser: İsmail Sıdkı'nın "Hatırat"ı ve Hamadezade Halil Hamdi Paşa'nın Layihası. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33 (56), 343-385.
- Lapidus, Ira Marvin (1969). Muslim Cities and Islamic Societies. *Middle Eastern Cities. A symposium on Ancient, Islamic, and Contemporary Middle Eastern Urbanism*. Ira M. Lapidus, ed. Berkeley: University of California Press.
- Le Towner, R. (1957). *Les Villes Musulmanes de l'Afrique du Nord*. Virginia: La Maison des Livres.
- Marçais, G. (1939). L'Urbanisme musulman. *5e Congrès de la Fédération des Sociétés Savantes de l'Afrique du Nord. Tunis, 6-8.04.1939*, 13-34. (Malçais, G. (1957). *Melanges d'histoire et d'archéologie de l'occident musulman, tome I, articles et conférences de George Marçais, Alger*, 219-231 içinde).
- Marçais, G. (1957). La conception des villes dans l'islam. *Revue d'Alger*, 2, 517-533.
- Marçais, W. (1928) L'Islamisme et la vie urbaine. *Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 86-100. (Malçais, W. (1961). *Articles et conférences*. Publication de l'Institut Malçais d'Études Orientales, Faculté des Lettres d'Alger, No. 21. Paris: Adrien-Maisonneuve, 59-67 içinde).
- Nazif, Ahmet (1987). *Kayseri Tarihi* (çev. M. Palamutoğlu), Kayseri: Kayseri Özel İdare ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları.
- Nour, H. (2015). "Reconsidering The Waqf: Traditional Mechanism of Urban Regeneration in Historic Muslim Cities", *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, 9(1), 18-30.
- Özdoğan, Kazım (1948). *Kayseri Tarihi Kültür Ve Sanat Eserleri, Alimler-Şairler-Sanatkarlar*. Kayseri: Erciyes Matbaası.
- Özirmak, Yasemin (1992). *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri: Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları.

- Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pamuk, Şevket (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peşter, Z. (2001). *Vakfiyelerine göre Kayseri Vakıfları (1500 - 1700)ü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Pirbabaei, M. T. (2008). "Phenomenology of Waqf in material forming of islamic cities", *16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible'*, 29 sept – 4 oct 2008, Quebec, Canada. <http://openarchive.icomos.org/141/>, (14.07.2015).
- Raymond, A. (1994). "Islamic City, Arab City: Orientalist Myths and Recent Views", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 21(1), 3-18.
- Raymond, A. (2005). "Urban Life and Middle Eastern Cities, the Traditional Arab City", *A Companion to the History of the Middle East*, Youssef M.Choueiri, ed. Malden, MA: Blackwell Pub. Ltd. 207-226.
- Raymond, A. (2008). "The Spatial Organization of the City", *The City in Islamic World*, R. Holod, A. Petruccioli, A. Raymond, eds. c. 1. Leiden, Boston: BRILL. 47-70.
- Sauvaget, J. (1934a). "Esquisses d'une histoire de la ville de Damas", *Revue des Etudes Islamiques*, 4, 421-80.
- Sauvaget, J. (1934b). "Esquisse d'une histoire de la ville d'Alep", *Revue des Etudes Islamiques* 8, 421-88.
- Sauvaget, J. (1941). *Alep: Essai sur le developpement d'une grande ville Syrienne, des origins au milieu du XIXe siecle*, Paris: P. Geuthner.
- Usul, Dilber İlimli (2007). *Selçuklular Zamanında Kayseri'de İlimi ve Kültürel Faaliyetler*, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Von Grunebaum, G.E. (1955). "Die islamische Stadt", *Saeculum*, 6,138-153.
- Von Grunebaum, G.E. (1961). *Islam, Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition*, 2. Baskı. London, Routledge & Kegan Paul.
- Will, T. (2007). *Zur orientalisch-islamischen Stadt, Exkursion Damaskus - Syrien vom 27.5.2007 - 3.6.2007 im Rahmen des Masterstudienganges Denkmalpflege und Stadtentwicklung der TU Dresden*, Dresden: Technische Universität Dresden, 15-26, http://tu-dresden.de/die_tu_dresden/fakultaeten/fakultaet_architektur/ibad/master/lehre_alles/exkursionen/bilderExkursionen/syrien/Syrien-Reader-Druckdatei-A5.pdf, (10.08.2015).
- Wirth, E. (1975). "Die Orientalische Stadt", *Saeculum*, 26, 45-94.
- Wirth, E. (1982). "Villes islamiques, villes arabes, villes orientales?: une problématique face au changement", *La Ville arabe dans l'Islam: Histoire et mutations: actes du 2ème colloque de l'A.T.P. "Espaces socio-culturels et croissance urbaine dans le monde arabe"*. Bouhdiba, A. ve Chevalier, D. ed. Tunis: Université de Tunis, Centre d'études et de recherches économiques et sociales, 193-225.
- Wirth, E. (2001) *Die orientalische Stadt im islamischen Vorderasien und Nordafrika: Stadtische Bausubstanz und raumliche Ordnung, Wirtschaftsleben und soziale Organisation*. C. 2. Mainz: von Zabern.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1985). *Institution du "vaqf" au XVIII siècle en Turquie: Étude socio-historique*, Ankara: Imprimerie de la Société d'Histoire Turque.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1986). "Vakıf", İslâm Ansiklo-pedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, XII (2), 479-486.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yenen Z. (1988). *Vakıf Kurumu - İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yüksel, Hasan (1998). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas.

EK 1:

Sıra No	Vakıf Adı	Tarihi	Vakfedilen Akar	Hayrat(lar)
1	Hoca Ahmet bin Abdürrahman	1477	3 dükkân, 1 Boyahane	Evlâdına ve evlâdından hiç kimse kalmadığında fakir ve miskinlere
2	Mustafa Bey ibn-i Abdülhayy	1502	Bezzazistan 41 dükkân 1 Boyahane	Kurraya
3	Pir Mehmed Paşa ibn Mehmed Cemalüddin Aksarayî	1521	Yeni Han 2 dükkân.	İstanbul'da Mevlana Zeyrek camiinin yanında 1 camii, 1 medrese, Meran Ağa Mahallesinde 1 mescit Mevlana Gürani Camii Mahallesinde 1 mescit ve 1 menzil Camcı Ali Mahallesinde 2 mektep, 1 imaret, 9 oda, 1 medrese Belgrad Kalesinde 1 imaret, Konya'da (Siyavuş) 1 mescit ve 1 imaret ve 1 hankah ve 1 mesken Tarsus'ta Külek Kalesi yakınında 1 zaviye, 1 kervansaray Aksaray'da 1 mektep
4	Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed	1523	Dükkânlar (Saraçlar Çarşısı, Debbağlar Çarşısı, Büyük Çarşı ve Derimeydanı'nda, Pir Mehmed Paşaya ait Deve Hanı/Cürdi hanı yakınında)	Sahık mahallesinde 1 mescit Mescidin yanında bulunan çeşmenin su yolcusuna ve havayicine.
5	Bamyacızâde İbrahim ve Osman ve Yahya Efendiler	1529	3 dükkân Dükkânlar (Hisarönü, Saraçlar Çarşısı ve "suk-ise-lani'de)	Evladına Kayseri'de bir mescide ve bu mescit harapol- duğunda fakir ve miskinlere.
6	Gavremzâde Abdülkadir Ağa	1534	17 dükkân Dükkânlar (Mumcular Çarşısı, Boyacılar Kapısında Eskiçiler Çarşısı'ndaniteliği ve sayısı belirtilmemiş akarlar)	Sıraceddin Lala Medresesi öğrencilerine, Bayram bey mescidine medrese öğrencilerine ve her sene Aşure çorbası yapımına, 1 mektep hocasına mektep öğrencilerine
7	Kadı Hacı Bedrüddin Mahmud ibni Süleyman	1559 1571 1559	Kazzazlar (İpekçiler) Çarşısı'nın tamamı 1 han (HatuniyeMedresesi'nin kuzey yanında) Boyacılar Kapısı'ndan şehir içerisine çarşı	Boyacı dâhilinde 1 mescide
8	Hacı Mehmed	1579	1 dükkân	Mescide ve mescide hizmet edenlere
9	Mehmed bin Nasrullah	1584	46 dükkân 2 keçeçi 3 bakkal dükkânı Hisarönünde 1 arpacı dükkân	
10	Mehmed bin Nasrullah	1585	4 dükkân	
11	Mehmed bin Nasrullah	1588	4 dükkân	
12	Mehmet Beyoğlu (Doğancı) Hacı Ahmed Paşa	1581	13 Ocaklı 1 büyük han	1 camii
13	Kayseri Livası Emiri Çerkes Bey ibn İsa Bey	1588	13 dükkân.	Kendi nefisine ve evladına

Methiye Gül Çötelî

14	Abdi Bey Çeşmesi	1633	Sultan Mahallesinde 1 büyük Han Dükkanlar (Uzun Çarşı, Pembeciler Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Bakkallar/Börekçiler Çarşısı, Paşa Hanı karşısında ve Meydan Kapısında dükkanlar (Peşter, 2001).	
15	Hasan Paşa Vakfı	1674	15 adet dükkan.	Kubbe-i camii
16	El-Hâc Ali Efendi İbnül-Hac Yusuf	1675	5 dükkan.	Medine-i Münevvere fakirlerine
17	Abdulvahhab Efendi Bin Mustafa	1711	1 dükkan.	Medrese
18	Es-Seyyidel-Hâc Derviş Ağa bin Hasan Ağa	1714 1717	21 dükkan Düvenönü'nde odalar ve dükkanlar Kuyumcular Sûku'nda 13 dükkanın 1/3 hissesi.	Mahallede bulunan cami Darulhadis Mektep
19	Şeyh Kasım Efendi Kızı Şerife Emine Hatun	1727	1 dükkan hissesi.	Evladına, Medine-i münevvere fakirlerine
20	Es-Seyyid Mehmed Ağa ibni's-Seyyid Mustafa Efendi	1727	2 dükkan.	Evladına
21	Matbah Emîni Hacı Halil Efendi	1729	42 dükkan 1 muhtabane 1 leblebici dükkanı 1 berber dükkanı	Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere fakirleri ile Kayseri'de Cami-i Kebir'e.
22	El-Hâc Halil ibnel-Hâc Ali	1730	3 dükkan.	Evladına
23	Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer	1802	11 dükkan 9 kuyumcu 1 iplikçi 2 kahve 3 oturmaçı 1 haffaf 1 çilingir 1 menzil 1 kalaycı 2 ekmekçi 1 bezzaz 1 leblebici 1 börekçi 3 berber dükkanı, 38 dikici mağazası.	Evladına
24	Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer	1807	22 dükkan 2 bezzaz 1 keçeci 1 börekçi 1 kazzaz 1 kürkçü 1 bakkal dükkanı.	Evladına

25	Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı	1806	16 dükkân 1 kebabçı 3 demirci 5 keçeci 2 eskici 1 haffaf 2 kahve 3 bezzaz 1 oturakçı 8 kuyumcu 2 berber 1 tütüncü 1 leblebici 1 kasap 3 bakkal 1 iplikçi 1 keresteci 1 kazaz hissesi 41 dikici mağazası 10 ev 3 mağaza Yeniçarşı'da dükkân/dükkân hisseleri	Evladına
26	Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı	1814	33 dükkân Kantarçılar Çarşısı'nda vakıf dükkânları ve işlikleri	Evladına
27	Ebubekir ve Şerife Emine	1824	7 dükkân 1 kahve dükkânı	Evladına

Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi

Hakkı Acun*
Umut İnci**

Öz

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu için karar verilen yapıda ilk çalışmalar Yüksek Mimar Umut İnci tarafından yapılmıştır. Önce yapıda büyük bir temizlik çalışmaları başlatılmış, küçük çaplı sondajlarla yapı tanımlanabilir hale getirilmiş, röleveleri çıkartılmıştır.

Daha sonra sağlıklı restorasyon ve restitüsyon planları çıkartılabilmesi için malzeme analizleri yaptırılmış, Sanat Tarihi raporu hazırlanmıştır. Sanat Tarihi raporu Prof. Dr. Hakkı Acun tarafından hazırlanmıştır. Bu raporda zaviyelerin menşei, öncüleri, fonksiyonları, bölümleri ve dönem dönem gelişimi anlatılarak restorasyon ve restitüsyona ışık tutulmuştur.

Ankara'da Selçuklu Dönemine ait tek yapı olma özelliği gösteren Ahi Şerafettin Zaviyesi'nde yapılan çalışmaların sonucunu, birbirini tanımlayan bu iki makalenin bir bütün halinde yayınlanarak ilim âlemine duyurulması düşünülmüştür.

Çok fonksiyonlu tarikat yapıları olarak tanımlanan bu yapıların menşeinin İslamiyet'in ilk yıllarına kadar gidebilen bir inanç sistemi olduğunu, Orta Asya coğrafyasının içlerine kadar yayıldığını gördük. Bu yapıların başlangıçta bölümlerinin tam olarak tanımlanamadığı, düzgün bir plan şeması göstermediğini, ama Asya'daki Dört Eyvanlı Orta Avlulu Medrese ve konut mimarisinden esinlendiğini bilmekteyiz. Ahi Şerafettin Zaviyesi'nin de, daha sonra Erken Osmanlı döneminde Bursa'da, Yıldırım, Yeşil ve Muratiye Zaviyelerinde olduğu gibi bölümleri tanımlanan ve sıkça karşımıza çıkan bir yapı olmadığı anlaşılmıştır.

Kaynaklarda Ankara'da birçok zaviyeden bahsedilmesine rağmen bugüne kadar Selçuklu Dönemine ait bir örneğine rastlanmamıştı. Bu çalışmayla gün yüzüne çıkartılan yapının restore edilerek gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarılması amaç edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Ahi Şerafettin, Zaviye

Ahi (Akhi) Şerafeddin Zawiya in Ankara

Abstract

The zawiya building, whose restoration is decided by Directorate General of Foundations, in line with the decision of Ankara Regional Directorate, was thoroughly cleaned. Having performed a number of small scale archeological digs, the structure became more definable and survey drawings was prepared by architect Umut İnci (MSc).

Afterwards, material analysis were carried out to make more realistic restitution and restoration projects. History of Art report was prepared by Prof. Dr. Hakkı Acun. This report helped works of restitution and restoration by providing the information on the origin of zawiya, their functions, sections and progress throughout the centuries. In line with the prepared history of art report, period photos, other archival and library information, restitution and restoration projects of the structure were prepared and approved by the Regional Committee.

Results of the studies on Ahi Şerafettin Zawiya, which is the only one structure in Ankara belonging to the period of Selçuk, have been presented here to share with the academia.

We see that the origin of zawiya, defined as multi-functional religious sects or system, can be traced back to the early eras of Islam and spread into the Central Asia region. We know that, in the beginning, zawiya structures didn't display a proper schema plan, sections of the structures were not defined accurately but were inspired from madrasa with iwans on all four sides of the central courtyard and housing architecture in Asia. Later it is understood that, Ahi Şerafettin Zawiya is of no traditional structure, as generally expected, like Yıldırım, Yeşil and Muratiye Zawiya in Bursa in Early Ottoman times of which sections are defined properly.

Although so many zawiya are mentioned in the archival sources belonging to the Selçuk period in Ankara, none of them has been identified until recently. With the restoration of the structure, it is aimed to transfer Ahi Şerafettin Zawiya to the future generations in a proper condition.

Key Words: Ankara, Ahi Şerafettin, Zawiya

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara; hacun@gazi.edu.tr

** Yüksek Mimar, Ankara; umut-inci@hotmail.com

Ankara, Anadolu'nun doğu-batı ile güney-kuzey aksları üzerindeki konumu itibarıyla tarihin her döneminde önemli bir yerleşim yeri olmuştur. İlk çağda *Kral Yolu*, Orta Çağ'da İpek Yolu ve Osmanlı döneminde de Ordu Yolu üzerinde olması şehrin önemini bir kat daha artırmıştır. Bu nedenle sık sık istilâya uğramıştır. Tarihte Ankuva, Ankira, Ancôra, Engürü ve Ankara gibi değişik isimler alan şehir, Hitit, Frig, Pers, Galat, Roma, Bizans (334-1073) ve Türk hakimiyetine (1073) girmiştir. 1073 de Türkler tarafından fethedilen şehir, bir ara Bizanslıların (1101-1127) daha sonra (1127 den sonra) tekrar Türklerin eline geçmiştir. Önceleri bir kale şehri olan Ankara; merkezi otoritenin kuvvetlendiği Roma, Bizans ve özellikle Türk dönemlerinde kale dışına taşarak gelişmiştir. Kale dışına taşmaların en güzel yapı örnekleri inşa edilerek Roma döneminde Augustus Mabedi (M.Ö. 25-20), Roma Hamamı, Roma Tiyatrosu ve Julianus (Belkis) Sütunu (362) ; Bizans döneminde Klemens Ki-

lisesi ve Hipoje (mezarlık alanı) ile Selçuklu ve Osmanlı yani Türk döneminde sayısız önemli eserlerle şehir donatılarak ihya edilmiştir. Şehrin en gelişmiş hali Türk dönemine rastlar. Orta Çağ'da İpek Yolu'nun getirdiği ticari canlılık, özellikle sof ve dokuma ticareti Ankara'ya altın çağını yaşatmıştır (Mamboury, 1934: 49-68; Eyice, 1971: 61-124, Resim 1-60 : Öney, 1971: 11-14; Aktüre, 1984: 1-47; Özdemir, 1986: Galanti, 2005; Erdoğan, 1- 2 / 2008) 15. yüzyılda Ankara'da yaklaşık 30 kadar mahalle ve 5.000-6.000 nüfus bulunmaktadır. 16. Yüzyılın ilk çeyreğinde ise mahalle sayısı 81'e çıkmış, 12.000-16.000 kadardır. İlk Çağ'da Galatların ve Orta Çağ'da Ahilerin başkentliğini yapan Ankara, günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentliğini yaparak önemini artırmıştır. Türkler tarafından hiçbir dönemde olmadığı kadarı ihya edilen şehirde yüzlerce eser yapılmıştır. Bu eserlerin başında Selçuklu döneminde inşa edilen gelmektedir.

Resim 1. Ankara'nın Eski Bir Resmi, Hollanda, Rijksmuseum (S. Eyice'den)

Ahi Şerafettin (Aslanhane) Camii

Kitabesi olmayan bu eserin batı kapının güney yönündeki Seyfeddin isminden I. İzzettin Keykavus döneminde (1211-1220), ismi geçen Emir Seyfeddin Çeşnigir tarafından XIII. yüzyıl başlarında yaptırıldığı kabul edilir. Ayrıca minber kitabesine göre de 1290 tarihinde Ahi Hasaneddin ve Hüsameddin adlı iki kardeş tarafından tamir ettirildiği belirtilir. Ahşap minberi, marangoz Ebubekir oğlu Mehmet tarafından kündekâri (çakmasız çatma) tekniğiyle yapılmıştır.

Cami, devşirme kaide ve başlıkları olan ahşap direkli, boyuna dikdörtgen beş sahnıdır. Sahnları birbirinden altışardan 24 direk ayırır. Orta sahn diğer sahnlardan daha yüksek ve geniş tutulmuştur. Tavan bindirme tekniği ile yapılmıştır. Eskiden yapının üzeri tüm Selçuklu yapılarında olduğu gibi toprak örtülü düz damlı iken bugün çatıyla kapatılmıştır. Mihrap delikli ştuko (Alçı) ve çini mozaik tekniğiyle yapılmış bezemeleriyle Asya

(Büyük Selçuklu) etkileri görülür. Mihrap alınlığındaki yuvarlak pano ve ejder motifli bezeme dikkat çekicidir (Mamboury, 1934: 208, 211-216; Eyice, 1971: 102, Resim 34; Öney, 1971: 20-24, 209-217, 330-330 : Erdoğan, 1/2008: 186-187).

Harimin kuzeyinde mahfil yer alır. Mahfile kuzeydoğu köşedeki merdivenle çıkılır. İç mekânı doğu, batı ve güneydeki ikişer alt pencere aydınlatır. Harime doğu, batı ve kuzeydeki kapılardan girilir. Kuzey cephe ekseninde dışa taşkın taç kapı yer alır. Arazinin meyillinden diğer kapılardan daha yüksekte kalmıştır. Mermerden yapılmış bu kapının muhtemelen hünkâr mahfiline çıkış kapısıdır. Bu taç kapının doğusuna bitişik, devşirme malzemeyle yapılmış kare kaideli, üçgen geçişli sekizgen topuklu ve tuğla yuvarlak kalın gövdeli, tek şerefeli, ince petekli minare bulunur (Mamboury, 1934: 208, 211-216 : Eyice, 1971: 102, Resim 34 : Öney, 1971: 20-24, 209-217, 330-330 : Erdoğan, 1/2008, 146-153).

Resim 2. Ankara'nın Eski Bir Resmi (P. Tournefort XVIII. Y.Y.)

Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi

Resim 3. Ahi Şerafettin (Aslanhane) Cami, Türbe ve Zaviyesi Resimleri

Ahi Şerafettin Türbesi

Caminin kuzeydoğusunda, bağımsız camiye yaklaşık olarak 50 m. uzaklıktadır. Türbe, güney cephedeki jitasine göre H. 731 / m. 1330 tarihinde yapılmıştır (Öney 1971; Erdoğan 1/2008, 154-157). Türbenin yapımıyla beraber Cami, Zaviye ve Türbe bir külliye oluşturur. Türbe kare kaideli, sekizgen kaskaklı ve sekizgen piramidal külahlıdır. Kare kaide devşirme taşlarla, kaskak küçük kesme taşlarla yapılmıştır. İç mekân, giriş hariç her cephedeki dikdörtgen alt pencereler ile kaskakın her yönündeki sivri kemerli üst pencerelerle aydınlatılır.

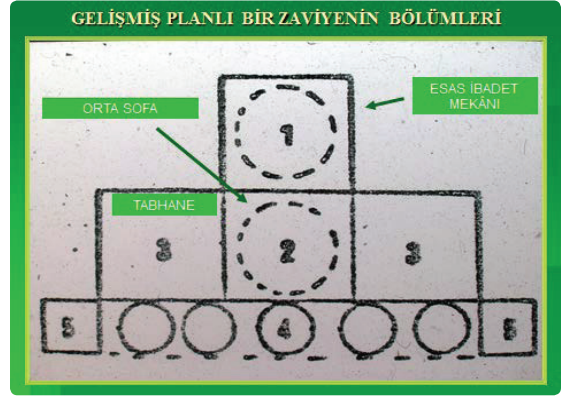
İçerisinde yedi mezar bulunan türbenin külahına köşelerdeki tromplarla geçilir. Türbeyi; içten kubbe, dıştan külahlı olan Selçuklu türbelerinden ayıran en büyük özellik içten dilimli külahlı olmasıdır. Türbe içindeki bulunan sandukalardan Ahi Şerafettin'e ait olanı bugün, Ankara Etnografyan Müzesi'nde sergilenmektedir.

Ahi Şerafettin Zaviyesi

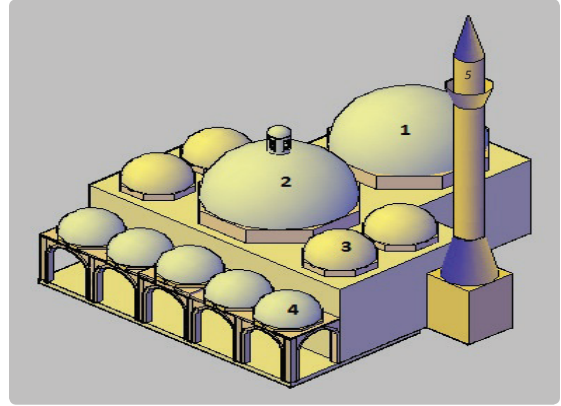
Türbenin güneyinde, onunla aynı avluyu paylaşan Antik yapı kalıntısının döküntüleri ile bir zaviye yıkıntısı bulunmaktadır. Bu zaviyeden yazılı ve arşiv kaynakları pek söz etmez. Zaviye Selçuklu dönemine ait ünük bir eseridir.

Zaviyeler, çok fonksiyonlu tarikat yapılarıdır. Şehirlerde mahalleler oluşturmak, yol güzergâhlarında konaklama ihtiyacın gidermek, kuş uçmadık-kervan geçmedik yerlerde okumamış halka dini ve sanatlarını öğretme; ıssız yerlerde ve dar geçitlerde yol güvenliğini (Derbent görevini) sağlama, düşman içine yerleşip dinini ve sanatlarına öğretmek adeta beşinci kol faaliyetlerini yürütmek gibi çeşitli işlevlere yönelik kurulmuşlardır. Bu yapıların kaynakları (menşeleri) hakkında değişik görüşler olmasına karşın, çoğunlukla "Avlulu-dört eyvanlı Asya'daki binalar" olarak bilinmektedir. Zaviyelerin Anadolu'daki öncüleri (ilk örnekleri) olarak: Konya Sahip Ata Camii ve Hanikâhı (1279) (Eyice, 1962: 20, 65; Konyalı, 1964: 927-934; Önder, 1971: 108-117 ; Aslanapa, 1984: 134; Önge, 1984: 281-292), Çorum-Mecitözü

Elvançelebi Zaviye ve Külliyesi (Eyice, 1962: 20, 65; Eyice, 1968: 211-244) , Kırşehir Ahi Evran Türbe ve Zaviyesi (Eyice, 1962: 20, 65), Niksar Çöreğibüyük Tekkesi (Medresesi) (Eyice, 1962: 21, 65), Manisa İshak Çelebi Mevlevihanesi (1369) (Eyice, 1962: 21, 65 : Acun, 1999, 350-368) gibi yapıları gösterirler.

Şekil 1

Şekil 2

Gelişmiş bir zaviye planlı yapı olmak üzere beş bölümden oluşur:

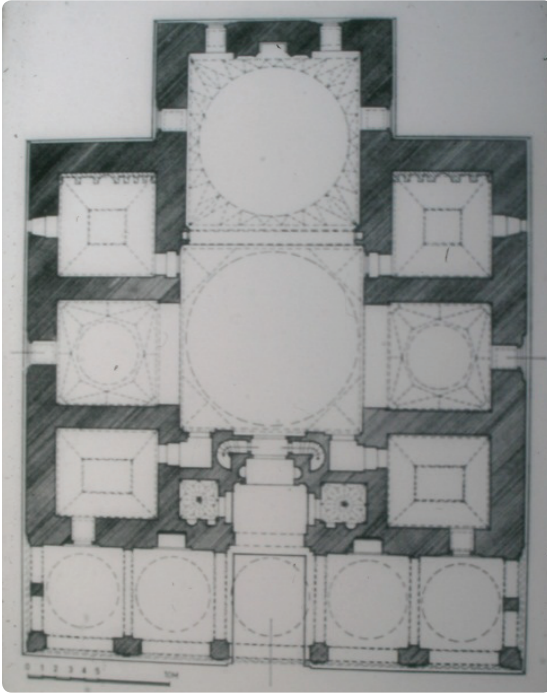
1. Esas İbadet Mekâni
2. Orta Sofa
3. Tabhane Hücreleri
4. Son Cemaat Yeri
5. Minare

İbadet Mekâni (1) ile Orta Sofa (2) çoğunlukla birbirine eşit büyüklükte ve artarda sıralanır. 1 Numaralı mekânda ibadet yapılır, burada minber ve mihrap vardır. 2 Numaralı mekân ortasında çoğunlukla bir havuz ile kubbesinde aydınlık feneri bulunur. 1 ve 2 Numaralı mekânlar birbirin-

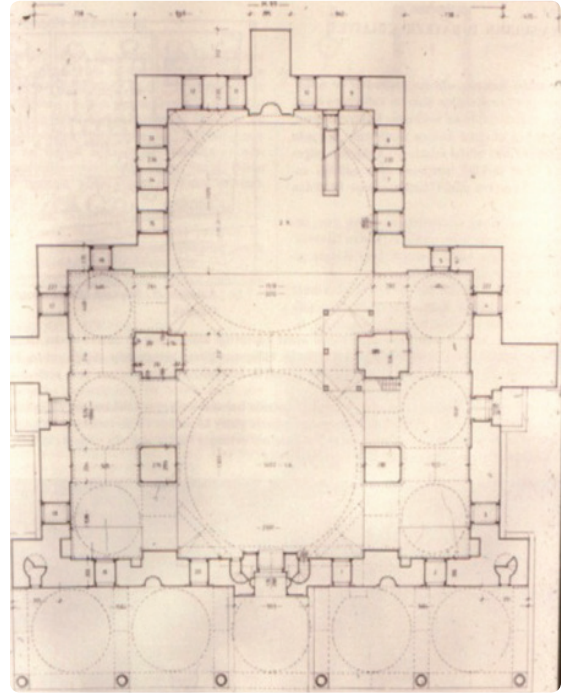
den, zeminde bir yükselti ile üstte ise geniş askı kemerle ayrılır. Burada toplantı yeri olarak kullanılır. Yan Mekânlar (Tabhane Hücreleri) (3) ; 1 ve 2 numaralı mekânlardan daha alçakta ve birkaç mekânlı olabilir. İçlerinde ocak, dolap veya fırın bulunabilir. Bu mekânlar ise barınma yatıp-kalkma ve yeme-içme yeridir. 4 Numaralı mekân (son cemaat yeri) bir hazırlık mekânıdır. 5 Numara ise minaredir. Bu yapılarda minare olmayabilir.

Yukarıda bölümlerini açıklamaya çalıştığımız plan türündeki yapılar Anadolu'nun birçok yerinde özellikle Bursa'da çok sayıda karşımıza

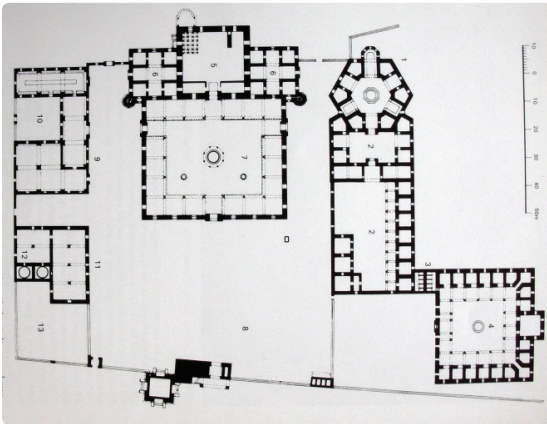
çıkılmaktadır. Bu yapılar yani gelişmiş bir plan gösteren zaviyeler XIV.- XV. Yüzyıllar arasında sıkça karşımıza çıkar. XV. Yüzyılın sonlarından başlayarak yapılardaki tabhane mekânları orta mekâna katılmaya başlar. İşlevleri kaybolur. Orta sofa ile esas ibadet mekânının zeminlerindeki yükselti farkı ortadan kalkar. XVI. Yüzyılın başlarında ise yan mekânlar sembolik olarak yalnız II. Beyazıt'ın yaptırdığı camilerde kalır. XVI. Yüzyılın ilk yarısından sonra tamamen kaybolur. Başka plan tipleri ortaya çıkar.

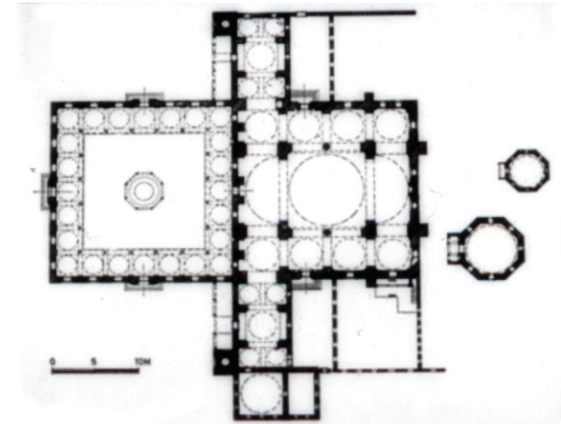
Şekil 3. Yıldırım (Zaviye) Cami Planı

Şekil 4. Amasya II. Beyazıt C. Planı

Şekil 5. Edirne II. Beyazıt C. Planı

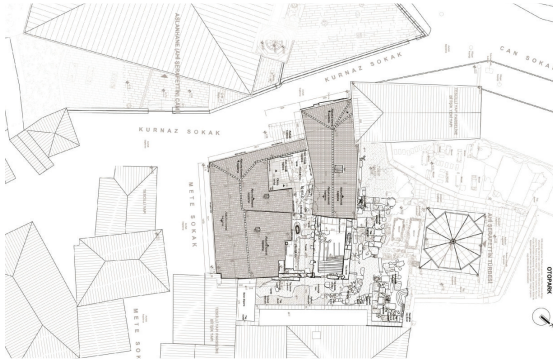
Şekil 6. İstanbul II. Beyazıt C. Planı

kısa bir tanıtımı yapılmış ayrıntıya girilmemiştir. “... 1530 tarihli tahrir defterinde cami, zaviye ve türbe vakıflarının ayrı ayrı kayıt edildiğini görüyoruz. Bu durum cami, zaviye ve türbenin farklı zamanlarda, belki de farklı kişiler tarafından yaptırılıp vakfedildiğine işaret edebilir. Ancak Ahi Şerafeddin Zaviyesinin 1331 yılında yapılan türbe ile birlikte yapılmış olması muhtemeldir. Vakfiyesi ele geçmeyen Zaviyeye ait çeşitli arşiv bilgileri vardır. ” diyerek bazı vakıflarına değinir (Erdoğan, 2008/1, 186-187).

Zaviyeler üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda çoğunlukla; araştırmacılar da Semavi Eyice ve Ömer Lütfi Barkan'ın da belirttiği gibi zaviyeler banisi olan kişinin türbesinin yanında inşa edilmektedir (Barkan, 1942: 279-386; Eyice, 1962: 3-80). Bu nedenle Ahi Şerafeddin Zaviyesi de türbe ile birlikte yapılmış olmalıdır. Üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda aşağıda size tanıtacağımız zaviyenin de türbeyle birlikte yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Ahi Şerafettin (Aslanhane) Zaviyesi Ankara İli, Altındağ İlçesinde; Ulus Semtinde, Ahi Şera-

fettin (Aslanhane) Cami' nin Kuzeydoğusunda, Kurnaz Sokak ile Mete Sokağının kesiştiği noktada bulunmaktadır. Yapılar topluluğu Zaviye, türbe ve hazireden oluşmaktadır. Yapının kuzeyinde Ahi Şerafettin Türbesi ve Hazire ile arada Roma döneminden kalma Antik dönem parçalardan oluşan alan bulunmaktadır. Yapıya Kurnaz Sokak üzerinden kesme taş merdivenle yol kotundan yaklaşık 2 m. yükselerek girilmektedir. Merdivenlerin bitştirildiği duvarın üzerinde, camiye de ismini veren aslan heykel parçaları, Antik döneme ait devşirme ve yapı malzemeleri vardır. Bu Antik malzemeler duvarın da eskiliğini gösterir. Girişin üzeri yuvarlak kesitli iki sütun üzerine oturan geniş saçaklı bir sundurmayla örtülmüştür. Sütunlar düz taş kaide ve başlıklıdır. Merdivenin yaslandığı taş duvar arasında uzanan ahşap hatıllara rastlanır. Giriş kapısı kesme taştan yapılmış basık yuvarlak kemerlidir. Kapıdan içeriye girdiğimizde bizi yaklaşık 1 m. lik kısmı taş, üzeri kerpiç olan bir duvar karşılamaktadır. Bu duvarın üzerinde erken dönemlerde yapıldığı tahmin edilen 2 adet pencere bulunmaktadır.

Şekil 7.

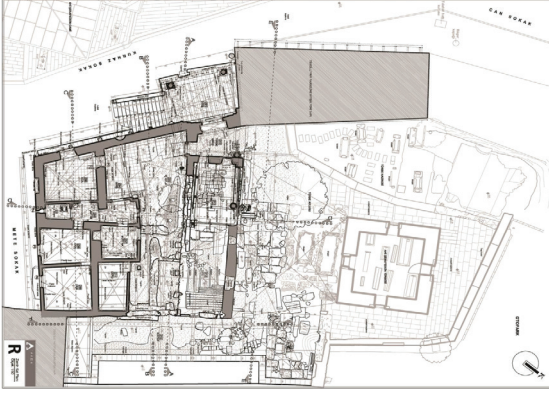
Resim 7

Resim 8.

Resim 9.

Şekil 8.

Şekil 9.

Bunlardan biri kerpiç ile doldurularak kapatılmasına rağmen ahşap lokma pencere korkuluğu görülmektedir. Yapının çatısını taşıyan devşirme mermer kolonlardan birisi de burada bulunmaktadır. Özgün olduğu düşündüğümüz bu 2 m. yarım kolon üzerinden ahşap direk yükselmektedir. Bu geçiş alanının sol (kuzey) tarafında hazire ve türbe, sağ (güney) tarafında zaviye yer almaktadır.

Zaviye yapısı genel olarak kuzey ve güneyindeki kollar ve bu kolların arasındaki avludan oluşmak-

tadır. Kuzey kısımdaki kolun kuzeyinde türbe ile arasındaki geçiş alanı ve doğuda yaklaşık 3 m. genişliğinde bahçe bulunmaktadır. Giriş alanından türbe tarafında Roma dönemine ait bir yapının meydanı ya da yolu olarak kullanılmış, bu yapının döneminde de zaviye binası ile türbe ve hazire arasındaki geçişi teşkil eden bir alanla karşılaşmaktayız. Mübarek Galip Bu alandaki zemin kaplamaları dışında, başka hazireden gelmiş mezar taşları ile yıkılan zaviye yapısından gelen çeşitli biçimlerde yapı elamanları bulunmaktadır.

Zaviye yerleşkesinin kuzey kolu devşirme mermer kolonlar, üzerindeki ahşap kiriş ve bu kirişin devamındaki, içinde yine mermer devşirme elemanlar bulunduran kısmen ayakta kalmış taş duvar, bir kısım tuğla döşeme kaplaması, özgün ya da erken dönem yapımı olarak düşünülmüştür. Yine bu kolun güney tarafında, büyük kısmı yıkılan, döşeme kotundan yaklaşık 30 cm. yükselen taş duvar ya da hatıllar bulunmaktadır. Bu hatılların üzerinde kerpiç duvar olduğu ve yıkıldığı düşünülmektedir. Aynı kolun batısında, mutfak olduğu düşünülen Z 13 mekânında kerpiç duvar içinde içi doldurulmuş ocak bulunmaktadır. Ocağın bacası yine kerpiç duvarın üzerinde kerpiç olarak yükselmektedir. Özgün olduğu düşünülen döşeme tuğlaları bu mekânda bulunmaktadır. Bu kolun doğusundaki Z 12 mekânında da yıkılmış kerpiç ya da taş duvarların izlerini gösteren taş hatıllar yer alır. Bu hatıllar içinde de kullanılmış devşirme taşlar görülür. Bu mekânda döşeme malzemesi kalıntısı olarak ahşap kadronlara çakılmış ahşap döşeme tahtaları vardır.

Resim 10.

Resim 11.

Resim 12.

Resim 13.

Zaviyenin güney koluna günümüzde ev olarak kullanıldığı için çok fazla yıkım ve eklenti yapılmıştır. Farklı kalınlıkta taş, kerpiç ve briket duvarlardan oluşan bu kola, avludan demir iskeletli bir saçak ile girmektedir. Yapıda döşeme kaplamaları ya beton şap ya da seramik karo ile kaplandığından dolayı özgün malzeme hakkında fikir edinilememektedir. Briket duvarlar ahşap karkasla yapılmış bölücüler, ahşap çatı iskeletleri, betonarme döşemeler, sonradan oluşturulan sistemlerdir. Bu malzemelerin ve taşıyıcı sistemlerin hangi mekânlarda kullanıldığı yukarıda bahsedilmiştir. Genel olarak Zaviyenin günümüzde başka amaçla işlevlendirilmesi sonucu yapının genel karakterini oluşturan taşıyıcı elemanları ya tamamen ya da kısmen yok olmuştur. Yapıda özgün taşıyıcı elemanlar kısmi taş duvarlar, devşirme mermer kolonlar bu kolonların üzerindeki ahşap kirişler kısmen kerpiç duvarlardır.

Taş duvarlar yola bakan iki cephe dışında kısmen yok olmuştur. Yola bakan iki cephede taşlar korunmakla beraber, derzlerinde belli yerlerde beyaz çimento kullanılmıştır. Bunun dışında yakın geçmişte yapılan restorasyonlarda, derzlerde hidrolik kireç harçlı çimentosuz harç kullanılmıştır. Avlu tarafındaki taş duvarlar kısmen yıkılmış olmakla beraber ayakta kalan kısımlardaki derzler boşalmış, sürekli müdahale gördüğünden çimento esaslı harç kullanılmıştır. Yapının sokağa bakan iki cephesinde taş duvarların üzerindeki kısmın eski resimlerde de görüldüğü üzere kerpiç yığma tekniğiyle yapılmış olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber bu duvarların üzeri çimento esaslı siva ile sıvanarak dış cephe boyası ile boyanmıştır. Avlu tarafında ortaya çıkan döşeme kotunun yaklaşık 30 cm. üzerindeki taş hatılların üzeri kerpiç duvar olabileceği ve bu yüzden taş seviyesine kadar bu duvarların yok olduğu düşünülmektedir. Avlu tarafında ayakta kalan tek kerpiç duvar, içinde ocağı da barındıran Z 13 mutfak mekânındadır. Buradaki duvarda, içerde sıvası olmadığından kerpiçler kısmen yıpranarak malzeme kaybına uğramıştır. Kerpiç duvarın dış kısmı ise üzeri kerpiç siva ve kireç boya olduğundan daha az yıpranmıştır.

Resim 14.

Devşirme mermer sütunların yine mermer kaideleri ve sütun başlıkları ile birlikte kısmi malzeme kaybı bulunmakla beraber bu kayıp taşıyıcı özelliklerini etkileyecek büyüklükte değildir. Bununla beraber S1 mermer sütunu, yatay yönde üst kısmı güney batı yönünde yaklaşık 20 cm. kayması bu kolon ve üzerindeki ahşap kirişlerle ilgili statik analiz yapılmasını gerektirebilir. Sütunun yatayda kayık olmasına rağmen kiriş ve saçakla olan ilişkisi, sütun üst başlığının yer değiştirmiş gibi görünmemesi bu kolonun yapımından beri kayık olduğu izlerini getirmektedir.

Özgün olduğu düşünülen devşirme sütunların üzerindeki ahşap kirişlerin yapısında bozulma görülmemekle beraber, küçük kılcal çatlaklar bulunmaktadır. Yakın zamanlarda gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında koruyucu verniklerin uygulandığı görülen ahşap kirişlerde, taşıyıcılığını etkileyecek veriye rastlanmamıştır.

Genel olarak zaviye yerleşkesinde özgün olduğu düşünülen kaplama malzemesi Z 13 mutfakta bulunan tuğla döşeme kaplama malzemesi ve Z 11 depo mekânında bulunan taş döşeme kaplama malzemeleridir. Z 13 mutfak mekânında bulunan tuğla malzemeler, mekânın kısmi bir bölgesindedir. 30-35 cm. ebatlarındaki karolar bütünlüğünü koruyamamış olmakla beraber, özgün yerinde kırılarak birlikteliğini sürdürmüştür. Tuğlaların özel kimyasallarla olduğu yerde ara boşlukları doldurularak koruyucu sıvılarla korunması mümkün gözükmektedir.

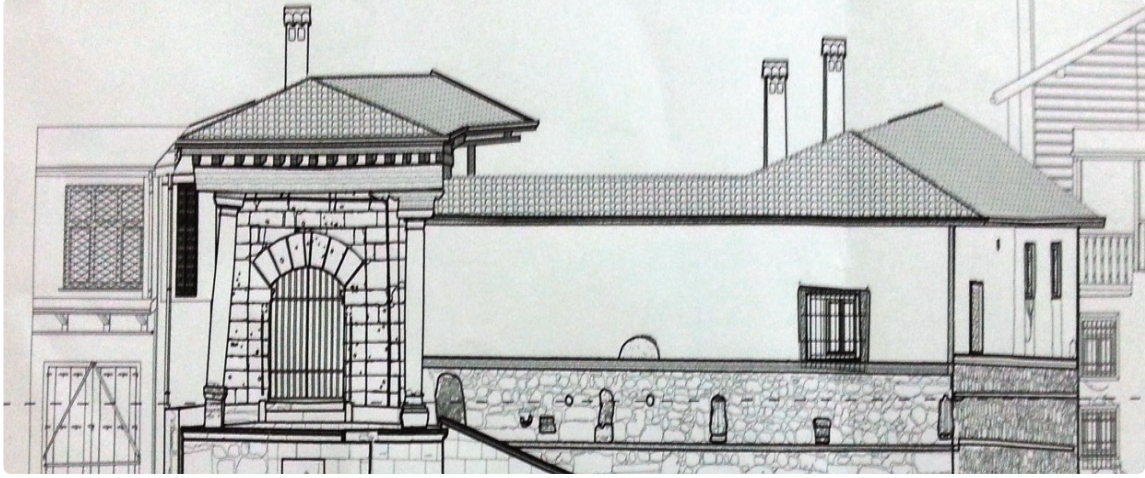

Resim 15.

Z 09 depo mekânında bulunan ve özgün olduğu düşünülen, biri bütün ikisi kayba uğramış 3 adet taş kaplama malzeme mekânın kapısına yakın bir bölgesindedir. Bu taşların yapısı, ölçüleri, bulunduğu kot bize bu mekânlarla ilgili restitüsyon bilgileri vermektedir. Bu taşların da bulunduğu yerde korunması mümkün gözükmektedir.

Özgün ya da erken dönemde yapıldığı düşünülen diğer yapı elamanları Z 13 mutfakta bulunan ocak ve iki yanındaki pencerelerdir. Ocak kerpiç duvar içerisinde, içi yine kerpiç ile doldurulmuş ve işlevini yitirmiştir. Ocağın üzerindeki baca kısmında kısmi malzeme kaybı oluşmuştur. Ocağın özgün sınırlarında boşaltılarak bacasının tamirati mümkündür. Ocağın kuzeyindeki pencere kapatılmakla beraber ahşap lokma korkulukları ve ahşap kasası dışarıdan okunmaktadır. Bu pencerenin diğerinden daha erken dönem olduğu düşünülmektedir. Ocağın güneyindeki pencere, geç döneme ait bir doğrama içermesine rağmen, cephenin genel görünümü içerisinde ölçülerinin değişmediği düşünülmektedir. Bu doğramanın kanatları çalışmakta ve dönem eki olarak korunabileceği varsayılmaktadır.

Yapı yol kotundan yukarıda kurulduğundan dolayı yapının duvarlarında zeminden kaynaklanan nemlenme izine rastlanmamıştır. Yapının kısmen çatısının bulunmaması ve çatılarının da kısmen akıyor olması yapının yağmur sularına açık olduğu anlamına gelmektedir. Yapılan arkeolojik kazı sırasında da toprakta su ya da nemlenmeye rastlanmamıştır.

Şekil 10.

Resim 16. Isınma Tandırları

Resim 17. Isınma Tandırları

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi Türk mimarisinde ender olarak karşılaştığımız zaviye planlı yapıların bir örneği ile Ankara'da karşılaşmaktayız. Ankara Ahi Şerafettin (Arslanhane) Zaviyesi Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde az rastlanan önemli bir zaviye örneği olması açısından önemlidir. Ahi Şerafettin Zaviyesi'nde öncelikle temizlik yapıp rölovesi çıkartılmış, daha sonra yapılan küçük çaplı kazı ile tuğla döşeme bulunmuş, duvarların uzantıları saptanmıştır. Duvarlardaki dökülmeler ve raspa ile malzeme tespiti yapılmıştır. Ayrıca duvarlardaki dilatasyonlar ile orijinal duvarlar belirlenmiştir. Kütüphane ve arşiv çalışmasıyla benzer örnekler ele alınarak yapının tarihlendirilmesi yapılarak restitüsyonu ve restorasyon projeleri çizilmiştir.

Yapının Kuzeydoğu ve güney-doğu köşe odaları zemininde restorasyon ve restitüsyona yönelik yapılan kazılarda odaların ortasında birer ısınma tandırlarına rastlanmıştır. Kuzeydoğu oda da, zemini tuğla ile güçlendirilmiş, orijinal zeminden 0.75-1 m. aşağıda (deriliğinde), yan yana, kalın etli iki büyük küp ile güneydoğu odada, kare prizma gövdeli içi tuğla örgülü ısınma tandırlarına rastlanmıştır. *Isınma için yapılan bu tandırlar, Anadolu Selçuklu-Beylikler dönemi Türk Sanatında bildiğimiz tek örnektir.* Sonuç olarak bu zaviyenin türbeyle birlikte 1331 tarihinde yapıldığını, düzenli bir plan göstermediğini gördük. Amacımız yapının orijinalliğini bozmadan gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarmaktır.

Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi Rölöve Raporu

Ahi Şerafettin (Aslanhane) Zaviyesi Ankara İli, Altındağ İlçesinde, Ulus Semtinde, Ahi Şerafettin (Aslanhane) Camii'nin kuzeydoğusunda, Kurnaz Sokak ile Mete Sokağı'nın kesiştiği noktada bulunmaktadır. Yaklaşık 800 m2 üzerinde bulunan yerleşke zaviye, türbe ve hazireden oluşmaktadır. Ahi Şerafettin Türbesi ve yanındaki Hazire Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara Bölge Müdürlüğü tarafından, Ankara 2 Nolu

Kültür Varlıkları Koruma Kurulu tarafından onaylanmış projeleri doğrultusunda Restorasyonu yapılmaktadır. Bu rölövenin konusu Ahi Şerafettin Zaviye Yapısı ve çevresidir. Ahi Şerafettin Zaviyesi, özgün ve muhtes yapıları ile birlikte 213 m2 kapalı alan, 91 m2 zaviye yapısı ile türbe yapısı arasında kalan dış bahçe ya da yollardan oluşmaktadır. Yapı Altındağ İlçesi 2274 Ada 1 Parselde yer almaktadır ve mülkiyeti T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir.

Resim 18. Ahi Şerafettin (Aslanhane) Camii ve Zaviyesi (VGM Arşivi'nden)

Yapının Genel Tanımı : Yapının güney ve batısında Kurnaz ve Mete Sokak bulunmaktadır. Kuzeybatısında geleneksel görünümlü yeni yapı bulunmaktadır. Bu yapı ticari amaçlı kullanılmaktadır. Yapının kuzeyinde Ahi Şerafettin Türbesi ve Hazire ile arada kalan Roma döneminden kalma meydan, yol ya da avlunun parçası olan Antik Dönem parçalardan oluşan alan bulunmaktadır. Ankara / Mübarek Galip, yapının doğusunda geleneksel teknikle yapılmış 20 yy. da yapıldığı tahmin edilen bir sivil mimari örneği bulunmaktadır.

Yapıya Kurnaz Sokak üzerinden andezit merdivenle yol kotundan yaklaşık 2 m. yükselerek girilmektedir. Yapının hemen hemen tüm kısımlarında kullanılan Antik Dönem'e ait devşirme yapı malzemeleri girişin üzerine örten saçığı taşımak için de kullanılmıştır. Yuvarlak formlu sütunların altında ve üstünde, sütunları sonlayan taş detaylar bulunmaktadır. Saçık, bu mermer sütunların üzerindeki ahşap kiriş ile yapının kapısını da içinde barındıran taş duvar arasında uzanan ahşap aşıklar ve üzerindeki alaturka kiremit ile kaplı çatıdan oluşmaktadır. Yapı daha önce restore edildiğinden dolayı, çatının suyu saçığın önünde bulunan saç yağmur oluğu ile alınarak yine saç yağmur iniş borusu ile yola indirilmektedir.

Yapının giriş kapısı andezit taştan yapılmıştır. Basık bir kemer ile oluşturulan kapıda kemer bitiminde özel bir geçiş detayı kullanılmıştır. Taşlar arasındaki derzlerde daha önce yapılan restorasyonlarda beyaz çimento ile uygulama yapılmıştır. Rölöve projesinde bu kapının eşik kotu + 0,00 kotu olarak kabul edilmiştir. Kapıdan içeriye girdiğimizde bizi yaklaşık 1 m. lik kısmı taş, üzeri kerpiç olan bir duvar karşılamaktadır. Bu duvarın üzerinde erken dönemlerde yapıldığı tahmin edilen iki pencere bulunmaktadır.

Bunlardan biri kerpiç ile doldurularak kapatılmasına rağmen ahşap lokma pencere kokuğu görülmektedir. Yapının çatısını taşıyan devşirme mermer sütunlardan birisi de burada

bulunmaktadır. Bu yarım sütun yaklaşık 2 m. yükseldikten sonra ahşap direğe dönüşmekte ve yine ahşap bir geçiş elemanı ile ahşap bir kirişle sonlanmaktadır. Bu mermer ve ahşap elemanların tamamının özgün olduğu düşünülmektedir. Bu geçiş alanından sol (kuzey) tarafa yöneldiğimizde hazire ve türbe, sağ (güney) tarafa yönlendiğimizde zaviye alanına ulaşılmaktadır.

Resim 19.

Yapının Özel Tarifi : Zaviye yapısı genel olarak yerleşkenin kuzey ve güneyindeki kollar ve bu kolların arasındaki avludan oluşmaktadır. Kuzey kısımdaki kolun kuzeyinde türbe ile arasındaki geçiş alanı ve doğuda yaklaşık 3 m. genişliğinde bahçe bulunmaktadır.

Giriş alanından türbe tarafına yönlendiğimizde geçmişte Roma dönemine ait bir yapının meydanı ya da yolu olarak kullanılmış, bu yapının döneminde de zaviye binası ile türbe ve hazire arasındaki geçişi teşkil eden bir alanla karşılaşmaktayız. Ankara / Mübarek Galip bu alandaki yerleşik yer kaplamaları dışında herhangi bir yere bağlı olmayan, sürekli yer değiştiren hazireden gelmiş mezar taşları ya da yıkılan zaviye yapısından gelen çeşitli biçimlerde yapı elemanları bulunmaktadır.

Zaviye yerleşkesinin kuzey kolu devşirme mermer kolonlar, üzerindeki ahşap kiriş ve bu kirişin devamındaki, içinde yine mermer devşirme elemanlar bulunduran kısmen ayakta kalmış taş duvar, bir kısım tuğla döşeme kaplaması, özgün ya da erken dönem yapıyı olarak düşünülmüş-

tür. Yine bu kolun güney tarafında, büyük kısmı yıkılan, döşeme kotundan yaklaşık 30 cm. yükselen taş duvar ya da hatıllar bulunmaktadır. Bu hatılların üzerinde kerpiç duvar olduğu ve yıkıldığı düşünülmektedir. Aynı kolun batısında, mutfak olduğu düşünülen Z 13 mekânında kerpiç duvar içinde içi doldurulmuş ocak bulunmaktadır. Ocağın bacası yine kerpiç duvarın üzerinde kerpiç olarak yükselmektedir. Özgün olduğu düşünülen döşeme tuğlaları bu mekânda bulunmaktadır. Bu kolun doğusundaki Z 12 mekânında da yıkılmış kerpiç ya da taş duvarların izlerini gösteren taş hatıllar görülmektedir. Bu hatıllar içinde de kullanılmış devşirme taşlar bulunmaktadır. Bu mekânda döşeme malzemesi kalıntısı olarak ahşap kadronlara çakılmış ahşap döşeme tahtaları bulunmaktadır.

Zaviye yerleşkesinin güney kolu günümüzde ev olarak kullanıldığı için çok fazla yıkım ve eklenti yapılmıştır. Farklı kalınlıkta taş, kerpiç ve briket duvarlardan oluşan bu kola, avludan demir iskeletli bir saçak ile girmektedir. Yapıda döşeme kaplamaları ya beton şap ya da seramik karo ile kaplandığından dolayı özgün malzeme hakkında herhangi bir fikir oluşmamaktadır. Yine tüm duvarlar üzerleri çimento sıva ile sıvanarak plastik boya ile boyanmıştır.

Duvarlarda kalınlığı 60 cm.' in üzerinde olan kısımların, eski fotoğraflarına da bakarak kerpiç malzemeden olduğu, 20-25 cm. kalınlığındaki duvarların bazı izlerden anlaşıldığı üzere briket duvar olduğu düşünülmektedir. Duvarların üzerindeki döşeme beton olduğundan yakın dönemde yapıldığı düşünülen çatıya ya da çatı arasına ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu kolda çatının beton döşeme üzerine kurulan oturtma ahşap çatı olduğu düşünülmektedir. Bu kolda yalnızca depo olarak kullanılan Z 11 mekânında özgün ya da erken dönem ürünü olduğu düşünülen biçimi bozulmuş taş karolar bulunmaktadır. Yapı içerisinde önceden kapı olabileceği düşünülen açıklıklar bulunmaktadır.

Zaviye yerleşkesinin güney ve kuzey kolları arasındaki avlu görünümündeki alanda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kontrolünde yapılan kazılar sonucunda avlunun doğu kısmında çeşitli taş temel izlerine rastlanmış ve bu izler rölöve projeye işlenmiştir. Bu temel izlerinden, güney ve kuzey kolları birbirine bağlayan bir ya da daha çok mekânın olabileceği ortaya çıkmıştır. Bu izlerin kalınlıkları ve bulunduğu yerler itibari ile diğer kollardaki kalın duvarların devamında ve kalınlığında olduğu görülmüştür. Temeller dışında, kuzeydeki kolun, güneyde sonlandığı yerde bulunan temel seviyedeki taşlar da, restitüsyon aşamasında fikir oluşturacaktır. Yapılan kazı çalışmalarında avlunun batı kısmında burada yapı olduğuna dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Bu alanda su tahliyesini sağlayan bir kanal olması ve bu kanalın ucunda cephedeki taş çörteneğin olması bu alanın özgününde de açık avlu olduğunu düşündürmektedir. Bu alanda günümüz kullanımında kısmen karo mozaik kaplaması yapılmış kısmen de bahçe amaçlı kullanılmıştır.

Cepheler: Kurnaz Sokak ve Mete Sokak olmak üzere yapı iki yola cephe vermektedir. Yapının

kotu bulunduğu yollardan çok yüksekte olmasından dolayı yapı taş duvarlardan oluşmuş bir terasa oturmuş görünmektedir. Döşeme kotuna kadar olan kısmı yapıda taş duvardır. Bu taş duvar içinde Roma döneminden kalma devşirme taşlar cephe elemanı olarak kullanılmıştır. Bu taşlarla birlikte taştan yapılmış çörtende Kurnaz Sokak cephesindedir. Taş duvarın üzerindeki kalınlığı yaklaşık 70 cm. olan duvarın, eski resimlerinden de yararlanarak kerpiç olduğu düşünülmektedir. Taş duvarın üstte bittiği yerde ve devşirme cephe malzemelerinin alt yüksekliği seviyesinde yatay ahşap hatıllar geçmektedir. Bu hatılların üzeri yakın geçmişteki restorasyon çalışmalarında cilalı yeni ahşap silmeler ile kapatılmıştır. Cephede bulunan pencereler ölçü itibari ile geleneksel yapılarla uyuşmamakla birlikte özgün pencere yerleri ile ilgili başka izler bulunmamaktadır.

Yapının Tekniği: Yapıda geleneksel olarak özgün olduğu düşünülen taşıyıcı sistem taş duvar, kerpiç duvar, mermer sütunlar ve ahşap kirişlerden oluşmaktadır. Bununla beraber özgün yapının değişmesi, işlev değiştirmesi sonucu başka taşıyıcı sistemlerde oluşmuştur. Biriket duvarlar ahşap karkasla yapılmış bölücüler, ahşap çatı iskeletleri, betonarme döşemeler, sonradan oluşturulan sistemlerdir. Bu malzemelerin ve taşıyıcı sistemlerin hangi mekânlarda kullanıldığı yukarıda bahsedilmiştir.

Yapısal Sorunlar

Taşıyıcı Yapı Elemanları: Genel olarak zaviye yerleşkesinin günümüzde başka amaçla işlevlendirilmesi sonucu yapının genel karakterini oluşturan taşıyıcı elemanları ya tamamen ya da kısmen yok olmuştur. Yapıda yok olmayan özgün taşıyıcı elemanlar kısmi taş duvarlar, devşirme mermer sütunlar bu sütunların üzerindeki ahşap kirişler kısmen kerpiç duvarlardır.

Taş Duvarlar: Taş duvarlar yola bakan iki cephe dışında kısmen yok olmuştur. Yola bakan iki cephede taşlar korunmakla beraber, derzlerinde belli yerlerde beyaz çimento kullanılmıştır. Bunun dışında yakın geçmişte yapılan restoras-

yonlarda, derzlerde hidrolik kireç harçlı çimentosuz harç kullanılmıştır. Avlu tarafındaki taş duvarlar kısmen yıkılmış olmakla beraber ayakta kalan kısımlardaki derzler boşalmış, süreklili müdahale gördüğünden çimento esaslı harç kullanılmıştır.

Kerpiç Duvarlar: Yapının sokağa bakan iki cephesinde taş duvarların üzerindeki kısmın eski resimlerde de görüldüğü üzere kerpiç yığma tekniğiyle yapılmış olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber bu duvarların üzeri çimento esaslı sıva ile sıvanarak dış cephe boyası ile boyanmıştır. Avlu tarafında ortaya çıkan döşeme kotunun yaklaşık 30 cm. üzerinde ki taş hatılların üzeri kerpiç duvar olabileceği ve bu yüzden taş seviyesine kadar bu duvarların yok olduğu görülmektedir. Avlu tarafında ayakta kalan tek kerpiç duvar, içinde ocağı da barındıran Z 13 mutfak mekânındadır. Buradaki duvarda, içerde sıvası olmadığından kerpiçler kısmen yıpranarak malzeme kaybına uğramıştır. Kerpiç duvarın dış kısmı ise üzeri kerpiç sıva ve kireç boya olduğundan daha az yıpranmıştır.

Mermer Sütunlar: Devşirme mermer kolonların yine mermer kaideleri ve sütun başları ile birlikte kısmi malzeme kaybı bulunmakla beraber bu kayıp taşıyıcı özelliklerini etkileyecek büyüklükte değildir. Bununla beraber S1 Mermer sütunu, yatay yönde üst kısmı güney batı yönünde yaklaşık 20 cm. kayması bu kolon ve üzerindeki ahşap kirişlerle ilgili statik analiz yapılmasını gerektirebilir. Sütunun yatayda kayık olmasına rağmen kiriş ve saçakla olan ilişkisi, kolon üst başlığının yer değiştirmiş gibi görünmemesi bu kolonun yapımından beri kayık olduğu izlerini getirmektedir.

Ahşap Kirişler: Özgün olduğu düşünülen devşirme kolonların üzerindeki ahşap kirişlerin yapısında bozulma görülmemekle beraber, küçük kılcal çatlamlar bulunmaktadır. Yakın zamanlarda gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında koruyucu verniklerin uygulandığı görülen ahşap kirişlerde, taşıyıcılığını etkileyecek veriye rastlanmamıştır.

Kaplama Malzemeleri: Genel olarak zaviye yerleşkesinde özgün olduğu düşünölen kaplama malzemesi Z 13 mutfakta bulunan tuğla döşeme kaplama malzemesi ve Z 11 depo mekânında bulunan taş döşeme kaplama malzemeleridir.

Tuğla Döşeme Malzemesi: Z 13 mutfak mekânında bulunan tuğla malzemeler, mekanın kısmi bir bölgesindedir. 30-35 cm. ebatlarındaki karolar bütönlüğünü koruyamamış olmakla beraber, özgün yerinde kırılarak birlikteliğini sürdürmüştür. Tuğlaların özel kimyasallarla olduğu yerde ara boşlukları doldurularak koruyucu sıvılarla korunması mümkün gözökmektedir.

Taş Döşeme Kaplaması: Z 09 depo mekânında bulunan ve özgün olduğu düşünölen, biri bütönlük ikisi kayba uğramış 3 adet taş kaplama malzeme mekanın kapısına yakın bir bölgesindedir. Bu taşların yapısı, ölçöleri, bulunduğu kot bize bu mekanlarla ilgili restitösyon bilgileri vermektedir. Bu taşların da bulunduğu yerde korunması mümkün gözökmektedir.

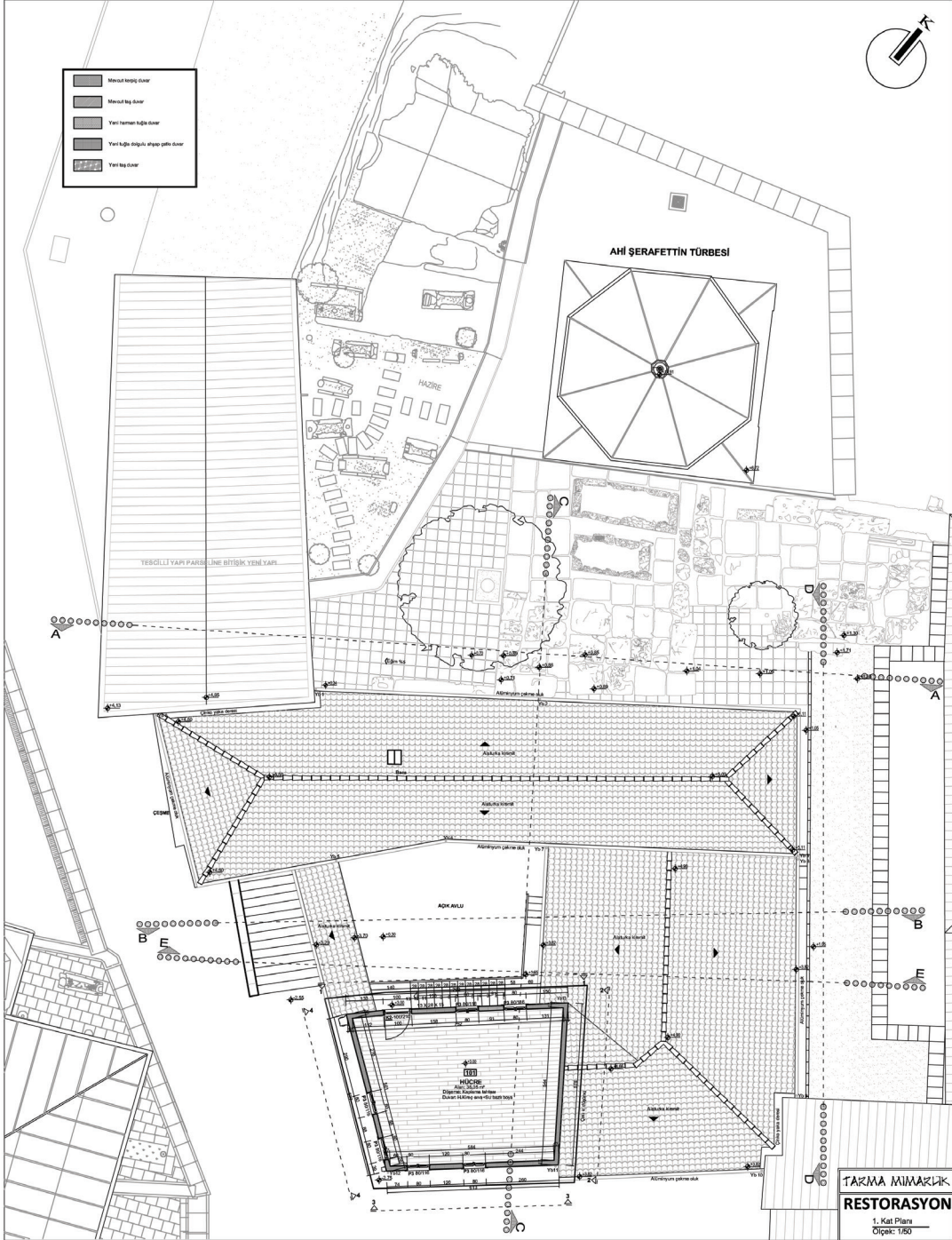
Diğer Yapı Elemanları: Özgün ya da erken dönemde yapıldığı düşünölen diğer yapı eleman-

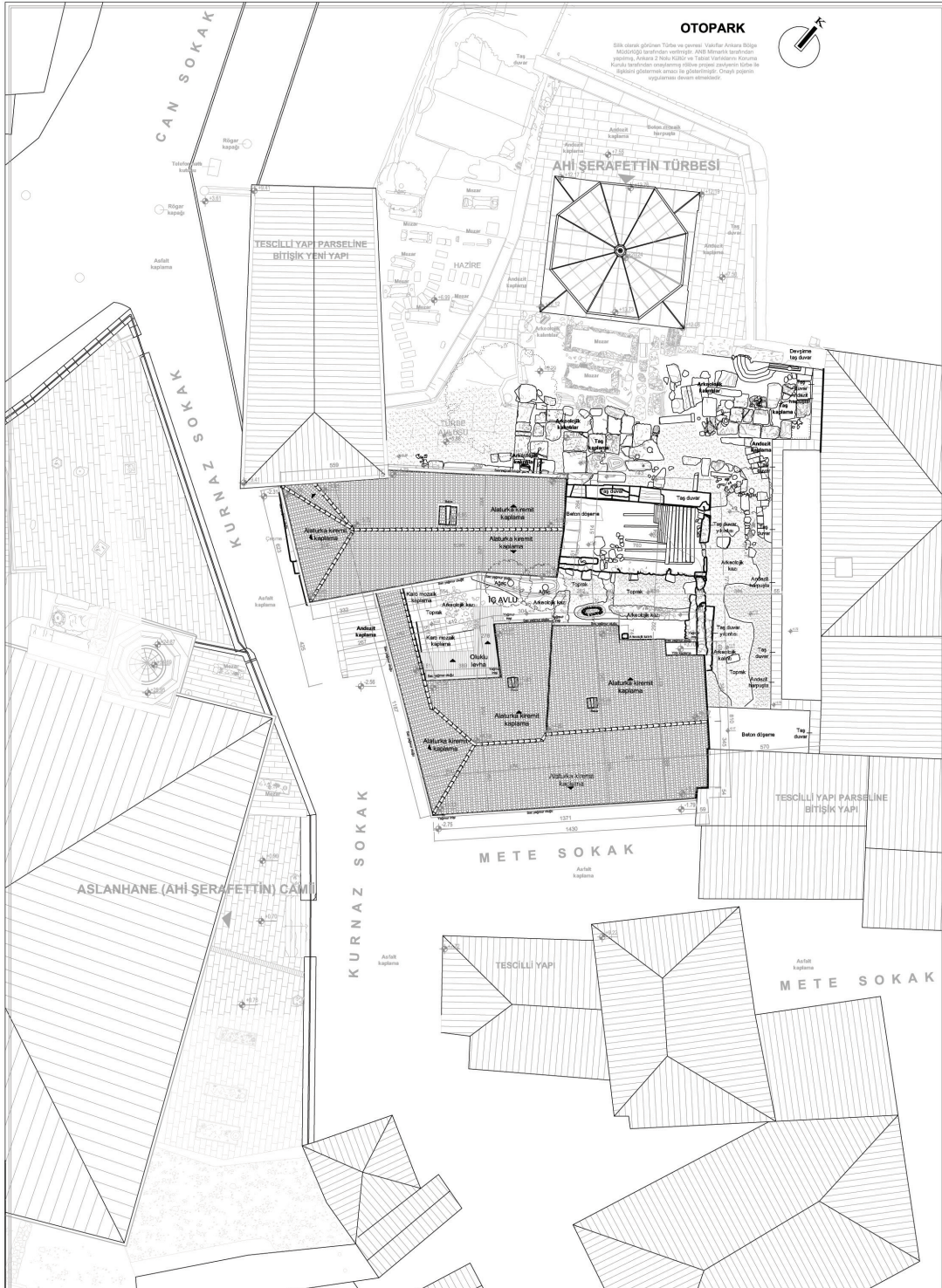
ları Z 13 mutfakta bulunan ocak ve iki yanındaki pencerelerdir.

Ocak kerpiç duvar içerisinde, içi yine kerpiç ile doldurulmuş ve işlevini yitirmiş durumdadır. Ocağın üzerindeki baca kısmında kısmi malzeme kaybı oluşmuştur. Ocağın özgün sınırlarında boşaltılarak bacasının tamirati mümkündür. Ocağın kuzeyindeki pencere kapatılmakla beraber ahşap lokma korkulukları ve ahşap kasası dışarıdan okunmaktadır. Bu pencerenin diğerinden daha erken dönem olduğu düşünölmektedir. Ocağın güneyindeki pencere, geç döneme ait bir doğrama içermesine rağmen, cephenin genel görünümü içerisinde ölçölerinin değişmediği görölmektedir. Bu doğramanın kanatları çalışmakta ve dönem eki olarak korunabileceği varsayılmaktadır.

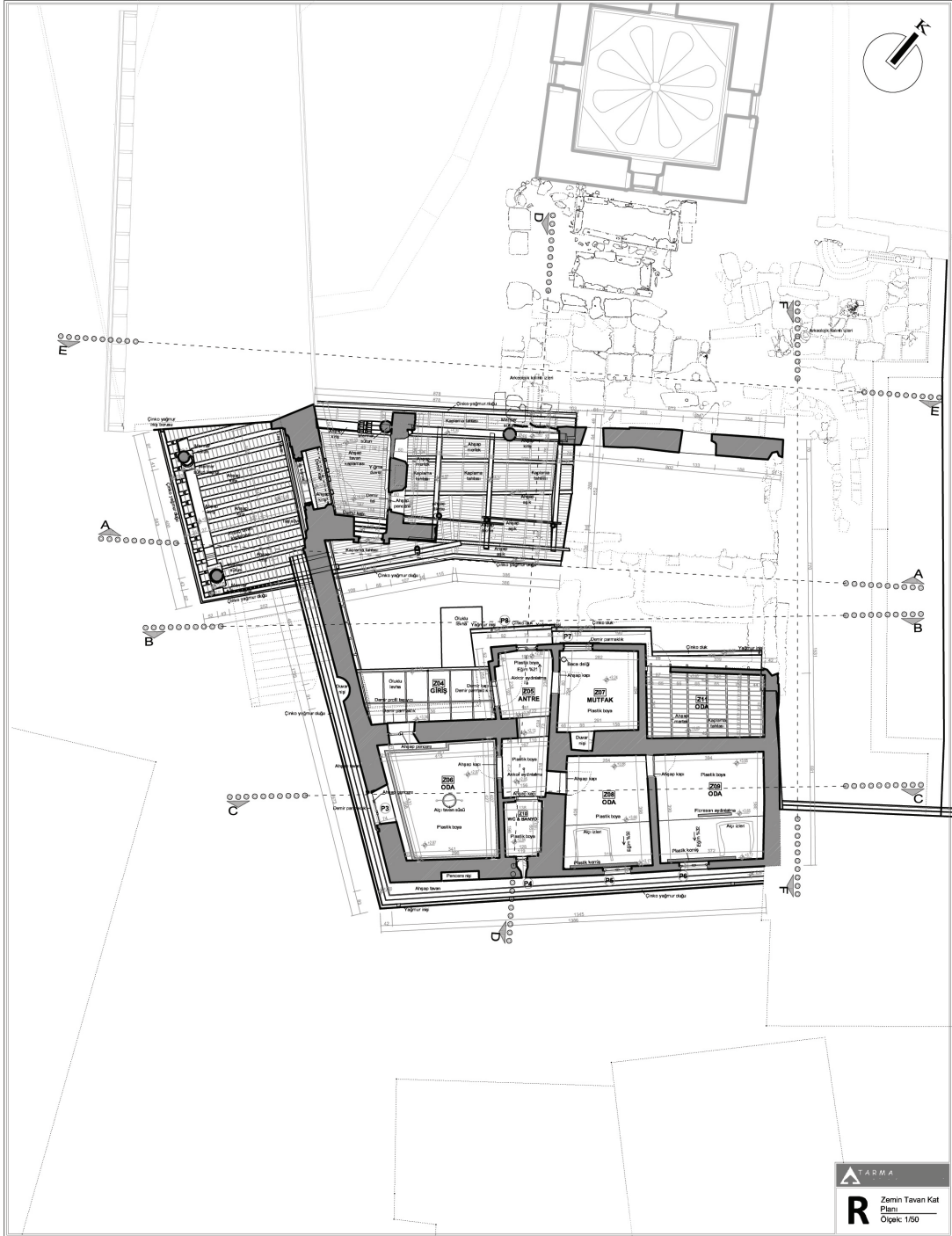
Yapının Zemin Durumu ve Nem Durumu: Yapı yol kotundan yukarıda kurulduğundan dolayı yapının duvarlarında zeminden kaynaklanan nemlenme izine rastlanmamıştır. Yapının kısmen çatısının bulunmaması ve çatılarının da kısmen akıyor olması yapının yağmur sularına açık olduğu anlamına gelmektedir. Yapılan arkeolojik kazı sırasında da toprakta su ya da nemlenmeye rastlanmamıştır.

Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi

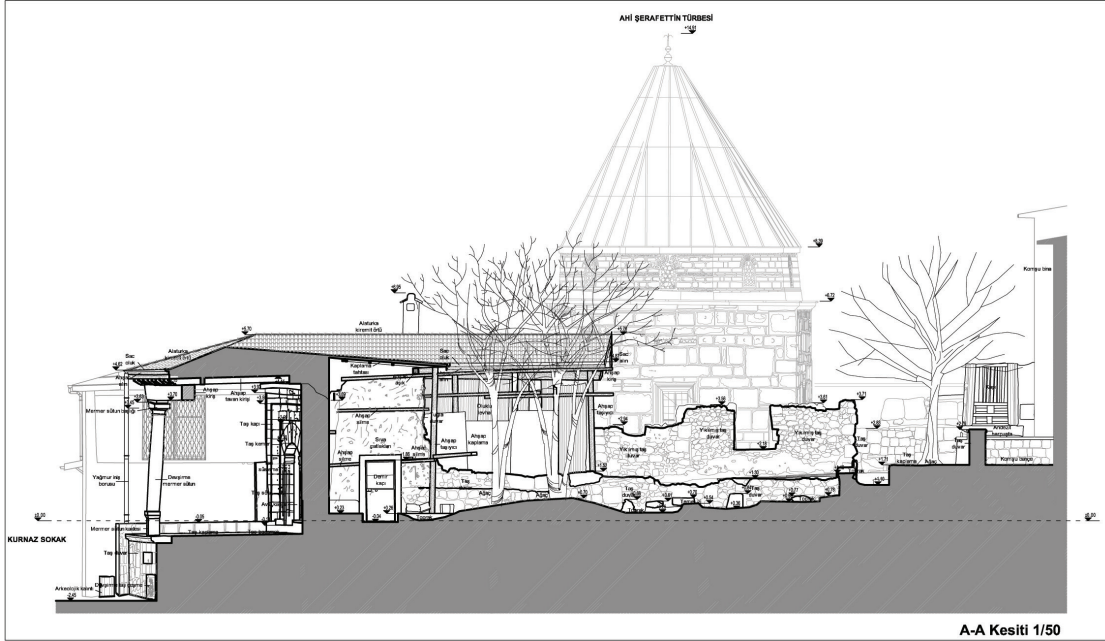

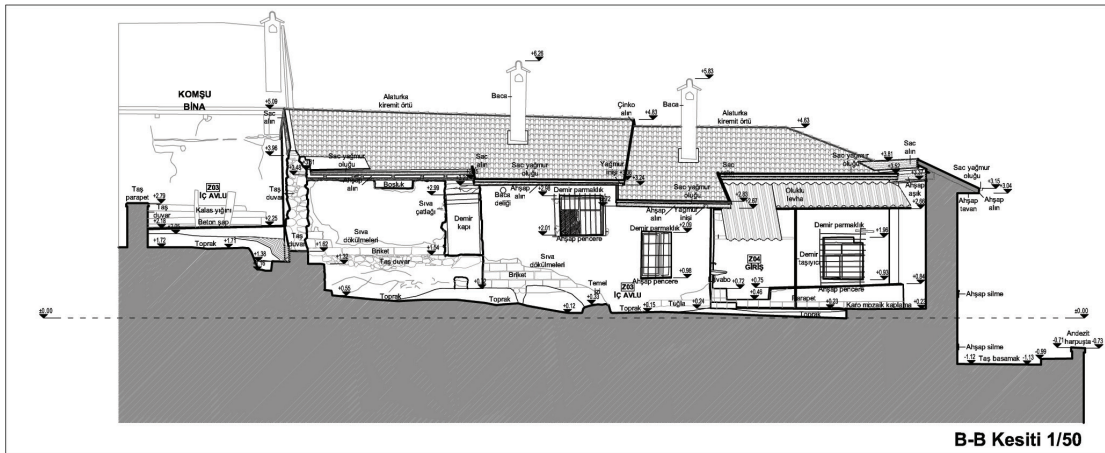
Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi

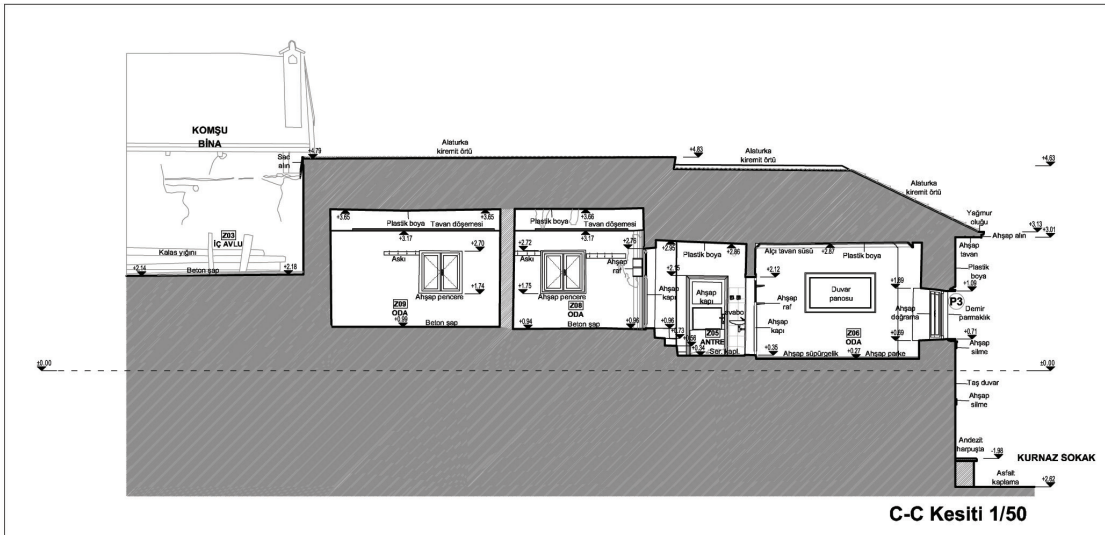

A-A Kesiti 1/50

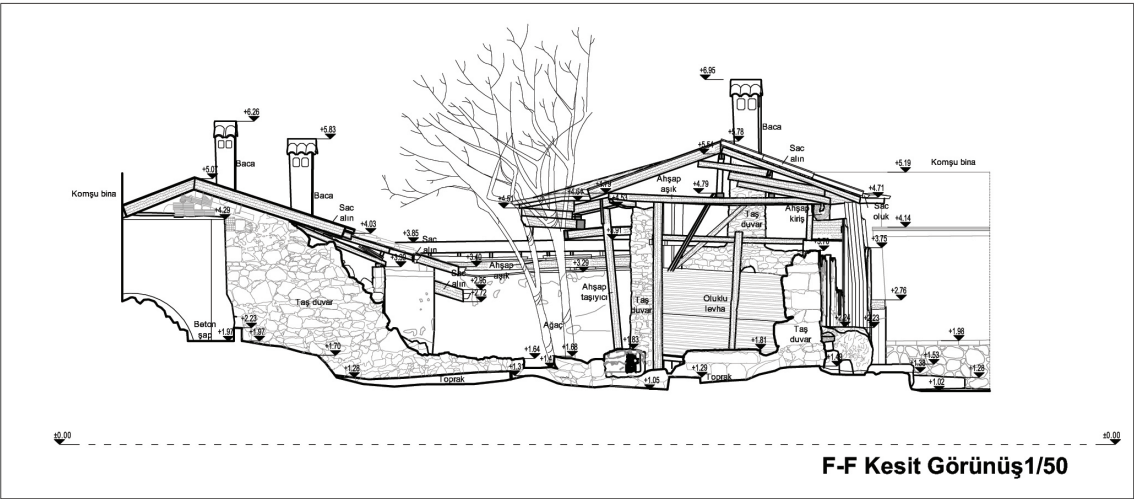
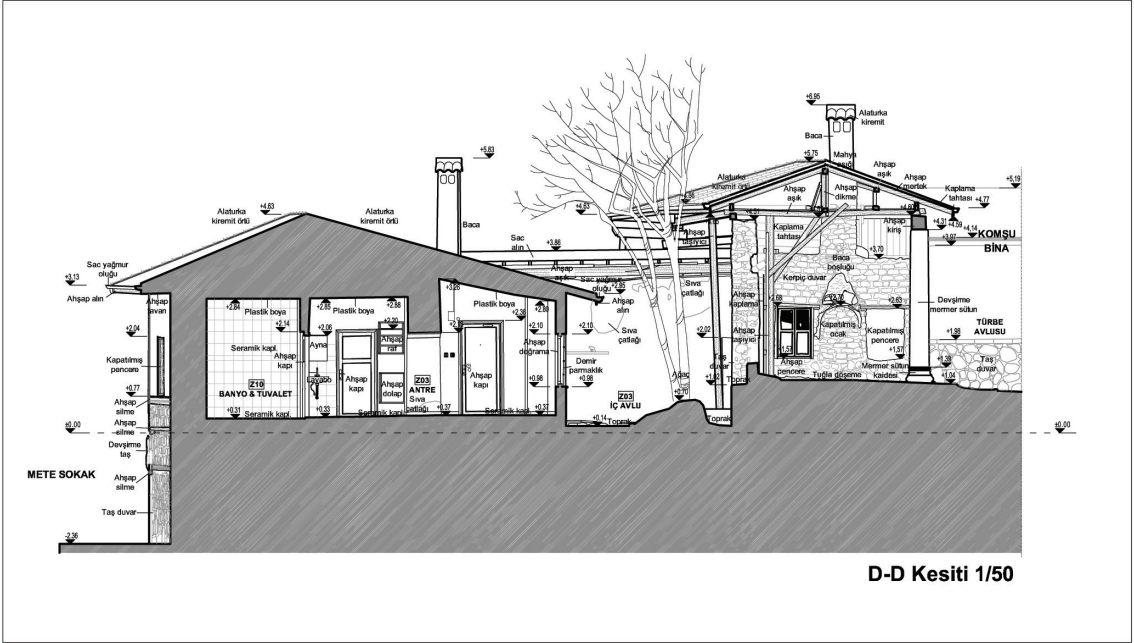

B-B Kesiti 1/50

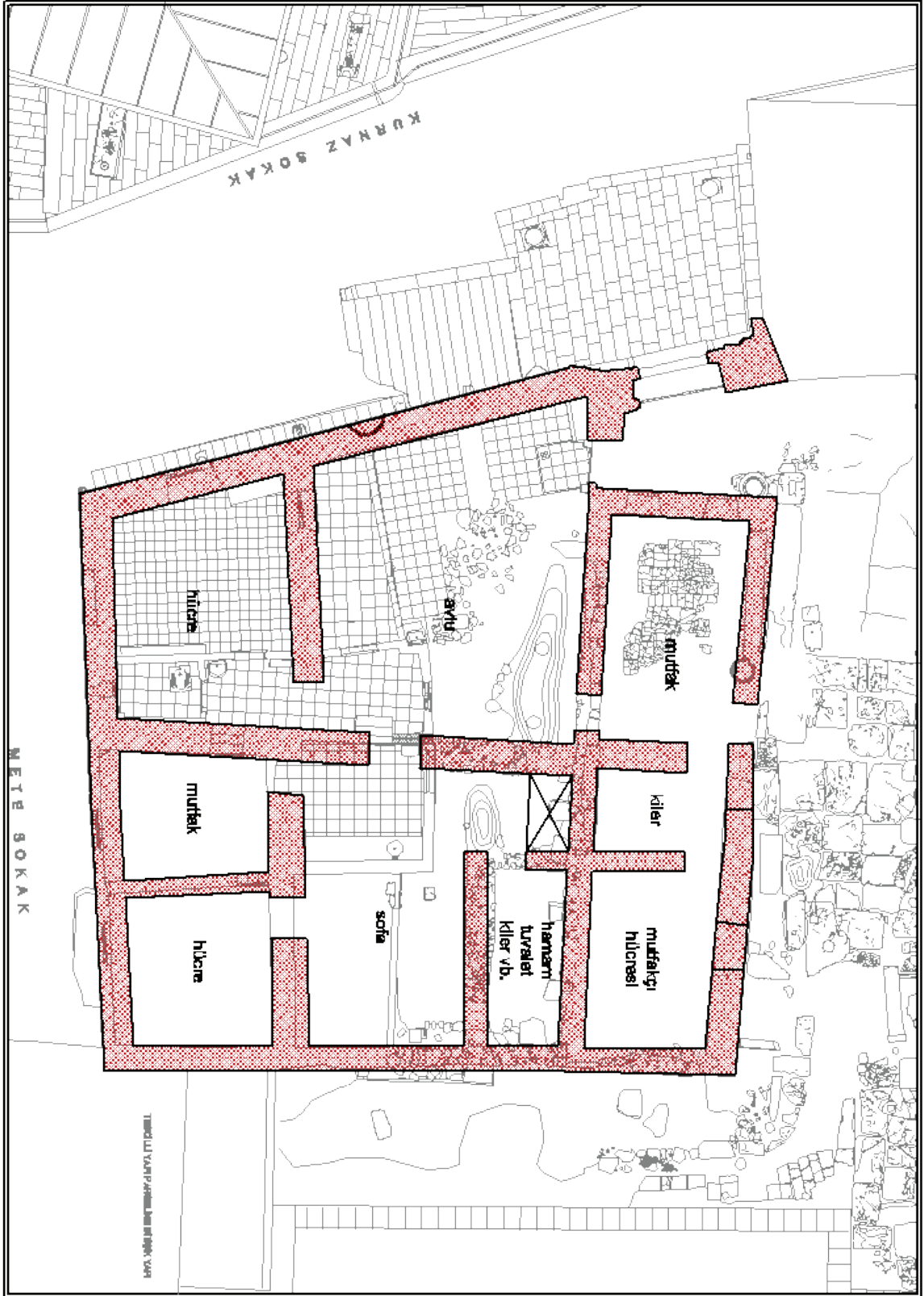
C-C Kesiti 1/50

Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi

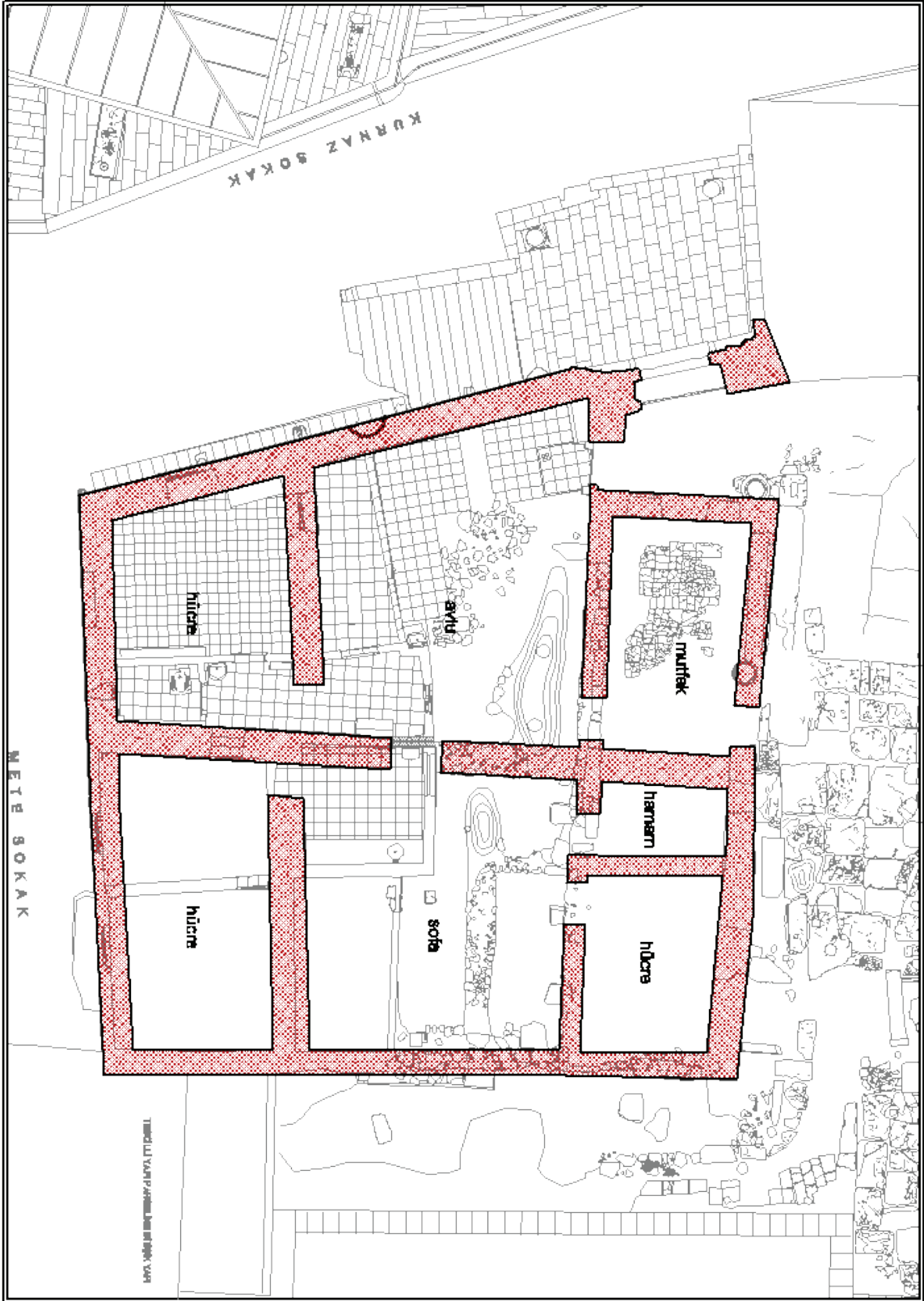

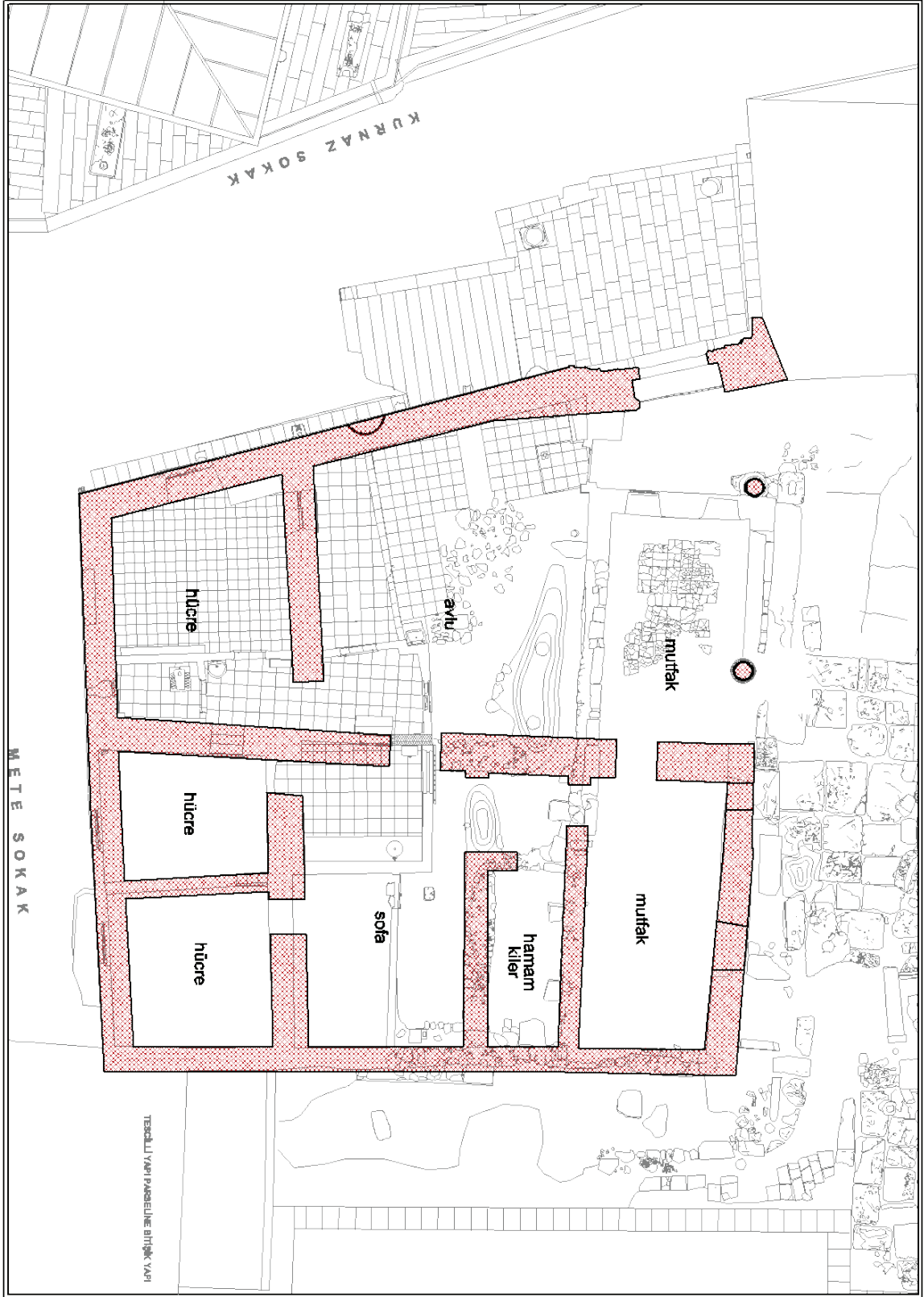
Şekil 10. Ahi Şerafettin Zaviyesi Restitüsyon Önerisi 1

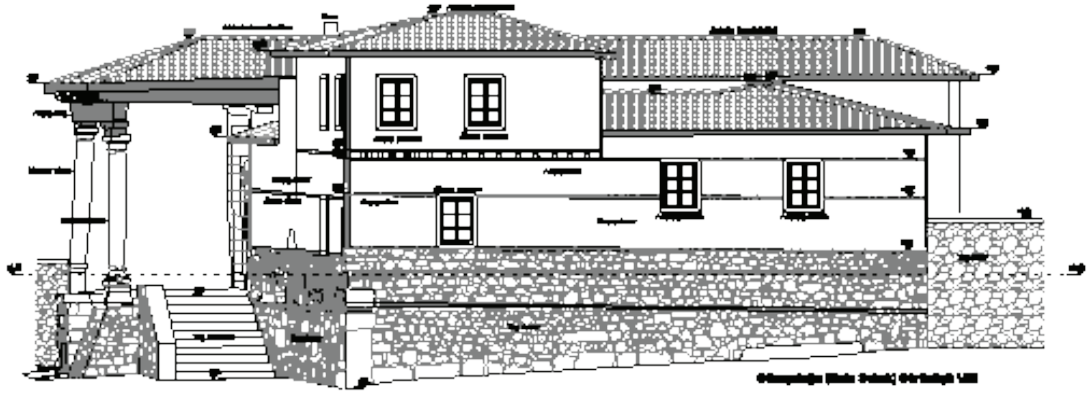
Şekil 11. Ahi Şerafettin Zaviyesi Restitüsyon Önerisi 2

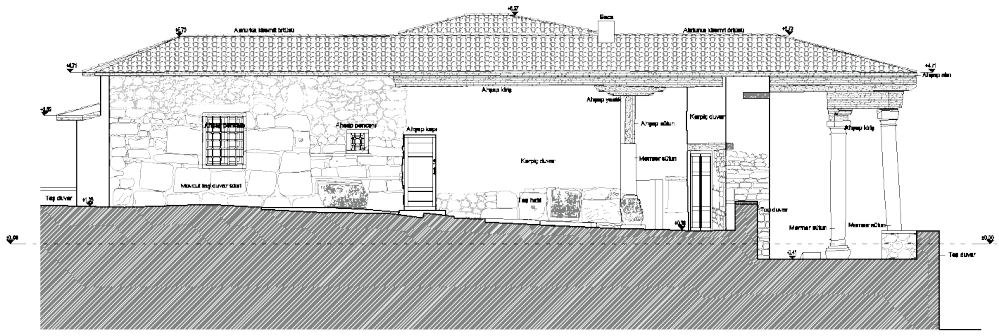
Şekil 12. Ahi Şerafettin Zaviyesi Restitüsyon Önerisi 3

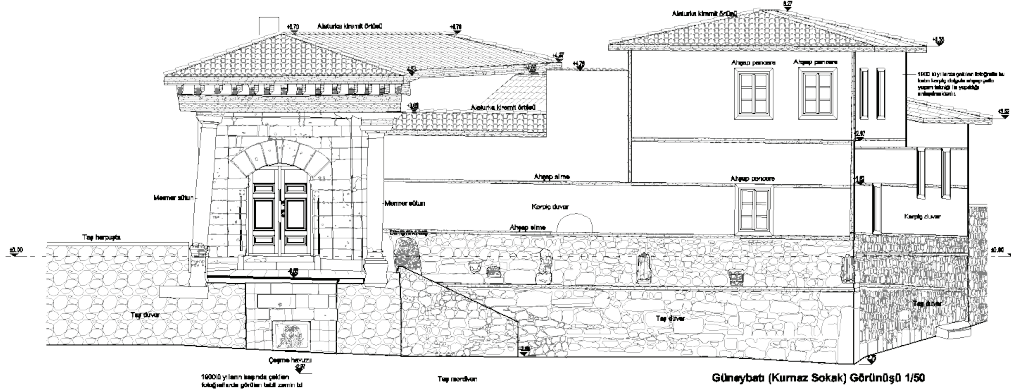
Şekil 11. Ahi Şerafettin Zaviyesi Restitüsyon Önerisi 4

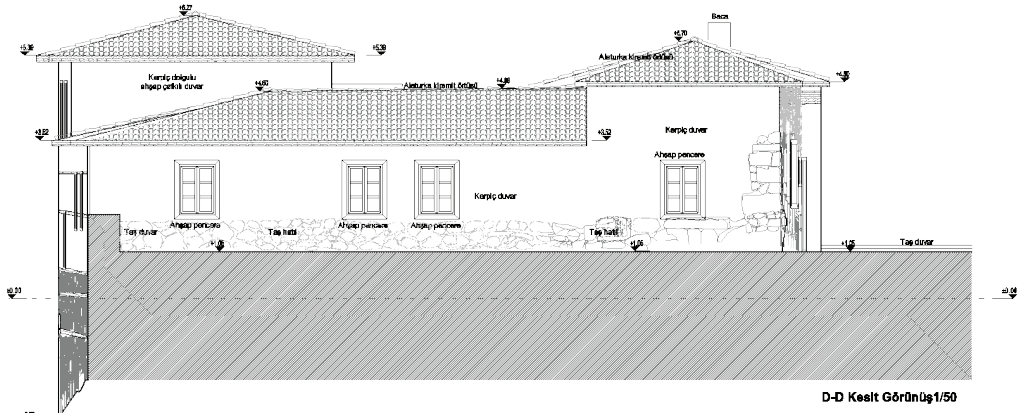
Çatı katından (Kırtıç Sokak) Görünüşü 1/50

A-A Kesit Görünüşü 1/50

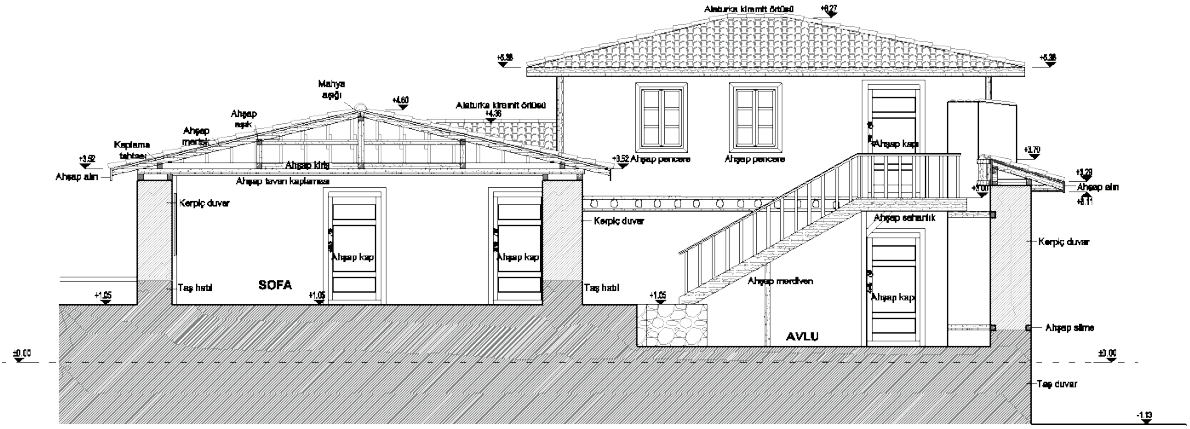

Güneybatı (Kurtmaz Sokak) Görünüşü 1/50

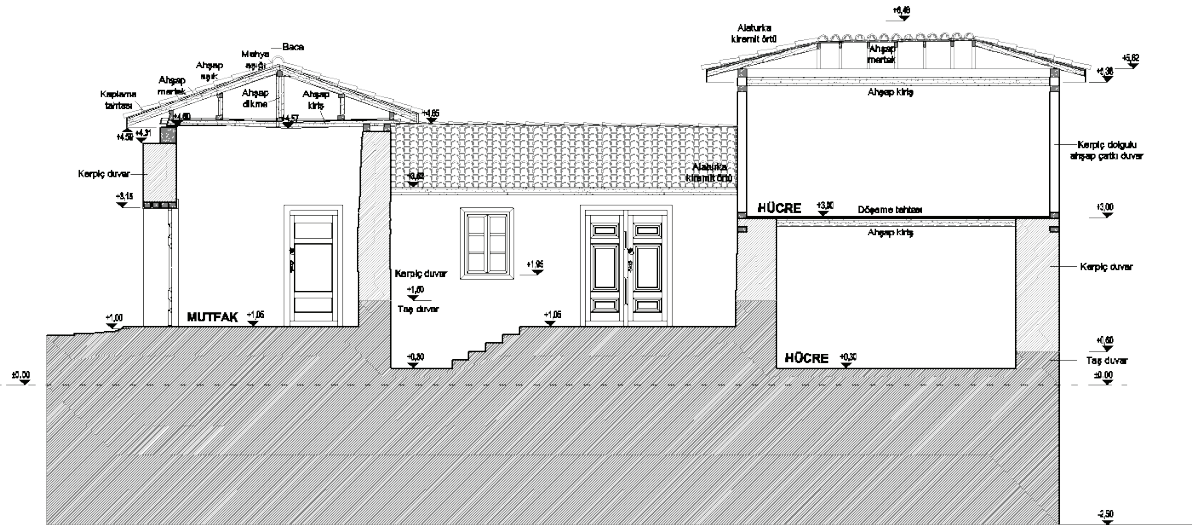

D-D Kesit Görünüşü 1/50

Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi

B-B Kesiti 1/50

C-C Kesiti 1/50

Kaynaklar

- Acun, Hakkı (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara.
- Aktüre, Sevgi (1984). "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", *Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, Ankara, s. 1- 47.
- Apa, Gülay (2008). *Konya-Ereğli Türk Devri Mimarisi*, Konya.
- Aslanapa, Oktay (1984). *Türk Sanatı*, İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi (1942). Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, II, s. 279-386.
- Doğan, Ahmet Işık (1977). *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzeri Nitelikteki Fütüvvet Yapılar*, İstanbul.
- Erdoğan, Abdülkerim - Günel, Gökçe - Kılıcı, Ali (2008), *Tarih İçinde Ankara*, (2. Baskı), Ankara.
- Ergenç, Özer (1984). "16. Yüzyılın Ankara'sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri", *Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, (Ankara 1984), s. 49-59.
- Eyice, Semavi (1962). "Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", İstanbul Üniversitesi, İktisad Fakültesi Mecmuası, C. 23 (Ekim 1962), s. 3-80.
- Eyice, Semavi (1969). "Çorum'un Mecitözü'nde Âşık Paşa-Oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", *Türkiyat Mecmuası*, XV (1968), s. 211-244.
- Eyice, Semavi (1971). "Ankara'nın Eski Bir Resmi", *Atatürk Konferansları 1970*, s. 61-124, Resim 1-60, Ankara 1970.
- Galanti, Avram (2005) *Ankara Tarihi*, (II. Baskı), Ankara.
- Galib, Mübarek (1341). *Ankara Mescidleri ve Camileri*, İstanbul.
- Kara, Mustafa (1999). *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, İstanbul.
- Kara, Mustafa (2011). "Tekke", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, s. 368-370.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1978). "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, XII, s. 247-269.
- Önder, Mehmet (1971). *Mevlâna Şehri Konya*, II. Baskı, Konya.
- Öney, Gönül (1971). *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara.
- Önge, Yılmaz (1984). "Konya Sahip Ata Hanikâhı", *Suut Kemal Yetkin Armağanı*, Ankara, s. 281-292.
- Özdemir, Rıfat (1986). *XIX: Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara.
- Tournefort, Joseph Pitton (1717). *Relation D'Un Voyage Du Levant Fait Par Ordere Du Roy...II*, Paris 1717.
- Tanman, Baha - Sevgi Parlak (2011). "Tekke, Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, s. 370-379.

Belvuran Kazası Tekke ve Zaviyeleri (1476-1876)

Hamit Şafakcı*

Öz

Bu çalışmada, Karaman eyaletinin Konya sancağına bağlı olan Belvuran kazasında bulunan tekke ve zaviyeler incelenmiştir. Bu anlamda vakfın devamlılığını sağlayan müteveli, nazır, cabi, kâtip gibi görevliler ve yaptığı işler üzerinde durulacaktır. Ardından tapu tahrir, vakıf ve muhasebe defterlerine göre verilen hizmetler ele alınacaktır. Sosyal hayatta önemli roller üstlenen tekke ve zaviyeler, eğitim ve kültür gibi birçok alanda faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı döneminde Belvuran kazasında bulunan tekke ve zaviye vb. yapılar incelenirken o dönemdeki bazı yerleşim yerlerinin varlığı ve sosyal yaşamı da ortaya çıkmaktadır. Çalışmada Belvuran kazasında üç tekke ve otuz üç zaviye tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Belvuran, vakıf, tekke, zaviye.

The Dervish Convents and Lodges of the Belvuran District (1476-1876)

Abstract

In this study, dervish convents and lodges of Belvuran districts in Konya sanjak bound to the province of Karaman are analysed. As such, the study also stresses on waqf staff, named as *mutewalli* (administrator of waqf), *nazir* (supervisor of waqf), *cabi* (waqf revenue collector), *kâtip* (scribe) who maintain the waqf and their works. Then, services of the waqf will be evaluated through title deeds registry (*tapu tahrir*), waqf and accounting records. Dervish convents and lodges served in the fields of education, culture and other fields and undertook important roles in social life. While analysing buildings like dervish convents and lodges located in the district of Belvuran during the Ottoman era, the presence of some residential places and their social life has emerged, too. In this study, three dervish convents and thirty three dervish lodges has been identified.

Key Words: Konya, Belvuran, waqf, dervish lodge, dervish convent.

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/ARTVİN, hamitsafakci@artvin.edu.tr.

Giriş

Tekkeler, herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, şeyhleri başkanlığında topluca zikir ve ayin ettikleri, müritlerin ise sürekli oturdukları yerlerdi. Büyük tekkelere âsitane, dergâh veya hânkah adı verilirdi. Zaviye ise tekkenin küçüğüydü. Bunlar şehir, kasaba ve köylerde ticari yönden önemsiz yollar üzerinde hayırseverler tarafından kurulur; gelip geçen yolcuların yeme ve barınma ihtiyaçları tahsis edilen vakıfların gelirleriyle ücretsiz karşılanırdı (Küçükdağ, 2005: 367; Ocak, 1978: 248-250). Ayrıca bu yerlerin imarı ve asayişini temin edilmiş olurdu. Boş bulunan topraklar üzerinde zaviyelerin tesisi oraları şenlendirmek, imar ve iskân etmek hususunda büyük rol oynamaktaydı. Dervişler gelip yerleştikleri yerlerde çalışıp üretim yapar, bu kazançlarının öşrünü ve resm-i zeminlerini de sahib-i arza verirler ayrıca oradan gelip geçenlere de hizmet ederlerdi (Barkan, 1942: 297, 299). Zira zaviyelere tanınan vergi muafiyetleri¹, tahrirler² ve benzeri resmi kayıtlarda dini sebeplere değil, yolculara verilen hizmetlere bağlıydı. Bu anlamda zaviyeler, dervişlerin ikamet ettiği, dini eğitimin verildiği, yolcuların konakladığı ve dini yaşamak ve yaşatmak için çalışan kurumlardı. Anadolu'daki birçok yerleşim yerinin derviş ve şeyh gibi zaviyeleri çağrıştıran kelimelerle anılması tekke ve zaviyelerin iskân siyasetinde de etkili olduğunu göstermektedir.

Köylerde ve yol üzerinde kurulan zaviyeler, masraflarını kendi üretim güçleriyle karşılarlardı. Yapılan bu üretim neticesinde kendilerinin ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi elde edilen gelirlerle zaviyenin bakımı ve tamiri, görevlileri ile misafirlerin yeme ve barınma ihtiyaçları da karşılanmaktaydı. Bütün masraflar çıkarıldıktan sonra geri kalan gelir, vakıf hissedarları arasında paylaştırılmaktaydı. Bir gezgin derviş ya da

yolcu misafir olduğu zaviyede üç günden fazla kalmamak şartıyla dilediği gibi yer içer hatta hayvanının ihtiyacını temin ederdi. Bazen zaviyenin şeyhi kendi mali durumuna göre fakir bir yolcuya elbise ve para yardımında bulunurdu. Zaviyelerde misafirler ise şöyle ağırlandı: Zaviyeye bir yolcu geldiği zaman kapıcı tarafından karşılanıp kim olduğu, nereden gelip nereye gittiği hakkında bilgi alınıp içeri alındıktan sonra eşya ve hayvanları yerleştirilir, hamama sokulur ve yıkanır. Oradan çıkınca bir odaya alınarak yiyecek ve içecek ikram edilirdi. Akşam namazından sonra zaviyede Kur'an okunur, daha sonra sema ve raks yapılırdı. Bazen gece yarısı zikir ve diğer nafile ibadetlere kalkılırdı (Ocak, 1978: 264, 266). Belviran Kazası'nda da benzer tekke ve zaviyeler vardı.

Osmanlı döneminde Belviran Kazası', Karaman Eyaleti'nin Konya Sancağı'na bağlı idi. 1476 ve 1483 yıllarında Konya sancağına bağlı bir kaza olan Belviran, 1500-1501 yılında Karaman Vilayeti kazalarından birisiydi. 1518 tarihinde Larendede Sancağı içerisinde değerlendirilen Belviran, kısa bir süre sonra bu sancağın ortadan kaldırılmasıyla Konya Sancağı'na bağlandı. 1530³ yılında, Karaman Vilayeti sancakları arasındaki Livâ-i Lârende üzerine yazılan derkenarda; *sancağıktan bozulmuştur, sipahileri Konya sancağı sipahileri ile eşerler*, ifadesi Larenden'in kazaya dönüştürülerek Konya Sancağı'na bağlandığını göstermektedir. Belviran Kazası'nın 18. yüzyıldaki durumunu Kâtip Çelebi, *Belviran; Konya*

1 Karaman vilayeti kanunnamesinde vergi muafiyeti şöyle ifade edilmişti: ... *defter-i cedide sipahizade ve zaviyedar ve muaf kayd olunmuşlardır anlardan resm-i çift ve bennak ve caba ve avarız alınmaz...* (Erdoğan, 1993: 484).

2 Zaviyeler hakkında bilgi veren tahrir defterlerinde; zaviyenin adı, fiilen görev başında olan zaviyedarların adları, zaviyeye gelir olarak bağlanan vergi kaynakları, taşınır ve taşınmaz malları ile bu kaynakların yıllık gelirleri sıralanmıştır.

3 Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından yayımlanan defterin tarihi 937/1530 olarak verilirken, defterin tarihi ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler için bkz. (Erdoğan, 2006: 30-31; Yörük 2005: 8-10). Defterde geçen ... *defter-i hakanide kayd olunması emr olunmağın Mehmed Paşa hazretleri ma'rifetiyle sebt olundu tahriren fi yevmi's-sabi aşer min şehri cümadiye'l-ahire sene tis'a ve işrin ve tis'amie* ifadesinde 3 Mayıs 1523 tarihi geçmektedir. Buna istinaden bir çalışmada 1523 yılı esas alınmıştır (Şafakçı, 2015: 16-17). Ancak defterin 1520'lerde yazımına başlanmasına rağmen 1530'larda bitirildiği düşünülmektedir. 1524 yılı tahrir kayıtlarındaki verilerle bu icmal defterdeki hane, nefer ve hâsılların büyük çoğunluğu aynıdır. Özellikle Belviran, Bozkır ve Hatunsaray ile ilgili bölümler karşılaştırıldığında bir uygunluk olduğu gözlenmiştir. 399 numaralı defterin Aralık 1524'te düzenlendiği bilindiğine göre bahsedilen yöreyle ilgili bölümün bu tarihten sonra yazılması gerekir. Bu nedenlerle defterin tarihi, tahririn bitirildiği 1530 yılı olarak kabul edilmiştir.

Sancağı'na bağlı, Aladağ ve Konya arasında bir kazadır diye aktarmıştır. 1868 yılında Belviran, Karaman Kazası'na bağlı bir nahiyeye iken, bu tarihte Bozkır Kazası'nın nahiyesi yoktu. Konya Sancağı'na bağlı nahiyeler 1876 tarihli *İdare-i Nevâhi Nizamnamesi'*ne göre yeniden düzenlenmiş ve bu tarihte Belviran Nahiyesi Bozkır Kazası'na bağlanmıştır. Bu düzenleme aynı tarihli Konya salnamesinde de dikkate alınarak Belviran, Bozkır Kazası'nın bir nahiyesi olarak gösterilmiştir (Şafakçı, 2013: 26-27). Osmanlı döneminde 1876 yılına kadar kaza statüsünde idare edilen Belviran Kazası'nda birçok vakıf eserler meydana getirilmiştir. Bu çalışmada XV. ve XIX. yüzyıllar arasında Belviran Kazası'ndaki tekke ve zaviyeler kuruluş dönemlerine göre aşağıda incelenmiştir (Grafik 1).

1. XIV. Yüzyıl Zaviyeleri

Bu dönemdeki zaviyeler Afşar Zaviyesi, Hacı Yusuf Zaviyesi, Sinan Seydi Zaviyesi, Şeyh Hocenti Zaviyesi, Şeyh Maruf Zaviyesi ve Şeyh Şekerim Dede Zaviyesi idi.

1.1. Afşar Zaviyesi

Vâkîfı Karamanoğlu Alaeddin Bey (1361-1398) olduğuna göre zaviye, XIV. yüzyılda yapılmıştır. 1483'te, Dağ Belviran'a bağlı Afşar Köyü'ndeki⁴ Afşar Zaviyesi adı, zaviye ile köyün adının aynı olduğunu göstermektedir. Muhtemelen zaviye, köyün adını almıştır. Alaeddin Bey bin Karaman tarafından yaptırılan zaviye, İbrahim Bey'in mektubu nedeniyle Musa Şeyh evladı tasarrufundaydı. Yaklaşık bir çiftlik olan 19 parça yerden vakfın *hâsıl-ı an öşr-i galle ve resm-i çift ve ağnam ve kovan ve öşr-i bağ ve gayriha 180* akçe geliri vardı (Erdoğan, 2003: 115; Çoşkun, 1996: 71-72; Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1: 39b*). 1500 yılında bu bilgiler tekrarlanmıştı. Buna ilaveten vakfı, İbrahim Bey'in mektubu ve Sultan Mehmet'in berati ile Musa Şeyh evladı tasarruf etmekteydi. Görevlileri ayende ve revendeye hizmet etmekteydi. Bu tarihte gelirleri *el-galle keyl 60 kıymet 210, resm-i ağnam*

4 Günümüzde Çumra ilçesine bağlıdır.

50, öşr-i bostan 20 yekün 280 (TKGMA, *TD 565: 56b*) akçeydi. 1530 yılında ise, Alaeddin Bey'in vakfettiği yaklaşık iki çiftlik yani 19 parça yerden 280 akçe gelire sahipti (*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman*, 1996: 96). Çeyrek asırda zaviyenin geliri değişmemişti. Ama vakıf yerleri iki çiftlikti. 1583 tarihli tahrirde yer alan perakende bir vesikaya göre, 12-21 Nisan 1679 tarihinde, Afşar Zaviyesi'nin zaviyedarı Mevlüt Beşe bin Abdülaziz'di (TKGMA, *TD 113*). Bunun dışında zaviyeye dair bir bilgi elde edilemediğinden zaviyenin kapandığı varsayılabilir.

Afşar Zaviyesi'nin vâkîfı Alaeddin Bey'di. Dolayısıyla zaviye, XIV. yüzyılda kurulmuştur. Gelen geçene hizmet eden zaviyenin 19 parça yerden oluşan çiftlikten elde edilen gelirleri vardı. Gelirleri arasındaki öşür geliri, topraklarını kiraya verdiklerini gösterir.

1.2. Hacı Yusuf Zaviyesi

Zaviye, Seniroğlanı Köyü'ndeydi.⁵ Zaviyenin adı Yusuf Fakih Zaviyesi olarak da ifade edilmişti.⁶ 1483'te, zaviyenin şeyhleri Ahmet Fakih v. Hacı Yusuf ile onun kardeşi Hacı İbrahim'di. Zaviyenin iki de hizmetkârı vardı. *Bir çiftlik yerlerinden öşür, nüzul ve kopçur-ı ağnam alınmaya ve avarız talep olunmaya deyü vakfiyeleri var buna göre 15 pare yer imiş timara kayıt olunmayub vakfa kaydedildi. Hasil-ı an öşr-i galle ve resm-i ağnam ve kovan ve gayriha 400* (Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1: 39b: 40a*; Erdoğan, 2003: 115; Çoşkun, 1996: 71) şeklindeki kayıtta İbrahim Bey'den (1423-1464) mektupları olduğu da belirtilmişti. 1500'de⁷ köydeki bir zemin

5 1583 yılı tahriri içerisindeki perakende bir vesikaya göre, Seniroğlanı Köyü Elmasun ile Sarioğlan yakınlarındaydı (TKGMA, *TD 113*).

6 Belviran'da Seniroğlanı adlı mevzideki zaviye, Hacı Yusuf bin Gühertaş Zaviyesi olarak da zikredilmiştir (VGMA, *HD 1133: 86a, 86b*). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki hurufat defterleri metin içerisinde kullanılırken sadece Belviran'a ait varaklar alındığından dolayı defter numarasından sonra verilen varak numaraları sol üst köşede verilen Osmanlıca numaralar kullanılarak sayfanın sağ "a" ve solu "b" olarak kullanılmıştır.

7 906/1500 tarihli defter, Hatipoğlu şöhretini taşıyan Nasuhoğlu Haydar ve Ali tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu defter 234 sayfadır. 1500 yılından sonra hazırlanmış defterlerde bu deftere *Haydar Çelebi Defteri* denilmiştir (Erdoğan, 2006: 30).

ile Yarımca mezrası⁸ ve bir kıta bağ vakıflarıydı. Bunlardan toplam 655 akçe geliri vardı. Vakfiyede vakfın tevliyeti Ermenek Müderrisi Mevlana Abdülkadir'e şart olunmuştu (TKGMA, TD 565: 56a). Müderrise tevliyetin şart koşulması, zaviye ile medrese arasında herhangi bir çekişme olmadığı anlamına gelir. (Bu çekişme için 1500 lü yıllar çok erken değilmi?)

Seniroğlanı Köyü'nde bulunan zaviyedeki vakıf evladı 1501'de bir çiftlik yeri tasarruf etmişti. Ahmet Fakih veled-i Hacı Yusuf ve dört zaviye görevlisi vardı. 15 parça vakıf yeri olan zaviye, öşür ve örfiyeden muaftı. Beş neferin yazıldığı zaviyenin buğday ve arpa üretiminden 240, koyun resminden 135, kovan öşründen sekiz, bostan öşründen 12, çift resminden 36 ve badı hevedan 30 olmak üzere 461 akçe geliri vardı⁹ (BOA, TT.d 40: 196).

1518'de sekiz dervişin olduğu zaviyenin geliri köydeki bağ ve bahçeden olmak üzere 1.350 akçeydi. Vakfın gelirinin bir kısmı mütevelliyeye, bir kısmı ise zaviyenin misafirlerinin masraflarına ayrılmıştı (BOA, TT.d 63: 277). 1522'de de zaviyeye sekiz derviş yazılmıştı. Vakfiyesine göre zaviye, köy sınırındaki bir zeminden 250 akçe, köydeki bir kıta bağdan 100 akçe, köy sınırındaki

8 Nisan 1508'de Belviran kazasına bağlı Yarımca Köyü'ne bağlı 1.015 akçe hâsılı olan Suvarık mezrası yazıldıktan sonra bu kayıdın üzerine şu açıklama düşülmüştür. Suvarık mezrası, Karamanoğlu İbrahim Bey zamanında Hacı Yusuf'un mülküymüş ve İbrahim Bey'den satın almış. Merhum Sultan Mehmet ol memleketi fethedince defter olunmak emri verilince yine Hacı Yusuf mülkü olarak yazılmış. Haliya defter olunacak mülk kayd olunmayıp timara verilmiş Hacı Yusuf'un oğlu Ertoğdu babasının hüccetini götürüp dergah-ı muallaya arz olunca eski defterlere bakılmış ve defterlerde Hacı Yusuf mülkü olarak yazdığı görülünce mülkiyet üzere eline hükmi hümayun verilip defter-i sultaniye dahi sebt olunması için emir olduğundan defter-i sultaniye dahi kayıt olunmuştur (BOA, TT.d 40: 266). 31 Ağustos 1599 tarihinde Yarımca adlı mezra, 270 yıldır vakfiye gereği tasarruf edilirken Mehmet adlı sipahinin bunu üzerine kaydettirdiği defterin kenarına yazılmıştır (TKGMA, TD 113: 258b). Bu bilgiye göre vakfiyenin tarihi 1329'dur. Dolayısıyla zaviyenin XIV. yüzyılda kurulduğu fikri buradan hareketle kabul edilmiştir. Suvarık mezrasının Hacı Yusuf mülkü olduğuna dair İbrahim Bey'in mektubunun olduğu 1522 yılında da belirtilmiştir (BOA, TT.d 455: 248).

9 1500 yılında Ahmet Fakih v. Yusuf Fakih (Pirifani) ve Mehmet v. O (Zaviyenin şeyhleri), Muhsin biraderi O (Hizmetkar), Musa Hacı v. Seydi Ali (Zaviyenin müşterek şeyhi), Hüsnü biraderi O (Hizmetkar), Seydi 'Arı v. Mehmedî kaydedilmişti (TKGMA, TD 565: 56a).

Yarımca mezrasından 1.000 akçe gelire sahipti¹⁰ (BOA, TT.d 455: 336). 1524'te, Mehmet v. Ahmet ile üç kişi zaviyedar kaydedilmişken gelirleri 1522 yılıyla aynıydı (BOA, TT.d 399: 451-452). 1530'da ise zaviyenin köydeki bağ ve bahçeden 1.350 akçe geliri vardı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 96).

1583'te zaviyenin gelirleri köy sınırındaki Yarımca mezrasından 1.000 akçe, köy sınırındaki zeminden 250 akçe ve köydeki bir kıta bağdan 100 akçe idi (TKGMA, TD 113: 258b). Köydeki bir kıta zemin de vakfiydi (TKGMA, TD 584: 48a). 1530 ve 1583 yıllarında vakfın gelirleri değişmemiştir.

Belviran Kazası'ndaki Suvarık mezrasından almak üzere Hacı Yusuf Zaviyesi'nin zaviyedar ve mütevellileri olan Ahmet bin Ömer ile Mustafa bin Ahmet kendi rızalarıyla Eylül 1761'de Veliyüddin'e görevleri bırakmışlardı (KŞS 100: 149-3). Suvarık isimli mezra mahsulünden almak üzere vâkıfın şartı gereği 2/3 hisse ile zaviyenin mütevellisi olan Veliyüddin ölünce damadı Seyyid Hüseyin bin Mahmut göreve getirilmişti (VGMA, HD 1082: 48b). Zaviyede zaviyedarlık ile tevliyet görevlerini aynı kişiler yürütmüştü¹¹ (VGMA, HD 1133: 86a; VGMA, HD 1075: 11b). Bu, zaviyede görev alabilmek için öncelikli evlat olmakla ilgiliydi ya da görevlilerin daha fazla ücret alarak işlerine odaklanmalarını sağlamak için yapıyordu.

1.3. Sinan Seydi Zaviyesi

Zaviye, Kozpınar Köyü'nde idi.¹² Ömer Seydi oğlu Sinan Seydi Zaviyesi'nin vakfiyesi ile zaviye hakkında İbrahim Bey'in mektubu vardı. Dolayısıyla zaviye XV. yüzyılda kurulmuştu. 1476 yılında, Musa Paşa bin Ömer Seydi adına padişahın hükmüyle mukarrer olan zaviyenin

10 XVI. yüzyılın ilk yarısında yine zaviyede sekiz derviş vardı. Vakfiyesine göre tevliyet öncelikle Mevlana Habil'e sonra çocuklarına şart koşulmuştu. 1.600 akçe geliri bulunan zaviyenin 960 akçe geliri misafirlere yemek yedirmeye ayrılmıştı (Kahraman, 2009: 125).

11 Zaviyeye yapılan atamalarla ilgili bkz. (VGMA, HD 1133: 86b, 87a; VGMA, HD 1078: 33b).

12 Karye-i Kozpınar, Tekke köyüyle marufdur (TKGMA, TD 113: 273a).

Belviran'a bağlı Kozpınar, Ova Belviran'a bağlı Karahüyük Çatı Köyü (Musa Paşa evladına Server Ağa vakfetmiş), Mezra-i Daylı Hacı ve Genç Karı, Armudsun Nahiyesi'nde Sultan Yeri, Ova Belviran'a tabi Leyle mezarı, Ova Belviran'a bağlı Seyyidi Üyüğü Köyü ve Ova Belviran'a tabi Tatarüyüğü Köyü (Uzluk 1958: 20-21) vakıfları arasındaydı.

1483 yılında Sinan Seydi bin Ömer Seydi Zaviyesi'nin meşihatini Şeyh Musa Paşa vakfiye gereği yürütmüştür. Ova Belviran'a bağlı Kozpınar köyü ile zemin-i Sultan der nahiye-i Armudsun hasıl-ı öşr ve örfiyye 1.932; Ova Belviran'a bağlı Çatkarahüyük Köyü vâkif Şeref Ağa hasıl-ı öşr ma'a örfiyye 748; Ova Belviran'a tabi Seydiüyüğü Köyü hasıl-ı öşr ve örfiyye 678; Ova Belviran'a tabi Tatarüyüğü köyü hasıl-ı öşr ve örfiyye 972; Sahra-yı Konya'ya tabi Çalıkıran Köyü hasıl-ı öşr ve ma'a örfiyye 1.932; Ova Belviran'a tabi Leyle mezarı hâli; Cemaat-i Duacı oğlanları Yörüklerdir hasıl 650; zemin der karye-i Ergalan tabi Belviran 3 dönüm hasıl 20 yekün 6.734 (Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1*: 38b; Erdoğan, 2003: 114; Coşkun, 1996: 69-70) akçe geliri vardı.

1500 yılında zaviyenin şeyhliğine, vakfiye ve Sultan Mehmet'in mukarrnamesi gereği, Musa Paşa devam etmekteydi. Bu tarihte zaviyenin vakıfları ise şöyleydi: Ova Belviran'a bağlı Kozpınar ile Armudsun Nahiyesi'ndeki Sultan adlı zeminden 2.045 akçe; Ova Belviran'a bağlı Server Ağa'nın vakfettiği Çatkarahüyük Köyü'nden öşür hâsılı ile örfiyye 805 akçe; Konya sahasına tabi Seydiüyüğü Köyü'nden hâsıl-ı öşr ve örfiyye 1.463 akçe; aynı yere bağlı Tatarüyüğü Köyü'nden hâsıl-ı öşr ve örfiyye 1.298 akçe ve Çalıkıran Köyü'nden hâsıl-ı öşr ve ma'a örfiyye 1.464 akçe; Ova Belviran'a tabi Leyle mezarından galle 350; resm-i çift 36, resm-i benak 18, badiheva 18; Belviran'a bağlı Ergalan Köyü'ndeki üç dönüm zeminden 20 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD 565*: 55a). Aynı tarihte Karakilisa Köyü'ndeki zeminde bir parça bağ, Çorgu adlı mevzide bir kıta yer, Üçkilise'de altı kıta yer, Durayda Köyü'nde beş parça yer, Yerköp-

rü'de bir parça bağ, Düdenbaşı'nda bir parça bağ ile Bahçe demekle bilinen yer ve içinde bir parça bağ, Mescit Değirmeni'nde yedi değirmen, Yerköprü'de iki parça bağ, Yerköprü Köyü'nde bir parça yer (içinde kayısı ağaçları var), Armudsun'da Uğurlu bağ ki harap, iki parça yer, bir parça bağ ki Sinan Seydi Türbesi'ne vakıftı. Pekul'de 1,5 değirmen, bir parça bahçe, Aşursaray Köyü'nde Hâsardı denilen yerlerden 350 akçe geliri olan zaviyenin toplam 9.175 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD 565*: 55a).

1501 yılında Musa Paşa tasarrufunda olan vakıftaki görevliler avarız-ı divaniyyeden ve tekalif-i örfiyyeden muafı (BOA, *TT.d 40*: 231). 1522 yılında Mehmet v. Musa Paşa, Vefa v. O, İbrahim v. Ali Paşa ile Efendi v. O zaviyenin dervişleri olarak yazılırken altı da hizmetkâr kaydedilmişti. Aynı tarihte Çatkarahüyük köyü, Sultan Yeri mezarı¹³ vakıfları arasındaydı (BOA, *TT.d 455*: 241, 244, 355). 1524'te Sultan Yeri mezarı, Leyle köyü, Duacılar cemaatinin vergisi, Çatkarahüyük köyü zaviyenin vakıflarıydı. Aynı tarihte zaviyenin şeyhi Mehmet v. Musa ile altı zaviyedar vardı. Vakfın mütevellisi ise İbrahim v. Ali idi (BOA, *TT.d 399*: 335, 433, 435, 438, 450, 471).

1530'da Sinan Seydi bin Ömer Seydi Zaviyesi'nin Kozpınar köyü, Çatkarahüyük köyü, Leyle mezarı, Cemaat-i Duacı Oğlanları¹⁴ köyü ile Oğlan Köyü'nden elde edilen 9.086 akçe geliri vardı. Konya Kazası'na bağlı Seydiüyüğü köyü,

¹³ Bu mezra, Gödelesin ile Elmasun arasındaydı ve 3.100 akçe geliri vardı (BOA, *TT.d 455*: 355). XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir vakıf tahririne göre; Kozpınar, Çatkarahüyük, Sultan Yeri mezarı, çeşitli yerlerdeki bağ, bahçe ve zeminler, Kalınıran köyü, Tatarüyüğü köyü, Seydiüyüğü köyü, Genç Karı ve Taylu Hacı mezarları, Pınarbaşı köyü, Belviran Yörükleri ve Kızılca vakıf yerleriydi (Kahraman, 2009: 119-121). Buralardan vakfın 14.096 akçe geliri vardı.

¹⁴ Sakarlar Köyü'nde kaydedilen Belviran'da Yörükler olan Duacılar Cemaati 1501 yılında zaviyeye hizmet etmek şartıyla muaf ve müsellemler olarak denilmişti (BOA, *TT.d 40*: 234). 1518'de Mescid-i Gökçek Köyü'ndeki Duacılar Cemaati'nin rüsumu Kozpınar Köyü'ndeki Sinan Seydi Zaviyesi'ne sarf olunurdu (BOA, *TT.d 63*: 261). 1522'de *Cemâ'at-i Du'acılar tâbi' Zâviye-i Sinan Seydi der Kozpınar rüsumu vakfa sarf olunur* kaydı vardı (BOA, *TT.d 455*: 247). 1518'de zaviyede dört derviş ile altı hizmetkâr kaydedilmişti. Zaviyenin Çatkarahüyük Köyü'nde ve Leyle Köyü'nde vakıfları vardı (BOA, *TT.d 63*: 257, 260, 276).

Tatarüyüğü köyü ve Kalınviran köyü de vakfın gelirleri arasındaydı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 96). Aynı tarihte 19 nefer ve 12 haneden oluşan ve timar kaydedilen Karahüyük köyü de zaviyenin vakfıydı ve 151 akçe gelir yazılmıştı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 93). 1571 yılında bir ara zaviyenin medrese olarak kullanıldığı ve tekraren zaviye olduğu da görülmektedir.¹⁵

1583 yılında zaviyenin Üçkilise Köyü'ndeki altı kıta zeminden 570 akçe; Çatkarahüyük Köyü'nden buğday ve arpadan 4.800 akçe, bostan öşründen 25 akçe, değirmen resminden 15 akçe ve öşründen 10 akçe olmak üzere toplam 4.850 akçe; Leyle Köyü'nden buğday ve arpadan 1.450 akçe; Sultan Yeri mezrasından 3.005 akçe; Kozpınar Köyü'nden 7.400 akçe gelir yazılmıştı. Bu tarihte Abdullah v. Mehmet zaviyenin şeyhi ve Yakup v. O zaviyenin mütevellisi idi (TKGMA, TD 113: 238a, 242a, 267b, 273a, 275b, 277b). 1584 yılında Tatarüyüğü Köyü, Çatkarahüyük Köyü, Çalıkıvran Köyü (1457'de Server Ağa b. Abdullah vakfetmiş), Leyle, Erkalın Köyü'nde zemin, Karakilise Köyü'nde zemin, Üçkilise Köyü'nde zemin, Turayda Köyü'nde zemin, Yerköprü'de bağ, Aladağ'da zemin, bağ ve değirmen, Armutlu Köyü'nde bağ, Duacılar Cemaati vergisi, Gödelesün'deki Sultan Yeri zemini, Elmasun Köyü'nde zemin vakıfları arasındaydı. Vâkîf Alaeddin bin Halil bin el-Karaman idi. Dolayısıyla zaviyenin Alaeddin Bey döneminde kurulduğu söylenebilir. Bu yerlerden toplam 35.845 akçe geliri vardı. Kitabet ve tevliye günük beş, nezarete günük üç, imamet ve ezan görevine de günük üç akçe masraf yazılmıştı (TKGMA, TD 584: 47b-48a).

Yolculara harcanması gereken gelir, buraya har-

15 Evahir-i Zilkade 978/16-25 Nisan 1571 tarihinde, Belviran kazasında Kozpınar adlı köyde bulunan Sinan Seydi Zaviyesi demekle bilinen zaviye, 200 yıldan ziyade şart-ı vâkîf gereği zaviye olmak üzere tasarruf olunagelmisti. Pir Esed Seydi evladiyet üzere mutasarrif iken kadimden evvelkine ve şart-ı vâkîfa muhalif medrese olmuş. Pir Esed Seydi südde-i saadetime gelip rikab-ı hümayunuma rik'a sunup elinde olan vakıfname ve fetva-yı şeriyeleri gereği zaviye olmasını talep edince medrese ref olunub kadimden olageldiği üzere şart-ı vâkîf gereği zaviye olması emredilmisti (KŞS 2: 30).

canmadığı için zaviye görevlileri XVI. yüzyılın ilk yarısında uyarılmış ve şart gereği ilgili yere harcanması emredilmisti (Kahraman, 2009: 121). Zaviyelerde görevlerini gereği gibi yapmayanlar görevden alınabilirdi. Hatta vakfa verilen zarar tazmin ettirilebilirdi. Ağustos 1646'da zaviyenin mütevellisi olan Hasan; vakfın malını telef etmesi, vakfın gelirsiz kalması ve bir çeşmenin harap olması nedenleriyle görevden alınmış ve İvez adlı kişiye kaza naibinin arzı üzerine berat verilmişti (KŞS 8: 290-1). Bu tarihten sonra zaviyeye dair bir bilgi tespit edilememiştir.

1.4. Şeyh Hocenti Zaviyesi

Zaviye, Kuzviran Köyü'nde idi.¹⁶ Karamanoğlu Mehmet Bey,¹⁷ Şeyh Hocenti Zaviyesi'ne zengin vakıflar bağışlamıştı. 1400 yılına ait vakfiyeye göre; Yukarı Karaağaç ve Yukarı Bük mezralarının tamamı, Belviran Kazası'ndaki Üçkilise, Susuz Ovacık, Seniroğlanı, Simi ve Kuzviran köyleri arasında bulunan Ovacık Yazısı ve Kızılkuyu adında birbirine bitişik iki mezranın tamamı, Belviran'a bağlı Alibeyhüğü ve Afşarvran köyleri arasında bulunan Sultancık ve Gündoğmuş adındaki iki mezranın tamamı, Kuzviran Köyü'ndeki Hocenti Çiftliği adıyla meşhur mezranın tamamı, Üçağıl'da bir kıta yer, Enharlı'da bulunan bir kıta yer, Belen Ardi'nda Taş Çakracık'ta bulunan sınırları belli bir kıta yer zaviyenin vakıfları arasındaydı (VGMA, d. 591: 113).

Karaman Eyaleti'ne ait tahrir kayıtlarında zaviyeye dair bir bilgi elde edilememiştir. Ancak 1501'de Kuzviran Köyü, 30 nefer ve 24 haneden oluşmaktaydı ve şehzade hassı idi. Köyde Yakub veled-i Hocendi (çift) ile Mehmet veled-i Yakup (bennak) yazılmıştı (BOA, TT.d 40: 209). Buradan Hocenti'nin oğlunun yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak daha sonraki kayıtlarda bu isme rastlanmamıştır.

1584 yılında, Şeyh Hocenti Zaviyesi ve Mescidi'nin Belviran'da bulunan vakıf yerleri ile bu

16 Zaviyeyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şafakçı 2016: 1-23. 1400 tarihli vakfiyesi olan zaviye, XIV. yüzyılda kurulmuştu. Zira 1364 tarihli vakfiyesi olan Şeyh Şekerim ile Şeyh Hocenti kardeşti.

17 Karamanoğlu II. Mehmet Bey ile ilgili bkz. Şafakçı 2016: 5.

yerlerden alınan öşür gelirleri kaydedilmişti. Vakfın; Karaağaç ile Yukarı Bük mezralarından 132 akçe, Kuzviran Köyü'ndeki tahminen 200 dönüm yer olan Hocenti Çiftliği'nden 300 akçe -buradaki iki dönüm yeri Mevlana Süleyman tasarruf eder ve öşürünü verirdi-, Ovacık mezrasından 480 akçe ve Kızılkuyu mezrasından 432 akçe geliri vardı (TKGMA, TD 584: 48b-49a).

Belviran Kazası Alibeyhüyüğü Köyü'ne ait temmetuat defterinde köy sakinlerinden tekkenişin oğlu Ali Efendi hakkında *karye-i mezbûr civârında vâki'* Kuzvirân karyesinde medfûn eş-Şeyh Hocenti vakfının mütevellisi olduğu yazılıdır (BOA, ML. VRD. TMT.d 9814: 37). Ancak Belviran Kazası içerisinde Kuzviran adıyla iki yer tespit edilmiştir. Birincisi, günümüzde Konya'nın Boz-kır ilçesine bağlı Sarioğlan Kasabası'nı oluşturan Kuzören Mahallesi'dir. İkincisi ise, Konya'ya bağlı Alibeyhüyüğü yakınlarındaki Kuzören Yaylası'dır (Şafakçı, 2016: 2). Yukarıda anlatılan zaviye, günümüzde Kuzören Mahallesi'ndedir.

1.5. Şeyh Maruf Zaviyesi¹⁸

Zaviye, Aşursaray Köyü'nde idi. *Vakf-ı camii ve zaviye der karye-i Aşursaray tabi Ova Belviran der tasarruf-ı evlâd-ı İsmail* şeklinde kaydedilen zaviyenin 1483 yılında şeyhi Abdülkadir v. Habil Fakih ve Halil v. Mehmet Fakih idi. Ayrıca zaviyenin üç hizmetkârı vardı. Karamanoğlu İbrahim Bey, babası Mehmet Bey ve dedesi Alaeddin Bey'den muafnameleri olduğundan mülkleri ve yerleri öşürden nüzuldan, kopçurdan, bütün avarız ve tekâlif-i divaniyyeden muaf olup ayende ve revendeye hizmet ederlerdi. Köy hududundaki 12 parça yerleri ki üç çiftlik yerdi. Buradan elde edilen gelirin üçte biri camiye, üçte ikisi ise zaviyeye vakf olunmuştu. Buğday ve arpadan alınan öşür, koyun ve kovan resmi ile bağ öşüründen 340 akçe geliri vardı (Erdoğan, 2003: 114; Çoşkun, 1996: 70;

18 Zaviye, Şeyh Maruf bin Şeyh Habil adıyla da anılmıştır. Ayrıca kazada benzer isimle bir de türbe zikredilmektedir. Belviran'da Selây isimli köyde Şeyh Maruf Gerhî Türbesi'nin bir akçe ile türbedarı olan Hacı Ali ölünce oğlu Mehmet atanmıştı (VGMA, HD 1133: 87a). 1840 yılında ise Şeyh Habil ve Şeyh Maruf vakıflarının masrafları birlikte yazılmıştı (KŞS 76: 127).

Atatürk Kitaplığı, MC.O.116/1: 39a). Alaeddin Bey'den muafnamesi olduğuna göre zaviye, XIV. yüzyılda kurulmuştur.

1500 yılında, Şeyh İsmail evladına şart koşulan vakfın, Karamanoğullarından aldıkları mukarremnameler nedeniyle muaf olduğu tekrarlanmıştı. Bahsedilen tarihte Abdülgani v. Habil ile Halil v. Mehmet Fakih zaviyenin şeyhleriydi. Abdülkadir v. Habil aslah evlat olduğundan zaviye ve caminin tevliyetini de yürütmekteydi. Bunların çocuklarından dört kişi ile zaviye hizmetkârı beş kişi daha kaydedilmişti. Hizmetkârlar içerisinde çerağdar adı verilen görevli de vardı. Caminin hatibi Pir Habil Fakih v. Mustafa Fakih iken kardeşi İshak ise caminin muarrifi idi. 12 kıta zeminden elde edilen gelirin 1/3'ü cami ve 2/3'ü zaviye vakfıydı. Vakfın toplam 2.000 akçe geliri vardı (TKGMA, TD 565: 55b).

1501'de, Aşursaray Köyü'ndeki üç çiftlik, cami ve zaviyeye vakfedilmişti. Denler mezrası da zikredilen zaviye vakıflarına eklenmiş ve zaviyede 13 derviş kaydedilmişti (BOA, TT.d 40: 259-261). 1518 (BOA, TT.d 63: 272) ve 1522'de Aşursaray Köyü'nden 11 kişi¹⁹ zaviyenin dervişiydi. Vakfiyeye göre, cami ve zaviyenin vâkîfi Şeyh Maruf'tu. Vakıf yerleri ile buralardan elde edilen gelirleri şöyleydi: Zemin-i Sultan Yeri, zemin-i Kemertaş, zemin-i Çukuryer, zemin-i Eğricekaya, zemin-i Ovacık, zemin-i Kayaaltı, zemin-i Çardak, zemin-i Kaşıkardı, zemin-i Dikülütaş, zemin-i Yukarıyer, 2 bab zemin-i asiya ile bir kıta bağdan toplam 2.390 akçe geliri vardı. Belviran Kazası'ndaki Denler mezrası, Mecidkaya'daki Şekerim Zaviyesi vakfıydı. Ancak zaviye harap olduğu için yakınlarındaki Şeyh Ma'rûf Zaviyesi'ne ilhak edilmesi Haydar Defteri'nde kayıtlıydı. Buradan vakıf hissesi 1.000 akçeydi (BOA, TT.d 455: 330).

19 XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir deftere göre dervişler ve camideki görevliler şunlardı: Abdülgani v. Habil (Mütevelli), İbrahim v. Abdülkadir (Zaviyenin şeyhi), Burhan v. Mustafa (Caminin hatibi) ve onun biraderi İshak (Caminin imamı), Abdülaziz (Müezzin), Yusuf (Muarrif) ile beş derviş yazılmıştı (Kahraman, 2009: 123). Aynı tarihlerde, cami ve zaviyeye ait vakfiyenin olduğuna değinilerek vakfiyeye göre vakfın gelirinin üçte birinin camiye üçte ikisinin ise zaviyeye ait olduğu belirtilmişti. Zaviyeye ayrılan gelirin 800 akçesi şeyhe yazılırken 2.400 akçesi misafirlere yemek yedirmek için ayrılmıştı (Kahraman, 2009: 124).

1524'te üç zaviyedarın olduğu zaviyede 1522 yılındaki vakıf yerleri aynen yazılırken geliri de değişmemiştir (BOA, *TT.d* 399: 446). 1530 yılında vakfın köydeki 12 kıta zeminden elde edilen geliri 2.390 akçeydi (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 96).

1583 yılında, zaviye hademelerinin tasarrufunda 12 kıta olmak üzere 46 dönüm yer vardı. Bununla birlikte harap halde olan sekiz bab Mehmet Ağa Değirmeni ile 500 akçe bağ ve diğer gelirleri de eklenmişti (TKGMA, *TD* 113: 244a). 1584 yılında, cami ve zaviyenin köydeki 12 kıta zeminin 1/3'ü camiye ve 2/3'ü zaviyeye aitti. Şeyhlik, aslah evlada şart koşulmuştu ve vakfiyesinin tarihi 777/1375-1376 idi. Vakfın geliri ise 2.250 akçeydi (TKGMA, *TD* 584: 47b).

XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde zaviyenin mahsulden elde edilen öşrüyle Abdullah görevi yürütmüştü (VGMA, *HD* 1133: 86b). Aşursaray Köyü'ndeki Şeyh Maruf ve Şeyh Habil Zaviyesi Vakfı'nın zaviyedar ve mütevellisi olan kişi, vakfın arazilerinden hasıl olan 90 kile aşarı ambara koymuş ama başkasının aldığını ifade ederek Nisan 1766'da sorunun çözülmesini istemiştir (BOA, *AHK.KR.d* 11: 199).

Mart 1854 tarihinden yıl sonuna kadar Şeyh Maruf ve Habil Vakfı'nın Belviran'a bağlı Semhâl ve Memrûn mezralarından elde ettiği 300 kuruş gelirine 70 kuruş zam yapılmış. 48,5 kuruş 10 parası maaş-ı muharrir ve harc-ı muhasebeye²⁰ kalan 241 kuruş 10 para yemek yedirmeye ve sebile harcanmıştı (BOA, *EV.d* 15622: 19a). Vakfın Dutlu Dinek Köyü'nden de 455 kuruş geliri vardı (BOA, *EV.d* 15622: 36a). 1858 yılı muhasebesinde vakfın Dinek Köyü'nden 447,5 kuruş gelirinin 97,5 kuruşu tamire harcanmıştı (BOA, *EV.d* 15622: 98b). Dolayısıyla zaviye tamir ettirilmişti ve XIX. yüzyılda hala faaldi.

1.6. Şeyh Şekerim Zaviyesi

Zaviye, Belviran Kazası'na bağlı Alibeyhüyüğü Köyü'ndeydi.²¹ Şeyh Hocenti ile Şeyh Şekerim

²⁰ 1681'de Konya vakıfları, yapılan muhasebe için *resm-i sicil* olarak sekiz akçe ve *imzaya* 12 akçe verirdilerdi (KŞS 26: 282-1).

²¹ Günümüzde aynı isimle anılan yerleşim yeri, Konya'nın

kardeşti (BOA, *İE. EV* 2813). Zaviyeyi bina eden *eş-Şeyh es-Sâlik kıdvetü erbâbi'l-menâkib zîdet ilâ eshâbi'l-menâsib eş-Şeyh Şekerim Dede ibni Abdullah Paşa* idi (VGMA, *d.* 2178: 77). Şeyh Şekerim Dede bin Abdullah Paşa Zaviyesi'nin 13 Nisan 1364 tarihli vakfiyesi vardır. Vâkif, Alaeddin Bey ibn Halil Bey ibn Mahmut Bey ibn Karaman'dı. Vakfiye suretinde vâkif '*Alâeddîn Beg ibni'l-merhûm el-mağfûr lehu es-sa'îd eş-şehîd el-ferîk ila rahmetüllahi te'âlâ Halil Beg ibni Mahmud Beg ibni Karaman* şeklinde ifade edilmiştir. Sınırları belli olan yer, zaviyeye vakfedilmişti (VGMA, *d.* 2178: 77).

Aşursaray Köyü'ndeki Denler mezarı, Şekerim Zaviyesi vakfıydı. Ancak zaviye harap olduğundan yakınlarındaki Şeyh Maruf Zaviyesi'ne ilhak edilmişti. Bu durum, Haydar Defteri'nde de kayıtlıydı (BOA, *TT.d* 455: 330). 1524'te Denler adlı mezarın 1.250 akçe geliri yazılmıştı (BOA, *TT.d* 399: 446). 1530 yılında Denler mezarı, Şekerim Zaviyesi vakfıydı. ... *mezkûr zaviye harap olduğu sebepten kurbunda olan Şeyh Ma'ruf Zaviyesi'ne ilhak olunmuşdur an fihi timar, hasılı timar 250* kaydı vardı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 93). XVI. yüzyılın ilk yarısına ait kayda göre Kuzviran Köyü'ndeki Şeyh Şekerim Dede Vakfı'nın vâkifi, Karamanoğlu Mehmet Bey bin Alaeddin idi. Ancak bu zaviye Alibeyhüyüğü'ndeydi. Vakfiyesine göre vâkifi Alaeddin Bey'dir. Mehmet Bey ise Şeyh Hocenti Zaviyesi'nin vâkifidir. 650 akçe geliri olan Denler mezarı sınırındaki anlaşmazlık, sınırları tam olarak belirtilerek çözülmüştü. Vakıf sahiplerinin elinde mülknameleri de vardı. Görevlilere 410 akçe, vâkifin ruhuna dua okuyacak Şerefeddin müezzine 30 akçe ve misafirlere yemek yedirme masrafı olarak 800 akçe masrafları arasındaydı (Kahraman, 2009: 43). 1583 yılında ise mezarın vakfa katkısı 804 akçeydi (TKGMA, *TD* 113: 280a). 1584'te ise mezradan 821,5 akçe gelir elde edilmişti (TKGMA, *TD* 584: 47b).

1672'de el-Hac Abdurrahman Halife, Kuzviran

Çumra ilçesine bağlıdır.

Köyünden İlyas oğlu Mustafa'yı dava ederek Şeyh Şekerim Dede evlatlarından olduğundan bu kişinin nesline vakfedilen Sakarlar köyü yakınında bulunan ve hududu bilinen Denler adlı mezradan kalkan mahsulü bize vermesi gerekirken altı senedir vermedi, deyince durum Mustafa'ya soruldu. Onun inkâr etmesi üzerine köy halkından şahitlerin beyanı üzerine yılda ellişer kileden 300 kile zahirenin yarısı buğday ve yarısı arpa olmak üzere Abdurrahman Halife'ye teslimine karar verildi (Ceran, 1999: 175). Zaviyenin yıllık 25 kile buğday ve 25 kile arpa geliri olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Şekerim Dede Zaviyesi'nin mütevellisi Şeyh Mustafa ölünce atadan vakıf evladından olan Ali'nin atanmasını Belviran kadısı arz edince muhasebe defterleri incelenmiş. Tevliyetin Abdurrahman üzerinde kayıtlı olduğu belirtildikten sonra vakıf evladından ise atanmasının uygun bulunduğu, 14 Ağustos 1686 tarihli berat verildiği ve 28 Ağustos 1686'da sicile kaydedildiği ifade edilmişti (KŞS 34: 289-2). Ağustos 1687'de Belviran Kazası'nda medfun Şekerim Dede ve Şeyh Hocenti Zaviyesi'nin beratla evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi olan Mahmut ve Ali adlı kişiler arz göndermişlerdi. Arzda, zaviyenin eski mütevellisi Ali'nin kendi isteğine uygun kişilerden istifade ederek zaviyeye ait mezralardan elde edilen geliri, ilgili yerlere harcamayıp kendi masraflarına harcadığı ifade edilerek bu kişinin muhasebesinin *müfredât defterine* göre ilgili yerde incelenip durumun ortaya çıkarılmasını istemişlerdi. Söylenildiği gibi ise kişinin üzerinde vakıf gelirinden ne çıkarsa vakıf için alınması Konya kadısına emredilmişti (KŞS 34: 284-1).

6 Haziran 1694 tarihinde, zaviyenin görevlisi Mahmut (BOA, İE. EV 2813), Temmuz 1731'de zaviyenin zaviyedarı ve mütevellisi Şeyh Mustafa idi²² (VGMA, HD 1079/2: 116b). Zaviyede görev alabilmek için evladın aslahı olmak gerek-

22 Zaviyeye yapılan diğer atamalarda Mustafa'nın ölümü üzerine 1749'da Abdülaziz, onun ölümü üzerine oğlu Hasan, Hasan'ın ölümü üzerine ise oğlu Mustafa atanmıştı (VGMA, HD 1097: 99b; VGMA, HD 538: 55a). Bu bilgiler, görevin babadan oğla geçtiğini göstermektedir.

liydi (VGMA, HD 1079: 64b). Ağustos 1750'de zaviyenin tevliyeti ile birlikte zaviyedarı olanlar zaviyeye yapılan müdahaleye engel olamadığı için nazır gerekli olduğundan Şeyh İsmail Efendi atanmıştı. Nim müd ile nazırı olan Şeyh İsmail'in beratı 1754'te yenilenmişti. Onun ölümü üzerine yıllık nim müd buğday ile oğulları Seyyid Mehmet Sait ve Seyyid Mustafa atandı (VGMA, HD 1112: 22b; VGMA, HD 1106: 1b, 24a). 1844-1845'te Belviran Kazası Alibeyhüyüğü köyü temettuat defterinde Şeyh Şekerim Vakfı mütevellisi olarak Hancı oğlu Hüseyin'in vakıftan 250 kuruş geliri vardı. Aynı köy sakinlerinden Abdülaziz oğlu Hüseyin, Şeyh Şekerim Vakfı mütevellisiydi (BOA, ML. VRD. TMT.d 9814: 5-6).

Vakfın gelirleri çeşitli yerlere harcanmıştı. Şeyh Şekerim Dede Zaviyesi'nin Mart 1854'te Sul-tancık adlı mezradan elde edilen iki yıllık gelir toplamı 3.422 kuruştı. Bu gelirin 422 kuruşu tekke hademesine, 375 kuruşu maaş-ı muhar-rir ve harc-ı muhasebe ile 2.625 kuruşu yemek yedirme masrafı idi (BOA, EV.d 15622: 36b). Mart 1858 tarihinden şubat sonuna kadar yapılan zaviyenin gelirleri Baltalık mezrasından elde edilen öşür bedeli olan 2.122,5 kuruştı. Zaviyenin masrafları ise 322,5 kuruş tekkenin aydınlatılması için kullanılan kandillerin yağına, 225 kuruş yazıcı maaşı ve muhasebe ücretine, 1.575 kuruş ise tevliyet görevi ile fakirlere yemek yedirmeye ayrılmıştı (BOA, EV.d 15622: 104b). 1866 yılında ise 75 kuruş yazıcı maaşı, 200 kuruş muhasebe harcı zaviyenin masrafları arasındaydı (BOA, EV.d 20137: 2).

2. XV. Yüzyıl Zaviyeleri

Bahsi geçen yüzyılda kurulan zaviyeler vakfiye tarihleri ya da Karamanoğlu İbrahim Bey'den aldıkları mukarrernamelere göre tasnif edilmiştir. Buna göre kazadaki zaviyeler şunlardır:

2.1. Ahi Dede Zaviyesi

Ahi Dede Zaviyesi, Belviran Kazası'na bağlı Tor-la Köyü'nde idi.²³ Zaviye, Ahi Fakih olarak da

23 Konya'nın Güneysınır ilçesine bağlı Aydoğmuş'tur. Bazı

zikredilmiştir (BOA, *TT.d* 63: 269). 1501 yılında, Torla Köyü'nde Şeyh Mehmedi v. Mezd Şeyh²⁴ adındaki zaviyedar üzerindeki açıklamada babasının ve ecdadının İbrahim Bey'den avarızdan muafiyetnameleri olduğu kaydı (BOA, *TT.d* 40: 237) zaviyenin bu tarihten önce kurulmuş olduğunu göstermektedir. Bu nedenle zaviye, XV. yüzyılda kurulmuştur.

1522 yılında *cemaat-i dervişan-ı zaviye-i Ahi Dede der karye-i mezbur* adıyla Kasım v. Salih, Turak v. O ve Salih v. Emre Şeyh adında üç kişi kaydedilmişti. Aynı tarihte zaviyenin gelirleri; Kafir Karı Çiftliği ile diğer yerlerden 250 akçe ve Paşa Bey'in vakfettiği zeminden 100 akçe idi. Gelirler meşihate ve gelen misafirlere ayrılmıştı (BOA, *TT.d* 455: 253). Aynı köyde bir cami ile bir de mescit vardı. 1524 yılında ise Torla Köyü'nde bulunan Kafir Karı Çiftliği'nin kullanımı, köydeki zaviyeye aitti. Buradan 250 akçe gelir elde edilmişti²⁵ (BOA, *TT.d* 399: 443). 1583 yılında zaviyenin bir çiftlikten elde edilen buğday ve arpadan 360 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD* 113: 255b). Önceki yıllara göre bu yıl zaviyenin gelirlerinde biraz artış olmuştur. Bu tarihten itibaren zaviye hakkında bir bilginin olmaması, zaviyenin ortadan kalktığı izlenimini vermektedir. Ancak zaviyenin hangi nedenle ortadan kalktığı belli değildir. Zaviyenin ortadan kalkması; gelirlerinin azalması, vâkîf neslinin yok olması ya da köyün şenlenlenmiş olması gibi nedenlere dayanabilir.

2.2. Ahi Seydi v. Ömer Seydi Zaviyesi

Zaviye, Gömülce Köyü'nde idi.²⁶ 1501 yılında Ova Belviran'a tabi Gömülce mezrasında ataları Ömer Seydi evladından Veys ve Seydi veledani Ahi Seydi tasarruflarındaki ekinlerin kendilerine ait olması, aşar ve rusumdan bir şey talep

belgelerde ismi Dorla olarak da yazılmıştır (TKGMA, *TD* 565: 58a).

24 1451 tarihli Mevlana Yunus Fakih bin Sadeddin vakfiyesinde vakfa ait arazilerin sınırı belirtilirken Şeyh Mezd'in mülklerine de değinilmiştir (VGMA, *d.* 2178: 482).

25 Aynı tahrirde köyde *Hulefa-i Şeyh Hâmid* olarak Kasım v. Salih isminin yazılması (BOA, *TT.d* 399: 443) zaviyedeki görevlilerin Kepürce Köyü'ndeki Şeyh Hamid Zaviyesi şeyhini kendilerine önder kabul ettiklerini göstermektedir.

26 Gömülce, Kozpınar ile Üçkilise arasında olabilir.

edilmemesi hususunda Karamanoğlu İbrahim Bey'den ve Sultan Mustafa'dan muafiyet için mektupları vardı. Bu mezradan 70 akçe gelire sahipti (BOA, *TT.d* 40: 233). 1518 yılında, 10 dervişin bulunduğu zaviyeye, galle ve bağdan 130 akçe ile Yakacık mezrasından 100 akçe gelir yazılmıştı (BOA, *TT.d* 63: 298). 1522 yılında derviş sayısı aynıydı. Zaviyenin geliri aynı yerlerden elde edilmiş ve miktarı değişmemişti. Seydi Safa v. Ahi Seydi ismi zaviyeye adını veren kişinin oğlu olduğu izlenimini vermektedir (BOA, *TT.d* 455: 356). Dolayısıyla zaviyenin kurucusu, XV. yüzyılda yaşamıştı. 1524 yılında Gömülce Köyü'nde kayıtlı dört kişiden Seydi Safa v. Ahi Seydi *şeyh-i zaviye* diğer üçü ise zaviyedardı. Zaviyenin galleden 100, bağ öşründen 30 ve Yakacık mezrasından 500 akçe geliri vardı (BOA, *TT.d* 399: 472). Yeni kurulan köye ilk yerleşenlerin bunlar olması, köylerin kuruluşunda zaviyelerin ne derece etkili olduğunu göstermektedir.

2.3. Ali Efendi Zaviyesi

Ali Efendi Köyü'ndeki²⁷ zaviye, ayende ve revendeye hizmet ederdi. 1501 yılında Karaman ümerasından ve Sultan Mustafa'dan²⁸ avarızdan muafnameleri var diye defteri köhnede kayıtlı olan köy ahalisi Ali Efendi evladındandı (BOA, *TT.d* 40: 257). Köylerin bu önderler sayesinde kurulduğuna açık bir örnektir. Zira köy ahalisi onun soyundan gelmiş ve köye onun ismi verilmiştir. 1476 yılındaki Paşa Vakfı adıyla Ali Efendi Köyü'nde zikredilen vakıf (Uzluk 1958: 33) köyün kuruluşunun ve bu kişilerin Ali Efendi Köyü'ne gelmelerinin Karamanoğulları döneminde olduğunu ortaya koymaktadır. 1518 ile 1522'de köyde *Şeyh Turgud* adlı aziz neslinden *Şeyhzadeler* ve *Hacızadeler* adlı aileler vardı. Avarızdan ve rusumdan muaf olan zaviyeye padişah tarafından da mukarrername verilmişti (BOA, *TT.d* 63: 282; BOA, *TT.d* 455: 342). 1524 yılında ise Ali Efendiler olarak yazı-

27 Ali Efendiler Köyü'ndeki zeminleri Habiller ve Ömeroğlu köylerindeki kişilerin tasarruf etmesi köyün o yörede olduğuna dair bir işaret olarak değerlendirilebilir (TKGMA, *TD* 113: 228b).

28 1466'da Konya sancakbeyi olmuştu.

lan köy, Ali v. Hacı Mahmut ismiyle birlikte 10 neferden oluşuyordu²⁹ (BOA, *TT.d* 399: 457). Ama bu tarihte zaviyeye dair bir kayıt yoktur. Bu durum köyde yerleşimin sağlanması için zaviyenin kurulduğu ve köyün kurulmasıyla birlikte zaviyeyi ön plana çıkarmaktan vazgeçildiği izlenimini vermektedir.

2.4. Bâlî-i Dîvâne Zaviyesi

Zaviye, Manyan Köyü'nde idi.³⁰ 1501'de köyde *Bâlî v. Aykud Derviş* adında bir zaviyedar kayıtlı (BOA, *TT.d* 40: 243) olmasına rağmen hangi zaviyede görevli olduğu belli değildir. Ancak 1518 ve 1522 yıllarında, Manyan Köyü'nde bulunan Bâlî-i Dîvâne Zaviyesi'nin hademelerinin tasarrufunda olan bir kıta bağ ve bir kıta zeminden toplam 150 akçe gelirin³¹ (BOA, *TT.d* 455: 234; BOA, *TT.d* 63: 250) olması 1501 yılında bahsedilen zaviyedarın bu zaviye ile ilgili olabileceğini göstermektedir. 1524'te de zaviye aynı gelire sahipti (BOA, *TT.d* 399: 426). Bu üç tahrirde de Bâlî v. Aykut Derviş köyde yazılmıştı. Dolayısıyla zaviyenin 1501 yılında da faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin ismine bakılarak zaviyedar olarak kaydedilen kişinin aynı zamanda zaviyenin kurucusu olduğu söylenebilir. Ancak 1524 yılından sonra zaviyenin ismine tesadüf edilmemesi, vâkıftan sonra zaviyenin ortadan kalktığı izlenimini vermektedir. Vakfiyesi olduğu belirtilen zaviyenin vakfiye tarihi bilinseydi kuruluşuna dair bilgiler elde edilebilirdi. Ancak 1501 yılındaki bilgiler ile vakfiyesinin olduğunun belirtilmesi, zaviyenin XV. yüzyılda kurulduğu izlenimini vermektedir.

2.5. Buğra Baba Zaviyesi

Zaviye, Ova Belviran'a bağlı Dutlu Dinek Köyü'nde idi.³² 1483 yılında zaviyenin tasarrufu,

²⁹ 1501'de 15 neferin olduğu köyde Hacı Mahmut v. Mehmet ismi ile oğlu Ali'nin adı yazılıdır (BOA, *TT.d* 40: 257). Dolayısıyla zaviyedeki görev, babadan oğla geçmiştir.

³⁰ Günümüzde Karaman iline bağlı Damlapınar'dır.

³¹ XVI. yüzyılın ilk yarısında 150 akçe gelirin gelenlere harcandığı ve vakfiyesinin olduğu belirtilmişti (Kahraman, 2009: 121). Ancak zaviyeye ait vakfiye tespit edilememiştir.

³² Kutlu Dinek olarak da yazılan (BOA, *TT.d* 63: 285; BOA, *TT.d* 455: 255; BOA, *TT.d* 399: 459) köyün diğer adı Hacıköy olarak yazılmasına rağmen (BOA, *AHK.KR.d* 14: 111) bu isimle anılan yer Hamzalar isimli köydü. Tekkenin bulunduğu yer, Tutlu

Mevlana İlyas üzerindeydi. Zaviyeye dair İbrahim Bey'in mektup ve mukarrernamesi vardı. Köydeki dört kıta yaklaşık 50 dönüm zemin ile Ömer Dıraz v. Aruk'un vakfettiği köydeki yedi kıta zeminden elde edilen öşür, bağ, çift, ağnam ve kovan resimlerinden 120 akçe gelir, zaviyeye aitti (Erdoğan, 2003: 115; Çoşkun, 1996: 72; Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1*: 40a). 1500 yılında Seca' Halife'nin³³ tasarruf ettiği zaviyenin aynı yerlerden elde ettiği 200 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD* 565: 57a). 1501'de zaviyeyi Mevlana İlyas tasarruf etmekteydi. Aynı tarihte zaviyenin iki hizmetkârı vardı. Bir çiftlik yerin zemini de zaviyenin vakfıydı. Zaviyeye hizmet edenlerden rüsum ve avarız alınmazdı (BOA, *TT.d* 40: 214).

1518'de ve 1522'de zaviyede altı derviş bulunmaktaydı.³⁴ Hacıköy mezarası ile Danil mezarası zaviyenin vakfı idi³⁵ (BOA, *TT.d* 63: 285, 298; BOA, *TT.d* 455: 255). 1522'de zaviyenin vakfı olan yerler Danil Ovacığ mezarası ile Hacıköy mezarasıydı. Ayrıca zaviyeye dair vakfiye ile Sultan Bayezid ve Sultan Selim'in mukarrernameleri vardı (BOA, *TT.d* 455: 356). 1524'te Danil mezarası ile Hacıköy mezaralarının zaviyenin vakfı olduğu tekrarlanmıştı (BOA, *TT.d* 399: 473). 1530 yılında zaviyenin 11 kıta zemin olmak üzere bağ, bostan ve kovandan toplam geliri 200 akçeydi³⁶ (*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Ka-*

Dinek olarak da ifade edilmiştir (VGMA, *HD* 1143: 138b).

³³ Şecaaddin Evkaflı, Dinek Köyü'ndedir. Mütevelliyesi Kerime binti Abdülhalim ölünce vâkif evladından Mustafa ve Ömer bin İbrahim, Aralık 1729'da atanmıştı (VGMA, *HD* 1144: 116b). Daha sonra Mustafa kendi rızasıyla tevliyeti oğluna bırakırken Ömer'in de çocuksuz ölümü üzerine onun hissesi de İbrahim'e geçmişti (VGMA, *HD* 1079/2: 117b). Ocak 1759'da hala görevde olan İbrahim Halife, bir akçe ile tevliyet görevini yürütmüştü (VGMA, *HD* 1097: 100a). Dutlu Dinek Köyü'ndeki Şecaaddin ve Buğra Baba Vakfı'nın tevliyet ve zaviyedarlığı Şerife Hatun mahlûlünden Şerife Alime binti Ebu Bekir'e geçmiş, beratını kaybeden bu kişiye 1818-1819 yılında yeniden berat verilmişti (VGMA, *HD* 540: 48a).

³⁴ XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir başka kayıta zaviyeye altı derviş yazılırken zaviyenin 1.400 akçe geliri, vakfiye gereği Danil Ovacığ ve Hacıköy mezaraları ile vakfiyesine göre Dutlu Dinek Köyü'nde Ömer Bey'in vakfettiği zeminlerden elde edilmişti (Kahraman, 2009: 126).

³⁵ 1775'te Dutlu Dinek Köyü'nde bir kıta zemin, Danil Ovacığ mezarası, Hamzalar diye bilinen Hacıköy adlı köyün öşrü, zaviyenin vakıfları arasındaydı (VGMA, *HD* 1078: 33a).

³⁶ Zaviyenin Hacıköy mezarasını ziraat eden köylerden 125 akçe geliri vardı (*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman*, 1996: 95).

raman, 1996: 96). 1584'te, zaviyenin 815/1412-1413 tarihli vakfiyesine değinilmesi zaviyenin bu tarihten önce yaptırıldığını göstermektedir. Zaviyeye; Dutlu Dinek Köyü'ndeki 12 kıta zemin, Danil Ovacık'taki zemin, Elmasun'daki bağ ve zemin ile Hacıköy'deki zeminden 1.616 akçe gelir elde edilmişti (TKGMA, TD 584: 48b).

Dinek Köyü'nde bulunan tekkenin tekkenişini olan Ahmet ölünce yerine Temmuz 1699'da Ali atanmıştı (VGMA, HD 1140: 98a). Zaviye olarak da zikredilen tekkeye babası Şeyh Mehmet mahlûlünden üç müd buğday ile zaviyenin nazırı İbrahim iken Ahmet adlı kişi nazırı yoktur diyerek görevi üzerine almış, İbrahim'in itirazı üzerine Mayıs 1727'de görev, ona verilmişti (VGMA, HD 1143: 138b). Eylül 1775 tarihinde zaviyenin müteveli, nazır ve zaviyedarları olan Abdurrahman, Arziye, Mihriban, Kerime, Derviş Ali, Şah Mansur İbrahim'in ölümü üzerine görev, Hacı Abdullah ve Seyyid İbrahim'e verilmişti (VGMA, HD 1078: 33a). Haziran 1777'de Dutlu Dinek Köyü'nde Şecaaddin ve Buğra Baba Zaviyesi Vakfı'nın tevliyet ve zaviyedarlığına *ebâ 'an cedd* evladiyet ve meşrutiyet üzere elindeki vakfiye ve berat gereği mutasarrıf olan Seyyid İbrahim herhangi bir kusuru yokken Hacı İbrahim ve Abdullah görevler boş diyerek hile ile görevleri üzerlerine almıştı. Mahkemede, Mustafa mahlûlünden 1771 senesinde Süleyman ile aynı derece vâkıf evladı olan Mihriban, Fatma, Süleyman ve Hatice'ye tevcih olunmuştu. Mihriban ile Fatma'nın vefatı, Esmehan ve Hatice'nin ise ihtiyar olduklarından rağbet etmemeleri üzerine görevin validesi Neslihan Hanım'a³⁷ müstakilen veril-

37 Belviran Sakarlar Köyü'ndeki İbrahim Paşa Mezrası Vakfı'nın Dinekli Köyü'nde Çarşamba Bazarı Köprüsü tamiri için yine merhum paşanın vakfettiği zaviye evkafının mütevellisi olan Seyyid Mustafa bin Seyyid İbrahim çocuksuz ölünce yerine amca kızları Şehribanu, Fatma, Esmehan, Hatice ve Neslihan atanmıştı (VGMA, HD 1058: 103b). *Çarşamba Bazarı Cisi Vakfı*, Belviran kazasına bağlı Geni (كیك) Köyü'ndeydi. 1476 yılında Çarşamba Köprüsü adıyla anılan vakıf, Şemsettin adlı kişi adına kaydedilmişti (Uzluk 1958: 20). İbrahim Paşa'nın Çarşamba Bazarı Köprüsü tamiri için vakfettiği zaviyenin mütevellileri olan Derviş Ali ve Şah Anzer'den Anzer ölünce hissesi Mayıs 1731'de Ali'ye verilmişti (VGMA, HD 1079/2: 116b; VGMA, HD 1133: 86b). Geni Köyü'nde olan ve Sıhra Nahiyesi sınırında olan Çarşamba Bazarı Köprüsü tamiri için vakfedilen zaviyenin mütevellisi Derviş Ali ölünce Şubat-

mesini, 28 Haziran 1777'de, istemişti (VGMA, HD 1078: 33a, 33b). Esmehan Hatun'un ölümü üzerine görev, 7 Eylül 1790 tarihinde Şerife Alime Hatun'a tevcih olunmuştu (VGMA, HD 537: 71b). 1-10 Eylül 1809 tarihinde Alime Hatun, Şecaaddin ve Buğra Baba Zaviyesi'nin beratla zaviyedarı iken müdahale edilmişti (BOA, AHK. KR.d 30: 20). 1819'da da Şerife Alime Hatun; Yunus ve Mehmet adlı kişilerin vakfa karıştıklarını ve buna karşı bir emir verilmesini arz etmişti. Bunların men edilmesi için dava, mahal-line havale edilmişti (BOA, C. EV 18687). Aynı yıl şahitlerin bilgi vermesi üzerine tevliyet ve zaviyedarlık beratı verilmişti (VGMA, HD 542: 48a). Dolayısıyla zaviye XIX. yüzyılda da faaliyetine devam etmişti.

2.6. Çavuş İbrahim Zaviyesi

Çavuş Zaviyesi³⁸ olarak da anılan zaviye, Belviran Kazası Gödelesün Köyü'ndeydi.³⁹ 1483 yılında zaviye, vakfiye ve İbrahim Bey'in mukarrernamesiyle Derviş İslam tasarrufundaydı. Elmasun Köyü'ndeki bağın yarısı, Gödele-

Mart 1738'de kardeşleri Mustafa ve Ömer göreve getirilmişti (VGMA, HD 1079/2: 117a). Sakarlar köyü yakınlarındaki Geni Köyü'nde köprü tamiri için İbrahim Paşa'nın vakfettiği mezranın kazaya bağlı Tutlu Dinek Köyü'ndeki Şecaaddin ve Buğra Baba Zaviyesi'ne vakfiye gereği tevliyet ve zaviyedarlığı evlada şart koşulmuştu. Neslihan Hatun ve ondan sonra Esmehan Hatun'un görev alması, kadınların da vakıflarda görev aldığını göstermektedir (VGMA, HD 1078: 33b-34a). Ayrıca *batn evlad* olmak anlaşmazlıkların çözümü için kullanılmıştır. Bu bilgiler, köprünün bakımı için zaviyeye vakıflar bağışlandığına işaret etmektedir. Dolayısıyla Buğra Baba Zaviyesi'ndeki görevlilerin köprü tamiri ile ilgili görevleri de vardı. Vakfa, müteveli olarak atanan diğer görevliler için bkz. (VGMA, HD 1079/2: 117b; VGMA, HD 1079: 64b; VGMA, HD 1097: 100a). Belviran kazasında Taşkun Paşa Vakfı'nın mütevellisi olan İsmail bin Hasan, kaza köylerinden Kamartaş ve kuzeyden Kepürcek adlı köylerdeki yerlerle başkasının alakası yokken kazaya bağlı Sakarlar Köyü'ndeki İbrahim Paşa Vakfı'nın mütevellisi Seyyid Ebu Bekir bin Seyyid Murteza'nın bu yerlerin kendi vakfına ait olduğunu iddia etmesi üzerine emir istemişti. 10 Ekim 1780 tarihinde verilen emre göre Taşkun Paşa Vakfı'na ait ise onun işletmesi istenmişti (BOA, C. EV 30120). Bahsedilen üç köyün sınır olduğu sanılmaktadır. 1895 tarihinde vakfın tevliyet görevine dair atamaların devam ettiği görülmele birlikte vakfın 1477-1478 tarihli vakfiyesi olduğundan da bahsedilmektedir (KŞS 107: 66).

38 Zaviyenin adı; İbrahim Çavuş Zaviyesi, Derviş İbrahim Zaviyesi ve İbrahim bin Ömer bin Çavuş İbrahim Zaviyesi olarak da geçmektedir (VGMA, HD 1079/2: 117b; VGMA, HD 1075: 11b; BOA, TT.d 455: 354; TKGMA, TD 584: 48a).

39 Köy, Ova Belviran'daydı. Günümüzde Konya'nın Güneysınır ilçesi yakınlarında bu isimle bir hüyük vardır. Muhtemelen bahsedilen yerleşim yeri buradaydı.

sün'de üç kıta zemin yaklaşık dört dönüm yer, Konya'daki İsmail⁴⁰ mezrasının yarısı, Kürdlü Köyü'ndeki iki kıta bağın yarısı ile Kilise Köyü'ndeki bağ, zaviyenin vakıf yerleriydi. Bu yerlerden 300 akçe geliri vardı (Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1*: 39b; Coşkun, 1996: 71).

1500 yılında, yine Derviş İslam tasarrufunda olan zaviyenin vakıf yerleri aynıydı ama geliri 326 akçeydi (TKGMA, *TD 565*: 56b). 1518 ile 1522 yıllarında, zaviyenin Elmasun Köyü'ndeki bağ ile Gödelesün Köyü'ndeki zeminden elde edilen 236 akçe⁴¹ gelirinin üçte biri meşihat ve üçte ikisi yiyecek masrafıydı (BOA, *TT.d 63*: 296; BOA, *TT.d 455*: 354). 1524'te vakfın Gödelesün Köyü'nden üç kıta yer ile yıllık 36 akçe geliri olan Elmasun Köyü'ndeki bir bağ vakfı idi (BOA, *TT.d 399*: 471). 1583'te ise zaviyenin bu yerlerden 200 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD 113*: 259a).

Vakıfnamesini Karaman kazaskeri Mehmet bin Muhsin'in onayladığı vakıfname Ramazan 833/Haziran 1430 tarihlidir. Dolayısıyla zaviye bu tarihten önce kurulmuş olmalıdır. 1584 yılında zaviyenin Gödelesün Köyü'ndeki zemin, Elmasun Köyü'ndeki nisf bağ, Mastat Köyü'ndeki Vadi-i Güdler'de bulunan zemin, Konya'ya bağlı İsmailler mezrasının yarısı ile Karakilise Köyü'ndeki bağdan 538 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD 584*: 48a). Zaviye, Karaman yolundaki Çalivireni isimli mevziden elde edilen mahsulü de kullanmaktaydı (VGMA, *HD 1079/2*: 117a). 1775'te zaviyenin mütevellisi ve zaviyedarı olan Arif Mustafa'nın çocuksuz ölümü üzerine Mehmet bu görevlere atanmıştı (VGMA, *HD 1078*: 33a). Bu kayıt, zaviyenin XVIII. yüzyılda faaliyette olduğunu göstermektedir.

40 1500 yılında İsmailler olarak yazılmıştır.

41 1530 yılında ise, Gödelesün Köyü'ndeki Çavuş Zaviyesi'nin nisf mezra ve zeminha beş kıta ve 10 kıta olmak üzere bağlardan toplam 382 akçe geliri vardı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 96). XVI. yüzyılın ilk yarısında Elmasun Köyü'ndeki bir bağ ile Gödelesün Köyü'ndeki bir zeminden elde edilen 236 akçenin 89 akçesi meşihat ve 147 akçesi zaviyede yenilen yemeğe ayrılmıştı. Zaviyenin şeyhi ise Pir Budak v. Bilal idi (Kahraman, 2009: 128).

2.7. Derviş Ahmed Fakih Zaviyesi

Zaviye, Çardaklı Köyü'ndeydi.⁴² 1501'de Mahmut Derviş v. Ahmet Fakih zaviyedarıydı ve 20 dönüm zemin ile bir kıta bağ vakıf yerleriydi. Bu tarihte zaviyenin adı Mahmut Derviş'ti (BOA, *TT.d 40*: 248). Vakfın adının bu şekilde yazılması, zaviyenin bu tarihe yakın kurulduğunu göstermektedir. Muhtemelen XV. yüzyılın sonlarında kurulmuş olmalıdır. Zira 1518 yılında Çardaklı Köyü'nde bulunan Derviş Ahmed Fakih Zaviyesi ismi geçmektedir. Bu tahrirde, zaviyeye üç derviş kaydedilirken zaviyenin köydeki çiftlik ve bağdan 220 akçe geliri vardı (BOA, *TT.d 63*: 294). 1522 yılı tahririnde *Mahmud v. Ahmed Fakih, Üveys v. O, Kör Seydi v. diğer* adlı üç derviş ile zaviyenin köydeki Derviş Ahmed Fakih Çiftliği ile bağdan 220 akçe geliri kaydedilmişti (BOA, *TT.d 455*: 353). Bu tarihten sonra zaviyeye dair bir kaydın olmaması, vâkıfın oğullarından sonra zaviyenin ortadan kalktığına işaret etmektedir.

2.8. Efendi Seydi Zaviyesi

Zaviye, Seydiüyüğü Köyü'ndeydi. 1483'te zaviyeyi, Hacı Yusuf, İbrahim Bey'in mektubuyla tasarruf etmekteydi. Ova Belviran'a bağlı Taylu Hacı⁴³ ve Genç Karı mezralarının gelirinin üçte biri zaviyenin vakfıydı (Erdoğan, 2003: 114 Coşkun, 1996: 70; Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1*: 38b). 1500'de Hacı Yusuf'un tasarruf etmeye devam ettiği bu mezralardan 120 akçe gelir elde edilmişti (TKGMA, *TD 565*: 55b). 1530 yılında ise vakfın buralardan 340 akçe geliri vardı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 96). Mezralardan elde edilen gelirin üçte biri zaviyenin vakfıydı (TKGMA, *TD 584*: 48a). Ancak zaviye ile ilgili başka bir bilgi tespit edilemediğinden zaviye ortadan kalkmış olmalıdır.

42 1583 yılına ait defter içerisindeki perakende bir vesikada Çardaklı toprağında Hamzalar isimli bir köyün kurulduğundan bahsedilmesi (TKGMA, *TD 113*) bahsedilen köyün Konya ili Bozkır ilçesine bağlı Hamzalar civarında olduğunu göstermektedir.

43 1530'da mezranın adı Taşluca, 1584'te ise Tatluca olarak yazılmıştır (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 96; TKGMA, *TD 584*: 48a).

2.9. İbrahim Seydi Zaviyesi⁴⁴

1476 yılında zaviye, Şeyh Fakı ve Şeyh Sadrettin tasarrufundaydı ve İbrahim Bey'in mektubuyla muaf (Uzluk 1958: 32) kayıt olunmuştu. 1483 yılında ise İbrahim Seydi Zaviyesi'nin yeri Ova Belviran yakınlarındaki Keşlik'ti.⁴⁵ Zaviyeyi yine aynı kişiler tasarruf etmekteydi. *Hasıl-ı an öşr-i galle ve resm-i çift ve ağnam ve kovan ve gayriha 200* (Erdoğan, 2003: 116; Çoşkun, 1996: 72; Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1*: 40a) akçe geliri vardı.

1500 yılında Keşlik yakınlarındaki zaviyenin tasarrufu Mehmet bin Yusuf ve Mustafa bin İshak üzerindeydi. Bir çiftlik ziraat ederek vakfiye gereği gelip geçene hizmet ederlerdi. Ellerinde hüccet ile İbrahim Bey'in mukarrernamesi ve padişahın beratı vardı. Öşür, resm-i çift, ağnam, kovan ve diğerlerinden 200 akçe geliri kaydedilen zaviyenin Apasarayıcı Köyü'ndeki iki kıta bağ da vakıf yerleri arasındaydı (TKG-MA, *TD 565*: 57a). 1530'da ise Keşlik yanındaki ve vakfiye gereği gelip geçene hizmet eden zaviyenin 200 akçe geliri vardı (*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman*, 1996: 96).

Kasım 1725 tarihinde zaviyenin mutasarrıfı İbrahim'in ölümü üzerine yerine Ahmet Halife getirilmişti (VGMA, *HD 1083*: 86b). Belviran'da *medfûn* olan İbrahim Seydi'nin zaviyesinin nazırı olmadığından her yıl bir müd buğday ve bir akçe ile Şeyh Mehmet bu göreve, 1728'de, atanmıştı (VGMA, *HD 1143*: 33b-138b). Sene de iki müd buğday ile zaviyenin cabisi Hafız Ahmet beratsız olduğundan, Kasım 1747'de, berat verilmişti (VGMA, *HD 1079*: 64b). Onun ölümü üzerine Halil Halife, 1755'te göreve gelmişti (VGMA, *HD 1097*: 99b; VGMA, *HD 1097*: 100a). 20 Haziran 1704 tarihinde, vakfın tevliyeti İsmail'in babası ve amcalarının zabt ettiği güneyden Kurd Çayı, doğudan Kulunözü, kuzeyden Emrud Elağı ile ona bağlı Kabapelid ve batıdan Asartaş'da Çukurharman ve Lefli Çakıl

⁴⁴ Zaviyenin adı, Şeyh İbrahim Seyyid Evkafı ve İbrahim Seydi Evkafı olarak da geçmiştir (VGMA, *HD 1097*: 100a; *KŞS 41*: 265).

⁴⁵ Keşlik der cebel-i Ayas, Üçkiliseli ziraat ederler (BOA, *Tt.d 399*: 476) kaydı Keşlik'in günümüzde Orhaniye olarak bilinen yere yakın olduğunu göstermektedir.

ile Makrad Çayı hudutlarıyla sınırlı yerlerden elde edilen mahsulden vakfiye gereği alıp tasarruf ederken bazılarının karışması üzerine Rumeli kazaskeri huzurunda murafaa olunmuştu (*KŞS 41*: 265). Zaviyenin şeyhi ve mütevellisi olan Şeyh İsmail, 5 Ağustos 1704'te vakıf mahsulünün toplanmasına karışıldığını söyleyince vakfiyede geçmeyen kişilerin karışmaması ifade edilmişti (*KŞS 41*: 266). Çat ve Karahüyük köyleri zeametine sahip Ahmet ve Yahya adlı kişilerin zaviyenin mahsulüne karıştığı ifade edilerek gereği gibi yapılması konusunda 24 Eylül 1704 tarihinde emir verilmişti (*KŞS 41*: 295). 3 Haziran 1706 tarihinde, İbrahim Seydi Zaviyesi'ne merhum Server Ağa'nın⁴⁶ vakfettiği araziye karışılmaması gerekirken Kiriş ve Kazgan isimli mezraların mutasarrıfı ve Divan-ı Hümayun çavuşlarından Ali Ağa müdahale etmiş, mütevellî ile Ali murafaa olunmuştu. Ali alakası olmadığını itiraf edince hüccet verilerek tayin edilen mübaşir vasıtasıyla Ali'nin müdahalesinin men edilmesi için emir verilmesi için tezker yazılmıştı (BOA, *İE. EV 7519*). Yani arazi anlaşmazlığı vakfın lehine sonuçlanmıştı.

Server Ağa'nın Belviran Kazası'ndaki Şeyh İbrahim Seydi Zaviyesi'ne vakfettiği Türbe Boğazi diye bilinen mezraların hududu güneyden Kurd Çayı, doğudan Kulunözü, kuzeyden Emrud Elağı ile ona bağlı Kabapelid ve batıdan Asartaş, Çukurharman ve Lefli Çakıl ile Kurd Çayı hudutlarıyla sınırlı yerler, vakıf tarafından tasarruf edilirdi. Etrafındaki Kozpınar ve Çatkarahüyük mutasarrıfı Yahya, Ahmet ve Mustafa ile Kiriş mutasarrıfı Ali Çavuş fuzuli olarak iki sene zapt ettiğinden vakfın işleri yapılamamıştı. Ziraatçiler de vakfa vermeleri gereken ürünü vermediklerinden vakfın mütevellisi Mevlana Müderris İsmail Efendi de İstanbul'a başvurarak bu konuda bir ferman verilmesini talep etmişti. Bunun üzerine görevlendirilen mübaşir vakfın ziraatçilerini yeniden tahrir edip defteri İstanbul'a göndermişti. Mübaşir Mehmet'in yazdığı ziraatçilerin sayısı, 1 Mart 1705 tarihinde, Sarıhacı köyü 35 nefer, Ömeroğlu 55 nefer, Eşenler 56

⁴⁶ Server Ağa hakkında bkz. Şafacı 2016: 5-6.

nefer ve Habiller 5 nefer idi⁴⁷ (BOA, *EV.HMH.d 777*; BOA, C. *EV 14098*). Aladağ Kazası Belviran Köyü'ndeki Seydi İbrahim Zaviyesi'nin mütevellisi olan Hatice arzında, mütevellisi olduğum zaviyenin bu sene zabtnı Muhammet adlı kişiye verdiğimde yine vâkif evladından Ahmet ve Mehmet senetsiz olarak engel olduklarında 1747 yılında Muhammet Efendi kulları tarafından zapt ettirilmesi için Konya valisi ile Aladağ kadısına emir verilmesini istemişti. Belgede⁴⁸ hayır sahibi olarak Server Ağa ismi geçerken zaviyenin adı İbrahim Seydi ibn Ömer Seydi idi (BOA, C. *EV 14098*). Türbe Boğazı sınırları belirtilerek mezranın mülkname ve vakfiyesinin vakıf defterine sehven kaydedilmediğini mütevellisi Mustafa arz edince 8-17 Temmuz 1785 tarihinde deftere yazılması emredilmişti (BOA, C. *EV 14098*). 6 Nisan 1872 tarihinde zaviyedarı olan Safiye Hatun'un feragat etmesi üzerine kızları Fatma, Ayşe ve Hatice göreve getirilmiş ancak art arda vefat etmişlerdi. Bunun üzerine vâkıfın evladından olan Seyyid Mehmet Sait ile Hatice'nin çocukları Seyyid Numan Efendi ve Şerife Ayşe, zaviyedarlığın kendilerine verilmesini talep edince bunlara tevcih edilmişti (Silay 2015: 145). Dolayısıyla XIX. yüzyılın sonunda zaviye faaliyetine devam ediyordu.

2.10. Saru Yakağan Zaviyesi⁴⁹

Zaviye, Kamardaş Köyü'nde idi.⁵⁰ 1501'de kaydı bulunan zaviyenin XV. yüzyıl sonlarında kurulduğu kabul edilmiştir. Yuvacık Köyü'ndeki zaviyede Beh-

lül v. Şeyh Bayezid Şeyh ile Ali v. Satılmış hizmetkâr-ı. Bunlar avarız ve rüsûm vermezlerdi (BOA, *TT.d 40*: 212). Aynı yıl, Kamardaş Köyü'nde de Behlül v. Bayezid Şeyh ismi yazılmıştı (BOA, *TT.d 40*: 246). O halde şeyh, Yuvacık Köyü'nde ikamet ettiği için orada, zaviyede görevli olduğu için ise Kamardaş Köyü'nde yazılmış olmalıdır. Nitekim sonraki yıllarda şeyh, Kamardaş Köyü'nde yazılmıştı. 1518'de Kamardaş Köyü'ndeki zaviyede görev alan Behlül v. Bayezid ile Piresed v. O şeyhin neslinden gelmekteydi. Dervişzade olduğu belirtilen bu kişilerin avarızdan da muaftı. Köy içindeki Deminhak mezarından 310 ve Kepürcek mezarına yakınlarındaki mezradan 50 akçe geliri vardı (BOA, *TT.d 63*: 261). 1522'de, zaviyeye dair 1518 yılındaki bilgiler tekrarlanmıştı (BOA, *TT.d 455*: 245). 1524'te ise Kamardaş Köyü'ndeki Behlül v. Bayezid adlı zaviyedarın yanında *Zaviye-i Saruca Yakağan* yazmaktadır (BOA, *TT.d 399*: 435) ki hala görev başında olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra zaviyeye dair bir kaydın olmaması, zamanla zaviyenin ortadan kalktığı izlenimini vermektedir.

2.11. Şeyh Alaeddin Zaviyesi

Seçme Köyü'nde idi.⁵¹ 1501 yılında Şeyh Ali tasarrufunda olan zaviye, *nişan-ı Sultan Cem hali olduğu sebepten 500 akçe tapuya virdüm deyü defter-i köhnede mukayyed* diye kaydedilmişti. Şeyh Ali, zaviyenin şeyhiydi. Ayrıca zaviyede kaydedilen sekiz hizmetkar ile çerağdar, köye Tarsus tarafından gelmişlerdi (BOA, *TT.d 40*: 264). 1518 yılında Şeyh Alaeddin'in tasarrufundaki zaviyede 19 derviş kaydedilmişken (BOA, *TT.d 63*: 264). 1522'de 18 derviş vardı. 40 yıldır buraları tasarruf eden Şeyh Alaeddin'e mülk olarak verilmişti. Bu tarihte Şeyh Alaeddin'in isminin yazılması hayatta olduğunu göstermektedir (BOA, *TT.d 455*: 248). 1524'te ise Seçme Köyü'nde bulunan Şeyh Ali Zaviyesi'nde Şeyh Alaeddin, zaviyenin şeyhi olarak kayıtlı ve isminin üzerinde *nesl-i Evronos Bey* yazmaktadır. Bu ismin dışında zaviyede altı zaviyedar daha vardı (BOA, *TT.d 399*: 438). Bu bilgiler, köye yerleşimle birlikte önce mülk edinilen yerlerin vakfedilerek

47 18 Haziran 1705 tarihli perakende bir vesikada, Server Ağa'nın Şeyh İbrahim Seydi'ye vakf ettiği Türbe Boğazı isimli mezranın sınırları güneyi Kurd Çayı, doğudan Kulunözü, kuzeyden Emrud Elağı ile ona bağlı Kayapelid, batıdan Asartaş'da Çukurharman ve Lefli Çakıl ile Kurd Çayı hudutlarıyla sınırlı yerlerden elde edilen mahsulden vakfiye gereği alıp tasarruf ederken bazılarının karışması üzerime Rumeli kazaskeri huzurunda murafaa olunmuştu. Vakfın mütevellisi Mevlana Müderris İsmail Efendi ilam edince mübaşir tayin edilen Mevlana Mehmet 1 Mart 1705 tarihinde tahriri arz etmişti. Buna göre Sarıhacı köyü 36 nefer, Ömeroğlu köyü 55 nefer, Eşenler köyü 58 ve Habiller köyü 5 nefer olmak üzere 154 kişi kaydedilmişti (TKGMA, *TD 584*).

48 Belgenin üzerine Belviran kazası Şeyh İbrahim Seydi Zaviyesi yazılmıştır.

49 *Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Seyyid Saru Yakağan* diye de ifade edilmiştir (BOA, *TT.d 455*: 245).

50 Tahrir kayıtlarına göre Kamardaş köyü, Alibeyhüyüğü yakınlarında olabilir.

51 Konya'nın Çumra ilçesine bağlı aynı isimli yer olmalıdır.

zaviyenin kurulmasının sağlandığını sonra da köyün iskâna açıldığını göstermektedir. Şeyh Ali ile Şeyh Alaeddin aynı kişiler olmalıdır. Zira 1522'de 40 yıldır buraları tasarruf ettiğinin söylenmesi bunu desteklemektedir. O halde, Alaeddin kelimesi Ali'nin lakabı olarak kullanıldığından bu şekilde geçmiş olabilir. 1530'da, Seçme Köyü'nün öşür ve rusumu Şeyh Ali tasarrufundaydı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 97). Sultan Cem'in nişanının olması ise zaviyenin XV. yüzyılda faaliyette olduğunu göstermektedir. Zira Cem 1474-1481 yılları arasında Konya'da şehzade olarak bulunmuştu. XVI. yüzyıldan sonra zaviyeye dair bir bilginin olmaması vakfın ortadan kalktığına işaret etmektedir. Zaviye, kurucusundan sonra ya da köye yerleşim tamamlandıncaya faaliyetini sonlandırmış olmalıdır.

2.12. Şeyh Ali Zaviyesi

Başkışla Köyü'ndeki⁵² zaviyenin eski emirlerden ve Karamanoğlu İbrahim Bey'den bütün aşardan, avarızdan, rusumattan muafiyet için mektupları, 1500 yılında Ali bin Mezid'in tasarrufunda bir çiftlik yeri ve toplam 118 akçe geliri vardı (TKGMA, TD 565: 57b). 1501'de de Ali bin Mezid zaviyedar iken (BOA, TT.d 40: 242) 1518 ile 1522 yıllarında zaviyenin zaviyedarı olan Mezid v. Ali'nin isminin üzerinde *erşed-i vâkıf* ifadesi vakıftan istifadede öncelik sahibi olduğunu göstermektedir. Aynı tarihte vakfın çiftlikten 120 akçe, köydeki bağdan 40 akçe ve koyun resminden 20 akçe olmak üzere toplam 180 akçe geliri yazılmıştı. Gelirin üçte biri olan 60 akçe zaviyenin şeyhine ve 120 akçe misafirlere yemek yedirmeye ayrılmıştı⁵³ (BOA, TT.d 63: 255; BOA, TT.d 455: 239). 1524'te ise Başkışla Köyü'ndeki 100 akçe geliri olan çiftlik, Şeyh Ali Zaviyesi vakfıydı (BOA, TT.d 399: 431). Başkışla Köyü'ndeki bir çiftlik ve bağdan 1530 yılında Ali evladı vakfının 140 akçe geliri vardı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 97). Başka bilgi elde edilemeyen zaviye,

52 Karaman iline bağlı Başkışla'dır.

53 XVI. yüzyılın ilk yarısında aynı bilgiler tekrar edilmiş ve zaviyenin vakfiyesine değinilmiştir. Ancak vakfın adı Süle Ali Zaviyesi şeklinde okunmuş ve yıllık 186 akçe geliri yazılmıştır (Kahraman, 2009: 122). Ancak vakfiyeye ulaşılammıştır.

muhtemelen vâkıfın oğlunun ölümünden sonra ortadan kalkmış olmalıdır.

2.13. Şeyh Bayram Tekkesi

Belviran Kazası Kozağaç Köyü'nde bulunan tekke, Bayramşah Zaviyesi (BOA, AHK.KR.d 3: 88), Şeyh Bayram Veli Zaviyesi (VGMA, HD 1075: 11b) ve Şeyh Bayram Tekkesi (VGMA, HD 1133: 86a) olarak da geçmektedir.⁵⁴ Zaviye hakkında İbrahim Bey'in mektubu ve mukarrernamesi vardı.⁵⁵ 1483 yılında, zaviyenin vakfı, yaklaşık iki çiftlik, 143 akçe geliri olan yer, Hacı Osman ile Hacı Yusuf v. Ömer Derviş tasarrufundaydı (Erdoğan, 2003: 116; Çoşkun, 1996: 73; Atatürk Kitaplığı, MC.O.116/1: 40b). 1500 yılında mahlûl olan zaviyeye, çiftliğin geliri harcanmıştı. Buradan 582 akçe geliri⁵⁶ vardı (TKGMA, TD 565: 57b).

1518 yılında beş dervişin olduğu zaviyede (BOA, TT.d 63: 264), 1522'de Hacı Mehmet v. Şeyh Ali ismi ile dört isim daha *ez nesl-i şeyh-i mezbur* olarak kaydedilmişti. Aynı tarihte galleden 250, resm-i ganemden 50, öşr-i kovandan 20, öşr-i bağdan 150, öşr-i bostandan 50 ve öşr-i cevizen 150 akçe olmak üzere toplam 670 akçe gelir elde edilmişti⁵⁷ (BOA, TT.d 455: 248-249). 1524'te de Hacı Mehmet v. Şeyh

54 Şeyh Bayram, Kozağaç Köyü'nde mescit de yaptırmıştı (BOA, C. EV 17242). 1906 yılında Konya'nın Kozağaç ile Begbes köyü ahalisi, köyde cami olmadığından cuma ve bayram namazlarının kılınmadığını, kış günlerinde zorluk çekildiğini ve ahalisinin çok olduğunu belirterek hayır sahipleri tarafından yaptırılan mescide minber konularak camiye çevrilmesine izin verilmesini arz etmişti (KŞS 150: 32-2). Bahsedilen mescit Şeyh Bayram'ın yaptırdığı mescit olmalıdır. Tahrir kayıtlarına göre Kozağaç Çiftliği'ni, Koçaçlı ve Ördök Kışla köylerinin ziraat etmesi köyün o yörede olduğu izlenimini vermektedir.

55 1501 yılında zaviyeye dair mektuba ve hizmet edenlerin muafiyetlerine şöyle değinilmiştir. *Mukarrer-i be-mektûbi şer'î ve mukarrernâme-i İbrahim Beg kemâ yenbegi ayendeye ve revendeye hizmet olunur imiş emlakinden ve yerlerinden ki tasarruflarında ola öşür ve nüzûl ve kopçurı ağnam ve avâız alınmaya tekyede hizmet ideler deyu mukayyeddır* (BOA, TT.d 40: 221).

56 1501 yılında gelirlere şunlardı: 80 kile galleden 280 akçe, koyun resminden 30 akçe, iki kıta bağdan 50 akçe, kovan öşründen 2 akçe, bostan öşründen 20 akçe, ceviz ağaçlarından 200 akçe olmak üzere vakfın 582 akçe geliri vardı. Çiftlik yerin hasılı zaviyeye sarf olunurdu (BOA, TT.d 40: 221).

57 XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir defterde zaviyenin 720 akçe gelirinin 240 akçesi şeyh olanlara 480 akçesi ise misafirlere yemek masrafı olarak ayrılmıştı (Kahraman, 2009: 122).

Ali zaviyenin şeyhiydi. Zaviyedarı (Alaeddin v. İzzeddin) ve mütevellisi (Bekir v. Bezel) vardı (BOA, *TT.d* 399: 439). 1530 yılında çiftlik yerinden 582 akçe geliri olan vakıf (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 97), *vakf-ı Zaviye-i Bayramşah der Konya* olarak yazılmıştı. 1583'te ise Kozagaç köyü, Konya'daki Bayramşah Zaviyesi'nin vakfıydı ve 1.250 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD* 113: 247a).

1725'te zaviyenin tevliyet, meşihat ve zaviyedarlığı büyük evlada şart olmasına rağmen hariçten kişiler karışmıştı (VGMA, *HD* 1137: 111b). Osman bin Ali görevdeydi.⁵⁸ Zaviyede görevli iken hizmeti terk edenlerin yerine atamalar yapılırken evlad-ı vâkıfdan ehil ve erşed olanlar atanmıştı. Tekkenin meşihati büyük olana şart koşulurken bunlara günlük iki akçe ücret tayin edilmişti (VGMA, *HD* 1133: 87a, 86b). Zaviyeye 1805 yılında yapılan atama kaydı (VGMA, *HD* 539: 18b) XIX. yüzyılda zaviyenin hala faaliyette olduğunu göstermektedir.

2.14. Şeyh Hamid Zaviyesi

Zaviye, Kepürce Köyü'nde idi.⁵⁹ Zaviyeyi Derviş Halife bin Ali inşa etmişti. 1500 yılında zaviyenin Elmasun Köyü'ndeki bağdan 100 akçe, Kemer Köyü'ndeki bağdan 100 akçe ile Torla Köyü'ndeki Burunardı'ndaki Paşa Bey bin Hoca Ali mülkü 50 dönüm yer, vakıfları arasındaydı. Tevliyet, bu mülkü vakfa bağışlayan Paşa Bey'in evladına aitti. Torla Köyü'ndeki yaklaşık 200 dönüm zemin de vakfa bağışlanmıştı ki buradan vakfın 280 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD* 565: 58a). 1530 yılında ise zaviye, 18 kıta zemin ve bağdan 200 akçe ile Torla Köyü'nden tahminen 200 dönüm yerden 280 akçe gelire sahipti⁶⁰

58 Şeyh Bayram Zaviyesi ile Şeyh Ömer Zaviyesi'nin tekkenişini Osman'ın berati yenilenmişti (VGMA *HD*, 1133: 86a). Zaviyede görev yapan diğer görevliler için bkz. (VGMA, *HD* 1144: 89b; VGMA, *HD* 1097: 99b; VGMA, *HD* 1075: 11b; VGMA, *HD* 539: 18b; VGMA, *HD* 1133: 86a).

59 Mezra-i Avşar tabi karye-i Kepürce mülk-i Yusuf bin Göçer tabi Belviran olarak yazılan mezranın geliri 400 akçeydi (TKGMA, *TD* 113: 278a). Alibeyhüyüğü civarında böyle bir mezra adı duyulduğundan Kepürce o bölgede olabilir.

60 1524 yılında ise Torla Köyü'nden *Hulefa-i Şeyh Hâmid* olarak Kasım v. Salih isiminin yazılması Şeyh Hamid'e bağlı başka zaviyelerin de olduğunu göstermektedir (BOA, *TT.d* 399: 443).

(387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 97). 1500 yılında zaviyenin gelirleri tam olarak yazıldığından zaviyenin XV. yüzyılda kurulduğu ve XVI. yüzyılın ikinci yarısında kapandığı söylenebilir.

2.15. Şeyh İlyas Zaviyesi

Zaviye, Yaylacık Köyü'nde idi.⁶¹ Şeyh İlyas Efendi bin Musa Emre, 2-11 Mayıs 1442 tarihli vakfiyesinde, Yaylacık'a bağlı Işıklar Köyü'nde bir zaviye yapıp 50 dönüm miktarında kısmen ziraat edilebilir ve kısmen otluk 10 kıta arazi vakfettiğini ifade etmişti. Buralardan elde edilecek gelirlerle zaviyenin yarıklarını kapamak, noksanlarını ikmal etmek, harabını tamir etmek, odununu getirmek, yolcular ile zaviyeye diğer misafir olanların ihtiyacı için lazım gelen suyu hazırlamak ve Cenab-ı Hakk'ın ihsan buyurduğu rızıktan onlara yedirmek gibi çeşitli hizmetlerine ve işlerine harcanmasını istemişti. Bu vakfı, Cenab-ı Hakk'a yakınlaşmak ve mükâfatna nail olmak niyetiyle yaptı. Sonra bu vakfın gallesini, tevliyetini ve hizmetini ölünceye kadar kendi üzerine aldı. Vâkıf öldükten sonra vakfın tevliyeti, hizmeti ve gallesi oğullarının, batnen bade batnin, neslen bade neslin, karnen bade karnin gelen oğulları oğullarının aslahına ait olacaktı. Bunlar sona ererse, fukara-i müslimin, ihvan ve suleha-i muvahhidine ait olacaktı. Vakfın cümle mahsulünden baki beş hissedenden bir hisse zaviyenin işlerine, gelen ve gidenlerine ve sair müminlere sarf olunacaktı⁶² (VGMA, *d.* 582: s. 250-sr.175).

61 Işıklar Köyü Tekkesi olarak da geçen yapı Işıklar Köyü'nde idi. Ancak atama kayıtları takip edildiğinde bu zaviyelerin aynı olduğu sadece bir isim değişikliğinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh İlyas, Işıklar Köyü'nde medfun idi (VGMA, *HD* 1079/2: 117a). XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir defterde köyün adı Yaylacık olarak geçmiş, üç dönüm çiftlik geliri yazılırken Hamza v. İbrahim, kardeşi Nasuh ve Musa v. Seydi Mahmut ise zaviyenin dervişleri olarak kaydedilmişti (Kahraman, 2009: 121-122).

62 Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman eden bir kimseye bu vakıfları hiç bir sebeple bozmak halal olmaz. Kim bu vakfı ya da şartlarından bir şartını bozarsa, cümle meleklerin ve cümle insanların laneti onun üzerine olsun. Bu vakfın sahipleri kıyamet gününde vakfiyede yazılı üç ayetin sırrı zuhur ettiği günde Allah'ın huzurunda onunla muhakeme olacaklardır (VGMA, *d.* 582: s. 250-sr.175).

1518'de zaviyede üç zaviyedar kaydedilmişti (BOA, *TT.d* 63: 252). 1522 yılında da üç dervişin kaydedildiği zaviyenin hademelerinin tasarrufunda olan 50 dönüm çiftlikten 200 akçe geliri vardı (BOA, *TT.d* 455: 236). 1524'te iki zaviyedarın⁶³ görevli olduğu zaviye, elli dönüm çiftlikten elde edilen 150 akçe gelire sahipti (BOA, *TT.d* 399: 428). Işıklar diğer adıyla Birunviran Köyü'nden Seydi Ali v. Nasuh, 1583 yılında Şeyh İlyas Zaviyesi'nde zaviyedar ve şeyh idi. Zaviyenin 50 dönüm çiftlikten geliri 105 akçeydi (TKGMA, *TD* 113: 264a).

Işıklar Köyü'ndeki tekkede tekkenişin olan Ali'nin ölümü üzerine Mustafa, Mayıs 1699'da atanmıştı (VGMA, *HD* 1140: 98a). Şeyh İlyas Vakfı'nın tevliyeti evlada şart olup şart gereği bir akçe ile mütevellisi Seyyid Şeyh Mehmet ölünce oğlu Muhammed, Ekim 1725 tarihinde atanmıştı (VGMA, *HD* 1083: 86b). Şeyh İlyas Tekkesi'nde gelip geçene yemek yedirmek şartıyla evladına vakf ve şart eylediği mezranın mütevellisi Mustafa, çocuksuz ölünce durum kadı tarafından Ocak 1739 tarihinde bildirilmişti (VGMA, *HD* 1079/2: 117a). Işıklar namı diğer Birûnviran Köyü'ndeki tekkenin *ayende ve revendeye it'âm-ı ta'âm üzere* tekkenişin ve mezranın mütevellisi olan Seyyid Şeyh İbrahim ve Seyyid Ahmet Halife, Kasım 1756'da görevdeydi (VGMA, *HD* 1097: 99b). Günlük bir akçe ile zaviyedarlık ve tevliyet görevi yürütül-müştü (VGMA, *HD* 1078: 33a). Haziran 1827 tarihinde Şeyh İlyas Vakfı'nda görevli Numan ve İbrahim'in arka arkaya ölmesi üzerine Seyyid Ali atanmıştı (VGMA, *HD* 542: 32b). 8 Ocak 1876 tarihinde, Bozkır Kazası Belviran Nahiyesi Işıklar Köyü'nde el-Hâc İlyas hazretlerinin arazisinden günlük bir akçe ile tevliyet ve zaviyedarlığa beratla 1 Ağustos 1854 tarihinden itibaren mutasarrıf olanların ölümü üzerine oğullarına görevler intikal etmişti. Erkek evlatların ekber ve erşedine şart koşulan vakıfta gelip geçene yemek yedirmek de bunların göreviydi (*BŞŞ* 336: 35-1). 1883-1884'te *Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin* gelir cetvelindeki bilgiye göre; Bozkır'da Şeyh İlyas Zaviyesi Vakfı'nın 1881 ve 1882 yıllarındaki geliri ve masrafı 268'er kuruş-

63 Hamza v. İbrahim ve Musa v. Seydi Mahmud zaviyedarları idi.

tu. Yazıcı ücreti ve muhasebe harcı 67 kuruşun 22 kuruşu hazine aidatı adıyla alınmıştı (BOA, *EV.d* 26189: 2). Dolayısıyla zaviye XIX. yüzyıl sonlarında faaliyetine devam ediyordu.

2.16. Şeyh Ömer Zaviyesi

Zaviyenin Belviran Kazası'na bağlı Akınlı Boyalı Köyü'nde⁶⁴ ya da Belviran Kazası'na bağlı Kemerli Köyü'nde⁶⁵ olduğu belirtilmektedir. Yine Akınlı Boyalı Köyü'ndeki zaviye, Hacı Ömer Şeyh Satılmış Zaviyesi olarak da zikredilmiştir. Zaviyenin vakıfları yine bu köy hududundaydı (BOA, *AHK.KR.d* 3: 150). 1584 yılında Akınlı Boyalı Köyü'nde yedi kıta zeminin 360 akçesi Hacı Ömer bin Şeyh Satılmış vakfıydı (TKGMA, *TD* 584: 49a). Bu bilginin yanında yer alan 1457 tarihi zaviyenin bu tarihler kurulmuş olabileceğini akla getirmektedir. 1518, 1522 ile 1524 yıllarında Satılmış evladı vakfı olarak anılan vakfın yedi kıta zemin olan 200 dönüm yerden 250 akçe geliri vardı. Aynı zamanda İbrahim Bey'den mukarrnamesi de vardı. Satılmış evladı Hacı Osman ve Hacı İvez tasarruf etmekteydi (BOA, *TT.d* 63: 267; BOA, *TT.d* 455: 251; BOA, *TT.d* 399: 441). Bu bilgi vakfın kuruluşunun Karamanoğulları döneminde olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu tahrirlerde zaviye olarak değil vakıf olarak yazılmıştır. XVI. yüzyıldan sonra zaviyeye dair bir bilginin olmaması vakfın ortadan kalktığı izlenimini vermektedir.

2.17. Şeyh Yakub Zaviyesi

Belviran Kazası'na bağlı Ergalan Köyü'ndeki⁶⁶ zaviyenin şeyhi 1501'de Enes Hacı idi (BOA,

64 1740 yılında vakfın şeyhi ve mezranın mütevellisi Şeyh Osman'dı (VGMA, *HD* 1079/2: 117b). Onun ölümü üzerine 1745-1746'da oğulları Ömer ve Abdullah'a görev verilmişti (VGMA, *HD* 1079: 64b). Akınlı Boyalı Köyü'nde medfun bulunan Şeyh Ömer Zaviyesi'nin mütevellisi ve şeyhi olan el-Hâc Ömer, Abdullah, Abdurrahman ve el-Hâc Mehmet adlı kişilerin, 1755'te, beratları yenilenmişti (VGMA, *HD* 1097: 99b). Bu yerleşim yeri günümüzde Konya ilinin Bozkır ilçesine bağlı Boyalı olmalıdır.

65 Kemerli Köyü'ndeki Şeyh Ömer Zaviyesi'ne bir akçe ile Hasan Ali bin Yahya mutasarrıfken hariçten karışanlar olmuştur (VGMA, *HD* 1133: 87b).

66 Konya'nın Çumra ilçesine bağlı Yenisu Erkanal Mahallesi ile olan isim benzerliği, bu yerlerin aynı olabileceğini akla getirmektedir. 1583 tarihli tahrirde yer alan perakende vesikaya göre, Torla, Ergalan ve Balçıkhisar köyleri aynı yörede olmalı zira bunlar zeamet olarak verilmişti (TKGMA, *TD* 113).

TT.d 40: 208). 1518 yılında üç dervişin bulunduğu zaviyenin vakıfları ise Seniroğlanı Köyü'nde bir kıta zemin, Göğser Köyü'nde zemin ve bir kıta bağ ile Aladağ'da bir bağdan elde edilen 250 akçeydi (*BOA, TT.d 63: 273*). 1522'de zaviyedeki dervişler Yakup oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Latif ve Ali idi. Seniroğlanı Köyü'nde bir kıta zemin, Göğser Köyü'nde bir kıta zemin ve köydeki bağ ile Aladağ'a bağlı Emir Ahmed Köyü'ndeki bağdan 250 akçe geliri vardı. Vakfın gelirinin 1/3'ü meşihate, 2/3'ü ise misafirlere yemek yedirmeye ayrılmıştı. Köydeki mescide imam olanın tasarruf etmesi için yıllık 100 akçe gelire sahip bir zemin yazılmıştı (*BOA, TT.d 45: 332*). 1524 yılında bu bilgiler tekrar edilmiş ve zaviyenin mescidine kim imam olursa ifadesinin Haydar Çelebi Defteri'nde kayıtlı olduğu belirtilmiştir (*BOA, TT.d 399: 448*). O halde zaviye, 1500 yılında olduğuna göre zaviyenin XV. yüzyılda kurulduğu söylenebilir.

1583'te Seniroğlanı Köyü'nde bir kıta zeminden altı kile buğday ile beş kile arpa, altı kıta zeminden 10 kile buğday ile 10 kile arpa, Seniroğlanı Köyü'nde bir kıta bağdan 20 akçe, Aladağ'a bağlı Emir Ahur Köyü'ndeki bağdan 30 akçe, Göğser Köyü'ndeki bir kıta zeminden beş kile buğday ve beş kile arpa vakfın gelirleri arasındaydı. Zaviyenin toplam 300 akçe geliri vardı (*TKGMA, TD 113: 257b*).

Eylül 1726 tarihinde zaviyenin *tevlîyet ve meşihati aslah evlada* şart olduğundan vâkîf şartı üzere mutasarrıf Hüseyin bin Yusuf ölünce kardeşi Hasan Halife göreve getirilmişti (*VGMA, HD 1143: 138b*). Onun ölümü üzerine ise kardeşinin oğlu Mehmet, Mayıs-Haziran 1730'da, görev almıştı (*VGMA, HD 1144: 89b*). Tevlîyet, meşihat ve zaviyedarlık görevlerini aynı kişi yapmış ve mahsulden alınan öşürle atanmıştı (*VGMA, HD 1079/2: 117a*). Vakıf evladından olanların fazla olması durumunda ise vâkîf evlatlarının derecelerine bakılmış eğer dereceler eşit ise görev paylaşılmıştı (*VGMA, HD 1079/2: 117a*). Zaviyeyi tasarruf edenler çocuksuz ölür ise vâkîf evladından aslah olanlar göreve ge-

tirilmişti. Ocak-Şubat 1739 tarihinde, göreve, Ömer ve Hatice birlikte getirilmiştir ki kadınlar da zaviyede görev alabilmiştir⁶⁷ (*VGMA, HD 1079/2: 117a*). 1823-1824'te zaviyenin tevlîyeti, meşihati ve zaviyedarlığının dörtte biri Ali Halife'ye tevcih edilmişti (*VGMA, d. 2178: 335*). Mart 1854 tarihinden itibaren yapılan bir yıllık muhasebesinde Şeyh Yakup Vakfı'nın Karasınır Köyü'ne bağlı Havâr mezarından elde ettiği 130 kuruş öşür gelirinin 16 kuruş 10 parası maaş-ı muharrir ve harc-ı muhasebeye, kalan 113,5 kuruş 10 para ise yemek yedirmeye harcanmıştı (*BOA, EV.d 15622: 19a*). Belviran Kazası'ndaki Şeyh Yakup Zaviyesi'nin 1858-1863 yılları arası hesabında 480 kuruş 10 para geliri zaviyenin mahlûlünden dolayı hazineye devredilmişti (*VGMA, d. 3146: 44*). 1866 yılında ise 475 kuruş gelirden mürettebat 118 kuruş 30 para düşüldükten sonra kalan 356 kuruş 10 para için *mahlûl* ifadesi kullanılmıştı (*VGMA, d. 3146: 196*). Bu bilgilere göre zaviye, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren terk edilmiştir.

2.18. Şeyh Yalıncağ Vakfı

Şeyh Süleyman Vakfı⁶⁸ olarak da geçen vakıf, Belviran Kazası'na bağlı Şeyhler Köyü'nde⁶⁹ kayıtlı olmasına rağmen XV. yüzyılda Yalıncağ Dede Zaviyesi Vakfı, Ova Belviran'a bağlı Bozkancağ Köyü'nde idi⁷⁰ (*Uzluk 1958: 32; Atatürk Kitaplığı, MC.O.116/1: 39a; Erdoğru, 2003: 114; Çoşkun, 1996: 71*). İbrahim Bey'den muafiyet için mektupları bulunan zaviye vakfının *hasıl-ı an öşr-i galle ve resm-i çift ve ağnam ve kovan ve gayriha 434* (*Atatürk Kitaplığı, MC.O.116/1: 40a*) akçe geliri vardı. 1483 yılında Yalıncağ Şeyh Zaviyesi'ni, Yalıncağ Şeyh evladı tasarruf etmekteydi. Bir çiftlik yeri olan *vakfın hasıl-ı an öşr-i galle ve bağ ve kovan ve resm-i ağnam ve*

67 Zaviyeye yapılan atamalarla ilgili bkz. *VGMA, HD 1133: 86b; VGMA, HD 1079: 64b; VGMA, HD 1075: 11b; VGMA, HD 542: 32b*.

68 Zaviyenin adı, Yalıncağ Dede ve Şeyh Yalıncağ olarak da yazılmıştır (*Atatürk Kitaplığı, MC.O.116/1: 39a-40a*).

69 1795'te vakfın mütevellisi Seyyid Mehmet'in ölümü üzerine torunu göreve getirilirken (*VGMA, HD 538: 55a*) Haziran 1827 tarihinde Seyyid Mehmet'in de ölümü üzerine vâkîf evladından Seyyid Ali atanmıştı (*VGMA, HD 542: 32b*).

70 Günümüzde aynı isimle Karaman iline bağlıdır.

gayriha 180 (Erdoğan, 2003: 115-116; Çoşkun, 1996: 72; Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1*: 39b) akçe geliri yazılmıştı.

1500 yılında vakfın çiftlikten 180 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD 565*: 57a). Yalıncağ Şeyh evladı bir çiftlik yerlerinden resm-i çift ve ağnam vermezlerdi. Ancak raiyyet yerine ekerlerse öşür verirlerdi. Bunlardan vergi talep edilmemesi konusunda İbrahim Bey'in mektubu da vardı (BOA, *TT.d 40*: 256). 1518 yılında *karye-i Yalıncağ Baba vakf-ı zaviye-i şeyh-i mezbur* olarak yazılan Şeyh Yalıncağ Baba Zaviyesi'ne 15 nefer kaydedilmişti. Zaviye toplam 1.600 akçe gelire sahipti. Bunlarla ilgili açıklamada *bu cemaat şeyh-i mezburun neslidir rüsum ve avarız virmezler kendü vakf hasılatını ziraat idecek ve öşür virmeyüb zaviyeye sarf ideler an sipahi yerin ziraat idecek heman öşür virürler* denilmişti. Zaviyenin gelirinin üçte biri meşihat üçte ikisi ise zaviyede yemek yeme masrafıydı⁷¹ (BOA, *TT.d 63*: 295). 1522 yılında Şeyh Yalıncağ Baba Zaviyesi'ne (mukarrer-i be-hükmi Sultan Selim Han) kaydedilen 15 nefere üç nefer daha eklenmişti. Zaviyeye 1.600 akçe gelir yazılmasına rağmen gelirin toplamı 1.900 akçe yapıyor. Cemaate dair açıklamada ise şu bilgi verilmiştir: *Bu cemaat şeyh-i mezburun neslidir rüsum ve avarız virmezler kendü vakf hasılatını ziraat idecek ve öşür virmeyüb zaviyeye sarf ideler gayri sipahi yerin ziraat idecek heman öşür virürler. Masrafları cihet-i meşihat sülüs mahsul cihet-i taâm-ı zaviye sülusan* (BOA, *TT.d 455*: 353).⁷² 1524 yılında Çardaklı Köyü'nden sonra yazılan zaviyede cemaat olarak 18 kişi vardı. Bunların sekizi zaviyedardı. Vakıf 1.300 akçe gelire sahipti (BOA, *TT.d 399*: 469). 1530 yılında ise vakfın bir çiftlik yerden; öşür, bağ ve kovandan 1.000 akçe geliri vardı (*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman*, 1996: 96). 1530 yılında ellerindeki vakıf yerlerinden dolayı resm-i çift ve resm-i ağnam

⁷¹ XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir kayıta da 15 dervişin kaydedildiği zaviyenin 1.400 akçe geliri vardı. Vakfın geliri meşihate ve misafirlere yemek yedirmeye ayrılmıştı (Kahraman, 2009: 127-128).

⁷² 1522 yılında Bozkandak Köyü'nde zaviyeye dair bir kayıt yoktur (BOA, *TT.d 455*: 235).

vermeyen Yalıncağ Şeyh evladı, raiyyet yerine öşrünü veren 18 neferin hâsılı 1.300 akçeydi⁷³ (*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman*, 1996: 94). 1583 yılında Yalıncağ Köyü'ndeki⁷⁴ zaviye, çiftlikten 220 akçe gelir elde etmişti (TKGMA, *TD 113*: 256a).

11 Mayıs 1867 tarihinde Şeyhler Köyü'ndeki Şeyh İbrahim Yalıncağ Baba bin es-Seyyid Yusuf bin es-Seyyid Mehmet'in⁷⁵ zaviyesiyle çiftliği vakfının tevliyet ve zaviyedarlığını yapan vâkıf evladından es-Seyyid Ali bin Veliyüddin'in çocuksuz ölümü üzerine vâkıf evladından es-Seyyid Mehmet Emin bin Hüseyin bin Abdülkerim'e görevlerin verilmesi için mahallinden gönderilen ilam ve mazbata⁷⁶ üzerine *mu'amele-i kuyudiyeye* icra olunarak havale olunmuştu. Yalıncağ Şeyh Vakfı'nın tevliyeti evlada şart koşulmuş ve Mart 1864'ten itibaren bir yıllık muhasebesinde 150 kuruş gelir ve gideri olmuştu. Vakfiye kaydının olmadığı zaviyenin defterhanede kayıtlı kadim zaviyelerden olduğu belirtilmişti. Atamalarda ekber evlat öncelikliydi. Zaviyede gelene geçene yemek yedirmek, her yıl muhasebesini mahkeme ile görüp muhasebe suretini almak şartlarıyla atanmıştı (*KŞS 92*: 115-2; 115-3). Tahrir defterlerinde zaviyenin iki farklı köyde yazılması, şeyhin zaviyesi ile türbesinin farklı yerlerde olması ya da oğlunun diğer köyde bir zaviye kurması gibi nedenlerle açıklanabilir.

Tenha yerlerde zaviye kuran Horasan erenlerinden olan bu dede de sonradan Şeyhler köyü adıyla bir köy kurulmuş olan boş arazilere zaviyesini kurmuş. Devlet tarafından kensidisine tahsis edilen topraklarda, etrafına toplanan

⁷³ 30 Mart 1576 tarihinde hasıl-ı an tahvilat 1.860 akçe olan Şeyh Yalıncağ Baba Zaviyesi'nden 400 akçe hisse Yusuf adlı kişinin timari idi. 6 Kasım 1576'da ise hasıl-ı an öşr-i gallat olarak 1.860 akçenin 474 akçe hissesi Mustafa Çavuş oğlu Mehmet timari idi. Zaviyenin adı Şeyh Babalık olarak ifade edilmiştir (Yıldız 2010: 229, 289).

⁷⁴ Köyle ilgili açıklamada çift yer tasarruf edenlerden 36, nim çift tasarruf edenlerden 18 ve nim çiftten az olanlardan kanun üzere dönüm akçesi alınır, çift ve nim çift verenler bennak ve caba vermezler, yazılmıştı.

⁷⁵ Bu ifade Yalıncağ Baba'nın adının Şeyh İbrahim olduğunu göstermektedir. Ayrıca neslinin kimlerden geldiği de buradan anlaşılmaktadır.

⁷⁶ Atama talebi ile ilgili bkz. *KŞS 91*: 150-2.

tarımcılarla kendilerinin ve zaviyesine gelen yabancıların ihtiyaçlarının sağlanmasını temin eden çok derin bir pir imiş. Ahmet Tacî adındaki oğlu da yüksek mertebelere ermiş olması nedeniyle büyük pirden, çeşitli sorunlarına, dertlerine deva istemeye gelenlere oğlu Ahmet Tacî'yi salık verir, *O, benden daha üstündür* dermiş. Zaviyesi civarındaki Bozkandak köyü mezarlığına musallat olan sırtlanlar, gömülen her ölüyü yerlermiş. Köylüler de bu sırtlanları yok edememişler. Yalınca Dede *ben ölünce cesedimi Bozkandak mezarlığına götürüp oraya gömün* demiş, bir zaman sonra ölen şeyh Bozkandak mezarlığına gömülmüş. Artık mezarlığa sırtlanlar uğramamışlar (Gülcan, 225).

3. XVI. Yüzyıl Zaviyeleri

Bu döneme ait sekiz zaviye tespit edilmiştir. Bu zaviyeler şöyledir:

3.1. Alaeddin Bey Zaviyesi

Ayvalıca Köyü'ndeki⁷⁷ zaviyede 1518 ve 1522 yıllarında dokuz derviş vardı. Zaviye, vakfiye gereği üç çiftlik yerden 590 akçe gelire sahipti⁷⁸ (BOA, *TT.d 63*: 282; BOA, *TT.d 455*: 341-342). 1524'te zaviyenin 590 akçe geliri şunlardı: Çiftlikten 500 akçe, bostan öşründen 20 akçe, koyun resminden 50 ve kovan öşründen 20 akçe idi. Bu tarihte zaviyedarı, İlyas v. Hasan'dı (BOA, *TT.d 399*: 457). Bu tarihten sonra zaviyeyle ilgili bir kayıt tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu tarihten sonra işlevini kaybetmiş olmalıdır.

3.2. Baba Şeyh Zaviyesi

Babasarayı Köyü'ndeki⁷⁹ zaviyede 1518 ile 1522 yıllarında *Mehmed v. Yusuf ve Musa v. o ve Ya-*

77 Günümüzde Konya'nın Bozkır ilçesine bağlı aynı isimli yerleşim yeridir.

78 XVI. yüzyılın ilk yarısında sekiz dervişin kayıtlı olduğu zaviyenin vakfiyesine göre üç çiftlik olan 19 kıta yer vakfiydi (Kahraman, 2009: 126).

79 Mezra-i Yalıncağ kala nezd-i sınuru karye-i Ağras (bu köy ahalisi ziraat eder) (BOA, *TT.d 63*: 279; TKGMA, *TD 113*: 278a). Burada 1501'de Mezid v. Maruf adlı bir kişi yazılmıştır (BOA, *TT.d 40*: 226). Ancak mezranın Babasaray Köyü'nde olduğu vurgulanmıştır (BOA, *TT.d 63*: 267; BOA, *TT.d 455*: 251). Dolayısıyla günümüzde Konya'nın Güneysınır ilçesine bağlı olan Karagünev ismiyle bilinen Ağras köyü vardı. Babasaray köyü de o civarda olmalıdır.

kub v. Yusuf dervişân-ı zaviye-i Baba Şeyh olarak yazılmıştı. Köyde bulunan ve geliri 200 akçe olan bir çiftlik ile 20 akçe geliri olan köydeki bir bağ zaviye hademelerinin tasarrufundaydı (BOA, *TT.d 63*: 267; BOA, *TT.d 455*: 251). 1524 yılında ise Baba Şeyh Zaviyesi'nin zaviyedarı Mehmet v. Yusuf ile Yakup v. Yusuf'tu. Köydeki 200 akçe gelire sahip çiftlik, zaviye görevlilerin elindeydi (BOA, *TT.d 399*: 442). Bu tarihten sonra zaviyeye dair bir bilginin olmaması ortadan kalktığı izlenimini vermektedir.

3.3. Fahreddin Zaviyesi

Emre Köyü'ndeki zaviyede 1518'de dokuz derviş kaydedilmişti. Bunlar rüsumdan ve avarızdan muaftı. Zaviyenin çiftlikten 600 akçe geliri vardı (BOA, *TT.d 63*: 275). 1522'de zaviyedeki derviş sayısında ve zaviyenin gelirinde bir değişiklik olmamıştı. Vakfın gelirinin 200 akçesi meşihate, kalan 400 akçesi misafirlere yemek yedirmeye harcanmıştı (BOA, *TT.d 455*: 334). 1524'te İbrahim v. Sadeddin ile beş zaviyedar yazılırken zaviyenin geliri değişmemişti (BOA, *TT.d 399*: 449). Bu bilgilere göre zaviyenin çok uzun ömürlü olmadığı anlaşılmaktadır.

3.4. Şeyh Alaeddin Bey Zaviyesi

Zaviye, Beyavşar Köyü'nde idi (VGMA, *HD 1078*: 33a). 1583 yılında Beyavşar Köyü'ndeki çiftlik, zaviyenin hademelerinin tasarrufundaydı. Buradan buğday ve arpa öşründen 600 akçe, bostan öşründen 20 akçe ve kovan öşründen 20 akçe olmak üzere 640 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD 113*: 246b).

Şeyh Alaeddin Bey, Belviran Kazası'nda medfundu. Zaviye hissesinin yarısına sahip Ali ölünce vâkıf evladından Şeyh Minnet Halife 1724'te atanmıştı (VGMA, *HD 1137*: 111b). Şeyh Minnet'in ölümü üzerine 1731'de oğulları Abdülkadir ve Safa (VGMA, *HD 1079/2*: 116b), onların ölümü üzerine ise kardeşleri Mustafa 1781'de atanmıştı (VGMA, *HD 1075*: 11b). Genelde babadan oğla intikal eden görevler, aileden kimsenin olmaması durumunda diğer kişilere de verilebilirdi. 1776 yılında zaviyenin zaviyedar ve mütevellisi olmadığından Seyyid Meh-

met, Seyyid İbrahim ve Hacı İbrahim atanmıştı (VGMA, *HD 1078*: 33a). XVIII. yüzyılın sonlarında zaviye faaliyetine devam ediyordu.

3.5. Şeyh Mehmet Zaviyesi

Zaviye, Belviran Kazası'na bağlı Çandar Köyü'nde idi.⁸⁰ 1518 yılında Yunus oğlu Mehmet Zaviyesi'ne⁸¹ beş derviş kaydedilmişti. Vâkîfın oğlu Aladağ kadısı Muslihiddin, vakfı tasarruf etmekteydi. Sultan Bayezid'den muafnameleleri olan zaviyenin 570 akçe geliri vardı. Masrafı ise misafirlere yemek yedirmektir. Zaviyenin şeyhliği vakıf evladına ve onların çocuklarına vakfiye gereği şart koşulmuştu⁸² (BOA, *TT.d 63*: 289). Vakıfta bir *kadın*ın görev alması, zaviye ile medresenin görüşlerinin uyumlu olduğunu göstermektedir. Sultan Bayezid'in muafiyeti olduğuna göre zaviye, 1481-1512 yılları arasında kurulmuş olmalıdır. 1500 ve 1501 yıllarında bahsi geçmediğinden XVI. yüzyılda kurulduğu kabul edilmiştir.

1522 yılında köydeki Muslihiddin v. Davud (Aladağ kadısı), Ahmet birader-i O ile Abdürrahim biraderzade zaviyenin dervişleriydi. Bunların zaviyenin hizmetlerini yapıp oşürden ve avarızdan muaf olmaları için Sultan Bayezid Han'dan muafiyetnameleri ve padişah-ı alempenahtan mukarrernameleri vardı. İlyas v. Yusuf ile Mustafa v. O ise zaviyenin hizmetkârı idi. Köydeki bağlardan, çiftlikten ve mezradan toplam 570 akçe geliri vardı. Ürünün üçte biri olan 256 akçe meşihat masrafı iken 514 akçe ise misafirlere yemek yedirme masrafıydı. Zaviyenin meşihati vakfiye gereği vâkîfın evladına ve evlad-

80 Tahrir kayıtlarına göre; Hacıköy adlı mezrayı birlikte ekmeleri nedeniyle Çandar köyü, Çiçek köyü yakınlarında olabilir. Ayrıca Morsun, Çandar ve Çiçek yakınlarında; Afşar, Çiçek ve Hacı Ali Boyalıyan yana ve Kuzviran, Avşarviran, Üçkilise ve Susuz köyleri sınır olabilir. (TKGMA, *TD 113*).

81 Mehmed v. Yunus Zaviyesi ve Şeyh el-Hâc Mehmet Efendi Zaviyesi olarak da zikredilmiştir (BOA, *TT.d 455*: 347; VGMA, *HD 1097*: 100a).

82 XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir kayıta zaviyenin 770 akçe geliri yazılmıştı. Mehmet'in vakfettiği köydeki bir çiftlik ile üç bab değirmen, dört kıta bağ vakıfları arasındaydı. Gelirin 256 akçesi meşihat ve 514 akçesi ise misafirlere yemek yedirme masrafıydı. Vakfiye ve hüccete göre bir bahçe, zaviyede hatim okumak şartıyla Muslihiddin v. Mehmet tarafından zaviyeye başlanmıştı (Kahraman, 2009: 126).

evladına meşruttu. Çiftliğin vâkîfı Mehmet'ti (BOA, *TT.d 455*: 347).

1524'te yılında Çandar Köyü'nde Mehmed v. Yunus Zaviyesi'ni kadı olan Muslihiddin ile kardeşi zaviyedar Ahmet tasarruf etmekteydi. İsmi Muslihiddin v. Vâkîf şeklinde yazılmıştı. Bu zaviye hademeleri köyden toplam 871 akçe gelir tasarruf etmekteydi (BOA, *TT.d 399*: 464). 1583'te ise zaviye hademelerinin tasarruf ettiği köydeki dört kıta bağ, köydeki dört bab değirmen, köydeki çiftlik ve köy sınırındaki bir zemin zaviyenin vakıfları arasındaydı (TKGMA, *TD 113*: 240b).

Zaviyede batın evlad ile aslah evlad görev alacaktı (VGMA, *HD 1097*: 100a). Günlük bir akçe ile tevliyet vâkîf evladından Şeyh Hacı Mahmut ölünce oğlu Abdülgani, Temmuz 1731 tarihinde, atanmıştı (VGMA, *HD 1079/2*: 116b). Abdülgani'nin ölümü üzerine yerine geçen İbrahim'in de vefatı nedeniyle onun kızı Şerife Ayşe, tevliyet ve zaviyedarlık görevine Aralık 1781 tarihinde getirilmişti (VGMA, *HD 1075*: 11b). XVIII. yüzyıl sonlarında zaviye hala faaliyetti.

3.6. Şeyh v. Gönder Zaviyesi

1518 ve 1522 yıllarında, Afşarviran Köyü'ndeki zaviyenin şeyhi Ali v. Yakup adlı kişi iken onun oğlu Süleyman da hizmetkâr olarak yazılmıştı. Aynı tarihte Susuzcaviran köyü,⁸³ Şeyh Ali v. Gönder mülkü idi. Afşarviran Köyü'ndeki bir çiftlikten 60 akçe geliri vardı (BOA, *TT.d 63*: 256, 274; BOA, *TT.d 455*: 240). 1524'te Susuzcaviran köyü, Şeyh Ali v. Gönder mülkü idi. On dan Hacı Mustafa'ya intikal etmiş ve evladının tasarrufundaydı (BOA, *TT.d 399*: 448). Mülkün zaviye vakfı olarak anılması, kendi malını koruma altına alma yolu olarak vakf etme yoluna gidildiği izlenimini vermektedir.

83 Yağlıbayat ve Susuzcaviran köylerinde 1894'te Şeyh Ali Vakfı ismiyle bir vakıf vardı (*KŞS 107*: 42). Susuzcaviran köyü, Şeyh Ali v. Gönder mülkü imiş. Bunun 1/3'ünü tamir ettirdiği Konya'daki Anber Reis Camii'nin mesalihi için vakfetmişti (Vakfiye tarihi 1531). 1/3'ü Ahmed Çelebi v. Pir Ali hüccet gereği tasarruf etmiş. Ahmed Çelebi'nin hissesi tilavet için vakfedilmişti (TKGMA, *TD 113*: 260a). Ayrıca Alibeyhüyüğü sınırında Gönder mezrası da vardı (TKGMA, *TD 113*: 279a).

3.7. Şeyh Yusuf Efendi Zaviyesi

Emre Köyü'ndeki zaviyede, 1518 ve 1522 yıllarında, iki derviş vardı. Abdi v. Lütü Fakih zaviyenin şeyhi iken diğeri de kardeşi Mehmet'ti. Bir çiftlikten 250 akçe gelir yazılmıştı (BOA, *TT.d* 63: 274; BOA, *TT.d* 455: 333). Bunun dışında zaviyeye dair bilgi tespit edilememiştir.

3.8. Türkman Zaviyesi

Zaviye, Morsun Köyü'nde idi. 1518 yılında köyden iki derviş kaydedilmişti. Köydeki bağ, zaviyenin vakfıydı (BOA, *TT.d* 63: 293). Zaviyenin dervişleri, Yusuf v. Musa ile kardeşi Mahmut'tu. (BOA, *TT.d* 455: 351).⁸⁴ Morsun, günümüzde Bozkır ilçesine bağlı Yolören yakınlarında bir mevki ismi olarak kullanıldığına göre, Morsun köyü o civarda olmalıdır. 1783'te Morsun Köyü'nde Dard Zaviyesi adıyla bir zaviye ismi zikredilmiştir (BOA, *C. TZ* 4853). Buna ek olarak Bozkır hurufat defterlerinde de Dard Zaviyesi'ne dair kayıtlar mevcuttur. Zaviyeye ait kayıtların XVI. yüzyıla sınırlı olması bu nedenle olabilir.

4. XVIII. Yüzyıl Zaviyeleri

Bu yüzyılda diğer yüzyıllara göre zaviyelerin sayısı fazla değildir. Ama bunların yeni zaviyeler olduğu anlaşılmaktadır.

4.1. Abdülcabbar Zaviyesi

Dinek Köyü'ndeki⁸⁵ zaviyenin günlük bir akçe ile mütevellî ve zaviyedarı olan Mehmet mahlûlünden Mayıs 1731 tarihinde görev Ali'ye verilmişti⁸⁶ (VGMA, *HD* 1079/2: 116b). Mart 1854 tarihinden

⁸⁴ Bahsedilen zaviyeler dışında vakıf olarak yazılan yerler üzerinde durulmamıştır. Ancak Belviran kazasına bağlı Durayda Köyü'nde bulunan Mahmut Besavel Vakfı, Seca' Halife Vakfı gibi fakirler için kurulan ya da cüz okuma görevi olan vakıflar bulunmaktaydı (TKGMA, *TD* 565: 56b, 58a). 1501 yılında Belviran'a tabi Armutlu Köyü'nde de zaviyedar vardı (BOA, *TT.d* 40: 217). Ama zaviyenin adı olmadığından zaviyedarın bu köyde mi başka bir yerde mi görevli olduğu belli değildir. Nitekim 1522 yılında Üçkilise köyü tahririnde bazı isimlerin üzerinde Mümin Halife Zaviyesi'nin dervişleridir (BOA, *TT.d* 455: 250) ifadesi olmasına rağmen bu zaviye, Konya'daki Mümin Halife Vakfı olmalıdır. Yani zaviye başka bir yerde de olabilir.

⁸⁵ Aynı isimle Çumra ilçesine bağlıdır.

⁸⁶ Ali'nin ölümü üzerine 1788'de günlük bir akçe ücretle zaviyedarlık ve tevliyet oğlu Seyyid Süleyman'a verilmişti (VGMA, *HD* 1074: 54a). Zaviyeye yapılan atamalarla ilgili bkz. VGMA, *HD* 1133: 86b; VGMA, *HD* 1080: 45a.

de Belviran'a bağlı Abdülcabbar Zaviyesi'nden elde edilen 178 kuruş öşür geliri, mütevellî ve zaviyedar hissesiydi (BOA, *EV.d* 15622: 19a). Zira Mart 1858 tarihinden yıl sonuna kadar yapılan zaviyenin bir yıllık hesabına göre, zaviyenin vakfiyesi yoksa da hasılatını mütevellî olanların alması *amel-i kadîmden* idi (BOA, *EV.d* 15622: 104b). Zaviyenin ne zaman faaliyete geçtiği ya da ne zaman ortadan kalktığı tespit edilememiştir. Ancak tahrir kayıtlarında yer almaması zaviyenin kuruluşunun daha geç olduğu izlenimini vermektedir. 1788 yılında babası Seyyid Ali'nin vefatı üzerine zaviyedar ve mütevellî olan Seyyid Süleyman'ın da çocuksuz vefatı üzerine görevler, Mayıs 1848 tarihli ilama göre Mevlana soyundan Seyyid Hasan Çelebi'ye verilmiştir (Silay 2015: 136). Verilen örnek zaviyede Mevlevilerin etkili olduğunu ve zaviyenin XIX. yüzyılda faaliyetine devam ettiğini göstermektedir.

4.2. Akbınar Zaviyesi

Zaviye, Belviran Kazası'ndaydı.⁸⁷ Dolukuyu mezarası zaviyedarlık görevini yapanlara vakfedilmişti. Ancak 10 yıldır sahipsiz olan göreve Mart-Nisan 1755 tarihinde Seyyid Veliyüddin atanmıştı (VGMA, *HD* 1079: 64b). Dolukuyu mezarasından elde edilen ürünün öşrüyle zaviyedarlığına *evlâd-ı vâkıfın zükûr ve inâsı bi'l-küllîye munkarız olub* denilerek Şubat 1767'de Seyyid Veliyüddin ferağından Şerife Fatma Hatun getirilmişti (VGMA, *HD* 1075: 11b). Onun çocuksuz ölümü üzerine ise erkek kardeşinin kızı Şerife Ayşe zaviyedarlık görevini yürütmüştü (VGMA, *HD* 1078: 33b). Onun ferağı üzerine ise diğer Şerife, Mart-Nisan 1820 tarihinde görev almıştı (VGMA, *HD* 541: 32a). Dolayısıyla vakıf evladından erkek kalmadığında kadınlar da zaviyelerde görev alabilmekteydi.

4.3. Şeyh Şaban Zaviyesi

Zaviye, Belviran Kazası'na bağlı Hasanköy'deydi.⁸⁸ Zaviyenin 4 Eylül 1757 tarihinde şeyhi ve

⁸⁷ Muhtemelen Bozkır ilçesine bağlı Akpınar'da idi.

⁸⁸ 1518 ile 1522 yıllarında Belviran kazasına bağlı Hasan karyesinde Karaman kazaskerinin verdiği hüccetle Şaban Fakih v. Ahmed Fakih Çiftliği vardı. Bu tarihlerde 250 akçe geliri olan çiftliğin 1583 yılında 300 akçe geliri vardı. 1501'de

mütevellisi olan Şeyh Mahmut'un ölümü üzerine yerine Mehmet Halife atanmıştı (VGMA, *HD 1097*: 99b; VGMA, *HD 1133*: 86b). Zaviyeye dair çok az kaydın olması, Hasanköy'ün merkez kazaya yakın yerde olması ve diğer kayıtların orada yer almasından dolayı olabilir. Zira Konya'ya bir saat uzaklıktaki Hasanköy adlı bağlardan bahsedilmiştir (VGMA, *HD 1111*: 12a). Nitekim mescidin camiye çevrilmesinin talep edildiği 1897 yılında da Hasanköy Mahallesi'nin Konya'ya bir saat uzaklıkta olduğu ifade edilmiştir (*KŞS 108*: 190).

4.4. Şeyh Zebun Zaviyesi

Zaviye, Afşar Köyü'nde idi. Mevlüt ferağından 1710 yılında yarım hisse tevliyet ve zaviyedarlığa mutasarrıf olan Seyyid Hacı Ali'nin ölümü üzerine diğer Ali, Şubat 1753 tarihinde göreve getirilmişti (VGMA, *HD 1133*: 86a; VGMA, *HD 1079*: 64b). Muhtemelen Afşar Zaviyesi ile bu zaviye aynı olmalıdır. Zira bu tarihte, Afşar Zaviyesi diye bir zaviye yoktur. XVIII. yüzyılda zaviyeye yeni vakıfların vakfedilmesi sonucu zaviyenin ismi bu şekilde değişmiş olabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Belviran Kazası'nda 36 tekke ve zaviye tespit edilmiştir. Bunlar, genel olarak zaviye olarak sınıflandırılmıştır. Bunlardan üçü tekke (Buğra Baba, Şeyh Bayram ve Şeyh İlyas) olarak ifade edilse de tarihi süreçte genel olarak zaviye olarak adlandırılmışlardır. Kazadaki zaviyelerin kuruluşunda; kurulacak yerleşim biriminin boş olması, köye yerleşimin tam olarak gerçekleşmemesi ya da yeni göçlerin ortaya çıkması gibi durumlar etkili olmuştur. Ekteki tablolara ve grafiğe bakıldığı zaman zaviyelerin kuruluş süreci daha net anlaşılacaktır.

Zaviyelere dair vakfiye kayıtları olduğu belgelerde belirtilmişse de bunların birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Vakıflara ait vakfiyelerin

üç neferin kayıtlı olduğu köyde 1518 ile 1524'te dört nefer kayıtlıydı (BOA, *TT.d 40*: 224; BOA, *TT.d 63*: 288; BOA, *TT.d 455*: 346; BOA, *TT.d 399*: 463; BOA, *TT.d 113*: 242a). Burada bunların vakıf evladından olduğu belirtilmiştir. Ancak bir görevli ya da zaviye ismi yazılmamıştır.

tarihleri ise tahrir defterlerinden çıkarılmıştır. Bu bilgiler, zaviyelerin ne zaman kurulduğu hakkında ipuçları vermektedir. Kazadaki 19 zaviyenin Karamanoğulları döneminde kurulduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyelerine göre Buğra Baba, Çavuş İbrahim, İbrahim Seydi, Sinan Seydi, Şeyh Alaeddin Bey, Şeyh Hocenti, Şeyh İlyas, Şeyh Maruf, Şeyh Ömer ve Şeyh Şekerim zaviyeleri Karamanoğulları zamanında kurulmuştur. Bu zaviyeler dışında Karamanoğulları döneminde kurulan zaviyeleri anlamak için ikinci işaret, Karaman beylerinden alınan mektup ve mukarrernamelerdir. Karamanoğlu idarecilerinin tekke ve zaviyeleri sürekli kontrol ettikleri Osmanlı dönemine ait tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Vakıflar teftiş edildikten sonra vakfın yöneticilerine vakfın durumuna dair bir belge verilirdi. Tahrir defterlerinde mektup olarak ifade edilen bu belge, vakfın hangi vergilerden muaf olduğuna ya da vakfın hangi ailenin tasarrufunda bulunduğuna dair bilgileri ihtiva etmekteydi. Osmanlı dönemine ait kayıtlarda özellikle İbrahim Bey'in mektubu ya da mukarrernamesinin olduğundan bahsedilmektedir. Bu durum, onun döneminde vakıfların iyi bir denetimden geçirildiğini göstermektedir. Bir diğer husus ise, Osmanlı belgelerinde Karaman beylerine atıf yapılması, onların döneminde onaylanan işlemlerin geçerliliğini sürdürdüğünü göstermektedir. Buna göre; Afşar, Ahi Dede, Ahi Seydi, Ali Efendi, Efendi Seydi, Hacı Yusuf, Şeyh Ali, Şeyh Bayram ve Şeyh Yalınca zaviyeleri de Karamanoğulları dönemine ait yapılar- dır. Osmanlı döneminde bu zaviyelerin faaliyetlerine devam ettiği ve bu dönemde de yeni zaviyelerin açıldığı anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyıldan itibaren bazı zaviyeler kapatılmaya ya da işlevi değiştirilmeye başlandı. Bunun temel nedeni, bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasıyla birlikte zaviyelere ihtiyaç kalmamasıydı. Önemi azalan zaviyeler, bakımsızlık nedeniyle harabe hale geldiğinden dolayı bunların bir kısmı tamir edildi ya da başka bir görev alanına kaydırıldı. Böyle durumlarda bulunan zaviyelerin gelirleri de başka vakıflara aktarıldı.

Belviran Kazası'ndaki zaviyelerin sayısı dikkati çekmektedir. Ancak bölgeden hacıların⁸⁹ gittiği düşünüldüğünde yolun önemi ve zaviyelerin sayısı anlam kazanmaktadır. Ekte verilen tablolarda da görüldüğü üzere zaviyelerin kuruluş dönemleri XV. yüzyılda yoğunlaşmaktadır. Bu, bölgede Türk nüfusunun artmasına paralel olarak yeni yerleşim yerleri açılmasıyla ilgilidir. Zira belli bir tarihten sonra bu zaviyelere dair bilgi yoktur.⁹⁰ Zaviyelerin bazılarının tahrir kayıtlarında yer almamasına rağmen zaviyenin faaliyette olduğuna dair izlenimler de vardır. Böyle bir durum, zaviyenin mallarına el konulması ya da zaviyenin ortadan kalktıktan sonra yeniden kurulmasıyla alakalı olmalıdır.

Zaviyelere ait kayıtlarda Karamanoğlu hükümdarlarının isminin zikredilmesi bu vakıfların o dönemde kurulduğunu işaret etmektedir. Aynı zamanda Osmanlılar'ın Karamanoğulları'ndan aldığı yerlerdeki uygulamaları aynen devam ettirdiğini de göstermektedir. Bu anlamda vakıflarda bir devamlılık söz konusudur. Vakıfların sayısına bu pencereden bakıldığında, Belviran Kazası'ndaki birçok tekke ve zaviyenin Karamanoğulları döneminde kurulduğu ortaya çıkmaktadır. Az da olsa Osmanlı döneminde kurulan tekke ve zaviyeler de vardır. Aradaki fark, bölgenin şenlendirilmesi, bir başka ifadeyle bölgeye Türk nüfusun yerleşmeye başlamasının yoğun şekilde Karamanoğulları döneminde olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Zaviyeler, ekonomik anlamda ellerindeki araçlar vasıtasıyla bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmuşlardı. Zaviyelere dair şu örnek ilginçtir. Hacı Yusuf, Karamanoğlu İbrahim Bey'den Suvarık mezrasını satın almış ve mülk edinmişti. Fatih Sultan Mehmet bölgeyi fethedince

89 XVIII. yüzyılda, Belviran kazasına bağlı Gederet ve Bolad köyleri, Göksu Nehri üzerindeki çam ağacından yapıldığı için *Çam Köprüsü*, hacıların güzergâhı olduğu için *Şam Köprüsü* denilen köprünün bakımını yapmışlardı (Şafakçı, 2013: 139-140).

90 XIX. yüzyıldaki durum ise şöyleydi: Şeyh ailelerinin çoğu 1839 yılına kadar vakıflarını ellerinde tutabilmişlerdi. Bu tarihte Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulmasıyla bütün haklarını devlete teslim etmek zorunda kalmışlardı. Bunların pek az bir kısmı Cumhuriyet dönemine kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdi (Ocak, 1978: 264).

hüccet gereği yine mülk olarak tanıdı. Bu şekilde mülk haline gelen mezra sonra zaviyeye vakfedilmiş ve zaviyenin gelirlerine katılmıştı.

Kazadaki zaviye isimleri incelendiği zaman derviş, veli, ahi, bey, efendi, baba, seydi, hacı gibi sıfatları taşıdıkları görülmektedir. Genelde kurucularının ismiyle ya da kurulduğu yerin ismiyle anılan zaviyelerdi. Zaviyelerin kurucuları ölene kadar görevi sürdürmüştü. Zaviyelerdeki görevliler sebepsiz yere görevden alınmazlar, ancak kendi isteği ile feragat eder ya da ölürlerse, yerlerine yeni bir zaviyedar atanabilirdi. Zaviyedarlık babadan oğla geçen bir meslekti. Ancak Buğra Baba Zaviyesi'nde de görüldüğü üzere kadınlar da tevliyet ve zaviyedarlık görevini yürütmüştür. Zaviyelerde kadınların görev yapması, onların hayatın içerisinde aktif rollerde olabileceğini göstermektedir. Zaviyelerde görevli olan kişilerin ücretleri vakfın gelirlerine ya da vâkîfın belirttiği şartlara göre aynî ya da nakdî olarak ödenebiliyordu. Zaviyelerdeki bu görevliler tespit edilirken aralarında dervişlere de rastlanmaktadır. Fakat bunlar ayrı bir görevli olmayıp, ya tekkenin şeyhini ya da zaviyedarları kasteden bir anlamda kullanılmıştır.

Zaviyelerin köy, mezra, bağ, değirmen ve çiftlik gibi gelir kaynakları vardı. Bu gelirlerle öncelikle vakıfta görevli olan müteveli, zaviyedar ve dervişlerin sonra da yolcuların ve fakirlerin ihtiyaçları karşılanırdı. Aile içinde tutulan görevler vasıtasıyla vâkîfın nesli iş imkânına kavuşurken muhtaçların da vakıflardan istifade ettiği sosyal yardımlaşma fonları oluşturulmaktaydı. Bu bakımdan zaviyeler için yolcuların barınma ihtiyaçlarının karşılandığı misafirhaneler de denilebilir. Tahrir defterlerinde zaviyeler için *it'âm-ı ta'âm* görevinin yazılması da devletin zaviyelerden yolcuların yemek ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını beklediğini göstermektedir. Kazadaki zaviyelerin gelirlerinin ortalama üçte birinin zaviyelerin şeyhlerine ayrılması ile kalan kısmının ise misafirlere, yolculara ya da fakirlere yemek verme masrafı olarak kaydedilmesi, kazadaki zaviyelerin esas amacını ortaya koy-

maktadır. XVI. yüzyılda Şekerim Dede Zaviyesi'nin gelirinin % 33'ü zaviyedeki görevlilere, % 2,5'i vâkıfın ruhuna dua okumak şartıyla Şerafeddin Camii müezzine ve % 64,5'i misafirlerle yemek yedirmeye ayrılmıştı. Aynı zaviyenin 1854 yılı gelirlerinin ise % 76,7'si yemek masrafı, % 12,3'ü tekke hademesine ve %11'i yazıcı ve muhasabe ücretlerine harcanmıştı.

Kazadaki zaviyelerin evlatlık olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla vâkıfın oğluna ya da onun neslinden gelen birine şart koşulmuştur. Bu durum, vakfın idaresinin birçok kişinin elinde olmaması amacıyla yapılmıştı. Zaviyelerdeki görevlere öncelikle vâkıf evladının atanması temel şartlardandı. Fakat bunlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, *batn* ya da *aslah* evlat olma özellikleri aranarak çözülmeye çalışılırdı. Derecesi eşit olan vâkıf evladı ise birlikte atanırdı. Dolayısıyla görevler aile içinde tutulmaktaydı. Bu durum kişinin kendisini geliştirmesini engelleyici gibi görünmektedir. Ancak o günün şartlarında kütüphane ve hocalar gibi eğitimin temel argümanlarına ailesi dolayısıyla bu vâkıf evladının daha kolay ulaşabileceği de unutulmamalıdır. Kazada, yolculara verilen bu hizmetler yanında köprü bakımıyla görevli zaviyeler de dikkati çekmektedir. Buğra Baba Zaviyesi, köprü bakımını yapmak şartıyla kendisine vakıf yerler bırakılan zaviyelerdendi. Hacıların geçtiği güzergâhta bulunan zaviyeler ise yolun güvenliğine katkıda bulunmuştu. Ayrıca köprü tamiri ile meşgul olan zaviyeler ulaşımın aksa-madan devam etmesine olanak sağlıyordu.

Zaviyelerde görevli olanlar, çeşitli vergilerden muaftı. Genel olarak avarızdan muaf olan zaviyeler içinde öşür, kopçur-ı ağnam, nüzul, resm-i çift ve kovan resminden muaf olanlar vardı. Karaman beylerinin ve Osmanlı yöneticilerinin verdiği bu muafiyetler sonraki yıllarda da tanınmıştı. Ancak bu zaviyelerin ziraat ettiği yerler, vakfa ait ise bu vergiler alınmazken sipahi yeri ekilirse öşürlerini verirlerdi. Zaviyelerin etrafında bağ ve bahçelerin bulunması, zaviyelerdeki dervişlerin küçük ölçekte de olsa tarımsal

faaliyetlerle uğraştıklarına işaret etmektedir.

Kazada bulunan zaviyelerin hangi tarikatlara bağlı olduğu tespit edilememiştir. Ancak Hocend şehrinden geldiği düşünülen Şeyh Hocenti ile kardeşi Şeyh Şekerim Dede'nin geldikleri yer düşünülerek Ahmet Yesevi ekolünden olduğu söylenebilir. Bunun yanında ahi adıyla anılan zaviyelerin varlığı, kazada ahiliğin varlığına işaret etmektedir. Abdulcabbar Zaviyesi'nde ise Mevlevilerin görev alması bu tarikatın etkili olduğunu göstermektedir.

Kazada ahi adıyla kurulan iki zaviye tespit edilmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çok etkin bir role sahip olan ahilerle ilgili zaviyeler Ahi Dede (Torla) ve Ahi Seydi v. Ömer Seydi (Gömülce) idi. Zaviyelerin bir kısmı bulunduğu köye ismini vermişti. Mesela, Ali Efendi Zaviyesi aynı isimli köye adını verirken, Efendi Zaviyesi ise Seydiüyüğü şeklinde bir isim verilmesinde etkili olmuştur. Şeyhler Köyü'nün adının da Şeyh Yalıncağ'la ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde isimlendirilen köylerdeki yerleşmenin de bu tarihlerde başladığı söylenebilir. Zaviye kurucularının isimlerinin köy, mezra, çiftlik ve yaylalara verilmesi, onların buraların yerleşim yeri olarak açılmasına katkı sağladıklarına işaret etmektedir.

Şeyhlerin önderliğinde dervişlerle beraber bir yapı oluşturan zaviyeler, sosyal ve ekonomik alanlarda etkili olmuşlardı. Barınma, yeme-içme, eğitim ve çiftliklerin işletilmesi gibi alanlarda hizmet vermişlerdi. Dini yaşamak ve yaşatmak ile insanlara yardım etmek gibi amaçlarla kurulan tekke ve zaviyeler, kazada yeni yerleşim yerleri de açmışlardı. Dolayısıyla zaviyelerin yöredeki en önemli işlevlerinden birisi de bölgeyi şenlendirmektir. Yeni köyler kurulmasında zaviyelerin önemli bir işlevi vardı.

XVI. yüzyılda tutulan tahrir defterlerinde zaviyelerin sayıları çok değişkendir. Bu, ilk bakışta zaviyelerin ortadan kalktığı izlenimini vermektedir. Ancak, sonraki yıllarda zaviyelere ait kayıtların bulunması, zaviyelerin faaliyette olduğunu göstermektedir. Defterlere kaydedil-

memesi, zaviyenin gelirinin önemsiz görülmesi ya da gelirinin değişmemesi ile ilgili olabileceğini akla getirmektedir. Ama vakfın gelirinin değişmediği yıllarda da kayıtların tutulması bu ihtimalleri de ortadan kaldırmaktadır. Evlatlık vakıfların ortadan kalkmasının en önemli nedeni, zamanla ailenin genişlemesi ve gelirin bütün aile fertlerinin geçimini sağlayamamasıdır. Bu nedenle çıkan anlaşmazlıklardan dolayı devlet, vakıf malına el koymuş olabilir. Bir diğer sebep ise vakıf evladının sona ermesiyle vakıf harap hale gelmiş ya da sahipsiz kaldığından başkalarının eline geçmiş olabilir. Zaviyeler harap olduğunda gelirin bir kısmı ayrılarak tamir ettirilmişlerdi. Zaviyelerin tamirine dair kayıtların özellikle XIX. yüzyılda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, vakfın gelirleri merkezin kontrolünde olduğundan bu yapılara fazla ödenek ayrılamamasından kaynaklanmıştır.

Zaviyelerde görevli olanlar cami ya da mescitlerde de görevlidir. Aynı zamanda kadı ve müderrisin de zaviyede görev alması kazada bu kurumlar arasında bir çatışma olmadığını gösterir. Hacı Yusuf Zaviyesi'nin tevliyeti bir müderrise şart koşulmuştur. O halde zaviye ile medrese uyum içinde ve birbirini tamamlayarak çalışmıştır.

Kazada bulunan zaviyeler aynı zamanda bir ibadethane ve eğitim yeri olarak da kullanılmıştır. Zira birçok köyde cami ve mescit bulunmadığından vakit namazları zaviyelerde kılınmıştır. Yine böyle yerlerde köylüler ortaya çıkan sorunlarda dini bakış açısını da bu şeyhlere sormuş olmalıdır. Bu yönüyle köylülerin dini öğrendikleri yer de zaviyeler olmaktadır. Zaviyelere atanacak kişilerde aranan özellikler, bir insan nasıl olmalı sorusunun da cevabı olmaktadır. İyi bir insan zaviyede görev alırsa köylü de ondan etkilenir. Atamalarda kullanılan *aslah* evlat tabiri de bunu açıklamaktadır. Aranan özellikleri taşımayanlar görevden alınmıştır. Bu nedenlerle köylüye ahlaki ve dini davranışlar da burada öğretilmiş ya da örnek model yöntemiyle verilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde türbe olarak adlandırılan bazı yapıların bazı hastalıklara iyi geldiği inancı yaygındır. Osmanlı döneminde de aynı anlayışla hastalar iyileşmek için buralara gitmiş olabilir. Zira bir hastalığa şifa olduğu düşünülen bir kişinin *el vermek* suretiyle bu yeteneği nesline geçirdi. İşte bu ziyaretler de halkı zaviyelere bağlayan nedenler arasındaydı. Halk üzerinde etkili olan bir zaviye, bunu koz olarak da kullanabilirdi.

Şeyh Yalıncağ'ta olduğu gibi şeyhlerin keramet sahibi insanlar olarak anlatılması, onların halk arasında itibar kazanmasına neden olmuştur. Bu sayede insanlar zaviyelerin müridi ya da onların sözünü muteber kabul eden kişiler haline gelebilmiştir.

Dervişlerin halkla ilişkisi vaaz etmekle kurulmuştur. Zira belli gün ve gecelerde yapılan sohbetler sayesinde halka ulaşılmış ve onlara dini konular anlatılmıştır. Zira köylerde halkın dini öğrenebilecekleri kurumlar zaviyelerdi. Yine vakfın gelirleri ihtiyaç sahiplerine zaviyeler eliyle ulaştırılıyordu. Bu da halkla olan bağlantıyı sağlıyor ve kuruma hem maddi hem de manevi yönden bağlı kişiler ortaya çıkarıyordu. Zaviyenin müridinin çoğalması ise zaviyenin itibarını arttırırken birlikte düşünülen ve hareket eden bir topluluk ortaya çıkarıyordu. Bu topluluğun bölgenin ileri gelenleri veya idarecileri üzerinde de etkisi kendiliğinden meydana gelirdi. O halde zaviyeleri sadece dini bir kurum olarak düşünmemek gerekir. Onlara bulunduğu coğrafyanın dini, idari, sosyal ve ekonomik durumunu etkileyen yapılar olarak bakılmalıdır.

Zaviyelere yapılacak atamalarda kadılar vasıtasıyla ya da doğrudan yöneticilere ulaşabilen zaviyedarların bir itibarı olmalıdır. Zira herhangi bir köyde yaşayan köylünün sorunlarının çözümü için yöneticilere ulaşabilirlerdi. Yani yönetenlerle halk arasındaki bağlantıyı da zaviyelerdeki görevliler sağlamış olmalıdır. Çünkü köylerde az çok mürekkep yalamış kişiler zaviyelerdeydi.

Yolcu konaklamak için zaviyeye geldiğinde orada bulunan şeyh ya da dervişlerle muhatap ola-

caktır. Bu da zaviyenin düşüncelerini anlatarak ya da yaşayarak göstermek suretiyle anlatma imkânı sağlayacaktır. Bunun yanında gelen misafir de merak ettiği soruların cevabını bulmak isteyebilir. Böylece misafir ile dervişler arasında bir diyalog kurulmuş olur. Misafir zaviyedeki tavırlardan memnun olursa memleketine döndüğünde bunu çevresine anlatabilir. Bu şekilde zaviyenin ünü etrafa yayılır ve mürid halkası genişleyebilirdi. Gelen misafirler ya da yolcular ticaret erbabı da olabilirdi. Dolayısıyla zaviyeler, ticaretin ilerlemesine de katkı sağlamıştır.

Zaviyelerin halkla bir diğer ilişkisi ise vakfa ait arazilerin şahıslara kiralanması esnasında olurdu. Vakfa kirasını ödeyen köylü toprağı ekmeye devam eder. Ancak bunu aksatan kişi ile vakıf

davalık olurdu. Bu araziler kendi düşüncelerine yakın görüşe sahip kişilere verilmiş olabilir. Ya da en azından varsayılabilir. Bu da zaviyeye maddi ve manevi yönde bağlı bir köylü grubunun oluşmasını sağlardı.

Bunların yanında dervişlerin köylere vakfın görüşlerini aktarmak için gidebilecekleri de unutulmamalıdır. Ayrıca şahsi işleri ya da vakfın işleri için köylülerle irtibat halinde olmaları gerekliydi. İşte bu ve benzeri iletişim alanları dervişlerin fikirlerini anlatmaları için bir imkân sağlamaktaydı. Muhtemelen zaviyelerin bulunduğu köyler de o zaviye etrafında kenetleniyor ve onunla birlikte hareket ediyorlardı. Zira köylüler zaviyeye, zaviye de köylülere muhtaçtı.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Karaman Ahkam Defterleri (AHK.KR.d): 3, 11, 14, 30.

Cevdet Evkâf (C. EV): 14098, 17242, 18687, 30120.

Cevdet Timar (C. TZ): 4853.

Evkâf Defterleri (EV.d): 15622, 20137, 26189.

Evkâf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV. HMMH.d): 777.

İbnülemin Evkâf (İE. EV): 2813, 7519.

Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri (ML. VRD. TMT.d): 9814.

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d): 40, 63, 399, 455.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I (1996). Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:32.

1.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Defterler (d.): 582, 591, 2178, 3146.

Hurufat Defterleri (HD): 537, 538, 539, 540, 541, 542, 1058, 1074, 1075, 1078, 1079, 1079/2, 1080, 1082, 1083, 1097, 1106, 1111, 1112, 1133, 1137, 1140, 1143, 1144.

1.3. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA)

Tapu Tahrir Defterleri (TD): 113, 565, 584.

1.4. Şeriye Sicilleri

Konya Şeriye Sicilleri (KŞS): 2, 8, 26, 34, 41, 76, 91, 92, 100, 107, 108, 150.

Bozkır Şeriye Sicilleri (BŞS): 336.

1.5. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Yazmaları, MC.O.116/1.

2. Kitaplar, Tezler ve Makaleler

Barkan, Ömer Lütfi (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, 279-386.

Coşkun, Fahri (1996). *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan, Mehmet Akif (1993). "Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4, Ankara, 467-516.

Erdoğan, Mehmet Akif (2003). "Murat Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-II-", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII, S. 2, 99-140.

Erdoğan, M. Akif (2006). *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Gülcan, D. Ali (tarihsiz). *Geçmiş Yüzyılların Karaman Büyükleri ve Şairleri*, Bifa Şirketler Grubu Yayınları.

Kahraman, Seyit Ali (2009). *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Küçükdağ, Yusuf (2005). "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya, 367-380.

Ocak, Ahmet Yaşar (1978). "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. XII, Ankara, 247-269.

Silay, Güler (2015). *Belviran Kazası Tarihçesi ve Sosyokültürel Yapısı*, Konya: Çizgi Kitabevi Yay.

Şafakcı, Hamit (2013). *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Şafakcı, Hamit (2016). "Şeyh Hocenti Zaviyesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 39, Konya, s. 1-23.

Uzluk, F. Nafiz (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.

Yıldız, Suat (2010). *(H.984) 1576-1577 Tarihli Timar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaleti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Yörük, Doğan (2005). *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya: Tablet Kitabevi.

Ekler

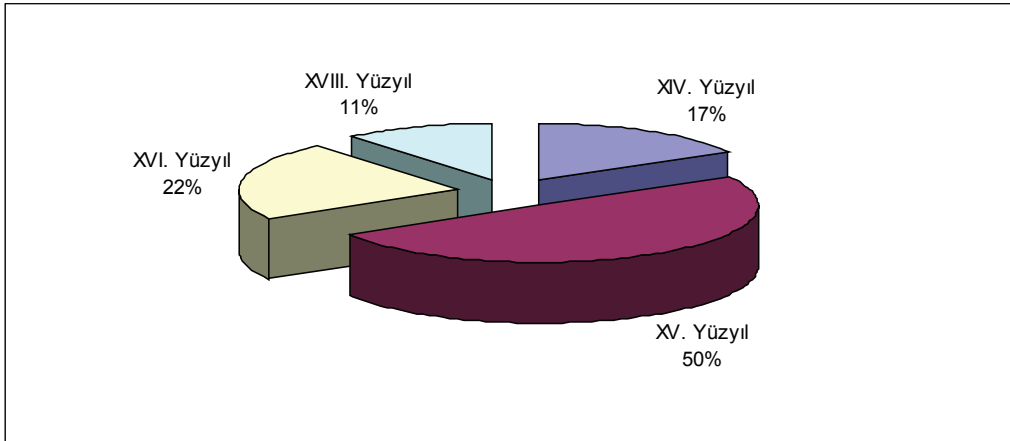
Tablo 1: XV-XVI. Yüzyılda Belviran Kazası'ndaki Tekke ve Zaviyeler

Zaviye Adı (Yerleşim Yeri)	Yıllar	1476	1483	1500	1501	1518	1522	1524	1530	1583	1584
Afşar Zaviyesi (Afşar)			X	X					X		
Ahi Dede Zaviyesi (Torla)					X	X	X	X		X	
Ahi Seydi v. Ömer Seydi Zaviyesi (Gömölce)					X	X	X	X			
Alaeddin Bey Zaviyesi (Ayvalıca)						X	X	X			
Ali Efendi Zaviyesi (Ali Efendi)				X	X		X				
Baba Şeyh Zaviyesi (Babasaray)						X	X	X			
Bâli-i Dîvâne Zaviyesi (Manyan)					X	X	X	X			
Buğra Baba Zaviyesi (Dutlu Dinek)			X	X	X	X	X	X	X	X	X
Çavuş İbrahim Zaviyesi (Gödelesün)			X	X		X	X	X	X	X	X
Derviş Ahmed Fakih Zaviyesi (Çardaklı)					X	X	X				
Efendi Seydi Zaviyesi (Seydiüyüğü)			X	X					X		X
Fahredden Zaviyesi (Emre)						X	X	X			
Hacı Yusuf Zaviyesi (Seniroğlanı)			X	X	X	X	X	X	X	X	X
İbrahim Seydi Zaviyesi (Keşlik)		X	X	X					X		
Saru Yakağan Zaviyesi (Kamardaş)					X	X	X	X			
Sinan Seydi Zaviyesi (Kozbınar)		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Şeyh Alaeddin Zaviyesi (Seçme)					X	X	X	X	X		
Şeyh Alaeddin Bey Zaviyesi (Beyavşar)										X	
Şeyh Ali Zaviyesi (Başkişla)				X	X	X	X	X	X		
Şeyh Bayram Zaviyesi (Kozacı)			X	X	X	X	X	X	X	X	
Şeyh Hamid Zaviyesi (Kepürce)				X					X		
Şeyh Hocenti Zaviyesi (Kuzvıran)					X					X	X
Şeyh İlyas Zaviyesi (Yaylacı/Işıklar)						X	X	X		X	
Şeyh Maruf Zaviyesi (Aşursaray)			X	X	X	X	X	X	X	X	X
Şeyh Mehmet Zaviyesi (Çandar)						X	X	X		X	
Şeyh Ömer Zaviyesi (Akınlı Boyalı)							X				X
Şeyh Şekerim Zaviyesi (Alibeyhüyüğü)							X	X	X	X	X
Şeyh v. Gönder Zaviyesi (Avşarvıran)						X	X				
Şeyh Yakub Zaviyesi (Ergalan)					X	X	X	X		X	
Şeyh Yalınca Baba Zaviyesi (Bozkandak)		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Şeyh Yusuf Zaviyesi (Emre)						X	X				
Türkman Zaviyesi (Morusun)						X	X				
Toplam		3	10	13	16	23	26	20	14	14	10

Tablo 2: XVI. Yüzyıl Sonrasında Belviran Kazası'nda Zaviyeler

Zaviye Adı (Yerleşim Yeri)	Yüzyıl	XVII	XVIII	XIX	Vakfiye Tarihi
Abdülcabbar Zaviyesi (Dinek)			X	X	
Afşar Zaviyesi (Afşar)		X			
Akbınar Zaviyesi (Akpınar)			X	X	
Buğra Baba Zaviyesi (Dutlu Dinek)		X	X	X	1412-1413
Çavuş İbrahim Zaviyesi (Gödelesün)			X		1430
Hacı Yusuf Zaviyesi (Seniroğlanı)		X	X		1329
İbrahim Seydi Zaviyesi (Keşlik)			X	X	1468
Sinan Seydi Zaviyesi (Kozbınar)		X			1457
Şeyh Alaeddin Bey Zaviyesi (Beyavşar)			X		1423-1424
Şeyh Bayram Zaviyesi (Kozğağaç)			X	X	
Şeyh Hocenti Zaviyesi (Kuzvıran)		X	X	X	1400
Şeyh İlyas Zaviyesi (Yaylacı/İşıklar)		X	X	X	1442
Şeyh Maruf Zaviyesi (Aşursaray)			X	X	1375-1376
Şeyh Mehmet Zaviyesi (Çandar)			X		
Şeyh Ömer Zaviyesi (Akınlı Boyalı)			X		1457
Şeyh Şaban Zaviyesi (Hasanköy)			X		
Şeyh Şekerim Zaviyesi (Alibeyhüyüğü)		X	X	X	1364
Şeyh Yakub Zaviyesi (Ergalan)			X	X	
Şeyh Yalıncağ Baba Zaviyesi (Bozkandak)			X	X	
Şeyh Zebun Zaviyesi (Afşar)			X		

Grafik 1: Kazadaki Zaviyelerin Kuruluşunun Yüzyıllara Göre Dağılımı

Kütahya-Karagöz Ahmed Paşa Vakfı

Meltem Aydın*

Öz

1505-1511 yılları arasında Anadolu Beylerbeyi olarak Kütahya sancağında görev yapan Karagöz Ahmed Paşa, Kütahya önlerinde Şahkulu İsyanını bastırmak isterken şehit edilmiştir. 1509'da kurduğu vakfı kendisinin ölümü üzerine eşi tarafından tescil ettirilerek yapımına başlanmış olan cami, medrese ve mektep inşası tamamlanmıştır.

Karagöz Ahmed Paşa Vakfı XX. yüzyıl başlarına kadar varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde vakıf eserleri arasında sadece Kütahya Karagöz Ahmed Paşa Camisi ayakta kalmıştır. Bu çalışmada vakfa ait vakfiye ile Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan belgelere dayalı olarak vakfın kuruluşu ve işleyişi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kütahya, Karagöz Ahmed Paşa, Vakıf, Karagöz Ahmed Paşa Camisi, Şahkulu İsyanı.

Waqf of Karagöz Ahmed Pasha in Kütahya

Abstract

Karagöz Ahmed Pasha served as the Governor of Anatolia from 1505 to 1511. He was martyred by the rebels while he was suppressing the Şahkulu revolt in 1511 in Kütahya. He donated his wealth in 1509 before he died. After his death, the waqf was registered by his wife and the mosque, madrasah and school were completed by her.

The existence of the waqf of Karagöz Ahmed Pasha continued until the early twentieth century. Today only Karagöz Ahmed Pasha Mosque remained standing in the works of the waqf. The aim of this study is to enlighten the endowment, establishment and running of the waqf by using the Prime Ministry Ottoman Archives.

Key Words: Ottoman State, Kütahya, Karagöz Ahmed Pasha, waqf, The Mosque of Karagöz Ahmed Pasha, Şahkulu Revolt.

* Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kars; meltemtokucu@gmail.com.

Giriş

16. yüzyıl başlarında Ortadoğu'ya hâkim olan Sünnî kültürün yanında, Safevî Devleti ile birlikte Şîî anlayış kendisini güçlü bir şekilde hissettirmeye başladı. Bu durum Sünnî İslam dünyasının en büyük siyasî gücü olan Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti'ni çatışma zeminine sürükledi (Çelenk, 2014: 7,8). Safevîler, Cem Sultan olayı, Venedik, Macaristan ile yaşanan sorunlar ve Mümluklular ile 1485'ten 1491'e kadar süren savaşlarla güç kaybetmiş olan Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerini yoğunlaştırdı (Turan, 1992:234-236).

Osmanlı-Safevî ilişkilerinin gerginleştiği bu dönemde, ocaktan yetişerek 1500'de yeniçeri ağası olan Karagöz Ahmedbin Abdulhay, 1502'de vali olarak tayin edildiği Kastamonu'da iki yıl görev yaptıktan sonra, 911/1505'de vezirlikle (Batur,¹:13) Anadolu Beylerbeyliğine atanmış ve Kütahya'da bulunmuştur (Uzunçarşılı, 1932:118).

1507'de Şah İsmail'in Dulkadiroğullarına taarruz etmek bahanesiyle Azerbaycan'dan çıkıp Erzincan'a doğru ilerlediği haberini alan Şehzade Ahmed, Tokat-Amasya arasında bulunan geçitleri tutmuş ve Karagöz Ahmed Paşa da Sultan II. Bayezid'in talimatı ile Ankara-Çubuk Ovası'nda ordugâhını kurmuştu. Sivas'a kadar gelen Şah İsmail, bir ay kadar burada bekledikten sonra muhtemelen Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemleri öğrendiği için Dulkadiroğulları toprakları üzerine yürüdü. Buna rağmen Sultan II. Bayezid, Safevîlere karşı tedbiri elden bırakmayarak, Doğu Anadolu'ya Yahya Paşa komutasında bir ordu gönderdi. Aynı dönemde Trabzon sancak beyi Şehzade Selim, Trabzon'u yağmalamaya gelen Safevi kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattı ve İran'ın hâkimiyetindeki bazı kaleleri ele geçirdi. Şah İsmail, Şehzade Selim'den şikâyetçi olmak üzere İstanbul'a bir elçi gönderdi. Devlet adamları içerisinde Şehzade Selim'i sevmeyenlerin gayretleri sonucu olaylar padişaha farklı bir şekilde aksettirilince, Sultan II. Baye-

zid Şehzade Selim'i azarladığı gibi İran'dan aldığı kalelerin de geri verilmesini istedi. Padişahın bu iyi niyetli girişimlerine rağmen Şah İsmail Anadolu'ya yönelik kışkırtıcı faaliyetlerden geri durmadı.

Sultan II. Bayezid'in saltanatının son dönemlerinde, ihtiyarlığı ve rahatsızlığı sebebiyle devlet işlerini vezirlerine bırakması yönetimde boşluğa yol açmış ve tımar sahiplerinin birçoğu haksız yere tımarlarını kaybetmişti. Pek çok sipahi bu yüzden Safevîlere destek vermeye başlamıştı. Şehzadeler de babalarının sağlığında taht için birbirleriyle rekabete girişmişlerdi. Teke ilinde bulunan Şehzade Korkut, kardeşleri Ahmed ve Selim'in arasındaki rekabetten haberdar olarak, İstanbul'a daha yakın olabilmek amacıyla, 1511 yılı Mart ayında bir gece aniden buradan ayrıldı. Şahkulu ya da Şeytan Kulu diye bilinen ve Teke ilinin Kızılkaya Nahiyesi'nden olan Şahkulu *Baba Tekelü*, Şehzade Korkut'un aniden ayrılmasını "padişahın öldüğü şeklinde yorumladı" ve bu durumu fırsat bilip bir isyan başlattı (Tansel, 1966:240-249).

Hızla sayıları çoğalan isyancılar Antalya'yı kuşattılar. Burayı pazar kurulan bir günde basıp, pazarı yağmaladıktan sonra kadiyi öldürdüler. Şahkulu "Ben sâhip-zuhûr olan Şah İsmail bin Haydar'ın halifesiyim" diyerek devlet ve saltanatın kendisine ait olduğunu söylemeye başladı. Müritleri tarafından kendisinin mehdi, peygamber hatta Allah olduğunu iddia edenler çıktı. Kontrolsüz bir şekilde ilerleyen isyancılar geçtikleri yerleri yakıp yıktı, buldukları kitapları Kur'ân-ı Kerîm dâhil ateşe attılar. Kendilerine destek olmayanları öldürüp, ailelerine saldırdılar. Bu şekilde Elmalı, Gölhisar ve Burdur'u yağmalayan isyancılar, Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa'nın gönderdiği kuvvetleri de yenilgiye uğrattıktan sonra Sandıklı ve Altıntaş'ı tahrip edip, Kütahya yakınlarında bulunan Zığra Köyü'ne kadar geldiler (Azamat, 1992:132).

Şahkulu, kendisini karşılayan Karagöz Ahmed Paşa kuvvetleri ile yaptığı savaşta bozguna uğramış gibi davranarak, mallarını ve eşyalarını

1 Eserin basım tarihi belli değildir.

bırakıp geri çekildi. Karagöz Paşa kuvvetleri ve Kütahya halkının mallarını yağmalamaya başladığını görünce geri dönüp, ani bir baskınla Karagöz Ahmed Paşa'yı esir aldı. Asiler 23 Muharrem 917/ 22 Nisan 1511'de Karagöz Ahmed Paşa'nın başını keserek şehit ettikten sonra, Kütahya kalesine karşı kazığa vurdular (Emecen, 2010: 285). Kabri Kütahya Ahırardı Mezarlığı'nda bulunan Karagöz Ahmed Paşa'nın Şahkulu ile mücadelesi ve şehit olması o dönemde yaşamış olan Hadîdî tarafından da eserinde anlatılmıştır.²

Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olan Kütahya'yı yağmalayan ve Bursa üzerine yürümeye hazırlanan Şahkulu, padişahın sağ olduğunu öğrenince bu kararından vazgeçti. Hasta yatağında bu gelişmelerden haberdar olan Sultan II. Bayezid son derece üzüntü duydu. Sadrazam Atik Ali Paşa³ olayların bu derece büyümesinin sorumlusu olarak Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa'yı göstermek istedi. Onu isyancıları küçümsemekle itham etti (Tansel, 1966: 250-256).

Padişah tarafından isyanı bastırmakla görevlendirilen Atik Ali Paşa, Şahkulu üzerine yürüdü. Sivas-Kayseri arasında bulunan Gökçay mevkiinde asiler ile yapılan mücadelede Şahkulu öldürülüp asiler dağıtıldı. Fakat tedbirsizliği sonucu bir grup asi tarafından çember içine alınan Sadrazam Ali Paşa, 2 Temmuz 1511'de isabet eden bir okla şehit edildi (İbşirli, 1991: 64-65). Her iki tarafında ağır kayıplar verdiği mücadeleler sonrasında, geriye kalan isyancılar İran topraklarına kaçmayı başardı. Şah İsmail ülkesine sığınan isyancılara iyi muamele etmediği gibi başlarında bulunan kumandanlarını da öldürttü (Tansel, 1966: 256)⁴.

2 Karagöz Paşa buyurdıhemân-dem / Yaragüstine geldi olan âdem
Sipâha, beglere irmedi fermân / Çeri cem' itmeğe olmadı imkân
Kapusında olan halk ile ta'cîl / Erişüp düşmene oldımukâbil
Sipâhitağlur itmez hamıyyet / Olur pâ-mâl cümle mâl ü ni'met
Paşa başı kesilüp sındı leşger / Deve vü at katır sîm ile zer
Kütâhiyyeharâboldı yıkıldı / Ol iller yağmalandı vü yıkıldı (Hadîdî, Haz. Öztürk 1991:360).

3 Hadım lakabıyla da tanınan Ali Paşa 1501'de Mesih Paşa'nın ölümünden sonra veziriazam olmuştur.

4 Tansel, bu mücadele sırasında Şahkulu'nun öldüğüne dair

Karagöz Ahmed Paşa Vakfı

1. Vakfın Kuruluşu ve Tescil Edilmesi

İslâm memleketlerinde toplum ve kültür hayatında önemli bir işlevi olan vakıflar, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah yolunda harcama yapmayı, fakir ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmayı ve yardımlaşmayı öğütleyen ayetleri temel alarak oluşturulmuş hayır kurumlarıdır. Vakfın kuruluşu, hukukî niteliği ve işleyişi ile alakalı fakihlerin farklı görüşleri mevcuttur. Bağlayıcılık ve teslim şartları da İslam hukukçuları tarafından farklı benzetmelerle açıklanmaktadır (Günay, 2012:476-477). İslam hukukunda bağlayıcılık akdin tek taraflı irade ile feshinin mümkün olmaması demektir.

Osmanlı hukukuna göre vakıflar bağlayıcılığı yönünden *lazım vakıflar* ve *gayr-i لازم vakıflar* olmak üzere ikiye ayrılır. Lazım vakıflar feshi mümkün olmayan vakıflardır (Ertem, 2011: 30). İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre, vakıf lüzumlu değildir ve mahkeme vakfın lüzumuna karar vermediği sürece vâkıf kararından dönebilir. Vâkıfın ölümünden sonra varisleri de vakfın mallarının mirasçılara iadesini talep edebilir. Vâkıflar kendilerinden sonra gelenlerin, vakfı bozup mallarını veraset yoluyla üzerlerine geçirmek istemelerine engel olmak amacıyla, İmam-ı Azam'ın görüşü doğrultusunda mahkemelerden, vakfın lüzumuna dair karar aldirarak vakfın bağlayıcılık kazanmasını sağlamışlardır.

Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa, sahip olduğu mallarını ve gelirlerini hayır hizmetlerine tahsis etmek amacıyla bir vakıf kurmuştur. Karagöz Ahmed Paşa Vakfı'na ait en önemli belge vakfiyesidir.⁵ Vakfiyede mukaddime ve dua cümlelerinden sonra vakfın kurucusu Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa'nın, Kızılbaş olarak bilinen isyancı taifesıyla giriştiği muharebede şehit düştüğü belirtilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre Karagöz Ahmed Paşa, daha sağlığında iken vakfını

söylentiler çıktığını ifade etmekle yetinip, kesin olarak öldüğü bilgisini vermemiştir (Tansel, 1966:256).

5 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Mücedded Anadolu Defteri, No. 587,s.109; Arapça vakfiyenin Türkçe tercümesi VGMA, Tercüme Defteri, No. 1766, s.102.

kurmuş fakat vakfın tescil işlemi kendisinin şehit olmasından sonra eşi Şahidevrantı *Abdullah* tarafından gerçekleştirilmiştir. Karagöz Ahmed Paşa'nın eşi, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin fetvasını ileri sürerek, ileride mirasçıların vakfın mallarını kendi üzerlerine geçirmelerini önlemek adına, Kütahya kadısı Şeyh Mehmed oğlu Mevlana Şemseddin Ahmed Çelebi huzurunda, 14 Zilkade 917 / 2 Şubat 1512 senesinde yapılan mahkemede vakfın lüzumuna karar aldırılmıştır. Bu mahkeme sırasında Şahidevrant'ın vekili Abdullah Zaim oğlu Balı, mütevellî tayin edilen Abdullah bin Sinan ve vakfın kâtibi Badak oğlu Hüseyin ile şahitler Abdullah oğlu Hamza ve Tavaşi Abdullah oğlu Ali Ağa hazır bulunmuştur.

Mahkeme usulüne göre Karagöz Ahmed Paşa'nın sağlığında iken sahip olduğu köyleri, değirmenleri, hamamları, dükkânları, bağları, mezarları, menzilleri, sayfiyeleri ve bunlara ait bütün gelirlerini, taşınır-taşınmaz mallarını yaptırdığı medrese, cami, mektep için 1 Recep 915 / 15 Ekim 1509 tarihinde vakfettiğini, fakat sonradan bu kararından vazgeçtiği belirtilerek, eşinin vekili ve şahitler, malların mirasçılara iadesini talep etmişlerdir. Mütevellî ise bu görüşe itiraz etmiştir. Kadı vârislerin taleplerini reddedip vakfın lüzumuna karar vermiştir. Böylece vakfın tescil işlemi gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde vâkıflar, kurdukları vakıfların gelirleri ile pek çok hayır kurumunu yaştıkları gibi mensubu oldukları ailelerini de vakıf hukukundan yararlanarak koruma altına almışlardır. Bunu sağlamak için kendi neslinden olanları vakıflarında idareci ya da görevli tayin ettikleri gibi vakfettikleri malın tamamını veya büyük bir kısmını evlatlarının tasarrufuna bırakarak doğrudan evlatlık vakıflar kurmuşlardır (Alkan, 2008: 15). Evlatlık vakıfların gelirleri ancak çocuklarından kimse kalmadığında cami, imaret gibi hayır kurumlarına bırakılmaktadır. Mesela Malatya'da Mevlana Hayreddin Halil bin Yunus bin Haydar, Nurhamam Köyü ve Haşbeni mezarının malikâne gelirlerini erkek evladına, ondan sonra kızlarına ve ancak

onlardan sonra camiye tahsis etmiştir (Göğebakan1999:76). Bu tür vakıflar aynı zamanda vakıf damgası ile damgalanan mülklerin, haciz ve müsadere gibi uygulamalardan korunmasını amaçlamıştır (Kurt-Erdoğan, 2000:XIII, XLVII).

Karagöz Ahmed Paşa, *evkaflı mezburenin tevliyet ve nezaretini sağ oldukça kendi nefesine, sonra evladına, sonra batnen bâde batmin ve akaben bade akabintenâsül ettikçe evladının evladına, sonra utekasınınaslahına, sonra elerşed-felerşed kaidesiyle utekasının evladına, sonra evladının evladına* (Vakfiye 10) şart koşarak nesilden-nesile kendi soyundan gelenlere verilmesini istemiştir. Fakat bu şart vakfın, evlatlık vakıf olduğunu göstermez. Mütevellînin daima vâkıfın neslinden olmasının şart koşulması, vâkıfın aile fertleri ve akrabalarının şeref ve itibarını korumak, geleceklerini güvence altına alma düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Barkan, 1940;159). Hayırmaksadıyla kurulan bu vakfın vâkıfı olan Karagöz Ahmed Paşa da vakfına kendi soyundan mütevellî tayin edilmesini şart koşarak, ailesinin itibar ve şerefini korumayı amaçlamış olmalıdır.

Yönetimi Ramazanoğulları sülalesinin elinde bulunan ve mütevellîye vakfın gelirlerinden yüksek oranda pay ayrıldığı için evlatlık vakıf görüntüsü veren Ramazanoğulları Vakfı (Kurt-Erdoğan, 2000: XLVII) ile Karagöz Ahmed Paşa Vakfının mütevellîsine ödenen ücret kıyaslandığında, Karagöz Ahmed Paşa Vakfının hayır amaçlı kurulduğu anlaşılır.⁶Vakfiyesine göre Karagöz Ahmed Paşa, Kütahya'da cami, medrese, imaret ve mektepten oluşan bir külliye yapdırılmasını istemiş, ayrıca Hayrabolu ve Edban⁷ kasabalarında birer mektep yapdırılmasını şart koşmuştur.

6 Çukurova'da bulunan Ramazanoğulları Vakfının yönetimi de öncelikle vâkıfın kendisine, sonra da nesilden nesile en büyük erkek evladına şart koşulmuştu. Mütevellî ücreti 1525 yılında 15 akça iken 1530'da 20 akça, 1540 yılında ise 100 akçaya çıkarılmıştı. 1570 yılında % 500 artışla 500 akça almaya başlayan mütevellînin ücreti vakıf gelirlerinin % 43,5'ine eşitti. (Kurt-Erdoğan, 2000: XLIV). Aynı dönemde vakfın müderrisine ödenen ücret 50 akça idi. Karagöz Ahmed Paşa Vakfında ise mütevellî ve müderrise ödenen ücret eşit olup her biri 20 akça alıyordu.

7 Anadolu Eyaletinin merkezi Kütahya'ya bağlı nahiye olan Avdan olmalıdır.

2. Vakfın Gelir Kaynakları

2.1. Gayrimenkul Gelirleri

Vakfiyede yer alan gelir kaynaklarına bakıldığında Karagöz Ahmed Paşa'nın sağlığında iken pek çok gayrimenkul mala sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu mallardan önemli bir kısmı, en son görev yaptığı Anadolu Beylerbeyliğinin⁸ merkezi olan Kütahya ile eyaletin diğer kazalarında bulunmaktadır. Bunun dışında İstanbul ve Trakya'da da Karagöz Ahmed Paşa'ya ait gayrimenkuller vardır. Bu gayrimenkullerin buldukları yerlere göre dağılımı şu şekildedir:

2.1.1. Kütahya Sancağı⁹

Ahi Mustafa Zaviyesi yakınında bulunan yetmiş yedi odası olan Kapan Hanı'nın tamamı. Bu hanın ortasında yer alan bir mescit, mescidin altında bir çeşme, bir havuz, bir ahır, bir helâ, bir bahçe ve Kapan Hanı'na bitişik olan yirmi dükkân.

Elvan Bey Vakfı Hamamı ile Sultanbağı Deresi arasında bulunan on dört dükkân.

Kapan Hanı yakınında bulunan tahtanî iki oda, bir çardak, bir hücre, bir ahır, bir su kuyusu, bir helâ, iki avlu ve bir fırını olan menzilin tamamı.

Şehreküstü Mahallesi'nde bulunan Hoca Kasım Bahçesi yanında üç oda, bir ahır, bir avlu ve bir helâdan oluşan menzilin tamamı ile aynı mahallede bulunan Halil Bey ve Cennet Hatun mülklerinin yakınında üç oda, bir ahır ve bir bahçeden oluşan menzilin tamamı.

Kütahya'ya bağlı Kavak Köyü'nde bulunan doksan altı dükkânın tamamı.

Kütahya'ya bağlı Gediz Kasabası'nda bulunan yüz dört dükkânın tamamı.

Kütahya'nın Tavşanlı Nahiyesi'nde bir bahçe, bir büyük ahır, ahşaptan yapılmış iki ambar, Tavşanlı

8 Sultan II. Bayezid (1481-1512) dönemine ait olduğu tahmin edilen maliyeden müdevver bir defterde Anadolu Beylerbeyliğine bağlı on yedi sancak ismi kaydedilmiştir. Bu sancaklar Kütahya, Saruhan, Hüdavendigâr, Aydın, Menteşe, Bolu, Hamid, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Karahisar, Teke, Kocaeli, Alanya, Biga, Karesi ve Sultanönü (Eskişehir) olarak sıralanır (Varlık 1980: 32-47).

9 1511 yılında Kütahya sancağına bağlı kazalar Kütahya, Lazkiye, Uşak, Kula, Şeyhlü, Honaz, Simav, Güre-Selendi, Homa, Eğriçöz'dür.

Suyu ile dönen bir dam altında iki göz değirmen.

Kütahya'nın Tavşanlı Nahiyesi'ne bağlı bulunan Kayı Köyü ve mezarlarının tamamı.

Kütahya'nın Altıntaş Nahiyesi'nde Sazdere diye bilinen yerde bulunan Şeyh Seydi oğluna ait vakfın bahçesi ve şeyhin zaviyesi, adı geçen akarsu, Bülendbaşı diye bilinen yerin sınırında bulunan ve iki pınar suyu ile dönen, bir dam altında beş adet değirmenin tamamı.

Kütahya'nın Gireği (Aslanapa) Nahiyesi'nin Pınarbaşı Köyü yakınında bulunan ve Horus Deresi suyu ile dönen bir dam altında ve arsalari senelik yirmi dirhem mukataalı iki mamur değirmenin tamamı.

Kütahya'ya bağlı Tavekü Köyü'nde bulunan, bu köyün suyu ile dönen değirmenin tamamı.

Edban Kasabası'nda bulunan yüz seksen dükkân ile bir mektebin tamamı.

Lazkiye'ye bağlı Deribolu Köyü'nde bulunan Mustafa tarlası ve Deribolu Deresi suyu ile dönen Işık Yusuf değirmeni ve bu değirmene bitişik olan hamamın tamamı.

Homa¹⁰ Kazası'na bağlı Geyikler¹¹ Kasabası'nın Keçi¹² Köyü yakınında bulunan Işık Arab adındaki dere ile dönen bir dam altında iki değirmenin tamamı.

2.1.2. Sultanönü Sancağı

Sultanönü Kazası'nda bulunan yıllık elli dirhem mukataalı Öksüzviranadiyla bilinen mezra ve Cemşid Çayırı'nın tamamı ile yıllık yirmi dirhem mukataalı Bağışviran adıyla bilinen mezranın tamamı.

Sultanönü Kazası'na bağlı Ebekızı Köyü yakınında bulunan ve yıllık yüz elli dirhem mukataalı bostanın tamamı.

Sultanönü'ne bağlı Eskişehir Kasabası yakınlarında bulunan üç oda, Kütahya Suyu ile dönen bir

10 Homa, Denizli-Çivril. (Sezen, 2006: 237).

11 Geyikler, Afyon-Dinar (Sezen, 2006: 150).

12 DMKF 27429/52 ve 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-41'de Lazkiye'ye bağlı gösterilen Keçi köyü, Gökçe tarafından Giçi olarak okunmuştur (Gökçe, 2000: 187).

dam altında yedi göz değirmen ve değirmenlerin üzerinde bulunduğu senelik iki yüz dirhem mukataalı mezranın tamamı. Ilıca Hamamı yanındaki on dört dükkânın tamamı. Kütahya Suyu ve Ali Bey'in dükkânı yanındaki üç dükkânın tamamı. Seyitgazi Zaviyesi Vakfı ve mirî arazi sınırında iki tarafı yol olan üç dükkânın tamamı. Buğday Pazarı ve Seyitgazi Zaviyesi yanındaki dört dükkânın tamamı. Demirci Abdi'nin mülkü yanındaki dört dükkânın tamamı. İki tarafı hamam ve diğer tarafı yol olan üç dükkânın tamamı. Emir Vakfı ve Kütahya Suyu yanındaki beş dükkânın tamamı. Buğday Pazarının yanındaki yedi dükkânın tamamı. Hacı Kutbeddin mülkünün yanında bulunan altı dükkânın tamamı. Mustafa Bey mülkünün yanında bulunan sekiz dükkânın tamamı. Seyitgazi Zaviyesi Vakfı yanında bulunan bir dükkânın tamamı. Yenişehir kasabasında Seyitgazi Zaviyesi Vakfı yanında bulunan bakkal dükkânlarının yanındaki bir dükkânın tamamı. Sabuncu Mustafa Bey mülkü ve Ilıca Hamamı yanındaki bir dükkânın tamamı. Yenişehir Kasabası yakınında bulunan dört tarafı yol ile çevrili yüz altmış dükkânın tamamı.

İnönü Kasabası'nda bulunan seksen iki odalı hanın tamamı.

2.1.3. Biga Sancağı

Biga kasabasına bağlı Bozoba'da bulunan Piya-de Şahin mezrası sınırında ikisi bir dam altında üç değirmen ile bir bağın tamamı. Biga'ya bağlı İnepazarı Nahiyesi'nde olan Yüklüce Köyü, Pınarbaşı Köyü ve Şeyhler Köyü ile çevrili senelik yirmi dirhem mukataalı meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu ve Zeytinlik adıyla bilinen arazinin tamamı. Akköy yakınında bulunan Hamzacaili Köyü, eski Menderes Suyu ve Kademelü Köyü ile sınırlı olan senelik yirmi dirhem meyveli-meyvesiz ağaçları bulunan Zeytinlik adıyla bilinen arazinin tamamı. Kademelü Köyü yakınında Menderes suyu, Akköy ile sınırlı olan ve yıllık yirmi dirhem mukataalı meyveli-meyvesiz ağaçları olan Zeytinlik adıyla bilinen arazinin tamamı. Biga kasabasına bağlı Narca Nahiyesi'nde bulunan Kökçetlik bölgesindeki su ile dönen bir dam altında iki değirmenin tamamı.

2.1.4. Aydın Sancağı

Güzelhisar¹³ kasabasında iki yüz altmış dükkânın tamamı.

2.1.5. Hüdavendigâr Sancağı

Bursa şehrinde Cami-i Kebir yakınlarında bulunan fevkanî ve tahtanî on sekiz oda, bir avlu ve bir heladan oluşan menzil. Göre'ye bağlı Mürtek Köyünde ve İrklîç arazisinde bulunan ve İznik Gölü'nden gelen su ile dönen bir dam altında iki göz değirmen ile bitişiğinde bulunan bahçenin tamamı.

Aydıncık (Edincik) Nahiyesi'ne bağlı Gükmür Köyü'nde dört oda, bir fırın, bir mahzen, bir samanlık, bir ahır, yedi ambar, bir otluk ve iki arabası bulunan mezranın tamamı.

2.1.6. Teke, Hamid, Menteşe Sancakları ile Diğer Sancaklar

Karahisar'a bağlı Kızılkaya¹⁴ Nahiyesi'nde bulunan yüz yirmi beş dükkânın tamamı.

Gölhisar Kasabası yakınında bulunan iki yüz on iki dükkânın tamamı.

Balat¹⁵ kasabasında bulunan iki yüz kırk dükkânın tamamı.

Karaağaç¹⁶ kasabasına bağlı Karaüyük Köyü'nde bulunan yüz elli dükkân ve küçük bir hamamın tamamı.

Ağlasun¹⁷ Kazası'nda bulunan Anbağır suyu ile dönen değirmenin tamamı.

Ayaş'a bağlı Yenice Köyü yakınlarında bulunan Sivrisuyu ile dönen ve arsası senelik kırk dirhem mukataalı değirmenin tamamı.

Kerite¹⁸ kasabasında bulunan yüz yirmi beş dükkânın tamamı.

13 Anadolu Eyaletinde bulunan Aydın'a bağlı kaza merkezi (Sezen, 2006: 212) .

14 Şimdiki Burdur ili Bucak ilçesine bağlı nahiye olmalıdır (Sezen, :310).

15 Balat (Muğla), Anadolu Eyaleti'ne bağlı Menteşe Beyliğinin merkezi idi (Sezen, :360).

16 Anadolu Eyaletine bağlı Hamid sancağına tabi nahiye.

17 1530 yılında Hamid sancağına bağlı kaza.

18 Anadolu Beylerbeyliği dâhilinde bu isimle bir yerleşim yeri tespit edilememiştir. Vakfiyede Kerite diye belirtilen yer, Karagöz Ahmed Paşa'nın Kastamonu sancak beyi olarak görev yaptığı Kastamonu'ya bağlı Pınarbaşı ilçesi Kerte köyü olabilir.

2.1.6. Rumeli Eyaleti (İstanbul ve Edirne)

İstanbul'a bağlı Kâğıthane'de içinde bir oda, ahır, dolap ve fıskiyeli bir köşk ile meyveli-meyvesiz ağaçları bulunan bahçenin tamamı.

İstanbul'da Despina Köprüsü yakınındaki arazi- nin tamamı. İstanbul'da Balıkpazarı Çarşısı'nda bulunan iki dükkân.

İstanbul'da Mahmud Paşa İmaret Mahallesi'n- de bulunan fevkanî iki oda, bir hücre, bir çar- dak, bir hela, tahtanî ayrıca iki oda, diğer bir çardak, bir mahzen, bir büyük sofa, üzerinde altı hücreli bir ahır, bir mutfak, bir fırın, diğer bir hela, iki avlu ve bir bahçeden meydana ge- len menzilin tamamı.

Hayrabolu Kasabası yakınlarında bulunan ve Hayrabolu Suyu ile dönen bir dam altında iki göz değirmenin tamamı. Hayrabolu'da bulunan ve Debbağ Mansur mülkü bitişiğindeki oda ile birlikte kelleci dükkânının tamamı.

2.2. Vakfın Diğer Gelir Kaynakları

Karagöz Ahmed Paşa Vakfının gelirleri arasında küçük ve büyükbaş hayvanlarda bulunmakta- dır. Bunlar SultanönüLivası'nda üç çift camuş, iki çift öküz, iki inek; Simonoğlu mezrasında üç çift camuş, iki çift öküz ve yedi inek; vakıf me- ralarda otlayan yüz otuz yedi baş kısrağ ve yedi baş aygırın tamamı. Tavşanlı, Kayı köyünde üç çift camuş, iki çift öküz, altı inek. Hayrabolu Ka- zası'nda iki çift camuş, iki çift öküz, yedi öküz ve yirmi üç baş inek.

Karagöz Ahmed Paşa Vakfı; 1 köy, 159 odadan oluşan 2 han, içinde odalar, çardak, mahzen, ahır, fırın ve bahçeleri bulunan 5 menzil;3 ha- mam, 1749 dükkân, 22 değirmen, 4 mezra, üçü zeytinlik adıyla bilinen toplam 4 büyük arazi, 4 müstakil bahçe ile Anadolu ve Rumeli'nin çeşit- li bölgelerindeki menkul ve gayrimenkullerden oluşan önemli gelir kaynaklarına sahiptir.

3. Vakıf Görevlileri ve Bunlara Ödenecek Ücretler

Genel olarak vakıfların yönetimi, vâkıfın vakfi- yesinde belirlediği esaslara göre,mütevellî ve diğer görevliler tarafından yerine getirilirdi. Ka-

ragöz Ahmed Paşa da vakfiyesinde vakfa ait ku- rumlarda hizmetleri yürütmek üzere görevlen- dirilecek olan kişilerin özelliklerini ve alacakları ücretleri aşağıdaki şekilde tespit etmiştir.

3.1. Mütevellî: Karagöz Ahmed Paşa Vakfını ida- re etmek üzere işinin ehli ve güvenilir bir kişinin mütevellî olarak tayin edilmesi ve tedavüldeki gümüş akçeden günlük yirmi dirhem¹⁹ ödenmesi.

3.2. Nâzır: Vakfın işleyişine nezaret etmek ve mütevellînin vakfiye şartlarına uyup-uymadığı- nı denetlemek üzere görevlendirilecek olan iki nâzırın her birisine üçer dirhem ödenmesi.

3.3. Kâtip: Vakfın gelir-giderini tutmak için bir kâtip görevlendirilmesi ve kendisine günlük beş dirhem ödenmesi.

3.4. Câbi: Vakfın gelirlerini tahsil ederek müte- vellîye teslim etmek üzere güvenilir iki câbinin görevlendirilmesi ve her birine bulunması beş dirhem ödenmesi.

3.5. Dükkân Emni (Mutemet): On iki kasa- bada bulunan vakfa ait dükkânların gelirlerini tahsil edip, vakfın câbisine teslim etmek üzere her kasabada birer emin görevlendirilmesi ve her birine günlük birer dirhem verilmesi.

3.6. Müderris: Kütahya'da medresede ma'kulât ve menkulât bilimlerinde²⁰ âlim bir müderris görevlendirilmesi ve kendisine günlük yirmi dirhem verilmesi.

3.7. Bevvâb²¹: Kütahya'daki medresenin hiz- metini yürütmek üzere günlük bir dirhem kar- şılığı güvenilir bir kişinin bevvâb olarak görev- lendirilmesi.

3.8. İmâm: Kütahya'da inşa edilecek camide görev yapmak üzere günlük on dirhem ücret ile âlim bir imam görevlendirilmesi. Ayrıca Kütah- ya'da bulunan Karagöz Ahmed Paşa'ya ait ha- nın içindeki mescitte bir imam ve bir müezzin

19 Para birimi olarak dirhem (gümüş) ve dinar (altın) sikke bas- mayan Osmanlı Devleti özellikle Arapça yazılan şeri hüccet- lerde gümüş ve altın para anlamında dirhem ile dinarı kulla- rırdı. Ancak "günün geçerli parası ile" ifadesi de eklenirdi (Sahillioğlu, 1994:371).

20 Ma'kulât: Aklî bilimler (Fen Bilimleri); Menkulât: Naklî Bi- limler (Din Bilimleri).

21 Kapıcı (Kurt-Erdoğan, 2000: 119).

görevlendirilmesi. Mescit imamı için günlük üç dirhem, müezzin için iki dirhem ücret ödenmesi.

3.9. Müezzin: Vakit namazları ve Cuma günleri ezan okumak üzere günlük ikişer dirhem ücret karşılığı iki müezzin görevlendirilmesi.

3.10. Mu'arrif²²: Kütahya'daki camide görevlendirilecek olan muarrife günlük bir dirhem ödenmesi.

3.11. Hâfız: Kütahya'daki camide cüz ve Cuma günleri devir okumak üzere, beş hâfız görevlendirilmesi ve her birine okudukları cüz için birer ve devir için birer dirhem olmak üzere günlük ikişer dirhem ödenmesi. Bunlara reis olan imama ayrıca yevmiye on dirhem verilmesi.

3.12. Cüzhân²³: Kütahya'daki camide Kuran-ı Kerim okuyarak sevabını Peygamber Efendimizin ve vâkıfın ruhlarına bağışlamak üzere on cüzhân görevlendirilmesi ve her birine birer dirhem ödenmesi.

3.13. Müsebbihân²⁴: Kütahya'daki camide Allah'ı zikretmek ve sevabını vâkıfın ruhuna hediye etmek üzere on müsebbihân görevlendirilmesi ve her birine yarımşar dirhem ödenmesi.

3.14. Kayyım: Caminin temizliği, aydınlatılması ve diğer hizmetleri yapmak üzere bir kayyım görevlendirilmesi ve kendisine günlük bir dirhem ödenmesi.

3.15. Mu'allim: Kütahya, Hayrabolu ve Edban kasabasında yaptırılacak mekteplerde çocuklara Kur'ân-ı Kerîm öğretmek üzere birer muallim görevlendirilmesi, her birine günlük dört dirhem ödenmesi.

3.16. Kalfa: Mektepte görev yapan muallimlere yardımcı olmak üzere Kütahya'da iki, Hayrabolu'da bir kalfa görevlendirilmesi ve Kütahya mektebindeki kalfalara günlük birer dirhem, Hayrabolu'daki kalfaya ise günlük iki dirhem ödenmesi.

22 Cami ve tekkelerde hayır sahiplerini takdîm eden görevli (Kurt-Erdoğan, 2000: 121).

23 Cami, tekke ve zaviyelerde Kur'ân-ı Kerîm'den cüz okuyan (Kurt-Erdoğan, 2000: 119).

24 Allah'ı tesbih edip, anarak zikredenler (Develioglu, 1982: 882).

Şeyh (İmaret Müdürü): Kütahya şehrinde yaptırılacak olan imaret için becerikli ve dindar bir müdür tayin edilmesi.

3.17. Vekil-i Harç: İmaret müdürünün (şeyhin) yardımcısı olarak iyi halli bir kişinin vekil-i harç olarak imarete görevlendirilmesi.

3.18. Aşçı: İmarete zamanında ve yeter miktarda yemek pişirmek üzere bir aşçı görevlendirilmesi.

3.19. Vakfın Diğer Giderleri: Karagöz Ahmed Paşa Vakfı'na ait vakfiyede yapılması gereken vakıf hizmetleri ve bunlara tahsis edilecek ödenek miktarları belirlenmiştir. Vakfın Kütahya'daki hizmetlerinde kullanılmak üzere caminin kandil ve hasırı için günlük iki dirhem, handa bulunan mescidin hasır ve kandil yağına günlük bir dirhem, medrese ve mektepte okuyan çocuklarla yetimlere kılık-kıyafet için günlük beş dirhem, medrese talebesi, caminin hademesi ve diğer fukara için pişecek et masrafına günlük yirmi dirhem, ekmeğin için otuz dirhem, pirinç için yedi dirhem, yemeklik buğday için beş dirhem, yemek pişirmek için odun masrafına dört dirhem, tuz, nohut ve diğer ihtiyaçlar için dört dirhem tahsis edilmesi şart koşulmuştur. Hayrabolu'daki mektebin hasır ve kış günlerinde odun masrafına da günlük iki dirhem ayrılmıştır.

Vakfiyede vakfa ait cami ve diğer binalarının ayakta kalması ve hizmete devam etmesini sağlamak için tamir ve bakımlarında kullanılmak üzere, günlük yirmi beş dirhem saklanması; şayet bu iş için ayrılan para yetersiz kalırsa, tamir tamamlanıncaya kadar bütün hasılatın buraya harcanması talimatı da yer almıştır.

Vâkıf, zaman içerisinde geliri ve faydası azalan evkafa ait mülklerin vakfın hâkimi tarafından daha karlı olacak bir mülkle mübadele edilmesini ve zorunlu giderlerden artan miktarın imaretin yiyecek ihtiyacının karşılanması için harcanmasını şart koşturmuştur.

4. Vakfın İşleyişi

4.1. Vakıf Görevlileri: Vakıfların işleyişinden birinci derecede mütevellî sorumludur. Nâzır ve kâtipler vakfın hizmetlerinin yerine getirilmesinde, kayıtların tutulmasında mütevellîye yardımcı olmaktadır. Bu sebeple Karagöz Ahmed Paşa Vakfı'na ait arşiv belgelerinde öncelikle mütevellî, nâzır ve kâtip olarak görev yapanlar ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

4.1.1. Mütevellî: Kütahya kadısı Şeyh Mehmed oğlu Mevlana Şemseddin Ahmed Çelebi huzurunda 14 Zilkade 917/ 2 Şubat 1512 senesinde yapılan mahkemede, vakfın lüzumuna karar alındığı sırada vakfın tescil mütevellîsi²⁵olarak Abdullah bin Sinan orada hazır bulunmuştur.

Vâkıf, vakfın tevliyet ve nezaretinin sağ olduğu sürece kendi uhdesinde olacağını belirtmiş kendisinden sonra ise bu görevin evlatlarına ve torunlarına bırakılmasını şart koşmuştur (Vakfiye, 10). Vakıf tescil edildiği sırada vâkıf vefat etmiş olduğu için mütevellî olarak görevin kime verildiği tespit edilememiştir. Çünkü vakfa ait vakfiyenin dışındaki mevcut ilk kayıtlar 10 Recep 1139 / 3 Mart 1727 tarihinde ortaya çıkmaktadır. Bu tarihteki Kütahya kadılığına ait bir belgeden anlaşıldığına göre; Karagöz Ahmed Paşa Vakfının tevliyeti berât-ı şerifle Ali ve Mustafa Efendi kardeşlerin elinde iken Mustafa Efendi'nin ölümü üzerine Ali Efendi'de kalmıştır. Fakat daha sonra Mehmed Efendi adında başka bir şahıs vakıf üzerinde hak talep ederek kendi adına tevliyet görevi verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Kütahya kadılığı vakfiye kayıtları ve defterlerini incelemiş, ayrıca Yahya Efendi, Feyzullah Efendi, Ahmed Efendi, Mehmed Efendi, Meşayih-i İzâm'dan Seyyid Abdulkaki Efendi, Seyyid Hüseyin Efendi ve Durmuş Ağa'nın şahitliklerine başvurmuştur. Bu incelemeler sonucunda Ali Efendi'nin Karagöz Ahmed Paşa'nın soyundan olduğuna kanaat

²⁵ Vakıflarda iki türlü mütevellî bulunur. Bunlardan birincisi tescil mütevellîsidir. İkincisi vâkıfın vakfın tevliyetini bıraktığı ve niteliklerini açıkladığı kimselerdir. Tescil mütevellîsinin görevi vakfın tescil işleminin tamamlanması ile sona erer (Yüksel, 2012: 469).

getirilmiş ve tevliyet görevi kendisinde bırakılmıştır (BOA, A. E. III. Ahmed; 2945).

25 Ramazan 1214 / 20 Şubat 1800 tarihli bir belgeye göre, vakfın mütevellîsi olan Hanife Hatun ölmüş ve yerine büyük oğlu Hasan oğlu Mustafa Dâ'i tayin edilmiştir (BOA,Cevdet Evkaf No: 7602). 7 Muharrem 1231 / 9 Aralık 1815 tarihinde vefat eden Hasan oğlu Mustafa Dâ'i'nin yerine geçecek oğlu olmadığı için bu görev, Mustafa Efendi'nin baba bir kız kardeşi olan Rabia Hatun'a verilmiştir (BOA,Cevdet Evkaf No: 6521). 1247/1831-32 tarihinde vakfın mütevellîsi Süleyman Halife'dir (BOA, EV.d. 9642/02). 1262/1846 yılına ait muhasebe defteri kayıtlarına göre Süleyman Ağa bu görevine devam etmekte olup kendisine hizmeti karşılığında yıllık 727 kuruş ücret ödenmiştir (BOA, EV.d. 12950). Süleyman Ağa 1265/1849 tarihli muhasebe defterinden anlaşıldığına göre vefat etmiştir (BOA, EV.d. 13843/1). 1268/1851-52 yılına kadar olan vakıf harcamaları arasında mütevellî gideri gösterilmediği için Süleyman Ağa'nın yerine kimin mütevellî tayin edildiği tespit edilememiştir. 1268/1851-52'de ise *bâ hüccet-i şer'î kâ'im-i makam bulunan Ahmed Efendi* ifadelerinden vakfın kaymakam tarafından idare edilmeye başlandığı ve bu işlem için kendisine 180 kuruş ödendiği anlaşılmaktadır (BOA, EV.d. 13843/2). 9 Rebiyülahir 1280/ 23 Eylül 1863 tarihinden 5 Recep 1302/20 Nisan 1885 tarihine kadar vakıf Nimet Aba, Aişe, Neslihan, Râbia ve Hadice hanımlar tarafından yönetilmiştir. Nimet Aba ve Hadice hanımların vefat etmesi üzerine vakfın yönetimi Nimet Aba'nın küçük oğlu Süleyman'a bırakılmıştır (BOA, BEO, 571, 042770, 001). Süleyman 1906 yılında hâlâ vakfın mütevellîsi olarak devam etmiştir (ŞD. No: 1596/23).

4.1.2. Nâzır: Kütahya'daki Karagöz Ahmed Paşa Vakfında mütevellîye nezaret etmek üzere, günlük üç akçe karşılığında iki nâzır görev yapmaktaydı. 1138/1726 tarihine kadar bu görevler Akhisar Kadısı ve medresenin müderrislerinden Hacı Mehmed Efendi tarafından yürütülüyordu.

10 Zilkade 1138/ 10 Temmuz 1726 tarihinde Akhisar Kadısı kendi isteği ile bu görevden ayrılınca, her iki nâzırlık Mehmed Efendi uhdesinde kaldı. Bir müddet sonra Mustafa Rafî Efendi denilen bir kimse bu nâzırlıklardan birisini zorla gasp etti. Bunun üzerine medrese müderrislerinden Süleyman Efendi, nâzırlık görevinin müderrislere ait olması gerektiğini bildiren bir yazı ile bu görevin kendisine verilmesini istemiş ve talebi uygun görülerek 24 Rebîyülahir 1145/ 14 Eylül 1732 tarihinde Mustafa Rafî Efendi'nin yerine nâzır tayin edilmiştir (BOA,Cevdet Maarif No: 7902).

11 Ramazan 1150 / 2 Ocak 1738 tarihinde Karagöz Ahmed Paşa Vakfında günlük dört akçe olarak nâzırlık görevini yürütmekte olan ve yerine geçecek oğlu bulunmayan Süleyman'ın vefatı üzerine bu göreve Seyyid Mehmed Emin Dâ'î tayin edilmiştir (BOA,Cevdet Evkaf No: 31074). 1248/1832 yılında vakfın nâzırı olarak Kütahya hâkimi görevlidir (BOA,EV.d. 9642/02).

4.1.3. Kâtipler: Vakfın kurulduğu 1512 yılında vakfiyeye kâtip olarak Badak oğlu Hüseyin'in ismi kaydedilmiştir. 12 Ramazan 1148 / 26 Ocak 1736'da Karagöz Ahmed Paşa Vakfı'nda câbilik ve kâtiplik görevlerini yürüten ve bu görevlerin her biri için günlük beşer akçe olmak üzere, toplam 10 akçe alan Seyyid Abdurrahman Efendi vefat etmiş ve bu görevleri yerine getirmek için büyük oğlu Seyyid Muslihiddin Dâ'î'ye görev beratı verilmiştir (BOA,Cevdet Evkaf No: 32968). 1267/1850 yılı muhasebe defterinde İsmail Efendi'nin yıllık 124 kuruş maaşla kâtiplik görevini yürüttüğü ve 1265-1267/1848-1850 yılları için kendisine toplam 372 kuruş ödendiği görülmektedir (BOA,EV.d. 13843-1). 1268/1851 yılında kâtiplik görevinin kim tarafından yürütüldüğü belirtilmeden 130 kuruş kâtiplik ücreti olarak ayrılmıştır (BOA,EV.d. 13843-2). 1276/1859 tarihli defteregöre kâtiplik ve nâzırlığı birlikte yürüten Mehmed Efendi bu görev için 240 kuruş almıştır (BOA,EV.d. 17148).

Vakfa ait muhasebe kayıtlarından anlaşıldığına göre, Karagöz Ahmed Paşa Vakfı'na ait Kapanaltı denilen yerde günlük bir akçe yevmiye

ile görev yapan kâtipler bulunmaktadır. 1 Safer 1120 / 22 Nisan 1708 tarihli bir belgede, 1695 yılından itibaren 15 yıl süre ile bu görev Dîvân-ı Hümâyûn tarafından kendisine berat verilmiş olan İsmail Efendi tarafından yürütüldüğü belirtilmiştir. İsmail Efendi'nin görevini terk etmesi üzerine kâtiplik görevi, 1708 yılında Kütahya mahkemesinde görevli olan Mustafa Efendi'ye verilmiş ve durum askeriye ruznamçesine kaydedilmiştir (BOA,İ.E. EV. No. 7891; BOA,A.E. III. Ahmed; 1919). 17 Safer 1170/11 Kasım 1756'da Kapan kâtipliğine önceki kâtip Hasan Rıza'nın görevinden feragat etmesi üzerine günlük bir akçe ile Cafer bin Hüseyin tayin edilmiştir (BOA,A. E. III. Osman; 68).

5. Vakıf Kurumları

Karagöz Ahmed Paşa'nın sağlığında yapımına başlanılan ve vefatından sonra vakfiye şartlarına uygun olarak tamamlanarak hizmete sunulan hayır kurumları şunlardır:

5.1. Karagöz Ahmed Paşa Camisi

Kütahya şehir merkezinde Küçük Çarşı semtinde bulunan ve Mimar Sinan öncesi Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıyan cami, kesme taştan yapılmış olup tek kubbeli ve taş minberlidir (Resim 1-2). Pandantifli geçişleri olan bir kasnak üzerine oturtulmuş ve kiremit örtülü olan kubbe 11,50 m. çapında olup, 1970 Gediz depreminden sonra yapılan restorasyon çalışması sırasında kurşunla kaplanmıştır. Camide üç kubbeli, iki sütunlu revaktan oluşan son cemaat yeri bulunmaktadır. Dış yüzeylerde tuğlaların farklı dizilmelerinden oluşan süslemeleri bulunan caminin pencerelerinde sivri kemerli alınlıkları dikkat çekmektedir (Altun 1989: 115; Resim 3-4). Tuğla minareli (Resim 5) cami günümüzde de hizmet vermektedir. Biri cümle kapısı üzerinde, diğeri doğudaki yan kapının üzerinde talik hatla taşla boya ile yazılmış ve caminin 1311/1893 yılındaki tamirinden sonra konulmuş, 915/1509 tarihli iki tane kitabesi bulunmaktadır (Uzunçarşılı 1932: 117). Cümle kapısının üzerinde bulunan kitabede (Resim 6-7);

“Esbak Anadolu valisi şehid-i sa’îd Karagöz Paşa kable’ş-şehâde harem-i ismetlerine vakı’ olan vasiyetleri üzerine Hicret-i Nebeviyenin dokuz yüz on beş sâlinemüsâdif olan târîhinde işbu câmi’-i şerîf ve medrese-i latîf ve mekteb-i lâtif binâ edilmiş olduğu Rabbim fe-lehûbi’l-hayriyye. Âmîn. Rahmete vesîle olmak üzere bu mahalle sebt ve tahrîr kılındı. Rahmetu’llâhî aleyhim ecma’în. Sene 915” yazılıdır.

Caminin medrese ve mektep tarafındaki kapısı üzerindeki kitabede ise aşağıdaki dizeler yer almaktadır (Resim 8):

“Şurû’i besmele ile oldı bu câmi’-i a’lânın
Muvaffıkdüşdi bir medrese ile civârındamekteb-i bâlânın

Sebebdüşdi bu hayrâta Hazret-i Karagöz Paşa
Ki dâreynde ola makbûl, hem me’cûr ide fâ’iline
Ne câmi câmi’-i lâmi’ misâlisafvet-i kübrâ
Derûn-ıkalb-i mû’min gibi olmuş rûz ü şebberrâk
Temevvüc eyledikçe bahr-i tekbirât-ıkad-kâmet
Gelürgûş-ı dil ehl-i salâha vecd-i istiğrâk
İylediminşâtârîhin gönülde Muhlisâ
Hissedâr itmek ümidiyle sevabından Allah 915.”

Cümle kapısındaki 915/1509 tarihli kitabede caminin Karagöz Ahmed Paşa’nın vasiyeti üzerine eşi tarafından yaptırıldığı yazılmıştır. Fakat bu tarihte Karagöz Ahmed Paşa hayatta olduğu için cami, medrese ve mektebin inşasına kendisi tarafından başlanmış ölümü üzerine eşi bunları tamamlatarak hizmete girmesini sağlamıştır²⁶.

Karagöz Ahmed Paşa Camisi müezzini Şükrü Efendi tarafından bulunarak cami içerisine konulmuş olan kitabe ile ²⁷ (Uzunçarşılı 1932:169) caminin doğu kapısı yanında bulunan pencerenin alınlığına çakılmış olan 1319/1901 tarihli kitabeler²⁸ (Resim 9) camiye ait değildir. Cami

26 Uzunçarşılı bu kitabenin caminin 1893 yılındaki tamiri sırasında konulduğunu ifade etmektedir (Uzunçarşılı, 1932:169).

27 1779 yılında Anadolu Beylerbeyi olan Yeğen Seyyid Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olan bir çeşmenin 1780 tarihli kitabesinde “Sâhib-i el-hayrâtve’l-hasenat Es-seyyid el-hac Yeğen Mehmed Paşa vali-i Anadolu hâlâ. 1094/1780” yazılıdır.

28 Mehterbaşızâde Seyyid El-hac Mehmed Ağa’ya ait bir çeşme kitabesi olup

“Her ki içer ise bu âbi / Nasîb ola anâkevsersârâbi
Sâhib-i hayrâtve’lhasenât / Mehterbaşî-zâde Seyyid / El-hac
Medmed Ağa / Sene 1319” yazılıdır.

1970 Gediz depreminden sonra restorasyon kurallarına uygun bir şekilde tamirat görmüştür. Günümüzde bulunmayan medrese ve sıbyan mektebinin caminin avlusunda olduğu bilinmektedir (Altun 1989:114-115; Uzunçarşılı 1932:117).

Karagöz Ahmed Paşa vakfiyesinde bu camide âlim bir imamın görev yapması, ayrıca Cuma namazı ve vakit namazlarında ezan okuyacak iki müezzinin görevlendirilmesi, caminin temizliği, aydınlatılması ve diğer hizmetleri yapmak üzere bir kayyum bulundurulması şart koşulmuştu. Vakfa ait muhasebe defterlerinden mütevellilerin caminin hizmete devam edebilmesi için gerekli gayreti gösterdikleri anlaşılmaktadır.

1262/1846 yılında 4.043 kuruş olan vakfa ait gelirlerin 627 kuruşu cami masrafları için harcanmıştır (BOA, EV.d. 12950-1). 1265/1848 yılında camiye ait iki ambarın tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. 1266/1849 yılında cami tabanlarının yenilenmesi için 301 kuruş malzeme bedeli ve 116 kuruş ustalık gideri olmak üzere toplam 417 kuruş harcanmıştır. Aynı yıl cami kapısının tamir ettirilmiş ve bunun için de 514 kuruş harcanmıştır (BOA, EV.d. 13843-1).

Karagöz Ahmed Paşa Camisinde temcidci²⁹ ve sala müezzini olarak görev yapmakta olan ve temcidcilik hizmeti karşılığı günlük 4 akçe, sala müezzinliği hizmeti için de 2 akçe olmak üzere toplam günlük 6 akçe alan Ebubekir Halife Efendi, artık yaşlandığını ve hizmete iktidarı olmadığını, kendi isteği ile görevi oğlu Seyyid Mehmed’e devretmek istediğini beyan etmiştir. Bunun üzerine 28 Rebiyülahir 1140 /13 Aralık 1727 tarihinde oğlu Seyyid Mehmed’e her iki görev için berat verilmiştir (BOA, A. E. III. Ahmed; 7949;1/2).

12 Rebiyülevvel 1226 / 6 Nisan 1811 tarihinde Karagöz Ahmed Paşa Camisinde günlük üç akçe alarak ferraşlık³⁰ görevini yürüten El-hâc Musta-

29 Sabah namazı vaktinden önce belli makamlarda minarelerden ilahi okuyan görevliler (Develioğlu, 1982: 1287).

30 Cami, mescit, imaret gibi müesseselerin temizliğini temin ve halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle vazifeli olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir (Pakalın, 1983: I, 608).

fa'nın vefat etmesi üzerine, sadakati ve layıkıyla bu görevi yerine getirebileceğine inanılan Mehmed bin Nasûh Halife'nin bu göreve tayin edilmesine karar verilmiştir (BOA,Cevdet Evkaf No: 10978).

1265/1848-1276/1859 yılları arasında caminin imamlık görevini Süleyman Efendi yürütmüştür. Kendisine bu görev karşılığında 1265/1848'de 150 kuruş, 1266 / 1849 yılında 390 kuruş, 1268 / 1850 yılında 420 kuruş, 1269 / 1852'de 360 kuruş (BOA,EV.d.13843-1), 1276 / 1859'da 200 kuruş ücret ödenmiştir (BOA,EV.d. 17148).

1265-1276/1848-1859 yılları arası müezzinlik görevini yürütmüş olan Bekir Efendi'ye 1268/1851 yılına kadar, aylık 20 kuruştan 24 ayda toplam 480 kuruş ödeme yapılmıştır. 1268 ve 1269/1851-1852 yıllarında yıllık 240 kuruş almaya devam etmiştir (BOA,EV.d. 13843-1,2). 1276/1859'da 5 aylık görev karşılığında 100 kuruş almıştır. Camide cüzhânlık görevini yürüten Mehmed Efendi için 1276 / 1859 yılında 84 kuruş ödeme yapılmıştır (BOA,EV.d. 17148).

1265 / 1848'de camide kullanılacak hasır için 108 kuruş, 1267 / 1850'de kilim, hasır ve süpürge için toplam 83 kuruş harcama yapılmıştır. 1276 / 1859 tarihli muhasebe defterine göre caminin temizliği için 410 kuruş, hasır ve süpürgelerinin alınması için de 100 kuruş masraf yapılmıştır. Bu dönemde kayyumluk görevini yürütmekte olan Bekir Efendi'ye ise aylık 20 kuruş ödenmiştir (BOA,EV.d. 17148).

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn dairesine ait bir belgeye göre, camide günlük altı akçe ücret ile hafızlık görevini yürüten Şerif Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine, bu göreve 4 Rebiyülahir 1274 / 22 Kasım 1857 tarihinde, otuz iki yaşında olan oğlu Şerif Mustafa Efendi tayin edilmiştir. Bir süre sonra Şerif Mustafa Efendi'nin de ölümü üzerine yerine Kütahya ili Bölücek Mahallesi 274 numarada oturan on yedi yaşındaki oğlu MehmedDâ'î Efendi getirilmiştir. Yaşı küçük olan MehmedDâ'î'nin hafızlık görevine getirilmesinde Kütahya İl Meclisi Evkâf Müdürü Abdülaziz Ağa'nın kendisinin layıkıyla görevini yerine geti-

rebilecek bilgi ve tecrübeye sahip olduğuna dair kanaati etkili olmuştur (BOA,Cevdet Maarif No: 8331/1-2-3-4).

Caminin aydınlatılmasına önem verilmiş, mum ve kandillerde kullanılmak için kâfi miktarda kandil yağı satın alınmıştır. 1265/1848'de zeytinyağı ve mum için 180 kuruşluk harcama yapılmıştır. 1267'de mübarek gecelerde mihrap tarafına konulmak üzere büyük boy mumlara 170 kuruş, minareleri aydınlatmakta kullanılacak kandil yağına 18 kuruş, 1268'de kandil yağına 88 kuruş 10 para, muma 93 kuruş 20 para harcanmış,1276'da tüm mum ve kandiller için toplam 320 kuruş ödenmiştir (BOA,EV.d. 13843/1,2). 13 Zilkade 1279 / 2 Mayıs 1860 tarihli bir belgeye göre, Kütahya Hacı Ahmet Mahallesi sakinlerinden Şerif Ağa kızı Fatma Hatun tarafından kurulan Fatıma binti El-Hac Şerif Ağa Vakfına ait olan Küçük Çarşı civarındaki dükkânının kira gelirinden Karagöz AhmedPaşa Camisinde on adet kandil için senelik yeteri miktarda zeytinyağı satın alınması şart koşulmuştur (Soyer 2007:110).

5.2. Karagöz Ahmed Paşa Medresesi ve Mektebi

Karagöz Ahmed Paşa'nın cami ile birlikte yapımını başlattığı ve caminin doğusunda bulunan medrese ve mektebin yapımı da eşi tarafından tamamlanmış ve hizmete sokulmuştur (Resim 10). Vakfa ait arşiv kayıtlarından ve Kütahya sancağı salnamelerinden XX. yüzyıl başlarına kadar faaliyetlerini sürdürdüğünü tespit edebildiğimiz medrese ve mektep binaları ne yazık ki günümüze kadar gelememiştir. Osmanlı medreselerinin derecelerini göstermek için üç farklı yöntem kullanılırdı. Bu dereceler medreselerde okutulan kitap adlarına, müderrislere ödenen günlük ücretlere ve medreselerin statülerine göre belirleniyordu. Müderrislere ödenen günlük ücretlere göre medreseler yirmili, otuzlu, kırklı, ellili ve altmışlı olarak isimlendirilmiştir (İbşirli, 2003:330). Karagöz Ahmed Paşa Medresesi 942/1535-1536 yılına kadar yirmili seviyede iken 989/1581'den önce otuzlular

seviyesine yükselmiştir. Fatih Devri müderrislerinden Molla Arap'ın oğlu Arap-zâde Abdülbâki Efendi 942/1535-1536 senesinden önce 25 akçe ile Karagöz Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris olmuştur. Bursa'da İsabey Medresesinde 25 akçe ile görev yapmakta olan Pirî-zâde Mahmud Efendi ise 989 /1581 tarihinden önce 30 akçe ücret ile Karagöz Ahmed Paşa Medresesi'nde müderrislik görevinde bulunmuştur (Baltacı, 1976:101, 483, 513).

16 Cemaziyülevvel 1199 / 27 Mart 1785 tarihli bir belgeye göre, Karagöz Ahmed Paşa Medresesi'nde müderrislik yapan Seyyid Şeyh Abdülah'ın yaşının ilerlemesiyle tedrise iktidarının olmadığını dile getirerek meşihat ve müderrislik görevlerinden oğlu lehine feragat etmek istemiş ve bu isteği uygun görülerek, oğlu Abdurrahman Efendi'ye müderrislik beratı verilmiştir (BOA,Cevdet Maarif No: 7301).

Karagöz Ahmed Paşa Medresesi 1262/1846 tarihinde tamirat görmüş ve bu tamirat için 666 kuruş ödeme yapılmıştır (BOA, EV.d. 12950-1). Medreselerde hücre denilen medrese odaları genellikle icazet alma seviyesine gelmiş kıdemli, yetenekli ve danişmend denilen talebelere tahsis edilirdi. Normal olarak medreselerde on-on beş oda bulunurdu (İbşirli, 2003:331). 1265/1848 tarihinde Karagöz Ahmed Paşa Medresesi'nde on oda bulunuyordu. 1276/1859 yılında ise oda sayısı on ikiye çıkmıştır. 1265-1267/1848-1850 yılları arasında vakfın gelirlerinden odaların her birisi için 25 paradan toplam 75 kuruş ödeme yapılırken 1276/1859 yılında ise 60 kuruş ödenmiştir (BOA, EV.d. 13843-1,2; EV.d. 17148).

1265-1267 /1848-1850 yılları arasında medresede Müderris Mestan Efendi'nin görev yaptığı, yıllık 74 kuruş ücret aldığı görülmektedir (BOA, EV.d. 13843-1,2). 1276/1859 yılında müderris olarak görev yapan Osman Efendi yıllık 84 kuruş ücret almıştır (EV.d. 17148). 1265-1276 yılları arasında medresede hattab³¹ olarak görev yapan Hasan Efendi'ye bu görevi karşılığın-

31 Hatab: Odun; Hattab; Oduncu (Develioğlu, 1982:403,408).

da yıllık 28 kuruş ücret ödenmiştir (BOA, EV.d. 13843-1; EV.d. 17148).

1301/1883 yılı Kütahya sancağı salnamesine göre Karagöz Ahmed Paşa Medresesi müderrisinin Halil Efendi olduğu ve 15 talebe ile eğitime devam ettiği görülmektedir. Aynı dönemde Kütahya'da 15 medresede toplam 247 öğrenci öğrenim görmektedir (Öztürk 2000: 28). Karagöz Ahmed Paşa Camisi'nin cümle kapısı üzerinde bulunan kitabeye göre, vâkif tarafından 915/1509'da caminin doğusunda inşa ettirildiği anlaşılan mektep, muhtemelen Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Anadolu valisi olarak görev yaptığı 1832 yılı sonlarında çıkan yangında (Uzunçarşılı 1932: 173) kullanılamaz hale gelmiştir. 1265/1848 yılında yeniden inşa ettirilen mekteb ile yanında bulunan iki adet ambarın tamiratına 4.335 kuruş harcama yapılmıştır. Bu masraf o yıla ait vakıf gelirleriyle karşılanamadığı için 1849 yılına borçlanıldığı görülmektedir (BOA, EV.d. 13843-1).

Muhasebe defterlerine göre Şerif Efendi 1267-1276/1850-1859 yılları arasında mektep nâzırı olarak görev yapmış ve 12 kuruş ücret almıştır. 1269/1852 yılında mektep hademesine 12 kuruş ödeme yapıldığı görülmektedir (EV.d.13843-001-2; EV.d. 17148). XIX. yüzyıl sonlarına kadar faaliyetine devam ettiği anlaşılan Kütahya'daki medrese ve mektep günümüze kadar gelememiştir. Cahid Baltacı, Evliya Çelebi'ye dayanarak Karagöz Ahmed Paşa'nın Filibe'de 1557-58'den önce kırklı seviyede bir medresesi olduğunu fakatınşa tarihinin bilmediğini, müderrisinin Çalık Yakup Efendi olduğunu belirtmektedir (Baltacı, 1976:138-139). Bu medrese ile ilgili olarak Karagöz Ahmed Paşa'ya ait olan vakfiyede ve vakfın muhasebe defterlerinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

5.3. Hayrabolu ve Edban Kazasında Bulunan Mektepler

Vakfiyede yapılması istenilen Hayrabolu ve Edban Kazası'ndaki mektepler ile ilgili ilk kayda 11 Cemaziyülevvel 1248/6 Ekim 1832 tarihli

bir belgede rastlıyoruz. Bu belgeye göre Hayrabolu'da bulunan mektebin muallimi için 4 kuruş, mektep halifesi için 1 kuruş, hasır ve odun masraflarına 2 kuruş harcama yapılmıştır. Edban Kazası mektep halifesine günlük 4 kuruş ödenmiştir. Fakat aynı tarihli belgede yer alan Hayrabolu ve EdbanKazası'nda bulunan mekteplerin hayratlarının tamamen harap olduğu çalışanlarına görev verilmediği ifadesinden bu iki mektebin artık faaliyette olmadığı anlaşılmaktadır (BOA,EV.d. 9642-02).

İmaret: Kütahya'da bulunan imaret ile ilgili tek kayıt 11 Cemaziyülevvel 1248/6 Ekim 1832 tarihli belgedir. Bu belgede vakfın görevlilerine yapılacak ödemeden artan gelirlerin vakfın nâzırı ve imaret şeyhi tarafından imaret için harcanması gerektiğinin vakfiyede yer aldığı fakat imaretin yüz elli seneden beri harap olduğu ve yerinin dahi olmadığı belirtilmiştir (BOA,EV.d.9642-02).

6. Vakfın Gelir- Gider Durumu

Vakfa ait 1831'den 1899 yılına kadar toplam on dokuz ayrı defterde yer alan muhasebe kayıtları tarafımızdan incelenmiştir. Bu defterlerden bazıları mufassal olup sadece bu vakfa aittir. Bazıları ise Kütahya ve çevresindeki vakıfların hepsinin gelir ve giderlerini içermektedir.

11 Cemaziyülevvel 1248/6 Ekim 1832 tarihli bir belgede vakfa ait olması gereken gelir kaynaklarından mevcut olanlar ve olmayanlar ile vak-

fın görevlileri ayrıntısıyla gösterilmiştir. Buna göre vakfın 1523,5 kuruş geliri bulunmaktadır. Bu gelirin 1028,5 kuruşu Tavşanlı nahiyesi Kayı köyünde yetiştirilen arpa, buğday, bakla, burçak ve anasondan elde edilmiştir. Bu kayıtlarda her birinin kilesi ayrı ayrı gösterilmiştir. Buna göre buğday 12, arpa 8, nohut 7,5, burçak 10, anason ve bakla 15 kuruştan hesap edilmiştir. Vakfın geriye kalan 495 kuruş geliri Kütahya, Eskişehir ve Gediz'de bulunan dükkânlar ve odalardan elde edilen kira gelirleri ile iltizama verilen arazi gelirlerinden oluşmuştur. Bu durumda vakfın en önemli gelir kaynağı Tavşanlı'da bulunan Kayı köyü hububat gelirleridir.

Aynı dönemde görevliler için 282 kuruş, caminin aydınlatma ve temizlik masrafları için 165 kuruş, cami ve medresenin tamiri için 1163 kuruş olmak üzere toplam 1610 kuruş harcama yapılmıştır. Vakfın giderleri bu dönemde gelirlerinden 87 kuruş fazla olmuştur.

1846'da mütevellî Süleyman Ağa tarafından hazırlanan muhasebe kayıtlarına göre vakfın iki önemli gelirinden ilki Tavşanlı nahiyesi Kayı köyünde buğday, arpa, erzen³² ve alaftan alınan öşür bedelidir. İkinci önemli gelir kalemi Kütahya merkez ve Gediz'den elde edilen kantar rüsumudur. 1846 yılına ait muhasebe defteri kayıtlarına göre vakfın gelir ve gider durumu Tablo 1'de gösterilmiştir.

³² Erzen; Darı (Develioğlu, 1982:275).

Tablo 1: 1846 Yılına Ait Karagöz Ahmed Paşa Vakfının Gelir-Gider Durumu.

Gelir kalemi	Gelir (kuruş)	Gider Kalemi	Gider (kuruş)
Kayı Köyü Öşür Bedeli	2.908	Caminin masrafları	627
Kütahya ve Gediz Kantar Rüsumu	900	Medresenin tamir masrafı	666
-	-	Vakıf mütevellîsi	727
-	-	Vakfın diğer çalışanları	458
-	-	Diğer masraflar	408
-	-	Vakfın borçları için terk olunan	1.240
Toplam	4.144	Toplam	4.126

1.240 kuruşluk gider kaleminin karşısında “vakfın duyûnu olduğu için terk olunmaktadır” ifadesinden vakfın daha önceki tarihlerde borçlu olduğu anlaşılmaktadır (BOA, EV.d. 12950-1). Mütevellî Süleyman Ağa tarafından vakfa ait

1265-1269/1848-52 yılları arasında hazırlanmış olan defterde vakfın 5 yıllık gelir-gider durumu ortaya konulmuştur (BOA, EV.d. 13843-1). Vakfın gelirleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: 1265-1269/1848-1852 Vakıf Gelirleri

Gelir kalemi	1265	1266	1267	1268	1269	Toplam
Kayı Köyü Öşür Bedeli	2.500	2.500	2.000	779	2000	9.779
Kütahya ve Gediz Kantar Rüşumu	900	900	900	105	-	2.805
Dükkân Kiraları	-	316		35	-	351
Toplam	3.400	3.716	2.900	919	2.000	12.935

1265-1269/ 1848-52 yılları arasındaki beş yıllık süre içerisinde vakfın en önemli gelir kalemini toplamda 9.779 kuruş ile Tavşanlı Kayı köyünden elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Kantar rüşumu gelirleri ise ilk üç yıl 900 kuruş olarak tahsil edilirken 1268/1851 yılında 105 kuruşa düşmüş, 1269/1852 yılında ise gelir kalemleri arasında yer almamıştır. Önceki yıllardan farklı

olarak 1266/1849 yılında ilk kez 316 kuruş dükkân kira geliri kaydedilmiş, bu gelir kalemine 1268/1851 yılında ise 35 kuruş olarak girilmiştir. Vakfın bu süre içerisindeki gelirleri toplamı 12.935 kuruş olmuştur. 1265-1269/1848-52 yılları arasında vakfın gider kalemleri ve yapılan harcama miktarları Tablo 3’te gösterilmiştir (BOA, EV.d. 13843-1,2).

Tablo 3: 1265-1269/1848-1852 Vakfın Gider Kalemleri

Gider Kalemi (kuruş)	1265	1266	1267	1268	1269	Toplam
Kaymakam	-	-	-	180	180	360
Ambar Tamirâtı ve Mektebin Yeniden İnşası	4.335	1.295	-	-	-	4335
Cami Görevlisi	150	870	680	600	628	2.928
Medrese Görevlisi	74	148	74	-	-	296
Vakfın Diğer Görevliler	28	12	558	-	12	610
Cami Tamirâtı	-	474	514	-	-	988
Diğer masraflar	108	618	383	218	171	1.498
Toplam	4.695	3.417	2.209¹	998	991	11.015

1265/1848 yılında vakfın en büyük gider kalemini 4.335 kuruş ile camiye ait iki adet ambarın tamirâtı ile mektebin yeniden inşası için yapılan harcamalar oluşturmıştır. Bu yıl vakfın 3.400 kuruş gelirleri, 4.695 kuruş olan giderleri karşılamaya yetmediği için 1266/1849 yılına 1.295 kuruş borç kalmış, ambar tamirâtı ve mektep inşasından kalan bu borç 1266/1849 yılının en büyük gider kalemi olmuştur. Beş yıl içerisinde cami, medrese ve mektebin tamirâtı için toplam 5.323 kuruş harcanmıştır. Tamirat

masrafları dışında vakfın en önemli gider kalemini personel harcamaları oluşturmıştır. Beş yıllık süre içerisinde imam ve müezzinlerden oluşan cami görevlilerine yapılan ödemeler 2.928 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Medrese, mektep ve vakfın diğer görevlilerinin toplam gideri 1.266 kuruş olmuştur. Temizlik, hasır, kelim, mum, kandil yağı, zeytinyağı, Ramazan ayları ve kandil gecelerinde yapılan masraflar ile medrese odalarına yapılan harcamalardan oluşan diğer giderlerin toplamı ise 1.498 kuruştur.

1265-1269 / 1848-1852 yılları arasında vakfın toplam geliri 12.935 kuruş, gideri ise 11.015 kuruş olarak gerçekleşmiştir. 1265/1848 ve 1268/1851 yılları hariç vakıf gelirleri giderlerini karşılamıştır. Fakat 1265/1848 yılından 1268/1851 yılına kadar geçen dört yıllık süre içerisinde, vakfın hem gelirlerinde hem de giderlerinde gözle görülür bir azalma meydana gelmiştir. 1269/1852 yılında vakıf gelirleri bir önceki yıla göre % 118 oranında artmış olmasına rağmen yine de 1265/1848 yılı gelirlerinin % 174 altında kalmıştır. Vakfın 1276/1859 yılı gelirleri 7.400 kuruş, giderleri ise 1.738 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Bu yıl vakfın kasasında 5.662 kuruş kalmış olması, geçen yedi yıllık süre içerisinde ekonomik durumunun iyileştiğini göstermektedir (BOA, EV.d. 17148-1-2).

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde 1284-1290/1867-73 yılları arasında bazen aylık, bazen üçer aylık olmak üzere “Kütahya Sancağı dâhilinde kâin zîrde muharrer evkâf-ı şerîfe müsakkafatından ikiyüz seksen dokuz senesi Eylül ibtidâsından sene-i mezkûr Teşrin-i Sani nihâyesine kadar üç mah zarfında vuku’ bulan ferağ³³ ve intikâlâtı hasılatıyla kâğıdbahâ ve kalemiyeninmikdârını mübeyyen bir kıt’a defterdir.” gibi ve benzeri başlıklar altında ulaşabilen sekiz adet defter bulunmaktadır. Bu defterlerde Kütahya ve çevresinde bulunan

33 Bir kimsenin gayr-i menkuldeki tasarruf hakkını ahara tefviz ve terk etmesi manasına gelir bir tâbirdir (Pakalın, 1983: I, 605).

çok sayıda vakıf mallarının ferağ ve intikal işlemleri sırasında *kâğıt bâhâ*³⁴ ve *kalemiyebâhâ* isimleri altında alınan rüsumlar yer almaktadır. Bu rüsumların bir miktarı vakıf hizmetlerinde kullanılmak üzere mahallinde bırakılmakta ve bu durum defterlerde “mahallinde bi’t-tefrîk ve tevkif kılınan” başlığı altında gösterilmekte, geri kalan miktar ise Evkaf Nezareti’ne gönderilmekteydi. 1284/1867 yılında Karagöz Ahmed Paşa Vakfı’na ait ve Sadık Bey uhdesinde olan bir adet dükkân Hacı İbrahim Ağa uhdesine; Mustafa, Ahmed, Hüseyin Halife Efendi ve Havva Hanım uhdesinde olan bir dükkân, Hacı Ahmed Efendi uhdesine; İsmail, Mehmed Ali Efendiler ile Hadice, Ayşe, Feryad ve diğer Ayşe uhdesinde olan bir dükkân Hacı İbrahim uhdesine geçmiştir. Bu üç ayrı işlemde toplam 178 kuruş ferağ ve intikal ile kâğıt ve kalemiye bedeli tahsil edilmiştir.

1284-1287/1868-1871 yılları arasında Kütahya Evkaf Müdürü Abdülkadir Halisi Efendi tarafından tutulan defterler ile 1288-1290/1872-1874 yılları arasında Kütahya Evkaf Muhasebecisi Mehmed Mazhar Efendi tarafından tutulan defterlerde Karagöz Ahmed Paşa Vakfı ile ilgili kalemiye ve kâğıt bâhâ bedelleri, mahalline ayrılan ve mütevellî hissesi olan gelirler ile Evkaf Nâzırlığı’na gönderilen miktarlar Tablo 4’te gösterilmiştir.

34 Yazı parası yerine kullanılan bir tabirdir. Eskiden memurların hazine muayyen maaşları olmadığı için iş sahiplerinden bu namla para alırlardı (Pakalın, 1983: II, 146).

Tablo 4: 1288-1290/1872-1874 Yılları Kalemîye ve Kâğıt Bâhâ Bedelleri- Mahalline Ayrılan ve Mütvellî Hissesi Olan Gelirler

Defter No (EV.d)	Ait Olduğu Dönem	Kalemîye ve Kâğıt Bâhâ (kuruş)	Mahallinde Ayrılan ve Mütvellî Hissesi (kuruş)	Evkaf Nez. İrsal Olunan (kuruş)	Yekûn (kuruş)
20569	16 Şaban-17 Ramazan 1284/ 13 Aralık 1867-12 Ocak 1868	178	387	209	765
2107229	Zilkade-29 Zilhicce 1285/ 13 Mart-12 Nisan 1869	242	111	131	484
21192	1 Safer-2 Rebiyülevvel 1286 13 Mayıs-12 Haziran 1869	182	392	209	783
21278/1-2	5 C.evvel-5 C.ahir 1286 13 Ağustos-12 Eylül 1869	44	97	52	193
21791	19 Ramazan-19 Şevval 1287/ 13 Aralık-12 Ocak 1871	304	143	160	607
22244/1	3 Muharrem-5 Rebiyülahir 1289/ 13 Mart-12 Haziran 1872	213	96	116	425
22244/7	3 Muharrem-5 Rebiyülahir 1289/ 13 Mart-12 Haziran 1872	358	162	195	715
22244/9	3 Muharrem-5 Rebiyülahir 1289/ 13 Mart-12 Haziran 1872	133	58	74	265
22777	16 Rebiyülahir- 19 Receb 1290/ 13 Haziran -12 Eylül 1873	124	46	78	248
22879/1	20 Recep-21 Şevval 1290/ 13 Eylül -12 Aralık 1873	154	50	103	307
22879/3	20 Recep-21 Şevval 1290/ 13 Eylül -12 Aralık 1873	5.904	1.918	3.985	11.807
TOPLAM		7.836	3.460	5.312	16.599

1284-1290/1868-1874 yılları arasında vakfa ait arazilerin ferağ ve intikalinden tahakkuk eden toplam 16.599 kuruşun, 7.836 kuruşu kalemîye ve kâğıt bahâ bedeli olarak işlemi yapan görevlilere ödenmiştir. Gelirin 3.460 kuruşu vakıf hizmetlerinde kullanılmak üzere mahallinde bırakılmış, 5.312 kuruşu Evkaf Nezareti'ne gönderilmiştir. 1290/1874 yılında yapılan ferağ ve intikal işlemleri önceki yıllarda yapılan işlemlerin toplamından % 246 daha fazladır.

1287 senesi Haziran ayına ait Kütahya'da bulunan vakıf mallarının devir işlemlerinden rüsumat, kâğıt bahâ ve kalemîye bedeli olarak 1.537 kuruş tahakkuk etmiş, bunun 1096,5 kuruşu hazineye gönderilmiştir. Kalanı evkaf

müdürü, tevliyet, cibâyet ve kâtiplik hisseleri olmak üzere mahallinde bırakılmıştır. Aynı defterde Karagöz Paşa vakfından iki kıta tarla el değiştirmiş ve toplam 48 kuruşkâğıtbahâve kalemîye bedeli tahakkuk ettirilmiştir (Dadaş, Batur, Yücedağ, 2000:285-298).

1303-1317/1885-1899 yılları arasında tutulan defterler *vakfın ismi, bulunduğu yer, tahakkuk eden, tahsil edilen miktarların gösterildiği cetveller* şeklinde düzenlenmiştir. Bu cetvellerde tahakkuk eden ve tahsil edilen miktarlar birbirine eşittir. Bundan anlaşılan tahakkuk eden miktarların tahsil edilmiş olduğu ve bu miktarların Evkaf Nezareti'ne gönderildiğidir. Çünkü bu dönemdeki kayıtlarda kalemîye ve kâğıt bahâ

bedeli, mahalline ayrılan ve mütevellî hissesi 20 para vergi miktarlarının ait oldukları dönem, gösterilmemiştir. Bu yıllara ait Karagöz Ahmed Paşa Vakfına ait arazi ferağ ve intikal işlemlerinden tahakkuk eden ve tahsil edilen 4.130 kuruş arazilerin bulunduğu yerleşim yerleri ile tahakkuk eden ve tahsil edilen miktarın yıllara göre dağılımı Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: 1303-1317/1885-1899 Karagöz Ahmed Paşa Vakfı Arazi Ferağ ve İntikal İşlemlerinden Tahakkuk Eden-Tahsil Edilen Tutarlar

Defter (Ev.d.)	Ait Olduğu Dönem	Yer	Tahakkuk Eden/ Tahsil Edilen (Kuruş)
26232/03	5 Safer 1303/ 5 Rebiyülahir 1303 [13 Kasım 1885/12 Aralık 1885]	Eskişehir	355
26232/05	5 Safer 1303/ 5 Rebiyülahir 1303 [13 Kasım 1885/12 Aralık 1885]	Gedüs	20,15
27311-6	12 .Ş.1306/12 N. 1306. [13 Nisan 1889/12 Mayıs 1889]	Gedüs	12
27311-7	12 .Ş.1306/12 N. 1306. [13 Nisan 1889/12 Mayıs 1889]	Eskişehir	112,20
27311-7	12.Ş.1306/12 N. 1306. [13 Nisan 1889/12 Mayıs 1889]	Eskişehir	1.297,05
27311-7	12.Ş.1306/12 N. 1306. [13 Nisan 1889/12 Mayıs 1889]	Tavşanlı	22
29116-14	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz.1898/13 Ağustos 1898]	Kütahya	19,20
29116-15	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz.1898/13 Ağustos 1898]	Kütahya	9
29116-15	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz. 1898/13 Ağustos 1898]	Tavşanlı	119,20
29116-15	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz. 1898/13 Ağustos 1898]	Kütahya	36
29116-16	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz. 1898/13 Ağustos 1898]	Gedüs	18
29116-17	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz. 1898/13 Ağustos 1898]	Eskişehir	25
29116-17	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz. 1898/13 Ağustos 1898]	Eskişehir	29,20
29116-17	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz. 1898/13 Ağustos 1898]	Eskişehir	52
29116-18	23 M 1316/ 25 R 1316 [13 Haz. 1898/13 Ağustos 1898]	Eskişehir	1.225
29305/15	3 S. 1317/6 Ca 1317 [13Haz. 1899/12 Ekim 1899]	Kütahya	167,10
29305/16	3 S. 1317/6 Ca 1317 [13Haz. 1899/12 Ekim 1899]	Kütahya	72,10
29305/16	3 S. 1317/6 Ca 1317 [13Haz. 1899/12 Ekim 1899]	Kütahya	286
29305/16	3 S. 1317/6 Ca 1317 [13Haz. 1899/12 Ekim 1899]	Kütahya	28,20
29305/18	3 S. 1317/6 Ca 1317 [13Haz. 1899/12 Ekim 1899]	Kütahya	12,20
29305/19	3 S. 1317/6 Ca 1317 [13Haz.1899/12 Ekim 1899]	Eskişehir	211,20
TOPLAM			4.130,20

Karagöz Ahmed Paşa Vakfı'nın 1283-1287/ 1866-1871 yılları arasında en önemli gelir kaynağı yarı ile idare olunan Tavşanlı nahiyesi Kayı Köyü'nden elde edilen gelirler olmuştur. Bu dönemde Kayı Köyü'nden tahsil edilen gelirler yıllık ortalama 7.481 kuruş olarak gerçekleşmiştir. 1283-1312/ 1866-1895 yılları arasında mal sandığından vakfa 125.183 kuruş ödeme yapılmıştır³⁵. Aynı dönemde vakfın gider kalemleri maliye hazinesine ödenen bir nefer cebelü bedeli³⁶, hazîne-i celîleye ait tevsî-i intikâl bedeli olarak beşte üç oranında vergi, aşar vergisi ile cami ve medresenin masraflarından oluşmaktadır. 1283-1309/ 1866-1892 yılları arasında vakfın gelirlerinden mütevellîlere 155.167 kuruş ödeme yapılmıştır (BOA, BEO,571, 042770, 001).

Şura-yı Devlet³⁷ evrakları arasında bulunan 29 Recep 1324/18 Eylül 1906 tarihli Karagöz Ahmed Paşa Vakfına ait bir belgeye göre; Karagöz Ahmed Paşa Vakfı'na ait olan ve Kapanaltı'nda bulunan dükkânların senelik 60.000 kuruş gelirin belediye tarafından el konulmuştur. Bunun üzerine vakfın mütevellîsi Süleyman Efendi konu ile ilgili Vilayet İdare Meclisi'ne³⁸ başvurarak söz konusu gelirlerin vakfa iadesini talep etmiştir. Vilayet İdare Meclisi vakıfla ilgili

35 **Mal sandığı:** Devlet gelirlerinin pul ve değerli kâğıtların ve emanet mahiyetinde tevdi edilen para ve ayniyatın saklandığı ve hesaplarının tutulduğu maliye dairesidir (Pakalın, 1983: II, 403).

36 Toprağın geliri belirli bir miktarı geçtiği halde asker beslemeyen sipahilerden "bedel-i cebelü" adıyla bir vergi talep edilirdi (Emecen, 1992: 301).

37 **Şura-yı Devlet:** Günümüzde Danıştay adıyla anılan Şura-yı Devlet teşkilatı 11 Zilkade 1284 / 5 Mart 1868 tarihli bir fermanla kurulmuş olup, 8 Zilhicce 1284 / 1 Nisan 1868 tarihli ilk nizamnamesine göre hükümetle şahıslar arasındaki davalara bakmak, bir mahkeme veya meclisin bakıp hükme bağladığı davalarda verilen kararın temyizi halinde adliye memurları ile idare memurları arasında meydana gelen ihtilafları tetkik ederek hükme bağlamak mahkemenin görevleri arasındaydı (Canatar, Baş 1998: 113,117).

38 Vilayet İdare Meclisleri 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesine göre bağlı livaların idare mahkemesi olarak görev yapmakta olup, bu meclislerin verdiği kararlar mülki amir tarafından Bab-ı Ali'ye arz olunarak, haklarında irade-i seniyye çıktıktan sonra uygulanırdı. Vilayet İdare Meclislerinin baktığı ve Şura-yı Devlet'in onayına ihtiyaç duyulan idare ile şahıslar arasındaki ihtilaflara dair davalar ise temyiz mahkemesi olarak Şura-yı Devlet tarafından karara bağlanırdı (Ekinci, 2010: 191,193).

belgelerin bulunduğu Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne konuyu intikal ettirmiştir. Evkaf Nezâreti'nden gelen cevapta *akarât-ı vakfiyeye müdâhale olunması şer'an ve nizâmen gayr-i câ'iz* olduğu bildirilerek söz konusu vakfın gelirlerine el konulmasının mümkün olmadığı ve bugüne kadar belediye tarafından tahsil edilen bedelin de vakfa iade edilmesi gerektiği belirtildiği halde mahalli idare tarafından bu karar dikkate alınmamıştır. Bunun üzerine mütevellî Süleyman Efendi belediyeyi merkezi hükümete şikâyet ederek, konunun vakıf lehine çözüme kavuşturulmasını talep etmiştir (ŞD. No:1596/23).

Sonuç Ve Değerlendirme

İnsanlar vakıf hizmetlerinden ya doğrudan ya da dolaylı yolla faydalanırlar. Cami, medrese, mektep, kütüphane, yol, köprü ve imaret gibi hayratlar doğrudan yararlanılan vakıf kurumlarıdır. Bu kurumlardan yol, köprü, cami, mescit vb. zengin-fakir ayrımı olmaksızın toplumun tamamına hitap etmektedir. İmaret, aşhane gibi kurumlardan ise ihtiyaç sahibi olanlar yararlanabilir. Vâkıflar, kurdukları vakıfların gelirleri ile pek çok hayır kurumunu ayakta tuttıkları gibi mensup oldukları ailelerin çıkarlarını da korumuşlardır (Alkan 2008: 14-15). 16. yüzyılda Kütahya Beylerbeyi olarak görev yaparken şehit düşen Karagöz Ahmed Paşa da sahip olduğu mal varlığını inşa ettirmeye başladığı hayır kurumlarına tahsis ederek, halkın bu hizmetlerden yararlanabileceği hayrî bir vakıf kurmuş, ayrıca vakfın idarecilerinkendi soyundan gelenlerden belirlenmesini şart koşarak, vakfının devamını sağlamayı ve aile fertlerinin geleceğini güvence altına almayı amaçlamıştır. Vakfa ait kayıtlardan vâkıfın bu isteğinin yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Vakfın dikkat çeken diğer yönü mütevellî olarak hanımların görevlendirilmiş olmasıdır. 20 Şubat 1800 tarihinden önce Hanife Hatun, 1815'te Rabia Hatun ve 1863-1885 yılları arasında ise Nimet Aba, Hatice, Neslihan, Ayşe ve Rabia Hatun vakfı birlikte yönetmişlerdir.

Din, eğitim ve sosyal yardım alanlarında hizmet veren Karagöz Ahmed Paşa Vakfı, sosyal yar-

dımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlamasının yanı sıra istihdam sağlayıcı katkısıyla da dikkat çekici bir büyüklüğe sahiptir. Vakfiyesine göre kurumlarda görev yapan personel sayısı 75 civarındadır. Medrese ve mekteplerde öğrenim gören öğrenciler ile imarettten istifade eden ihtiyaç sahiplerini dikkate aldığımızda yüzlerce kişi bu kurumlardan hizmet almaktadır. Vakfa ait 1 köy, 2 han, 5 menzil;3 hamam, 1749 dükkân, 22 değirmen hem vakfın gelir kaynaklarını oluşturmakta hem de çok sayıda insan buralarından geçimini temin etmektedir.

Vakfın günlük personel gideri yaklaşık olarak 160 akçedir. Diğer masraflarla birlikte vakıftan günlük 265 akçe harcama yapılmaktadır. Vakfın bir aylık gideri 7.950 akçe, yıllık gideri ise 95.400 akçedir. 1572 yılında bir akçe 0,682 gr gümüşten kesilmektedir (Sahillioğlu, 1989: 226). Bu durumda vakfın yıllık giderleri yaklaşık olarak 65.062 kg gümüşe eşdeğerdir. Karagöz Ahmed Paşa vakfı kurumları, gelir ve giderleri ile günümüzde orta büyüklükte istihdam sağlayan bir kuruluş konumundadır.

Arşiv belgeleri ve vakıf muhasebe defterlerinden Kütahya'daki cami, medrese ve mektep ile Hayrabolu ve Edban'da bulunan mekteple-

rin 20. yüzyıl başlarına kadar hizmet vermeye devam ettiği tespit edilmiştir. Zaman içerisinde iyi yönetilmeyen vakfın menkul ve gayrimenkul malları elden çıkmıştır (BOA, EV.d. 9642/02)³⁹.1846 yılından itibaren incelenen muhasebe kayıtlarında vakfiyede gösterilmiş olan gayrimenkullerden pek çoğunun gelir kaynakları arasında yer almadığı görülmektedir. Bu dönemden itibaren vakfın en önemli gelir kaynakları Tavşanlı nahiyesindeki Kayı köyünden elde edilen gelirler ile Kütahya ve Gediz'den gelen kantar rüsumu olmuştur. 1284/1867 tarihinden sonra ise ferağ ve intikal işlemlerinden alınan vergilerden mahalline ayrılan ve mütevellî hissesi olan gelirler önemli yer tutmaktadır.

Karagöz Ahmed Paşa Vakfı, günümüzde 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen mazbut vakıflardan birisidir. Vakfa ait tek gayrimenkul Kütahya'da bulunan Karagöz Ahmed Paşa camisidir. Bu cami Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

39 Elden çıktığı belirtilen gayrimenkuller arasında Kütahya, Afyonkarahisar, Sultanönü, Denizli, İstanbul-Balıkpazarı, Galata, Kâğıthane, Gireği (Arslanapa), Edban, İnönü, Gölhisar, Karaağaç, Biga, İnepazarı, Hayrabolu, Ağlasun'da bulunan dükkânlar, odalar, değirmenler, zeytinlikler, çiflikler ile Kütahya civarında bulunan 98 dönüm tarla yer almaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri:

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

Cevdet Evkaf No: 7602; 31074; 32968; 10978; 6521.

Cevdet Maarif No: 8331/1-2-3-4;7301; 7902.

İE. EV.(İbnülemin Tasnifi) No: 7891.

A.E. III. Ahmed; 1919; 2945; 7949;1-2.

A. E. III. Osman; 68.

ŞD.(Şura-yı Devlet Evrakı) No1596/23.

EV.d. 9642/02; 12950; 13843/1-2; 17148; 20569; 21072; 21192; 21278/1-2; 21791; 22244/1-7-9; 22777; 22879/1-3; 23927/4; 23949/1-2; 26232/03-05; 27311/6-7; 29116/14-18; 29305/15-19.

Bâb-ı DefteriMevkufat Kalemi Defterleri,DMKF 27429/52.

438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, (1993): Kütahya, Kara-Hisâr-i Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livaları,(Haz. Ahmet Özkılınç - Ali Çoşkun - Sıddık Çalık vd.), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Mücedded Anadolu Defteri, No. 587,s.109; Arapça vakfiyenin Türkçe Tercümesi VGMA, Tercüme Defteri, No. 1766, s.102.

3. Kaynak Eserler-Araştırma İncelemeler

Alkan, Mustafa (2008), "Türkiye'de Vakıfların İntifa Hakkı: Adana Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII/2, 13-34.

Altun, Ara (1989), "Ahmed Paşa Camii", *DİA*, II, İstanbul, 114-115.

Azamat, Nihat (1992), *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, İstanbul, Marmara Üni.Yayınları.

Baltacı, Cahit (1976), *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, İrfan Matbaası.

Barkan, Ömer Lütfi (1940), "İslam Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller", İstanbul Üni. *Hukuk Fak. Mecmuası*, VI.(I), 156-181.

Batur, Atilla (?), *Karagöz Ahmed Paşa Vakfiyesi*,

Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları.

Canatar, Mehmet; Baş, Y.(1998), "Şura-yı Devlet Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi", *OTAM*, (9). 111-148.

Çelenk, Mehmet (2014), "Safevilerin Din Politikası ve İran'ın Şiîleşme Seyri", *Çanakkale 18 Mart Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 4 (7-35).

Dadaş, Cevdet - Batur A.- Yücedağ, İ. (2000), *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II/1*, Kütahya Kültür ve Tarihini Araştırma Merkezi Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (1982),*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitapevi.

Ekinci, Ekrem Buğra (2010), *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)*, İstanbul, Arı Sanat Yayınevi.

Emecen, Feridun (1992), "Bedel", *DİA*, V, İstanbul, 301.

(2010), "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 284-286.

Ertem, Adnan (2011), "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, (36), Ankara, 25-65.

Göğebakan, Göknur (1999),"XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri", *OTAM*, 10, Ankara,59-86.

Gökbilgin Mehmet Tayyip (1977), "Kütahya", *İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, 1118-1126.

Günay, Hacı Mehmet (2012), "Vakıf", *DİA*, XLII, İstanbul, 475-479.

Hadîdî (1991), *Tevârih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Haz.; Necdet Öztürk, İstanbul, Marmara Üni. Yayınları.

İbşirli, Mehmet (1991), "Atik Ali Paşa", *DİA*, IV, İstanbul, 64-65.

_____ (2003), "Medrese",*DİA*, XXVIII, Ankara, 327-333.

Kurt, Yılmaz -Erdoğan M. A. (2000), *Çukurova Tarihinin Kaynakları IV, Adana Evkaf Defteri*, Ankara,TTK Yayınları.

Öztürk, Şengül (2000), *1300-1310 Hicri Yıllarında Hüdavendigâr Vilayetinde Kütahya Sancağı Salnamelerinin Transkribesi ve Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Enstitü-

- sü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Sahillioğlu, Halil (1994), "Dirhem", *DİA*, IX, İstanbul, 368-371.
- _____ (1989), "Akçe", *DİA*, II, İstanbul (224-227)
- Sezen,, Tahir (2006), *Osmanlı Yer Adları*, Ankara, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Soyer, Özlem Zeyrek (2007), *Kadın Vakıfları: Kütahya Örneği. 1789-1923*, Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Tansel, Selahaddin (1966), *Sultan II. Bayezit'in Siyasî Hayatı*, İstanbul, MEB.
- Turan, Şerafettin (1992), "Bayezid II", *DİA*, V, İstanbul, 234-238.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1932), *Kütahya Şehri*, İstanbul, Devlet Matbaası.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1975), *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara, TTK Yayınları.
- Varlık, Mustafa Çetin (1980), *XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı*, Atatürk Üni. Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum.
- _____ (1989), "Evliya Çelebi ve Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (4), 298-308.
- Yüksel, Hasan (2012), "Vakfiye(Türk ve Osmanlı Tarihi)", *DİA*, XLII, İstanbul, 467-469.

EKLER

Resim 1. Kütahya-Karagöz Ahmed Paşa Camisi

Resim 2. Karagöz Ahmed Paşa Camisi Mihrab ve Minberi.

Resim 3. Karagöz Ahmed Paşa Camisi Dış Yüzey

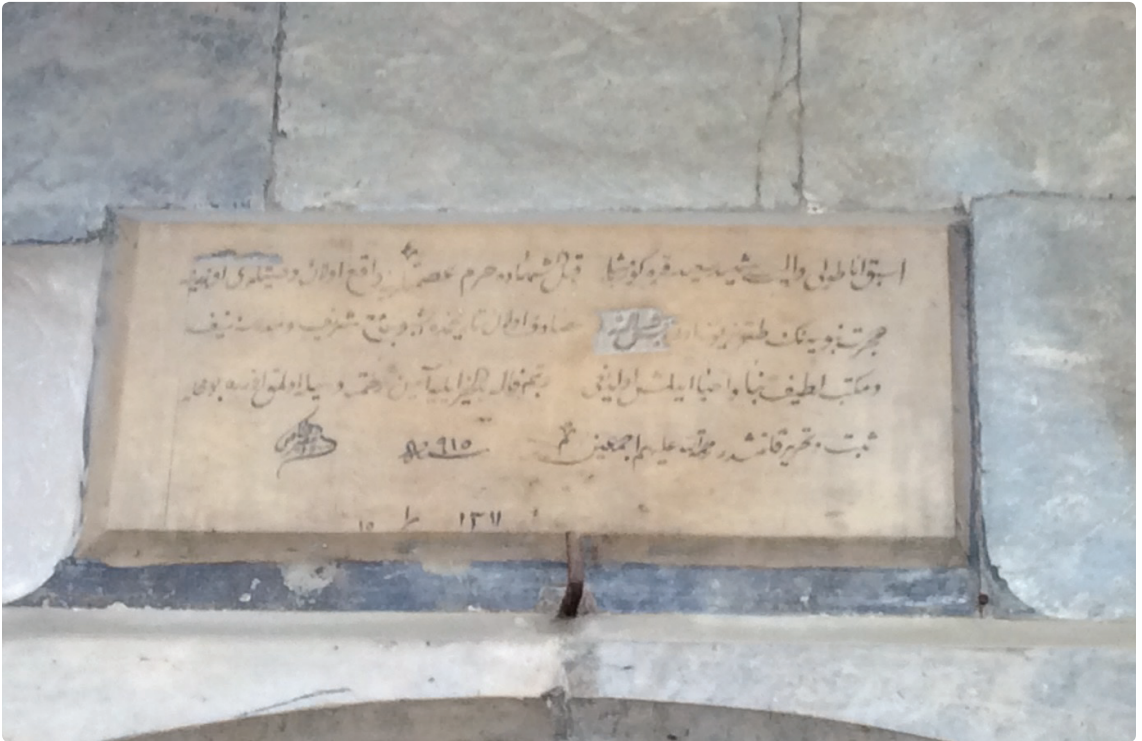
Resim 4. Karagöz Ahmed Paşa Camisi Sivri Kemerli Tuğla İşlemeli Pencere Alınlığı

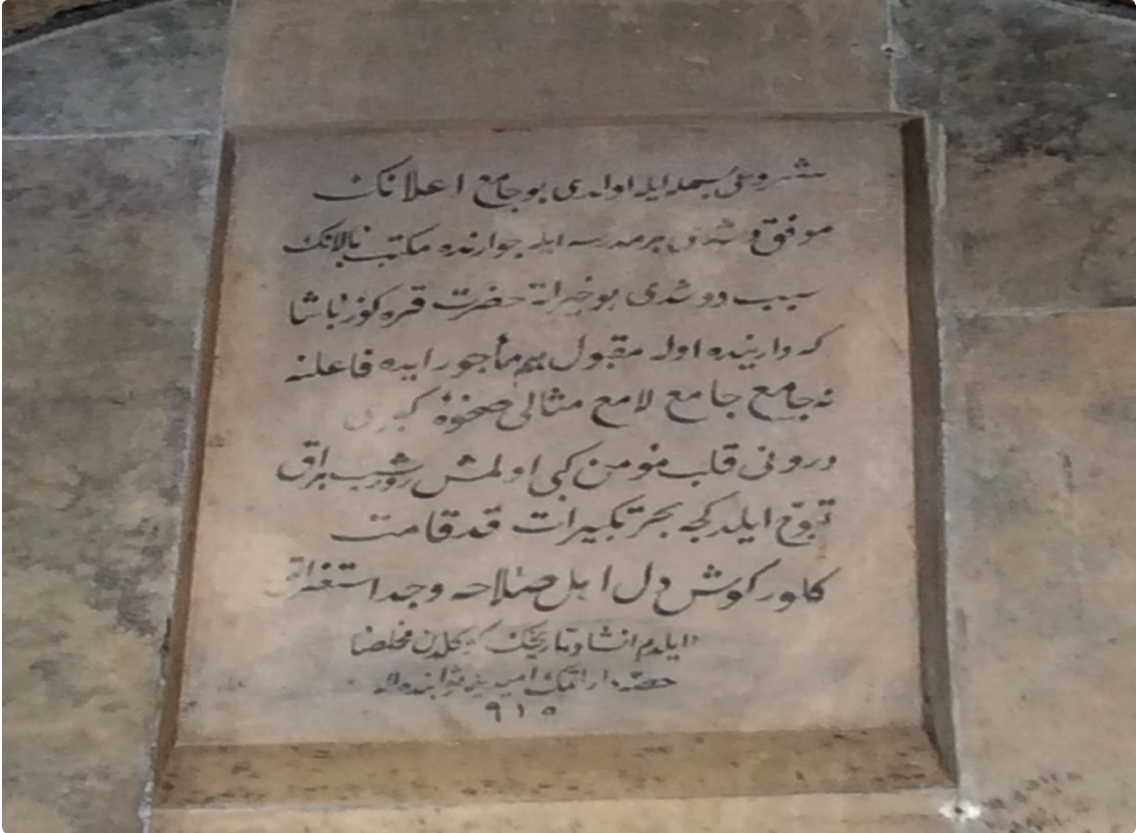
Resim 5.*Karagöz Ahmed Paşa Cami Minaresi*

Resim 6.Karagöz Ahmed Paşa Camisi Cümle Kapısı

Resim 7.Karagöz Ahmed Paşa Camisi Cümle Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe

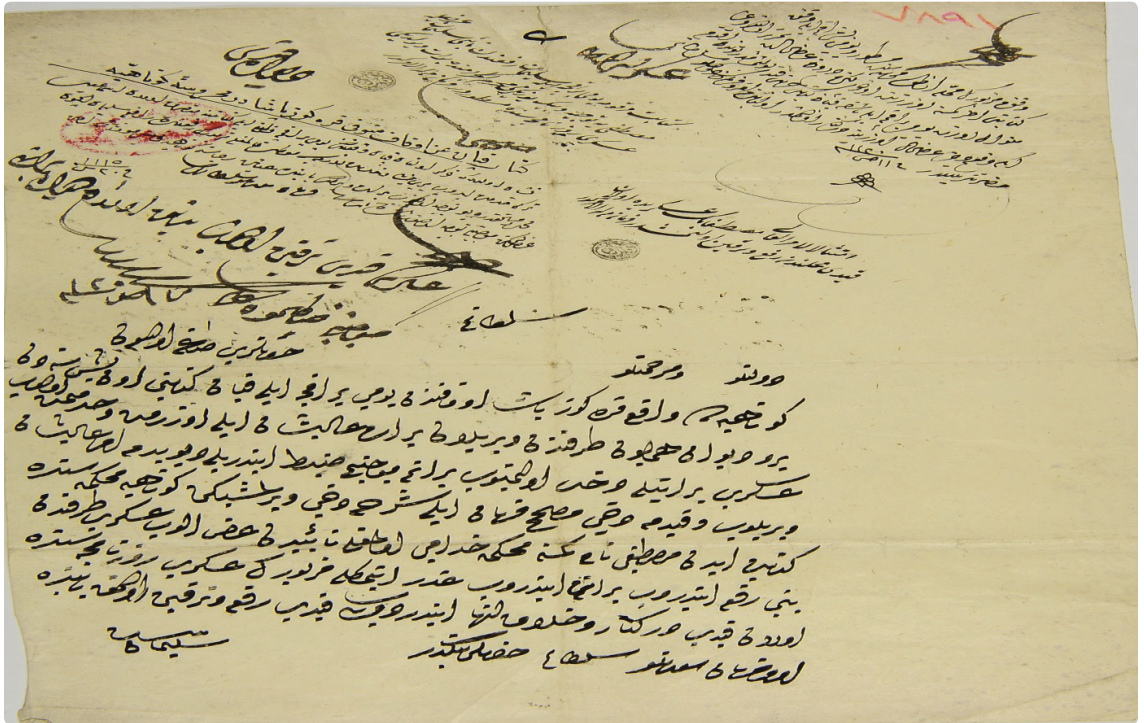
Resim 8. Karagöz Ahmed Paşa Camisinin Medrese ve Mektep Tarafındaki Kapısı Üzerinde Bulunan 915/1509 Tarihli Kitabe.

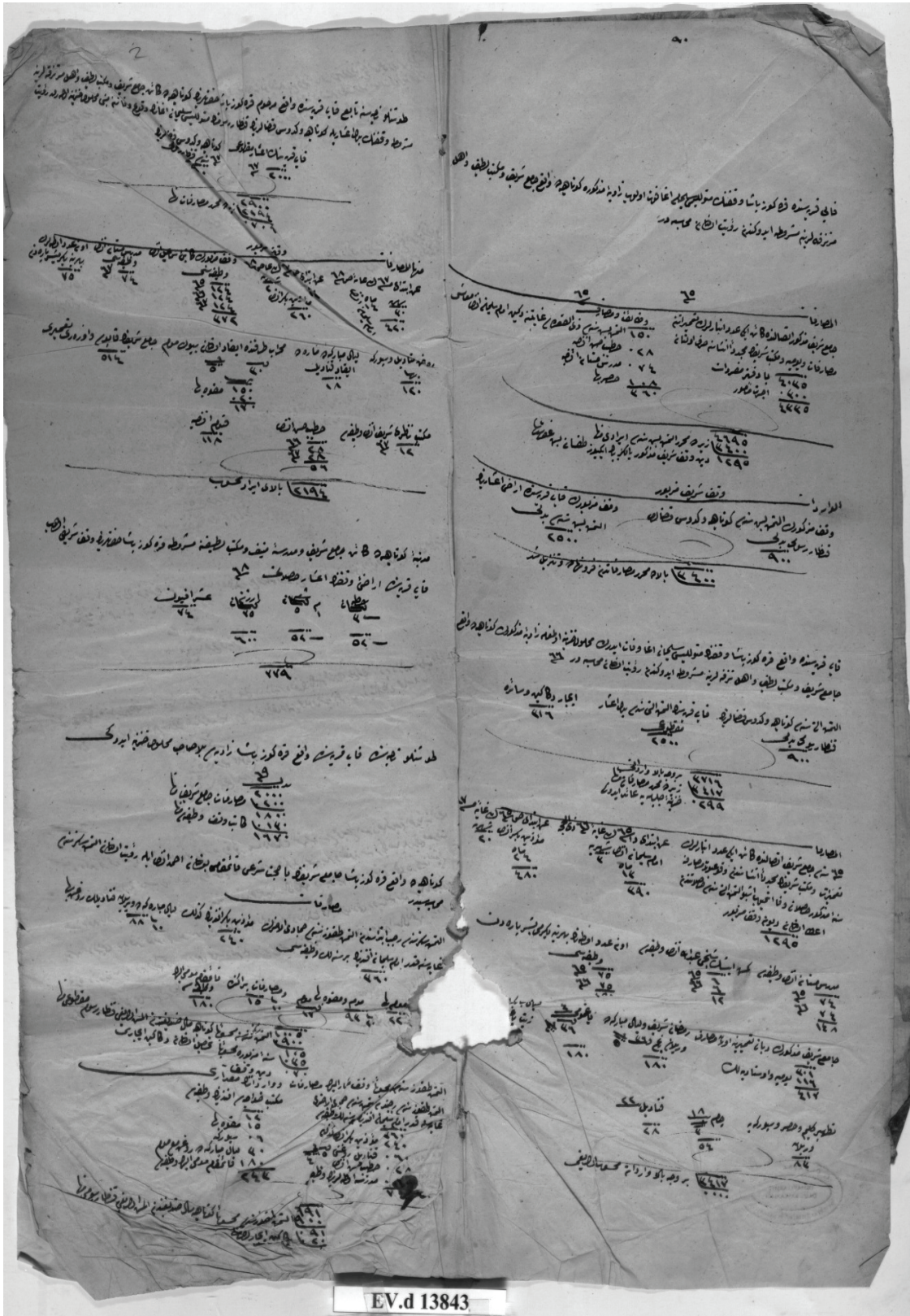
Resim 9. Karagöz Ahmed Paşa Camisinin Doğu Cephesinde Bulunan Mehterbaşı-zâde Seyyid El-hac Med-med Ağa Çeşmesine ait 1319/1901 Tarihli Kitabe.

Resim 10. Karagöz Ahmed Paşa Camisinin Medrese ve Mektebin Bulunduğu Bahçeye Açılan Doğu Cephesi

Resim 11. İbnülemin Tasnifi Evkaf (İE. EV) 7891 Nolu Görev Tevcih Belgesi

Resim 12. BOA Evkaf Defterleri No: EV.d. 13843.

Ebu'l-Hasan Harakânî Zaviyesi ve Zaviye İçin Kurulan Sultan III. Murat Vakfı

Mevlüt Çam*

Öz

Tarihe isimleri veya şöhretleri altın harflerle yazılan şahsiyetler vardır. Bu şahsiyetler içerisinde şüphesiz peygamberler, devlet adamları, düşünürler, edebiyatçılar, tarihçiler, sanatçılar olduğu gibi, peygamberlerin yol arkadaşlarının önde gelenleri, yaşadıkları dönemlere ve daha sonrasında damgalarını vuran engin bir ibadet, tefekkür, irşad ve mücadele/mücadele hayatı yaşamış mânâ erleri de bulunmaktadır. Bu şahısların görüşlerinin, duygu ve düşüncelerinin, sahip oldukları mana ilimlerinin bağlılarına ve insanlığa aktarılması da şüphesiz büyük bir öneme haizdir. Bu mana erlerinin konuşmaları, hal ve hareketleri, şiirleri, deyişleri şartlar elverdiğince müridleri ve sevenleri tarafından topluma aktarılmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı geleneğinde Anadolu'nun manevi mimarları olarak kabul edilen bu kişiler hizmetlerini devam ettirebilmeleri için devlet yöneticileri tarafından tekkeler, hangâhlar inşa edilerek irfan ehlinin görüşlerinin halka ulaştırılması ve coğrafyanın her tarafına yayılması sağlanmıştır. Nitekim Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait vakfiye ve vakıf belgelerine göz atıldığında bu husus açık ve net bir şekilde görülmektedir.

Bu çalışmada, Kars'ta medfun altın silsilenin 7. halkası olan ve vefatından sonra da manevi tasarrufu devam ettiğine inanılan Hasan Harakânî'nin tekkesi ile Kars'ın fethinden sonra kaynaklara göre manevi bir takım keşiflerle ortaya çıkarılan tekkenin ve tekkenin yaşatılması için Sultan III. Murat tarafından kurulan vakfı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ebu'l Hasan el-Harakânî, Sultan III. Murat, Harakânî Zaviye Vakfı.

Ebu'l-Hasan Harakânî's Zawiya and Waqf of Sultan III. Murat

Abstract

There are some personalities with their names and fames written with golden letters in history. Without doubt these personalities contain prophets, statesmen, philosophers, writers, historians, artists and companions of prophets and saints who influenced the periods of their lifetime with their immense devotion, contemplation, enlightening and jihad. The transfer of spiritually eminent persons' sentiments, thoughts and wisdom to humanity is also very important. The speeches, behaviours, poems and sayings of such spiritually prominent personalities are transferred to humanity by their disciples and followers as much as possible. In Seljukid and Ottoman tradition, statesmen promoted the construction of dervish lodges, to spread out this wisdom to every corner of the geography. This is easily understood when we look at the waqfiyya and the waqf documents in Seljukid and Ottoman periods. Abu'l-Hasan al-Haraqânî is regarded as the seventh ring of gold chain. He was buried in Kars. In this study the lodge of Haraqânî which was explored thanks to some spiritual signs after conquest of Kars and the acts of Sultan Murat III who tried to accomplish the resurgence of the Lodge of Hasan Haraqânî have been examined by using waqfiyya concerning Haraqânî's zawiya.

Key Words: Abul Hasan al-Harakânî, Sultan 3rd Murat, Harakani's Zawiya

* Müdür, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara; m.cam24@gmail.com

Giriş

Selçuklu sultanlarının dinî hayatı yaşamaya olan arzuları ve bunu hayata geçirmeleri, bu sultanların dikkatlerini tasavvufî hayata çekmiştir (Kara, 2012: 293). Bunun bir sonucu olarak Selçuklularda sufilere verilen önem ve onlarla olan ilişkilerin düzeyi doğru orantılı olarak artmıştır. Bu ilişkiler neticesinde sufiler toplum hayatına olan etkilerini arttırarak Anadolu'da kök salan dinî-tasavvufî hayatın temelini teşkil etmiştir. Bu manada Anadolu'da irfan tohumlarının atılmasında ilklerden olan, altın silsilenin¹ yedinci halkası olan Ebu'l-Hasan Harakânî, Kars Kalesi'nin fethine katılarak orada şehit düşmüş, halkın üzerinde bugün de etkisini sürdüren kalıcı etkiler bırakmış, dine olan ilginin arttırılmasında ve Anadolu insanının dinî ve tasavvufî hayatına önemli katkısı olan büyük bir âlim ve irfan insanıdır. Vefatından yüzyıllar sonra unutulmuşken Osmanlı'nın Kars Kalesi'ni fethiyle birlikte ve bir rüyayla yeniden ortaya çıkarılan kabri onun engin düşünce, nezafet, zerafet ve hoşgörü üzerine kurulu yaşam tarzını bize hatırlatmıştır. Sultan III. Murat ise kurduğu vakıfla Harakânî'nin türbesi civarına bir cami ve zaviye inşa ettirerek hem beldenin imarına önemli katkıda bulunmuş, hem de bu mana erinin türbesinin günümüze kadar intikalini sağlamıştır.

Her ne kadar Sultan III. Murat buraya cami ve zaviyeyi inşa eylediyse de türbe civarında daha önceden bir yapılaşmanın olduğunu belgeler bize göstermektedir.

Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Hayatı

Şüphesiz enbiyanın varisleri olarak tanımlanan âlim ve irfan ehli zatların hayatları, dünya ve ahirete ait görüşleri, yaşayışları, ruh iklimine olan katkıları, tarih boyunca çoğu insanın hayatına olumlu yönde katkılar sunmuştur. Anadolu coğrafyasına ilk gelenlerden olan bu şahsiyetlerden birisi de Kars'ta medfun Ebu'l-Hasan Harakânî'dir.

Ebu'l-Hasan Harakânî'nin yaşadığı dönemde

¹ Nakşibendî Tarikatında Hazret-i Peygamberden sonra Hz. Ebubekir ile başlayan pirlar silsilesine verilen ad.

(H. 352-425 / M.963-1034) İran, Afganistan, Türkmenistan coğrafyasında ve onun doğduğu ve yaşadığı Bistam'a bağlı Harakan² ve civarında tasavvufun önde gelen büyükleri veya öğrencileri yaşamakta ve İslam kültür ve medeniyetinin mana ve irfan tohumları atılmaktaydı.

Horasan'da bu manevi iklimde yetişen Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Anadolu'ya gelmesiyle başlayıp, daha sonraları Mevlana Celaledin Rumî, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve diğer tasavvuf ehli insanların, Selçuklu ve Osmanlı topraklarında tekkelerini açmalarıyla, onların açtıkları tekkeleri bir sığınma yeri, bir kurtuluş kapısı gören halk arasında oluşan sıkı bağ, bir yandan Anadolu'da tasavvuf inancının gelişmesini, kurumsallaşmasını sağlarken, diğer yandan da Anadolu'da yeni tarikatların doğmasına imkân sağlamıştır (Sever, 2013: 24).

Asıl ismi Ali bin Ahmed bin Cafer olmakla birlikte, daha çok Ebu'l-Hasan Harakânî künyesi ile tanınmaktadır (Hucvirî 1974:193). Doğum tarihi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. "Ben Rabbimden iki yaş küçüğüm" ifadesine dayanarak yapılan ebced hesabından, doğum tarihinin (H. 355 /M. 966) olduğu düşünülmektedir (Soylu, 2012: 183). Horasan'ın Bistâm şehrine bağlı Harakân Köyü'nde, fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Harakânî, çocukluk yıllarını köyünde geçirmiş, ailesine katkı sağlamak amacıyla çobanlık ve çiftçilik yapmıştır (Kantarci, 2001: 11).

Her ne kadar kaynaklar onun ümmî olduğunu belirtse de devrinin değişik âlim ve şeyhlerini tanıdığı ve onlardan istifade ettiği görülmektedir (Özköse, 2012: 122). Nitekim Sultânü'l-ârifin Bâyezid-i Bistamî hazretlerinden istifade ederek kemâl bulmuştur. Bâyezid-i Bistamî'nin tasavvuf tarzını benimseyen Harakânî'nin, Hakk'a ermek için zor riyâzetlere, çetin mücâhede ve çilelere katlandığı bilinmektedir. Bazı kaynaklar Ebu'l-Abbas el-Kassâb'ın müridi olduğunu, Kassâb'ın onun hakkında, "Benden

² Harakan bu gün İran'ın başkenti Tahran'ın kuzeyindeki bölgede yer alan Simnân Vilâyeti'nin Şahrûd ilçesine bağlı bir kasabadır.

sonra ziyaretçilerim ona yönelecekler” dediğini kaydeder (Hucvirî 1974: 102). Harakânî’yi şeyhi Kassâb ile mukayese eden Herevî onun mertebesini şeyhinin mertebesinden daha yüksek bulur (Uludağ, 2008: 93).

Eserinde Harakânî’ye geniş yer ayıran Feridüddin-i Attâr, Abdülkerîm el-Kuşeyrî’nin, “Harakân’a gittiğimde Ebü’l-Hasan’ın heybeti ve haşmeti bana o kadar tesir etti ki dilim tutuldu” dediğini nakleder (Uludağ, 2008: 93). Kazvîni (H. 682/ M. 1283) kabrinin Bistam yakınlarında Harakan’da olduğunu belirtir (Kazvîni 2009: 363).Yine Bistam’ı ziyaret eden İbn-i Batuta şehre gelince Bâyezid-i Bistâmî Zaviyesi’nde kaldığını, Ebu’l-Hasan Harakânî’nin kabrinin de bu şehirde olduğunu bildirir (Çiftçi 2004: 58-73). Harakânî: “Kabrimi derin kazın, yatacağım yer hocam Bâyezid’in mezarından aşağıda bulunsun” diye vasiyet ettiği günün akşamıH. 425/ M. 1034 yılında Harakan’da vefat ettiği pek çok kaynakta geçmekle birlikte bir başka kuvvetli görüş daha vardır ki, Kars’ın fethine katılıp kale önünde şehit düştüğüdür (Ustaosmanoğlu, 2003: 579).

III. Murat Döneminde Osmanlı İnan İlişkileri

Osmanlı Devleti ile İnan arasındaki ilişkiler bir göz atıldığında daima inişli çıkışlı bir seyrin olduğu müşahede etmekteyiz. 1501 yılında kurulan Safevi Devleti Azerbaycan, Gürcistan, Bağdat, Musul ve Doğu Anadolu bölgelerinde hâkimiyet tesis etmeye yönelmiştir (Kılıç, 2008). Safeviler, işgal ettiği bölgelerde hem büyük bir Safevi Devleti, kurmak hem de Şia akidesini hâkim kılmayı hedefliyordu. Osmanlı-Safevi mücadelesinde ilk meydan savaşı Yavuz Sultan Selim döneminde vuku bulmuş, Osmanlı ordusu Çaldıranda İnan ordusunu hezimete uğratmıştı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise İnan üzerine üç sefer yapılmakla birlikte karşılıklı bir meydan savaşı olmamasına rağmen, Osmanlı Devleti’nin Şattü’l-Arap ve Basra üzerindeki gücü artmış, hatta, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint Denizi Osmanlıların nüfuzu altına girmiştir (Kılıç, 2008). Kanuni dö-

minde, Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında 1555 tarihinde Amasya Antlaşması imzalanmış ve uzun süre çekişme yerini sulh dönemine bırakmıştır.

II. Selim’in 15 Aralık 1574 tarihinde vefatı üzerine, Osmanlı tahtına 22 Aralık 1574 yılında III. Murat oturmuştur. İnan’da ise Şah Tahmasb ölmüş yerine Şah II. İsmail geçmiştir. Şah II. İsmail bir yıl üç ay süren iktidarı süresince barışı bozmak için her türlü çabayı sarfetmiştir. Şah İsmail’in yerine tahta geçen Muhammed Hudabende Şah döneminde de Osmanlı hudutları ihlal edilerek tahrikler devam etmiştir.

Bunun üzerine Lala Mustafa Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Şirvan ülkesine doğru ilerleyerek 1578-1590 yılları arası devam edecek olan Osmanlı-Safevi savaşları başlamıştır. Neticede 1590 yılında İstanbul Antlaşması yapılarak uzun süren bu savaş sona erdirilmiştir.

Şüphesiz burada üzerinde durulacak en önemli hususlardan birisi Safevi Devleti’nin Anadolu’da şîayı ve öğretilerini yayma çabalarıdır. Zira kuruluşundan itibaren Safevi Devleti Osmanlı topraklarına dâilerini ve ulemasını göndererek bölgede yaşayan ahaliyi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Ayrıca gerek 1555 tarihinde imzalanan Amasya ve gerek 1590 yılında imzalanan İstanbul Antlaşmalarında Sünni inanışa, Hulefa-i Raşidin ve Hz. Ayşe’yi tahkir edici davranışlarda bulunulmaması hüküm altına alınmıştır. Bu durum Safevi Devletinin Sünni Osmanlı Devletine bakış açısını ortaya koymasına bakımından oldukça önemlidir.

Harakânî’nin Türbesi

Kars Kalesi ilk kez M.Ö. 8. yüzyılda Urartular tarafından inşa ettirilmiş, daha sonra da Saltukoğulları tarafından elden geçirilmiştir. 1579 yılında ise III. Murat’ın emri ile Lala Mustafa Paşa tarafından son şekli verilen kale ve çevresi, özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki imar faaliyetleri ile oldukça şenlikli bir hale gelmiştir (Arslan, 2012: 96). Harakânî’nin de muhtemelen şehit düştüğü yer olması ve makamının da bura-

da bulunması dolayısıyla bu mekângünümüzde de binlerce ziyaretçiye uğurlanmaktadır.

Harakânî'nin bir rivayete göre Kars'ın fethine katılıp burada şehit düştüğü belirtilmişti. Eyüp Sertaç Ayaz'ın ifadelerine bakılacak olursa:

“Harakânî'nin Kars merkezinde Kaleiçi Mahallesi'ndeki türbesi, Ortaçağ'ın sonlarına kadar Kars ve Doğu Anadolu'da geçen siyasi mücadele ve savaşlar sebebiyle zamanla unutulmuştur. Ancak 1579 yılında Osmanlı Padişahı III. Murat doğu sınırlarındaki siyasi istikrarsızlığa son vermek amacıyla Lala Mustafa Paşa komutasında gönderdiği 100 bin kişilik Osmanlı ordusu Kars'ı eyalet merkezi yapmak için başlatılan imar çalışmalarında bu Anadolu evliyasına ait kabri bulur” (Ayaz, 2012: 422).

Harakânî hazretlerinin merkadının bulunması dönemin önemli tarihçilerinden Gelibolu'lu Mustafa Âlî'nin *Kühü'l-Ahbâr* ve *Nusretname* adlı eserlerinde aynen şöyle anlatılmaktadır:

“.Ve kal'a-i mezbûr itmâma karîb olduğu halde bir sırrı acîb zâhir oldu ki, bölük halkından bir ehl-i sülûke rüyasında ve serâyir âlemi temâşâsında bir Pîr-i Nurânî gelib, bana Ebu'l-Hasan el-Harakânî dirler merkadüm bu mahalledür. Ve alâmeti ayağum ucunda bir câh vardır diyü gösterüb ta'mîr olunmasına işâret kılmagıla merd-i hâbnâk-ı bî-dâr olduğu gibi serdâr cenâbına vâkı'asını i'lâm idüb kezâlik bu vâkı'a sırrına mahrem nice sâlik-i muhterem dahi gelüb mâvâk'ayı ifhâm itmeleri ol mahall ta'mîr olunub ve didükleri câh aynı ile bulunub bir latîf ziyâret-gâh peydâ oldu ki, derâhim ü dînâr yağmur gibi yağmağa başladı ve Bostan-ı Rahmet-i Rahmân gülistân-ı cihân gibi şâdâb olub tarâvet buldu...” (Mustafa Âlî, 2009: 501; 2014: 261).

Evliya Çelebi ise, Kars Kalesi'nin III. Murat devrinde Lala Mustafa Paşa tarafından tamir edildiğini anlatırken bir askerin paşaya aktardığı rüyasını nakleder. Buna göre asker paşaya, rüyasında gördüğü yaşlı bir zatın kendisinin

Ebu'l-Hasan el-Harakânî olduğunu ve makamının burada bulunduğunu söylediğini, kendisinden ayağını bastığı yeri kazmasını istediğini anlatmış, bunun üzerine 100 işçi yeri kazmaya başlamış ve üzerinde, “Menem şehîd ü saîd Harakânî” ibaresi yazılı dört köşe bir somaki mermer bulunmuştur. Gaziler mermeri tekbir ve tevhidle kaldırıncı kabir ortaya çıkmıştır. Yarı pazuşuna sarılı makrame ile sırtındaki hırkası bile henüz çürümediği gibi; vücudunun sağ tarafındaki yarası hâlâ kanamakta imiş. Gaziler yine tekbirle kabri kapamışlar. Kalenin içine ilk olarak Lala Mustafa Paşa tarafından Ebu'l-Hasan el-Harakânî adına bir tekke ile bir cami inşa ettirilmiştir (Evliya Çelebi, 2005:166-167).

Ebu'l-Hasan Hasan el-Harakânî Zaviyesi Civarında Sultan III. Murat Vakfı

Anadolu'nun İslamlaşmasında, önemli etkileri olan tasavvuf ehlinin, toplumun içinde bulunduğu durum ve şartlara göre hareket ettiği bilinmektedir (Öngören, 2012: 13). Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında da mutasavvıfların önemli roller üstlendikleri, fetihler sırasında orduda ön saflarda yer aldıkları, akabinde fethedilen yerlerin imarı ve halkının İslamlaşması için kurdukları vakıflar kanalıyla büyük çaba sarf ettikleri, nizam ve otoritenin tesis edildiği zamanlarda tekkelerinde yetiştirdikleri kâmil insanlar vesilesiyle Hz. Peygamber döneminin iman tazeliğini yeniden yaşatma gayesi içerisine girdikleri görülür.

Selçuklu ve Osmanlı dönemi sultan ve padişahlarının vakfiyelerine göz atıldığında büyük bir çoğunluğunun tekkelere tahsisat ayırdıkları veya tekkeleri inşa eyledikleri, tekkenin bütün giderlerini karşıladıkları, bakım ve onarımları üstlendikleri bilinmektedir. Sadece sultan ve padişahlar değil dönemin devlet adamları, anneleri ve kızları gibi hanım sultanlarının, vücûh-ı beldenin ve ahalinin de aynı şekilde tekkeler için vakıf kurdukları, bakım ve onarımlarını üstlendikleri, vakıflarından tahsisat ayırdıkları vakfiyelerde ve vakıf belgelerinde kayıtlı bulunmaktadır.

Osmanlı padişahları ve devlet adamlarının bir hususiyeti de gerek Selçuklu gerekse Ortadoğu coğrafyasında, Emevi, Abbasi, Eyyübi ve Mağribilerin kurdukları vakıf hayratları veya akarları yaşatmaları ve bu vakıflara kaynak aktarmalarıdır. Örneğin Kudüs'e ait defterler incelendiğinde Mescid-i Aksa ve diğer hayrat yapıların yaşatılması için çok sayıda vakıflar kurulduğu ve tahsisatlar ayrıldığı görülecektir. Bir diğer husus da fethettikleri yerlerde gayr-i müslimlere ait ibadethane olarak kullanılan kilise, havra, manastır, katedral gibi yerleri camiye veya mescide tahvil ettikleri, ibadethane olarak kullanılan bu mekanlara zarar vermedikleri gerçeğidir. Ayasofya Camii, Ebulvefa Camii, Beyoğlu'nda Molla Arap Camii, Lefkoşa Selimiye Camii göz önüne alındığında bu husus daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Osmanlı sultanları da kendilerinden önceki Selçuklu sultanları gibi bir çok vakıflar kurarak, hakimiyetleri altında bulunan şehirlerde ilmî, dinî, iktisadî ve sosyal hayatın gelişmesine ve kurumsallaşmasına önemli katkıda bulunmuşlardır. İşte bu vakıflardan birisi de, döneminden yüzyıllar önce kurulmuş bir zaviyenin ve orada medfun bulunan bir fazilet ve irfan ehli olan Ebu'l-Hasan el-Harakânî'ye ait zaviyenin yanına bir cami ve darulkurra yaptırarak tekke ve civarını Kars şehrinin merkezi haline getiren Osmanlı'nın on ikinci padişahı Sultan Murat Han-ı Salis (III. Murat) vakfidir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı'nda bulunan 458 no'lu Atik Şahsiyet defterinin³ 348. sayfa ve 6. sırasında kayıtlı 26 Zilka'de 999/15 Eylül 1591 tarihli ve Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin vefatından tam 557 yıl sonra düzenlenen vakfiyede, vâkıfın; "Allah Teâlâ'nın '*Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman edenler yapar*'⁴ ayeti-ne uyararak Kars Kalesi içinde bir cami, Allah'ın rahmetine kavuşan zamanının gavısı ve kutbu

3 Atik Şahsiyet defterlerinde genel olarak vakıf hayrat eserlere yapılan atamalar ve atama prosedürleri kayıtlı olmakla birlikte bazı istisnah vakfiyeler de kayıtlı bulunmaktadır.

4 Kuran-ı Kerim 9/18.

olan Şeyhu'l-Hakan Hazret-i Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin kabrine muttasıl olarak bir zaviye ile zaviyeye bitişik olarak çocuklara Kur'an öğretilmesi amacıyla bir Dâru't-ta'lim yaptırdığı belirtilmektedir. Yine vakfiyede zaviye, cami ve türbenin giderlerinin karşılanması amacıyla, doğusu Zaruşad⁵ Livası Kalesi ile Kuzeyi Kars Kalesi'ne ulaşan büyük cadde ile güneyi Kars nehri ile batısı Cebesî Kara Ali mülkü ile sınırlı, bütün hakları ve eklentileriyle birlikte Kars el-Cedid'in (Yeni Kars'ın) Zaruşad Livası'na bağlı Sehrabhalife⁶ köyünün bütün oşür ve diğer vergi gelirlerinin vakfa ait olması hüküm altına alınmıştır.

Vakfiyede;

1. İlimle âmil, faziletli, kâmil, hakkı batıldan apaçık ayıran şer'-i mübînin ve dinin ipine sınıksız sarılan bir kimsenin günlük üç dirhem ücret ile Cuma ve bayram günleri insanlara vaz u nasihat edecek hatip olması,
2. Günlük beş dirhem ücret ile namazın farzlarını ve sünnetlerini ve namaz ile ilgili bilgileri bilen ve camide insanlara cemaatle namaz kıldırarak âlim bir kimsenin imam olması,
3. Günlük her birisine üçer dirhem ücret verilerek güzel ahlaklı, temiz ve namaz vakitlerini bilen iki kişinin minareye çıkarak ve cuma günleri ise ikisi birlikte olmak üzere ezan okuyan iki kişinin müezzin olması,
4. Günlük her birisine ikişer dirhem verilmek üzere Kur'an-ı Kerim'i tecvit üzere okuyan, Cuma günleri bir araya gelerek her biri güzel sesle birer aşır okuyan dört kişinin devirhân olması,
5. Günde bir dirhem ücret ile Allah'a hamd u sena eden ve Peygamberimize salât ve selam getiren bir kişinin muarrif olması,⁷

5 Kars Arpaçay İlçesinin eski ismi.

6 Vakfiye'de Zaruşad Livasına (Arpaçay) bağlı olan köyün günümüzde neresi olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak vakfiyede belirtilen sınırlara göre Arpaçay'a yakın bir mesafede olduğu tahmini olarak değerlendirilebilir. Zira köyün kuzey sınırı Arpaçay Kalesi ile Kars Kalesi'ne ulaşan büyük cadde olarak ifade edilmektedir. Ayrıca köy ismi Sohrab veya Sehrabhalife şeklinde de okunabilir.

7 Cami ve tekkelerde hayır işleyen kimselerin adını sayıp dö-

6. Günlük her birisine ikişer buçuk dirhem verilmek üzere mescidin kapısını açıp kapatan, mescidin içinde bulunan kandil, mum, hasır, sergi gibi eşyalarını koruyan, kandilleri yakan ve söndüren, günlük nöbetleşerek çoğu vakitte orada bulunarak hayratların müştemilatını koruyup, kollayan iki kişinin kayyım olması,
7. Günlük üç dirhem ücret ile âlim bir kimsenin Cuma vâizi olması,
8. Günlük bir dirhem ücret ile her gün sabah namazından sonra Yasin-i Şerif okuyacak bir kimsenin yasinhân olması,
9. Günlük üç dirhem ücret ile mektepte çocuklara Kur'an öğretecek bir kimsenin muallim olması,
10. Günlük beş dirhem ücret ile zaviyeyi açıp kapatacak ve içindekileri muhafaza edecek takvalı ve zahit bir kimsenin zaviye şeyhi olması,
11. Günlük iki dirhem ücret ile Allah'ı tesbih edecek bir kişinin müsebbih olması,
12. Günlük beş dirhem ücret ile güvenilir ve görevini ihmal etmeyen bir kimsenin mütevellî olması,
13. Günlük dört dirhem ile bir kimsenin kâtip olması,
14. Günlük dört dirhem ücret ile bir kimsenin cabi⁸ olarak atanmaları ve ücretlerinin vakıf tarafından karşılanması,
- 15- Cami ve zaviyede yakılacak mumlar ve hasırlar için günlük bir dirhem verilmesi,
- 16-Cami, zaviye ve mektebin gerektiğinde bakım ve onarımına harcanmak üzere mütevellîye günlük bir dirhem tahsis edilmesini, anılan bir dirhem bakım ve onarıma yeterli gelmediği takdirde bakım ve onarıma öncelik verilmesi hüküm altına alınmıştır.

Vakıf kurucusu vakfiyesinde söz konusu vakfın,

ken kişi.

8 Vakfın gelirini toplayan tahsildâr demektir. Vakfın büyüklüğüne göre vakıflara bir veya birkaç tahsildar tayin olunur. Bunlar vakıfların gelir ve vâridatını toplarlar.

meşihat, nezaret ve tevliyet görevlerinin hayatta olduğu sürece Sıddık oğlu Hasan Halife'ye verilmesini, vefatından sonra soyu tükeninceye kadar batın tertibi üzere sâlih olan evladına, onlardan sonra yine batın tertibi üzere azatlı kölelerine ve onların evlatlarına, azatlı kölelerinin nesli kesildikten sonra Nakşibendî Tarikatı'ndan olan fakirlerin en sâlih olanına verilmesini, sonra Kars Hâkimi'nin uygun göreceği emin bir kimseye tevdi edilmesini şart kılmıştır.

Dönemin İstanbul kadısı Mustafa oğlu Mustafa tarafından onaylanan vakfın bedduası da şöyledir: *"Şimdi her kim, bunu duyduktan sonra onu değiştirirse, her halde vebali, sırf o değiştirenlerin boynunadır. Şüphe yok ki Allah, her şeyi işitir ve bilir".⁹*

Şahitler:

-Vezir Abdurrahman oğlu Ferhat

-Vezir Abdurrahman oğlu Sinan

-Vezir Mehmetoğlu Ahmed

-Vezir Hızır oğlu Abdülkerim

-Tevkî Abdülcelil oğlu Abdulmuhyi.

Vakfiyeye göre cami, tekke, türbe ve darul-kurrada toplam 19 kişi istihdam edilmektedir. Görevliler içerisinde en fazla ücret günlük beşer akçe verilmesi şart kılınan imam, zaviye şeyhi ve mütevellidir. En az ücret ise günlük birer akçe verilen yasinhân ve salavat okuyan muarriftir. Görevlilere günlük toplam 55 akçe ücret verilmektedir. Ayrıca cami ve zaviyenin ışıklandırma giderleri için günlük bir akçe sarf edilecek, bakım onarımlar için yine günlük bir akçe mütevellî tarafından hıfz edilecektir. Her ayrıntı düşünülerek hazırlanmış bu vakfiye, bize bir padişahın böyle önemli bir gönül erine verdiği yüksek değeri ve ebediyete kadar adının anılmasına gösterdiği ihtimamı en güzel şekilde anlatmaktadır. Her ne kadar vakfiyede öşrü ve diğer gelirleri vakfedilen Sehrabhalife Köyü haricinde herhangi bir ge-

9 Kuran-ı Kerim 2/118

lir getiren musakkafat¹⁰ veya müstegallattan¹¹ bahsedilmiyorsa da Ahkam defterindeki bir hükümde¹²; türbe ve zaviyenin önceden beri vakıf olduğu ve Sultan Murat Han-ı Salis Vakfına ait cami bitişiğinde Hasanpaşa Kapısı civarında bir dükkan ve on dokuz odalı bir kervansarayın icâre (kira) usulü ile işletildiği daha sonra bu dükkan ve kervansarayın harap olduğu, vakıf kurucusunun ise bilinmediği, harap olan dükkan ve kervansaray arsasının zemin kirası verilerek Sultan Murat Han Camii Vakfı adına tescil edildiği ve tekke civarında bir hamamın dahi bulunduğu tafsilatıyla anlatılmaktadır (Bkz. Belge 4).

Yine 1188 H. / 1775 M. tarihli diğer bir hüküm kaydında cami vakfının geliri olarak Sehabhalife Köyü'nün öşür ve diğer gelirleri, bir değirmen ve zaviye yanında bir hamam zikredilmekte olup (Bkz. Belge-5), vakfiyede yazılı olmayan hamam, değirmen ve dükkânların vakıfmütevellileri tarafından sonradan inşa edildiği, ya da camiye gelir olmak üzere üçüncü bir vakıf kurucusu tarafından vakfedildiği veya Sultan Murat devrinden öncede var olan; ancak zaman içerisinde zaviye ile birlikte harap olan hamamın ve dükkânların yeniden ihya edildiğini akla getirmektedir.

Yine dönemin tarihçilerinden Mustafa Âlî'nin *Nusretname*'de belirttiğine göre H. 548 / M. 1153-1154 tarihinde Kars Kalesi'nin Melik İzzettin adlı padişahın veziri Firuz tarafından tamir edildiği ve vezirin eşi Nisâ-i İsmet-i Karin binti Keramüddin'in tamire yardım ettiği belirtilmekte olup (Mustafa Âli, 2014: 262) bu durum tekke, türbe, hamam ve kervansara-

yın belirtilen tarihlerde inşa edilme ihtimalini de akla getirmektedir. Zira zaviye ve türbenin daha önce de vakıf olduğu, Enderun ağaları tarafından denetlendiği ve yönetildiği, Sultan III. Murat Vakfı'nın bu vakfın mülhakatından olduğu, belgelerde geçen ifadelerinden ve zaviye vakfına ait atik şahsiyet (VGMA, D. 458, s.357) kaydından anlaşılmaktadır:

“Ser-Hazîn-i Enderun Hâssa Ağa nezâretinde olan evkâfdan Kars-ı Erzurum Kalesi dâhilinde vâki' Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî Zâviyesi mülhakâtından Sultan Murat Hân-ı Salis tâbe serâh hazretlerinin binâ eylediği câmi-i şerîfi” (VGMA, D. 264, s. 170), *Ser-Hazîn-i Enderun-ı Hâssa Ağa nezâretinde olan evkâfdan Kars-ı Erzurum'da vâki' Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî Zâviyesi ve zâviye-i mezbûra mülhak merhûm Sultan Murat Hân-ı Salis Vakfı”* (VGMA, D. 264, s. 242).

Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde bulunan (VGMA, D. 262: 19-20) H. Evâsıt-ı Safer 1193 / 9 M. Mart 1779) tarihli ilmühaber kâimesinde, gerek zaviye gerekse mülhakatı olan Sultan Murat Hân-ı Sâlis, (III. Murat) Vakfı'na ait camii ve darulkurra vakıfları mürtezikalılarının (görevlilerinin) vakıflardan fazla ücret talebinde bulunarak vakıflara zarar verdikleri, görevli ücretlerine yıllık üçer kuruş zam yapılması, üçer kuruştan fazla talepte bulunanların men edilmesi, artan gelirin düzenlenecek bilirkişi raporuna göre harap olan caminin bakım ve onarımına sarf edilmesi gerektiği belirtilmekte olup, belgede geçen “vakfeyn-i mezkûreteyn” ibaresi her iki vakfın ayrı vakıflar olduğunu teyit etmektedir. Ancak Ebû'l-Hasan Harakânî Zaviyesi Vakfı ile Sultan Murat Hân-ı Sâlis Vakfı ayrı vakıflar olmakla birlikte mütevellilik görevleri aynı kişiler tarafından yerine getirilmiştir.

10 Musakkaf: Sakfı yani tavanı hâvî binaları müstemil olan müstegaldir. Ev ve mağaza gibi cemi'i (çoğulu) musakkafattır.

11 Müstegallât: Hayrî cihetlerin idâresi için iktiza eden galle ve vâridâtı getirmek üzere vakfedilmiş olan maldır. Çoğulu müstegallât'tır. Bağ, bahçe, han, hamam ve arâzi gibi gayr-i menkûle ve nemalandırılması meşrut paraya ve vakfî adet olan menkûllere ve gedik tâbir olunan lazım aletlere şâmil-dir. Bir yerde musakkafat ve müstegallât-ı mevkûfe denerek müstegallât, musakkafât mukabili zikr olundukta musakkaf olmayan müstegâl murad olunur.

12 BOA.DVNS, AHK. ER. Def. No: 8, sayfa: 19-20.

Ayrıca öşrü ve diğer gelirleri vakfedilen Sehabhalife Köyü'nün vergileri ile zaman zaman çekişmelerin yaşandığını, fuzuli müdahaleler yapıldığını ve bu durumların mahkemelere intikal ettiğini yine ahkâm defterlerinden öğrenmekteyiz (BOA. DVNS. AHKAM ER. d. 8).

Devletin zayıflaması ve merkezileşme uygulamalarından her vakfın etkilendiği gibi Ebû'l-Hasan el-Harakânî Zaviyesi ve Sultan Murat Han vakıfları da etkilenmiş, birçok vakıfta olduğu gibi bu vakıf da H. 1269/ M. 1852 tarihinde mazbut vakıflar arasına alınarak (BOA. EV. MH.627/56) Evkaf Nezareti'ne bağlı birimlerden Evkaf Hazinesince yönetilmeye başlanmış, toplam yıllık gelir olan 7.000 kuruştan zaviye şeyhine H. 1270 / M. 1853 tarihi itibarıyla aylık yüz kuruş ücret tahsis edilmiştir (BOA. EV. MH.426).

Genel olarak vakıfların mazbut vakıflar arasına alınarak Evkâf Hazinesi'ne veya Evkaf Nezareti'ne bağlı birimlerce yönetilmesi ve tahsisatların ise Maliye Hazinesi ya da Evkaf Hazinesince ödenmesi uygulaması, tekkeler ve diğer vakıflar için yapılan tahsisat ve görevli giderlerinin zamanında ödenmemesi, geç veya vakfın gelirinden eksik ödenmesi, zaman içerisinde büyük sıkıntılara sebep olmuş ve tekkeler görevlerini ifa edemez hale gelmişlerdir. Vakıf mütevellilerinin bu durumu devletin en üst yönetim organlarına ve ilgili birimlere bildirdikleri, ancak taleplerine cevap alamadıkları bilhassa tekkeler için oldukça sık rastlanılan durumlardandır (Bkz. Belge-6).

Diğer bir husus da, zaviyenin Nakşibendî Tekkesi olarak faaliyet gösterdiği ve Nakşibendî Şeyhlerinin zaviye şeyh olarak atandığı hususudur (Bkz. Belge-3).

Tablo 1. Arşivi Belgelerine Göre Zaviyenin Şeyhleri*

Molla Ali	7 Ramazan 1079 / 8 Şubat 1669
Şeyh Hasan	22 Rebî'u'l-âhir 1091 / 22 Mayıs 1680
Şeyh Mehmed(?) ¹³	-
Şeyh Ali Halife ¹⁴	-
Şeyh Ömer Efendi ¹⁵	1154 / 1741
Seyyid Ali Efendi bin es-Seyyid Mustafa	Rebî'u'l-âhir 1183 / Ağustos 1769
Es-Seyyid Mustafa Efendi bin es-Seyyid eş-Şeyh Ömer Efendi	Zilka'de 1183 / Mart 1770
Numan Halife	1193 / 1779
Seyyid Şeyh Mehmed Nakşibendi	1198 / 1784
Es-Seyyid Abdullah Halife bin es-Seyyid Mustafa	1202 / 1788
Es-Seyyid Mustafa Efendi bin Şeyh Ömer Efendi	1202 / 1788
Es-Seyyid İbrahim Halife	-
Şeyh Mehmed Said Efendi	1270/ 1853
Mehmed Şerif Halife bin Süleyman	1268 / 1861
Mehmed Tahir Halife	1280 / 1863

Adı zikredilen kişiler belirtilen tarihlerde Ebû'l-Hasan Harakânî Zaviyesi'nde şeyh olarak görev yapmış kişiler olup, Vakıf Arşivi'ndeki atik ve şahsiyet defterlerinde ve diğer arşiv kaynaklarında zaviyeye 1853 tarihinden itibaren şeyh atandığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu tarihten sonra tekkenin işlevini kaybettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca zaviyenin şeyhliği

ve her iki vakfın mütevelliliği ile ilgili anlaşmazlıkların zaman zaman mahkemeye intikal ettiği belgelerde görülmektedir.

* Tablo Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıf Genel Müdürlüğü Arşivi belgeleri kullanılarak hazırlanmıştır.

13 Vefat eden hangah şeyhi Mehmed'in yerine Şeyh Ali'nin atanması arz olunmuş olup (BOA.İE.EV. Dosya No.5, Gömlek No. 508), buradaki Şeyh Ali'nin VGMA Def. 458/167 de kayıtlı bulunan ve atanma tarihi belli olmayan Şeyh Ali Halife olduğu değerlendirilmektedir.

14 Meşihat ve Zaviyedarlık görevine atandığı tarih belli değildir, ancak kendisinden sonra Şeyh Ömer atanmıştır.

15 Şeyh Ali Efendi'nin vefatı üzerine şeyhliğe atanmıştır.

Sonuç

14. Yüzyılın başlarında bir uç beyliği olarak kurulan, gaza ve cihat politikasının bir sonucu olarak öncelikli hedefi olan Balkanlar'ı fetheden, önce bağımsız bir devlete, 16. yüzyılın başlarından itibaren de bir imparatorluğa dönüşmeye başlayan Osmanlılar, hemen aynı dönemde doğuda belirmeye başlayan ve etnik açıdan kendi kurucularıyla aynı ırksal kökene sahip bulunan bir siyasal/dinsel liderin sürüklediği güçle karşılaşmak durumunda kalmıştır. Bu karşılaşma, Dört Halife Devri'nin son dönemindeki Hz. Ali-Muaviye ve sonrasında Hz. Hasan-Muaviye, Hz. Hüseyin-Yezid mücadelesinin başlatmış olduğu sünni-şii rekabetini, teolojik boyuttan siyasal boyuta yönlendirmiştir (Ocak, 2002). Burada, neredeyse tarihi boyunca gerek siyasi gerekse dini konularda komşusu İran'la sorun yaşayan Osmanlı Devleti'nin, şia inancının ve bir takım selefi akımların Anadolu'ya olacak etkisini ortadan kaldırmak için tekkeler inşa ederek veya mevcut tekkelere başta padişahlar olmak üzere bütün devlet adamları hatta ahalinin vakıflar kurarak destek olduğunun, ehl-i sünnet akidesinin öğretilmesi için büyük mücadeleler verildiğinin, şianın tesirinin ortadan kaldırılması ve ehl-i sünnet akidesini muhafaza etmek için azami gayret gösterildiğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Osmanlı Devleti'nin, İran'ın sünni Anadolu insanını etkileme ve yanına alma çabasının başından beri farkında olduğu bu durumun farkında olması, bu cereyanın önüne geçmek için bir takım tedbirler almasını gerektiriyordu.

İşte böyle karışık siyasi ve dini ilişkilerin devam ettiği bir dönemde sünni İslam'ı benimseyen, geçmiş tecrübelerden de tekkelerin ahali üzerindeki tesirini bilen, gerek balkanlarda gerekse fethedilen diğer yerlerde tekkeler kuran, tekkelere maddi-manevi her türlü desteği veren Osmanlı İmparatorluğu padişahları ve devlet adamları gibi III. Murat'da tarihi kroniklere göre bir rüya üzerine tespit edilen Hasan el-Harakânî türbesini açığa çıkarmayı ve civarına bir

tekke inşa ederek tekkenin giderleri için bir vakıf tesis etmeyi uygun bulmuş olmalıdır.

Ayrıca III. Murat tarafından inşa ve ihya edilen tekkenin, itikat ve ibadet bakımından azimeti¹⁷ tercih eden, sünni inancının en önemli savunucularından olan Nakşibendi ekolü şeyhlerine bırakılması da ayrı bir önem taşımaktadır. Zira bu tekkenin aşağıdaki hususlarda çok büyük faydası olduğu değerlendirilebilir:

a-Ahalinin sevdiği, saydığı, şöhreti bilinen bir sünnin türbesinin açığa çıkarılmasının halk üzerindeki psikolojik etki.

b-İran Safevi Devleti'nin şii inancı akidelerinin yaygınlaşmasının önüne geçilmesi.

c-Sünni akide ve inancının halka güvenilir kişiler tarafından doğru bir şekilde anlatılmasında tekkelerin önemi.

Günümüz dünyasında dahi İran şia inancının yaygınlaşması ve etki alanının genişlemesi için her türlü gayreti gösterirken, Müslüman ülkeler arasında ehl-i sünnet akidesinin muhafaza etmeye devam eden Türkiye adeta tarihi sorumluluğunu ifa edercesine yine aynı akımlarla mücadele halindedir. Bu sebeple Anadolu'nun İslamlaşmasında öncü rol oynayan, âlim, tasavvuf ehlinin büyüklerinden, hoşgörü insanı, Allah dostu Ebû'l-Hasan Harakânî'nin duygu düşünce, maneviyat dünyası ve hayatının doğru bir şekilde günümüz insanına aktarılmasının toplumsal hayatımıza ve ruh dünyamıza çok şey katacağı muhakkaktır. Nakşibendi silsilesinde önemli bir yere sahip olan Ebu'l-Hasan Harakânî gibi âriflerin yaşayışlarının, kehlamlarının, öğütlerinin topluma aktarılması, çağımız insanına büyük bir hizmet olacaktır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin hüküm sürdüğü devirlerde bu tesir kendini açıkça göstermektedir.

¹⁷ İnsanların karşılaştığı güçlük ve zaruret hali gibi ârizî durumlara bağlı olmaksızın konmuş şer'î hükümler için kullanılan fıkıh terimi. (İslam Ans. Cilt: 4 s. 330)

Bu sebeple, sadece Anadolu değil, Balkanlar'ın İslamlaşmasında öncü rol üstlenen gazi alperenlerin, abdalân-ı Rum, bacıyân-ı Rum, dervişân, âhîyân ve irfan ehli insanların icra ettikleri faaliyetlerin ortaya çıkartılması, toplum hayatında tekkelerin fonksiyonlarının doğru bir şekilde tespit edilerek gelecek nesillere aktarılması tarihi bir sorumluluktur. Ayrıca toplumsal hayatımızın her aşamasında var olan vakıf kurumunun bu yönüyle de incelenmesi geçmişle bağ kurmak isteyen nesiller için oldukça

önemlidir. Zira üzerinde yaşadığımız Anadolu ve Rumeli'deki topraklardaki topluluklara ilham kaynağı olan Ebu'l-Hasan Harakânî, Sarı Saltuk, Mevlânâ Celaleddin Rûmî, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Şah-ı Nakşibend, Şeyh İshak bin Ubeydullah, Yahya Şirvanî, Niyazi-i Mısırî, Aziz Mahmud Hüdaî, Hacı Bayram Velive daha nice tasavvuf büyüklerinin ektiği irfan tohumları ve bıraktıkları eserler günümüzde dahi ruh dünyamızı aydınlatmaya devam etmektedirler.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları:

- VGMA, d.262, s. 19-20
VGMA, d.458, s.348, sıra:6
VGMA, D. 458, s.352-353
VGMA, D. 264, s. 170
BOA. DVNS. AHKAM
BOA. EV. MH. 426.
BOA.EV.MH.627/56
BOA.EV.MH.433/1
BOA.EV.MH.241/69
BOA.EV.MKT.316/56
BOA.İE.EV. Dosya No. 9, Gömlek No. 1084
BOA.İE.EV. Dosya No. 5, Gömlek No. 508

Diğer Kaynaklar:

- Arslan, Muhammet (2012). "Kars Kalesi Civarında Tarihi Yapılaşma ve Bazı Gözlemler», *Uluslararası Harakanî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*(2012, Kars, ss. 96-104), Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Ayaz, Eyüp Sertaç (2012). "Anadolu'ya Gelen İlk Evliya-Alperen Ebû'l Hasan Harakânî ve Türkerde Türbe Kültürü", *Uluslararası Harakanî Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (2012, Kars, ss. 418-428), Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Baktır, Mustafa (1991). "Azimet", *DİA*, s. 330.
- Berki, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerde Vakfiye Ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Ankara, 1966, VGM.
- Çiftçi, Hasan (2004). *Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî (Hayatı, Eserleri)*, Ankara, Harakanî Derneği Yay.
- Eliaçık, Muhittin (2012). "Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî Zâviyesi İle İlgili Arşiv Belgeleri" *Uluslararası Harakanî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kalkan Matbaacılık, s. 293-303.
- Evliya Çelebi (2005). *Seyahatname*(Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, C.2, İstanbul.

- Gelibolulu Mustafa Âlî (2009), *Künhü'l-Ahbâr*,-Tıpkı Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- Gelibolulu Mustafa Âlî (2014), *Nusretnâme*, Haz. Mustafa Eravcı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- Hucrivî, Ali bin Osman (1974). *Keşfu'l Mahcûb*. Arapça çev. Mahmud Ahmed Mâdî Ebu'l Azâim. thk. İbrahim Dessûkî. Kahire: Dârü't-Türâsi'l-Arabî.
- Kantarıcı, Şenol (2001). *Nûru'l-'ulûm Ebu'l Hasan Harakani*, Ankara: Özel Matbaası, 2. baskı.
- Kara, Seyfullah (2012). "Tekke-Medrese Ulaşmasını Sağlamaya Katkısı Bağlamında Ebu'l Hasan el-Harakânî ve Selçuklu Tasavvuf Düşüncesine Etkisi", *Uluslararası Harakanî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kalkan Matbaacılık, s. 293-303.
- Kazvîni, (2009). *Âsârü'l-bilâd ve Ahbâru'l-ibâd* Arapça çev. Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi.
- Kılıç, Remzi (2008). "Osmanlı Devleti'nin İran Politikası (16. 17. Yüzyıllar)", *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, C. I-II, Editör: Mustafa Bıyıklı, İstanbul, Gökkuşbu Yay., s. 75-116,
- Ocak, Ahmet Yaşar, (2002). "Osmanlı Kaynaklarında ve Modern Türk Tarihçiliğinde Osmanlı Safevi Münasebetleri (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *Belleten* C. LXVI, Ankara, TTK Basımevi.
- Öngören, Reşat (2012). *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Özköse, Kadir (2012). "Ebu'l Hasan-i Harakânî'nin Tasavvufî Düşüncesi" *Uluslararası Harakanî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kalkan Matbaacılık, s. 181-187.
- Parlatır, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Yargı Yayınevi.
- Sever, M. (2013). *Kaygusuz Abdal Divanı*, DİB. Yay. Acar Basım ve Cilt San.
- Soylu, Berna (2012). "Şeyh Ebu'l Hasan-i Harakani'nin "Ben Rabbim'den İki Yaş Küçüğüm" İfadesinin Anlamı", *Uluslararası Harakanî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kalkan Mat-

baacılık, s. 181-187.

Uludağ, Süleyman (2008), *Keşif ve Keramet*, İstanbul, 2008, Sûfî Kitap Yay.

Ustaosmanoğlu, Mahmut (2003). *Şeyh Mustafa İsmet Garibullah (K.S.) Risale-i Kudsiyye Şerhi ve İzahı*. İstanbul: Sıraç Kitabevi.

Yalsızuçanlar, Sadık (2012). "Bilgelik Yolunun En Seçkin Yıldızı: Ebu'l Hasan Harakani", *Uluslararası Harakani Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kalkan Matbaacılık.s. 405-410.

Yılmaz, Hasan Kamil(1994). *Altın Silsile*, İstanbul, Erkam Yay.

Ekler:

1-Resimler

Resim 1. Ebu'l-Hasan el-Harakânî Hazretleri Türbesi/Kars

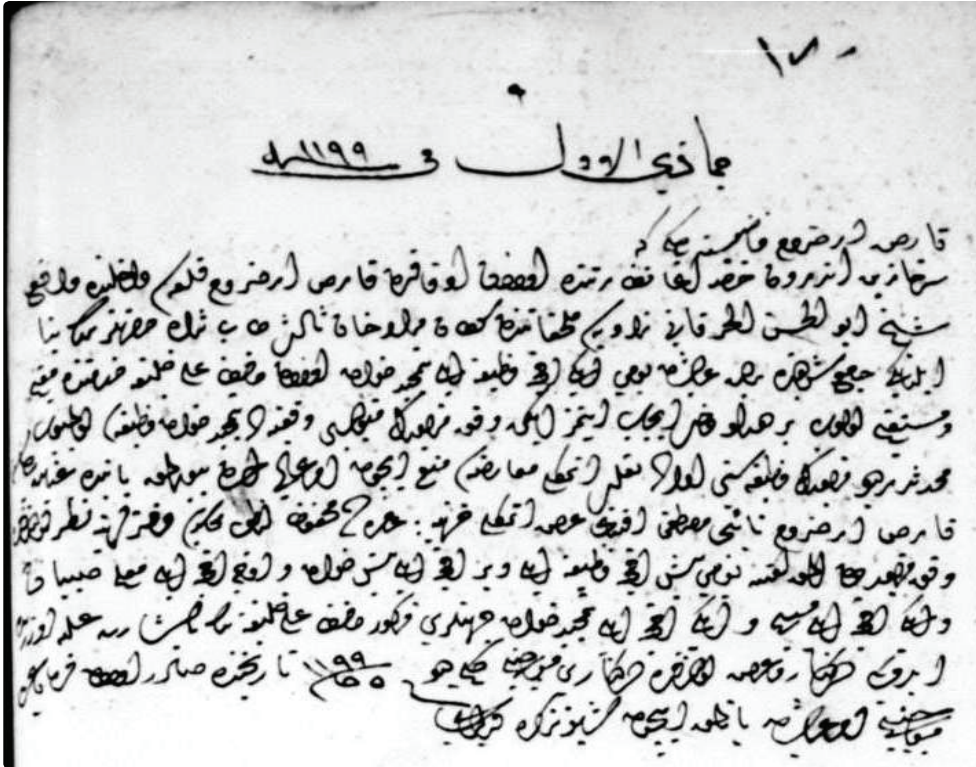
Resim 2. Ebu'l-Hasan el-Harakânî Hazretleri Türbesinin içinden görünümü.

Resim 3. Sultan III. Murat Camii/Kars

2. Arşiv Belgeleri

Belge 1: Ebu'l-Hasan el-Harakânî Zaviyesi ve Mülhakatı Sultan Murat Vakfı hakkında tezkire (BOA. DVNS. AHK. ER. Def No: 264, Sh; 170).

هتیه سلطانیه را در هتیه تلف کفرینک دقتیه

ماذریق هذه القصيدة الشريفة والوثيقة
الواقعة المعينة من أصل الوقت وشرايطه
وكبير منوابه مع كذا وكذا من
وفي قصيدته بروحه عالما بالحق
بن الامامة الاسلاف مرعيا كما يجزيه
في الحكمة والفضاء حظه الفخر عاليا في
بر محمد القاضي بساكران صوف
المؤيد في هتية

تقصی
بصیرا جیدمانا بظہر ما جیدما حرزہ
عروج الانام وکریا بر سر ارفاقہ
لعب کزوم علی عبق عنہما
شرعی لعلہما فی عیندی ما محبوبہ
شرعی لعلہما فی عیندی ما محبوبہ
بر معلوق القاضي بدرا التفتنة
السینة صغیرة الخیرة

۴۴۹

انا والكفر والفساد واصبر الزمانا ق عهد خلافة قارخ الببال وظل البرايا
ق عهد رافعة رافعة الحال لا يثبتني بجان احب انلا قاضل من مساعنة
بعضا من العلوم والقرائن والذوق قاف سوطان الاتمام عزابا ليل
والانعام المجل محمد الصاب تفتتت عرقا وارعد سبابا لرعذ فارعد
عرقا اهتزاز الشير يورقها حلوا من ذممه وافخر السبا بدووا نه حول
ذاسخدمه وما هو الاحصنة للكل والعا امام سلوطين الولوي في الفتن
حيات الارنا سالف الفضا لكهم ملاو الا حسان العلاء الا فاضل معازن هو العلم
من عبادته في حال الشاي عصفا الارامل هو المراد به شغل الولوي في حال
من عروضة طسا لولوا شمس قضايتهم فيض بواله جميع البرايا من صون الفناء
الا وهو كطغان بن سلطان السلطان مرزا خان ابن السلطان التعيد
ولما فان العهد السلطان سلم خان ابن السلطان المظفر المنصور والحافات
المفرق المشهور صاحب الحاشية المشهورة قافان الامصار والقائمة المذكورة
فيها نزلت سلفا السلطان سليمان خان اولادت سلة سولتة مسئلة في
تيا سلسلة الزمان وما برحت اوضاعا لغضام منزلة قروضا لفرات
ما احصى حتى اوقات الترفية المذكورة والاحاديث المسبقة السقوية وشكر الحواف
لدنيا الغنية الفخارة الكارة ولان اهل الكبريات والرياء لثبات حنة ليعرفت
بها كما ساكن عريها وخلقوا فيها شتى تسليلا وينقض ان الفارس زروق
وان ليروا شان الاما شى وان سمية سويق بقية بخره جاز الاوق وعمل الفضا
كبر الة عظم الدستور الكور مدر صرحي جهور اوقم سخدم اربابا لسيف اعلم جميع
لغضام ولفاضى جميع الاكارو والاعلى بقوة الاعاقر والاقبال من الكرام واول
صاحب لرائس الفرائص صاحب لوعين الا على من لعلها انعام بصلو الكرم
ملاو الفضا ولما كين سحاو الاوسوم والسيون اتى على مجده شتى في قسديت ما
الذين لثمن عهد الخيرات في رقع اعلام الشدة المتفق في علاه لتعدين تايم ساطر الامور
المسكين قاطع اضايق الكفرة والمطهرين اعرضت فيها بابات اسرارها ليقابل
ومارفا من الدولة استاسله والسعادة والكامية وضاها صبا على قوته وتدوره
وسرع باوقا المعارف صدره وابده في قسديت ونسرة اظفر على كل ما امره واستغنى
ما اختلف جريد الرباع وقربن الشمر با عراف لروم بان يفرق الدوران الا على احوال
مجهودا محون قضا الملك شقاي وقت القربة الا في ذكرها وزوجم حنن قافر وعرفت
بفخري كانه الشانسة ما هوهم الشيت شريا عريضا سلطان الاعظم الملائق
ولما كان الاخر مقبول بان حضرت السلطان الاعظم الشان واليه الا بال في الاخرة من
ان يحزن من السولطين المتبولين من ارباب الة قد وقت وحسن وتفقد شتى صا تين
عن ثباته الزبا وعلو سة صانف النور والعمسا ورجاه فضل العظم وشان طولة
الهم ورحمة وان يبين عليه شايبة عثران وحيلة بميوحة جانت وهذين جميع
عذرا وفضل عقاب وسرع حساب يوم بقران من سحر واهه وابيه وصاحبته
وقبه لكل صرح منهم يومئذ شان بقية جميع العزبة التي تسمى سيرا حليفتين
ق لرا و زودشا ومن احوالنا وسر محمد لا نزاع قاطعها ولا في دختها ولا في حيا
ولا في حياها واخذوا خادجا مرفوع القل صرح مع جميع مزارعها وقرابها وكافة
حقوقها ومراصبها المتصل حددها شرا بما جمل قلمه زاروا وشارا لميزين وبما لا يلائق
الاعظم الموصول الى قلمه قاضي وقتله بهر قافر المزور وعزبا جديت حتى عرق على
صحيح الحاج الذي عرقه سيدة السلطان المشارة اليه شايص المذكور وقته على
لما قلن الصلوة المكتوبات المأمورين بتوليته على حا قنرا على الصلوة والصلوة على
فيسا زواجات من المؤمنين والمؤمنات والمسكين واليتيمات حار الا صلوات لك
سلط المتؤمنين والى المظفر المشارة اليهم معلول لثبات القادرا ما يصير صاحبها
من امن بالله واليوم الاخر وعلى صلح الزاوية التي شهاها واستيدها السلطانت
المشارة اليه على تبة المرحوم المعزز الدارح المجدد جديت القبول القبول القبول
في زمانه والظبط لا قدم في اواننا الشرف المصفا حضرت الفاضل كقيا انا زود
مرقدته وشاواه وحصل على عرق لثمان مناهم وماواه وعلى صلح بيت القبول
الذي شهاه وعزم السلطان المشارة اليه جينسا لرا ورا المرحوم سقيم لصيان بنحون
جها اذ كانت والقران وسر حضرت الرافعة السلطان لشارة اليه قها شرا قن جديت
ما سطره ان يصرف جميع خلوات العزبة المرفوعة المقررة من عاهاها الترفية وسما
العزبة حيا هو الغنا على الامصار والهوا والى المسافر والى مسجده المرافقة
السلطان لشارة اليه ومن جديت ان يعين قاطع المذبح خطب على من يعتقد
قاضل كامل صلتك ضرورة الفرقا لثمن ستمت لثمن الدين يجب لنا سبابا لجميع

قدمه
شبهه
قريب

ارصد
ارصد

ارصد
ارصد

ارصد
ارصد

ارصد
ارصد

ارصد
ارصد

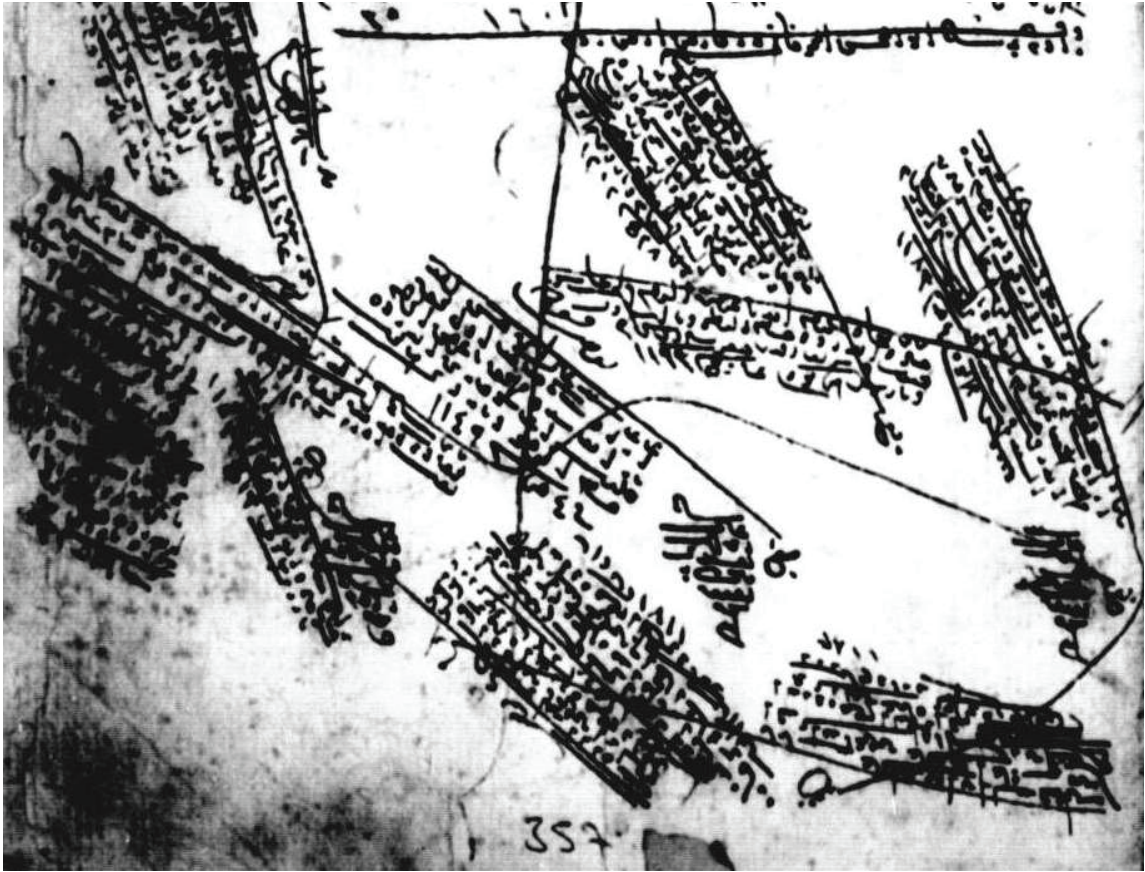
349

348

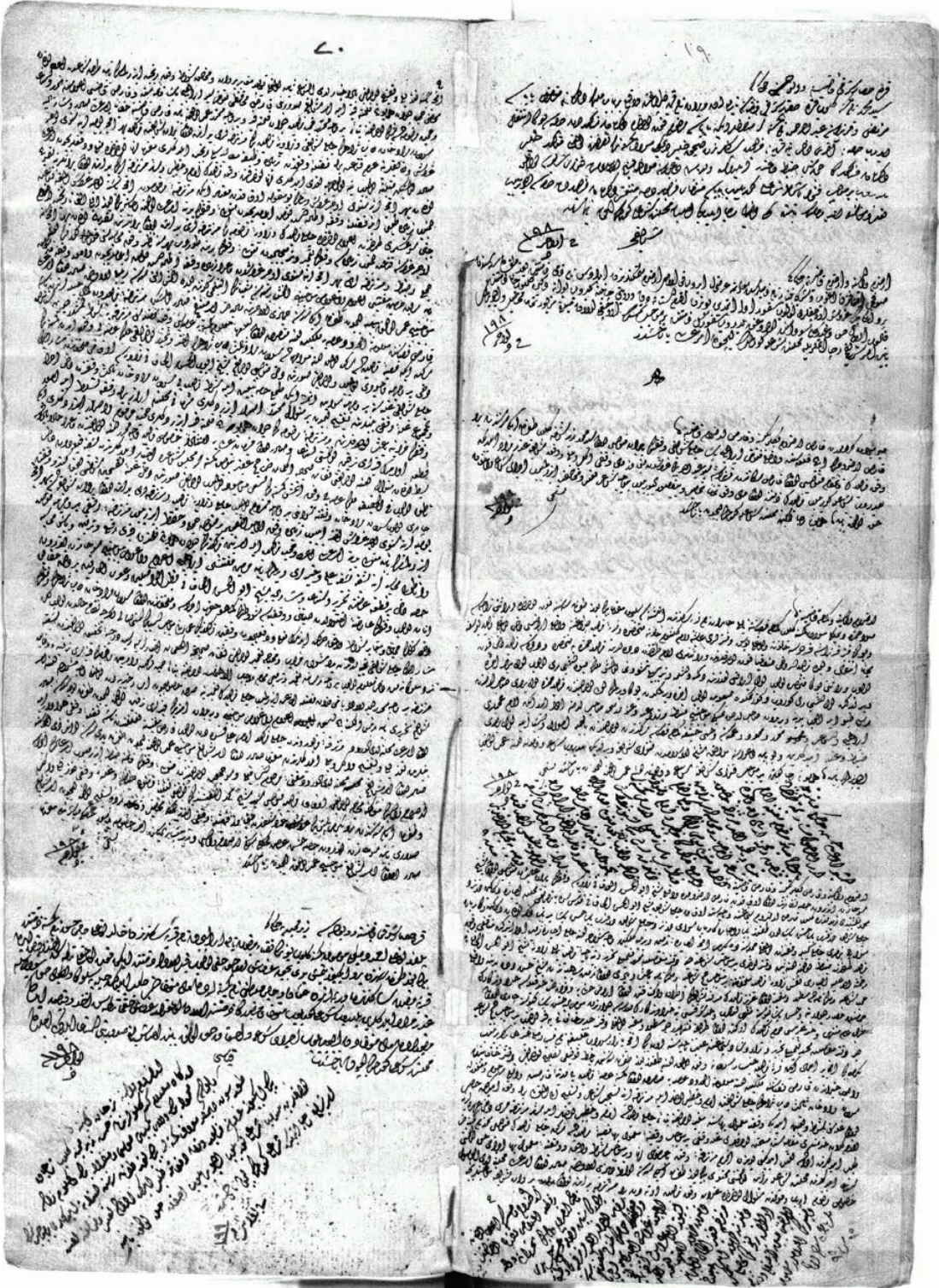

Belge 3: Hasan el-Harakanî Hazretleri Zaviyesine ait atik şahsiyet kaydı, (VGMA Def No: 458, Sh: 357, Sr: 160).

Belge 4: Ebu'l-Hasan el-Harakânî Zaviyesi ve Sultan Murat Vakıflarına ait hüküm kaydı, (BOA.DVNS, AHK. ER. Def. No: 8, sayfa: 19-20).

TC. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

A. {DVNS.AHK.ER.d.00008

Kars'da bulunan Ebu'l-Hasan Harakânî ve Sultan Murat Hân-ı Salis vakıfları hakkındaki hüküm'ün transkribesidir. (BOA. DVNS. AHK. ER. d.8 sh. 19-20)

Erzurum Vâlisine ve Kars Beylerbeyisine ve Kars Kadısına Hüküm ki;

Ser-hazîn-i Enderûn-ı Hâssa nezâretinde olan evkâfdan Kars Erzurumda vâki' Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî Zâviyesi Vakfı'nın bâ-berât-ı âlişan mütevellisi olan Şeyh Mehmed Nakşibendî zîde kadruhu gelib Kars Erzurum Sancağında ve Nahiyesinde Evkâf-ı Câmî'-i şerîf-i Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî kuddise sırruğu türbe-i münîfi mahallinde icâre-i dekâkîn Der-nezdi câmî'-i şerîf Der-kurbu bâb-ı Hasan Paşa on dokuz bâb icâre kerbansaray Der-nezdi câmî'-i şerîf Der-kurbu bâb-ı Hasan Paşa bir bâb zikir olunan dekâkîn ve kerbansaray yerleri câmî'-i kebîr vakfından olmağla cümlesine de yirmi akçe icâre-i zemîn verile gelmeğın vech-i meşrûh üzere câmî' icâre-i zemîn edâ etdikde menâfi' vakf-ı mezbûr tarafından zabt olunmak üzere sebt-i defter olundu ber-mûceb-i şer'iyeye deyu defter-i mufassala muharrir kalemiyle tahrîr ve yine nâhiye-i mezbûra tâbi' Zâviye-i Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî rahmetu'l-lâhi aleyhi'l-Bârî nefsi zâviye-i mezbûre mülhakâtına ber-mûceb-i hücec-i şer'iyeye ve mülknâme bâ'is ü bâdî olan terkîn Sipahî'den Şeyh Hasan Dede yedinde vâki' hüccet-i şer'iyeye ve mülknâmede mastûr ve mukayyed olan azîz-i mezkûrun merkad-ı şerîfinin etrâf ve eknâfında olan arazi-i hâliye ve harâbe dahi hadd-i kiblesi Hüdâvendigâr'ın hamamından hisar divarına ve Hasan Paşa kapısına müntehî olub ve hadd-i şarkîsi yine Hüdâvendigâr'ın medresesi divarından mûmâ ileyh Hasan Paşa kapısına cârî olan tarîk-i âmme mün-tehi ve haddi garbîsi hamam-ı mezkûrun önünde olan tarîke müntehidir deyu mastûr ve mukayyed olmağla defter-i cedîd-i hakaniye kayıd olunub ber-mûcebi hücec-i şer'iyeye deyu defter-i mufassalda muharrir kalemiyle tahrîr ve Zaruşad Sancağına Ulya Nahiyesine on bin akçe Pazar-ı Sehrabhalife nâm karye ve me'a gayrihi

mezkûr kılınıb yirmi bin akçeye icmâl iken karye-i mezbûre Hansar Sultan'a vakıf olmak üzere dokuz yüz doksan senesinde bâ-hatt-ı tevkî'i tashîh olunduğu defter-i hakânîde ve ashâb-ı hayrâtdan Kars kazâsına mülkiyet üzere ma'lûmetü'l-hudûd arsaya mutasarrıf olan kimesne arsa-i mezbûreyi Medine-i Karsda vâki' merhûm ve mağfûrun leh Sultan Murat Hân-ı Sâlis tâbe serâhânın câmî'-i şerîfinde imâm ve hatîb olanlar ile mürtezikalara tescîl-i şer'î ve teslîm-i ile'l-müteveli birle vakıf eyledikde hâsıl olan gallesini şart ve ta'yîn eylediği vakfiyye-i ma'mûlün bihâsında mukayyed olduğuna binâen câmî'-i mezbûrda imâm ve hatîb olanlar ile sâir mürtezikalara dahi uhdelerine lâzım gelen hizmetleri mukâbelesinde müstehak oldukları galle-i vakfı ber-mûceb-i vakfiyye-i ma'mûlün bihâ kasaba-i mezbûrda sâkin câmî'-i mezbûrun mütevellisi Mehmed nâm kimesne dahi taleb eylediklerinde edâsı ta'yîn eylediğini bundan akdem mürtezika-i vakf bâ-arzuhâl inhâ ve ber-mûceb-i şart-ı vâkif ve vakfiyye-i ma'mûlün bihâ ecrâ-yı olunmasını istid'â eylediğinde mahallinde şer' ile rü'yet olunmasını muhtevî bin yüz doksan iki senesi evâhiri Cemâziye'l-evvelinde sâdır olan emr-i âli mahalline lede'l-vusûl husûs-ı merkûm erbâb-ı vukûfdan suâl olundukda gallât-ı vakf-i mezbûr öteden berü mürtezika yedlerinde olan beravât-ı şerife mûciblerince akçe başına tevzî' ve taksîm olduğu bi'l-ihbâr lede's-şer' sâbit olmağla fi-mâ ba'd mugâyir-i beravât ve muhâlif-i şurût-ı vakfiyye rencîde ettirmemek bâbında taraf-ı şer'den itâ olunan mûmzâ hüccet, divân-ı hümâyûnum kalemine kayd ile emr-i şerîfim sudûrunu Kars Muhâfız müteveffâ Seyyid İbrahim Paşa kâimesine ve Kars Kadısı i'lâmına tahrîr ve istid'â ve hüccet-i merkûmede şek olmadığına binâen ber-vech-i muharrer hüccet-i mezbûre divân kalemine kayıd ve ber-vech-i muharrer amel olunmak bâbında Kars Kadısına hitâben emr-i âli sâdır ve müşârun ileyh Sultan Murat Han tâbe serâhanın câmî'-i şerîfi ve zâviye-i mezbûrenin mürtezikalara yedlerinde olan berât-ı şerîfde mezkûr beher akçe yevmiyelerine senevî üçer kuruş vezâiflerine adem-i kanâ'at

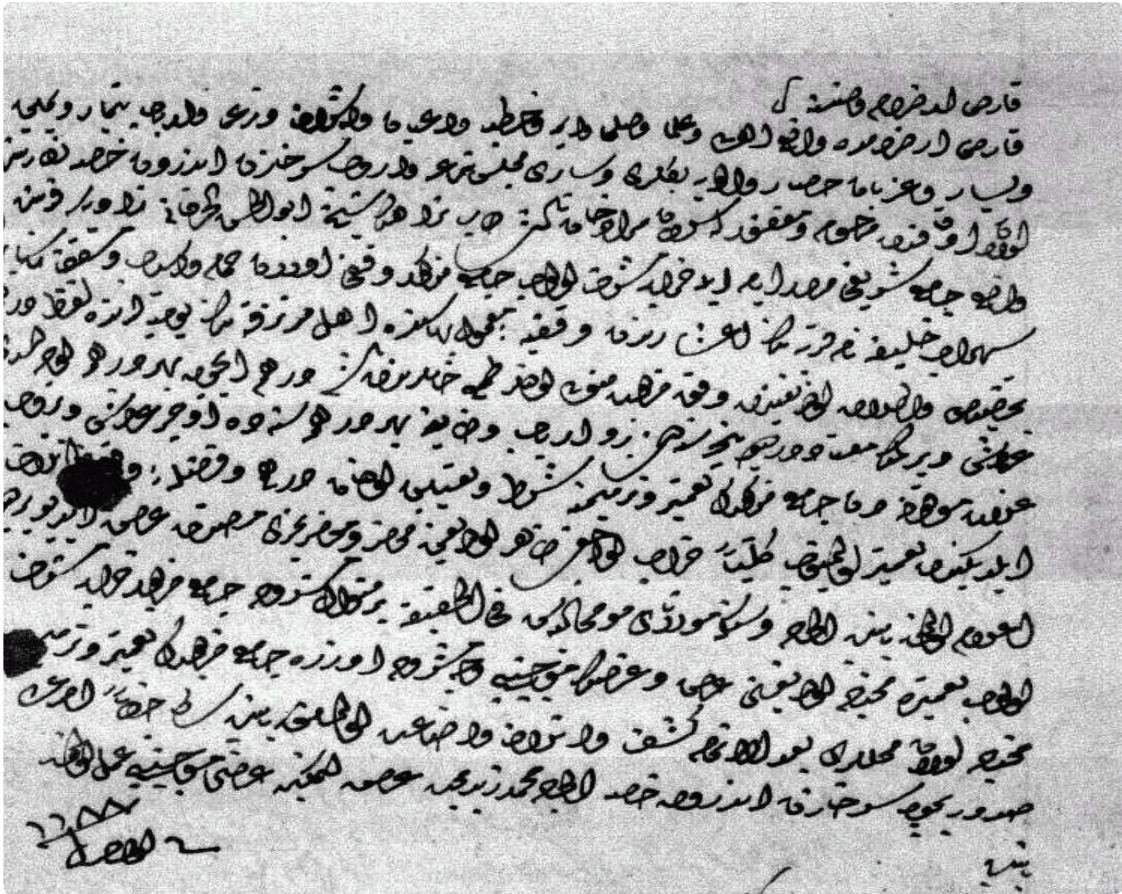
birle fazla-i vakıfıdan ziyâde vazîfe mutâlebesiyle rencîde eyledikleri mukaddemâ inhâ olundukda men' ü def'leri için emr-i âli sâdır olmuş iken mütenebbih olmayub yine ol-vecihle te'addî eyledikleri inhâ olundukda vakf-ı mezbûrun imâm ve hatîb vesâir mürtezikalınının yedlerinde olan berâtlarına tasrîh olunan beher akçe ile senevi üçer kuruş verilmek bu ma'kûle evkâfda mu'tâd iken mürtezika-i merkûmun akçe başına üçer kuruş almağa kanâ'at etmeyüb ziyâde talebi ile fazla-i vakfa itâle-i dest-i ta'arruz eylememeleri için mütevellî-i vakfın yedine emr-i âlî olmak ricâsına bin yüz elli altı tarihinde Erzurum câni-bi Seraskeri tarafından i'lâm olundukda câmi'-i mezbûrun zâviye-i merkûmenin mürtezikalı yedlerinde olan beravâtlarında tasrîh olunan beher akçesine üçer kuruşa kanâ'at etmeyüb ziyâdesi vakfın ta'mîr ve termîmi için mütevellî-i vakfın yedinde durub beher sene nâzır-ı vakf muhâsebesini görmek üzere cem' ve zabt ve mürtezikalı beher akçe ile senevî üçer kuruşdan mâ-adâ ziyâde-i vakfa atâle dest-i ta'arruz eylememeleri için ve umûr-ı vakıfıdan on para sâbık Haremeyn Müfettişi i'lâm ve i'lâmı mûcibince altmış bir senesi Şa'ban'ının altıncı gününe ba'dehu altmış altı senesi Rebî'u'l-evvelinde sâdır olan emr-i âli mûcebince amel olunmak için doksan iki senesi Cemâziye'l-âhirinde mâliye-den emr-i münîfim sâdır olmuş iken mürtezika-i mezbûrun kemâl-ı hilelerinden nâşî Kars Kazasında ma'lûmetü'l-hudûd arsaya mülkiyet üzere mutasarrıf olan ismuhâ nâ-ma'lûm kimesneye arsasını vakf fazlasını mürtezika-yâ şart etmişdir deyu ben İstanbulda sâkin iken kasaba-i mezbûrede sâkin olmak üzere muvâcehedede sultan Murat-ı sâlis tâbe serâh'ın ahz ve tahzîr olduğu mülk arsayı vakfeden kimsenin dahi bir vecihle me'cûru olmayub ve olduğu surette dahi mütevellîsi olduğum şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî Zâviyesi evkâf-ı mülhakadan müşârun ileyhin câmi'-i şerîfi gallesine bir vecihle sirâyet etmez iken tama'-ı hâmma teba'iyet ile şart-ı mezbûreyi Sultan Murat Hân-ı Sâlis Vakfından dahi icrâ ve mecmu'-ı galle-i vakfı beyenlerine taksîm için ber-minvâl-ı muharrer isdâr etdirdikleri fermâ-

nı mahalline ibrâz birle vakfa tasallut ile umûr-ı vakfın harâbına bâ'is olduklarına ve mürtezika-i merkûmenin divân-ı hümâyunum kalemine kayd etdirdikleri hüccet-i merkûm ve isdâr etdirdikleri iki kıt'a evâmirin kayıtları terkîn olunmasını istid'â ve sâdır olan fermân-ı âliye imtisâlen husus-ı mezbûr vech-i muharrer üzere olduğundan mâ-adâ hâlen bâlâda bast olunan minvâl üzere olduğunu sikât-ı sahîhatü'l-kelimâtdan cem-i gafîr bî-garaz kimesneler meclis-i şer'de ihbâr eylediklerinden başka kuyûdât dahi nâtk olub fi'l-hakîka mülk arsayı vakfetmiş kimesnenin ismi mevcûd olmayub olduğu surette dahi galle taksîminde şartı üzere kendi vakfına câri olub Sultan Murat Han Vakfı şurûtunu bir vecihle memzûc olmayub câmi' ve zâviye-i mezbûr ve mürtezikalı yedlerinde olan beravât-ı şerîfede beher akçe yevmiyelerine senevî üçer kuruş ahz eyleyüb ziyâde-i vakf li-ecli't-ta'mîr yed-i mütevellîde cem' ve hıfz etdirilüb mürtezika-i vakf bir vecihle ta'arruz etdirilmemek bâbında mütevellî yedine emr-i âli i'ta ve hüccet-i mezkûre ile emreyn-i mezkûreynin divân-ı hümâyunum kaleminden kaydı ref' ve terkîn ve Baş Muhassebe ve Andolu Muhasebelerine başka başka ilmühaberleri verilmek bâbında Haremeyn Müfettişi İbrahim i'lâm ve i'lâmları mûcibince ser-Hazîn-i Enderûn-ı Hâssa dahi bir kıt'a arzına tahrîr ve istid'â ve müşârun ileyh Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî kutbu'l-vâsilin ve gavsu'l-ârifin ber-vıfk-ı hakâyık-ı inân olub vakfın ârıza-i ihtilâlden siyâneti ve vakfiyesi şurûtunun kemâ hüve hakkuhâ icrâsı ve mülhakâtından olan Sultan Murat Hân tâbe serâhâ vakfının dahi kezâlik himâyeti ve muğâyiri şurût-ı vâkıf hareket edenlerin men' ve def'i için vakfiy-ni mezkûreynin imaretini mûcib esbâbın istihsâli eğerçi nizâm-ı hâlden olub lâkin müşârun ileyhin câmi'-i şerîfi tevdîdinden müşrif-i harâb ve muhtâc-ı ta'mîr olduğu sikât-ı sahîhatü'l-kelimât ihbâr ile resîde derece-i tahkîk olduğundan başka nezd-i mülûkânemde dahi ma'lûm olub ber-vechi resânet ta'mîr ve termîmi muhtâc-ı vâcibu'l-ih-timâmdan olduğuna binâen hüccet-i şer'iyye ve emreyn-i mezkûreynin kayıtları terkîne ve

vezâyif-i mürtezika ber-vechi muharrer ba'de'l-edâ bâkî kalan fazlaya ta'arruz ettirilmeyüb câmi'-i mezbûrun ta'mîrine sarfî husûsu için âsâr-ı hayriyeden olmağla vech-i meşrûh üzere emr-i şerîfim tahrîri bâbında Reîsü'l-Küttâbım esbak i'lâm ve i'lâmı mûcibince verilen emreynin kayıdları terkîn olunmak için doksan üç senesi sâdır olan emr-i âli mahalline lede'l-vürûd mürtezika-i mezbûrundan câmi'-i mezkûr imâmı Ali feseden olub Kars Müftüsüne te'annüfünden nâşî fazla-i vakfî hevâdarlarıyla beynlerinde tevzî ve taksîm ve ekl ü bel'eylediklerinden mukaddemen sâdır olan emr-i şerîfim mûcibince amel olunmak için doksan yedi senesi evâil-i Zilhicce'sinde sâdır olan emr-i şerîfim mahalline lede'l-vürûd müfti-i

merkûm .....ser-cem'iyet olmadığından mütevellî-i vakfın kâimine zabt ettirmeyüb emr-i âlinin icrâsı Erzurum Vâlisinin mü'ekkide muhtâc olduğu evkâf-ı mezbûre mütevellisi Seyyid Şeyh Mehmed en-Nakşibendî'nin tevliyeti üzere fuzûlî zabt ve galle-i vakfî tevzî' ve dahi doksan iki senesinden berü yirmi beş bin kuruşdan mütecâviz fazla-i vakfî ahz etmekle tahsîl ve kâime red ve teslîm olunmak için emr-i şerîfim sudûru bâbında ser-Hazîn-i Enderûn-ı Hâssa Hasan arz itmekle sen ki Erzurum Vâlisi Vezîr-i müşârun ileyhsin âher husûsa me'mûr muhasıl mübâşeretiyile mukaddemâ sâdır olan emr-i şerîfim mûcibince amel olunmak için yazılmıştır. Fî 5 evâil-i Zilhicce sene 1098.

Belge 5: Ebu'l-Hasan el-Harakânî Zaviyesi ve Sultan Murat Vakıflarına ait hüküm kaydı. (BOA. DVNS, AHK. ER. Def. No: 5, Sayfa: 291)

Anadolu Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Konya Yapılarında Malzeme Kullanımı Ve Yapım Teknikleri

Azize Aktaş Yasa*

Öz

Anadolu Selçukluları döneminde, başkent Konya'da esas yapı malzemesi taş olmakla birlikte tuğlanın diğer çevrelere oranla daha yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmektedir. Büyük Selçuklu geleneğinin devamı olarak değerlendirilebilecek bu uygulama Selçuklu dönemini takip eden Karamanoğulları Beyliği döneminde azalmış özellikle süsleme amacıyla kullanılan tuğla kaplamalar 13. yüzyıl sonlarından itibaren kullanım alanından çekilmiştir.

Selçuklular döneminde kesme taş büyük, tuğla ise küçük ölçekli yapılarda tercih edilmiş, cami, medrese, kervansarayların belirli bölümlerinde ve örtü sisteminde değerlendirilmiştir. Mermer, kapı ve pencere lento ve söveleri ile taçkapılarda yer bulmuş, ahşap ise daha az olmakla birlikte destek ve örtü sistemi ile hatıllar da kullanılmıştır. Roma ve Bizans dönemine ait devşirme malzeme de işlevine uygun olarak kapı ve pencere lento ve sövelerinde veya örgü, vurgu ve süsleme amacıyla cephelerde ve duvarlarda yaygın olarak karşımıza çıkar. Karamanoğulları döneminde de benzer bir malzeme kullanımı söz konusudur.

İncelediğimiz dönemlerde kesme taştan inşa edilen yapılarda yatay istif ve düzenli teknik daha çok tercih edilmiştir. Selçuklu döneminde Tuğla örgülerde yatay, yatay-dikey ve eğik olmak üzere üç tür istif kullanılmıştır. Derz malzemesi düz örgülerde kireç, süslü geometrik örgülerde ise alçı harçtır. Yapılan harç analizlerinde harcın içinde kireç ve agrega dışında saman, kil, tuğla kırığı, kömür ve kül olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Beylikler, malzeme, teknik, taş, tuğla, mermer, devşirme malzeme.

Using Materials and Building Techniques in Buildings in Konya During the Anatolian Seljuk and Principalities Periods

Abstract

Although the main building materials in the capital, Konya, were stones during Anatolian Seljuk period, it was determined that brick was more heavily used compared to other environment. This practice regarded as a continuation of the tradition of the Great Seljuk reduced during the Karamanoğulları period following the Seljuk period, brick decorations especially used for coatings were taken from areas from the late 13th century.

During the Seljuk period, cut stone was preferred in large structures, and the brick was preferred in small-scale structures, it was used in certain parts of mosques, madrasahs, and caravanserais and in the cover system. It was used in marble, door and window jambs and lintels in portals, wooden was used less with support and the cover system in beams. The collected materials belong to Roman and Byzantine periods were used appropriate to the function in lintels and jambs of door and windows, or in fronts and walls or in order to knit, emphasis and decoration. During the Karamanoğulları period, a similar material was also used.

During the periods that we analyzed, horizontal stacking and regular technique were more preferred in the structures built of cut stone. In Seljuk period three species stacks were used in the brickwork as horizontal, horizontal-vertical and inclined stacks. Lime was used in plain weave, a grout material, while in the decorative geometric mesh plaster mortar was preferred. According to the result of the analysis in the mortar, it was found that in the mortar there were straw, clay, brick fracture, coal and ash as well as the lime and aggregate.

Key Words: Seljuk, Principalities, material, technical, stone, brick, marble, collected material.

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Bolu; azizeyasa@mynet.com

I. Giriş

Mimariyi oluşturan nedenlerin başında gelen, insanın varoluşu ile ortaya çıkan barınak ihtiyacı ve bunun getirdiği malzeme kullanımı yüzyıllardan bu yana coğrafi çevreye, geleneklere, alışkanlıklara ve ekonomik nedenlere bağlı olarak değişen görüntülerle günümüze kadar ulaşmıştır. Belirli malzemelerden biçim yaratılması, bağlama ve birleştirme tekniklerinin geliştirilmesine, biçimin meydana gelmesi de malzemeyi istenen yönde değerlendirmede teknik ve araçlara bağlı kalmıştır. Taş, tuğla, mermer ve ahşap gibi yapı; kireç, alçı, horasan harcı gibi bağlayıcı malzemeler geçmişin bütün uygarlıklarında evrensel bir kullanıma niteliği gösteren ve günümüzde de değerini koruyan malzemelerdir. Türklerin yurt edinmek üzere Anadolu'ya gelmelerinden sonra, 11. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayan yapım sürecinde, Anadolu'nun yerli malzemesi olan ve ilk inşa faaliyetlerinin başladığı en eski çağlardan beri kullanılan taş denenip tercih edilmiştir. Böylece biçimsel olarak belirli ölçülerde Türklerin Anadolu öncesi pratiklerinin izlerini taşıyan mimari, malzeme bakımından Anadolu'nun yerli geleneklerine bağlanmıştır.

Jeolojik yapısı gereği taş kullanımına çok elverişli olan Anadolu coğrafyasında, taş, kolay bulunan, iyi kaliteli ve bol bir malzemedir. İklim koşullarına ve anıtsal karaktere uygunluğu, Anadolu'da gelişen Türk mimarisinde tuğlanın yerini taşın almasını sağlamıştır. Yine geçmiş çağlara ait yapılardan kalan taş ve mermerlerin hazır malzeme olarak yeniden değerlendirilmesi imkânı, çalışır vaziyette bulunan taş ocakları ile yerli ve yabancı ustaların bu konudaki tercihleri de şüphesiz, taşın en çok kullanılan yapı malzemesi olmasında etkili olmuştur. Tuğla kullanımı ise, bu süreçte artık bir zorunluluk değil, bilinçli bir seçimin sonucudur (Bakırer 1995:171; 2002a:291-299; 2002b:828-834). Ömür Bakırer, bu seçimde, yapısal özelliklerin ortaya çıkardığı gereklilikler kadar, estetik kaygılar ve beğenin de rol oynadığını, Anadolu'da yaşanan bu yeni durumun aynı zamanda, tuğlanın süsleme olanaklarının daha çok araştırılarak

yeni ve özgün çözümler bulunmasına yol açtığını belirtir. Anadolu Selçukluları ve takip eden Karamanoğulları Beyliği döneminde Konya yapılarında yukarıda sözü edilen kesme taş, moloz taş, mermer ve tuğla malzemenin yanı sıra kerpiç ve ahşap malzeme de kullanılmıştır.

Bu makalede, tuğla malzeme dışında Konya'ya özel bir çalışmaya konu olmamış malzeme çeşitleri ve yapım teknikleri üzerinde durulacaktır. Konu kronolojik olarak Selçuklular Döneminin başından Karamanoğulları Döneminin sonlarına kadar inşa edilmiş yapıları kapsamaktadır. Malzeme çeşitleri kesme taş, moloz taş, mermer, tuğla, ahşap ve devşirme malzeme sırasıyla ele alınmış, yapı türlerindeki yoğunluklarına ve her yapı türünde söz konusu malzemenin kullanım şekillerine göre gruplandırılmıştır.

2. Malzemenin Yapı Türlerine, Kütlelerine Ve Yapı Elemanlarına Göre Dağılımı

2.1. Kesme Taş: Konya yapılarında malzemenin yapı türlerine göre dağılımına bakıldığında, *kesme taş*¹ kullanımında ilk sırayı türbelerin aldığı, sırasıyla mescitler, medreseler, camiler, han ve hanikâhların izlediği tespit edilir.

2.1.1. Türbelerde Kesme Taş Kullanımı: Konya türbelerinde gövdenin kesme taş, örtü sisteminin tuğla ile inşa edildiği örneklerin yoğun olmasına karşılık tamamıyla kesme taştan yapılmış türbe yapısına rastlanmamıştır. Kesme taş malzemenin sıklıkla karşımıza çıktığı bu yapılarda söz konusu malzeme;

Alt yapıda tüm cepheelerde ve duvarlarda, yapıların bir veya iki cephesinde ve farklı malzeme ile inşa edilmiş yapılarda belirli bir yüksekliğe kadar olmak üzere üç şekilde kullanılmıştır.

Selçuklu dönemine ait, II. Kılıç Arslan, Seyfeddin Karasungur, Ateşbaz Veli, Kesikbaş, Şeyh Osman Rumi türbeleri ile Karamanoğulları dönemine

1 **Kesme Taş:** Bütün yüzeyleri düzeltilmiş taşlara denir (Günsoy, 1969:28); **İnce Yonu Taş:** Taşın alın yüzündeki kenarlarında çerçeve açıldıktan sonra, çerçeve arasındaki taş yüzünün düz veya çıkıntılı olarak işlenmesiyle elde edilen taştır (Taymaz, 1973:33); **Kaba Yonu Taş:** Moloz taşların alın ve yan yüzlerinin kaba olarak düzeltilmesi ile elde edilen taşlardır (Günsoy, 1969:29).

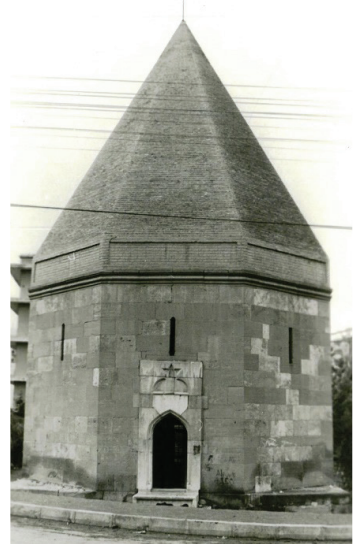

Resim 1- II. Kılıçarslan Türbesi kuzeydoğu cephe

Resim 2- Seyfeddin Sungur

Resim 3- Kesikbaş Kümbeti

ait Şücaeddin Türbesi'nde kesme taş cephelerde ve duvarlarda, Mevlâna Türbesi'nde cephelerde, Anonim Türbe'de kaidede ve içte duvarlarda değerlendirilmiştir. Cephelerinde taş ve tuğla düzenlemenin birlikte uygulandığı Ulaş Baba Türbesi'nde girişin iki yanındaki cephelerde, Süt Tekkesi Türbesi'nde de sadece giriş cephesinde görülür. Kesme taş, farklı türde malzemelerin (moloz taş + tuğla) bir arada kullanıldığı Gühertaş Türbesi'nde zeminden itibaren 270 cm, Gömeç Hatun Türbesi'nde 240 cm ve Sebhavan Türbesi'nde cephelerde 337 cm, içte ise 330 cm yüksekliğe kadar kullanılmıştır. Karamanoğulları dönemine tarihlenen Kalender Baba Türbesi'nde mahzen hücrelerinde ve bugünkü zeminden 92 cm yüksekliğe kadar, Siyavuş Kümbeti'nde

altta bir sıra halinde kesme taş kullanımına rastlanır. Turgutoğlu Türbesi'nde gövdenin alt kısmında, Fakih Dede Kümbeti'nde ise, köşelerde büyük boyutlu kesme taş bloklar kullanılmıştır.

2.1.2. Mescitlerde Kesme Taş Kullanımı: Kesme taş kullanımında yoğunluk olarak ikinci sırayı alan mescitlerdeki uygulama ise;

Kesme taşın, tüm cephelerde,

Cephelerin belirli bir yüksekliğe kadar olan bölümlerinde,

Sadece giriş cephelerinde ve

Giriş cephelerinin belirli bir yüksekliğe kadar olan bölümlerinde kullanılması

olmak üzere dört farklı şekilde görülür.

Resim 4- Hacı Ferruh Mescidi doğu cephe

Resim 5- Halka Begüş Mescidi batı cephe

Selçuklu döneminde tümüyle kesme taştan inşa edilmiş tek örnek Hacı Ferruh Mescidi'dir. Burada kesme taş hem yapı, hem de süsleme malzemesi olarak değerlendirilmiştir. Karamanoğulları Beyliği döneminde ise, yine tek bir yapıda, Nasuh Bey Mescidi'nde aynı malzeme tercih edilmiştir. Selçuklu döneminden Halka Begüş, Hoca Fakih ve Küçük Karatay mescitlerinde sadece giriş cephesinde; Şekerfuruş, İç Kararlan, Abdülmümin, Sırçalı ve Sakahane mescitlerinde, giriş cephesinin belirli bir yüksekliğe kadar olan bölümlerinde kesme taş kullanımı söz konusudur. Bulgur Tekkesi ve Tahir ile Zühre mescitlerinde ise, aynı malzeme, giriş cephesi dışındaki cephelerde de belirli bir yüksekliğe kadar devam eder.

2.1.3. Medreselerde Kesme Taş Kullanımı:

Kesme taş malzemenin medreselerde kullanımı;

Giriş cephelerinde yoğunlaşmakla birlikte,

İçte yine belirli bir yüksekliğe kadar ve Revak kemerlerini taşıyan payelerde karşımıza çıkar. Selçuklular zamanındaki bu yaygın uygulamaya karşılık, Beylikler döneminde sayılarında bir hayli artış olan darülhuffazlarda tamamıyla kesme taş kullanılmıştır.

Kesme taş, Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli medreselerde giriş cephelerinde, günümüze ana eyvan ve iki yanındaki mekânların ulaştığı Ali Gav Zaviyesi'nde ise, mevcut mekânlarda belirli bir yüksekliğe kadar tercih edilen malzeme olmuştur. Sırçalı Medrese'de revak kemerlerini taşıyan payeler de kesme taştandır. Vakıf kayıtlarından Karamanoğulları Beyliği döneminde darülhuffaz olarak inşa edildiği anlaşılan Ali Efendi Muallimhanesi ile Meram Darülhuffazı'nda örtü sistemi dışında yine aynı malzeme kullanılmıştır.

2.1.4. Camilerde Kesme Taş Kullanımı: Kesme taş, Selçuklu döneminde Konya'da inşa edilmiş camilerden ikisinde görülür. Alâeddin Camii'nde giriş cephesinde farklı nitelikte üç ayrı tür taşın kullanılmış olması dikkat çekicidir. Bu durumu mevcut malzemenin değerlendirilmesi ve mümkün olduğunca ekonomik davranılması şeklinde yorumlamak mümkündür. Ayrıca bu

yapıda mihrap önü kubbeli bölümün kuzeyinde, doğu ve batıda yer alan payeler de kesme taştandır. Sahip Ata Camii'nde ise, farklı bir uygulama ile portalde kesme taş ve tuğla birlikte yer almıştır.

2.1.5. Kervansaraylarda Kesme Taş Kullanımı:

Kervansaraylara tek örneğimiz olan Horozlu Han'da, kapalı bölümün ekseninde yer alan kubbe ve geçişler dışında; cepheler, duvarlar, destek ve örtü sisteminde kesme taş kullanılmıştır.

2.2. Moloz Taş: Moloz taş² 13. yüzyıl boyunca dolgu malzemesi olarak kullanımının dışında örgü malzemesi olarak da yoğun bir şekilde karşımıza çıkar. Bu malzeme büyük ölçekli cami ve medreseler ile küçük ölçekli mescitlerde daha çok giriş cephesi dışındaki cephelerde kullanılmış olmakla birlikte farklı yapı türlerinde değişik uygulamalara da rastlanmaktadır.

2.2.1. Türbelerde Moloz Taş Kullanımı: Moloz taş malzemenin türbelerde;

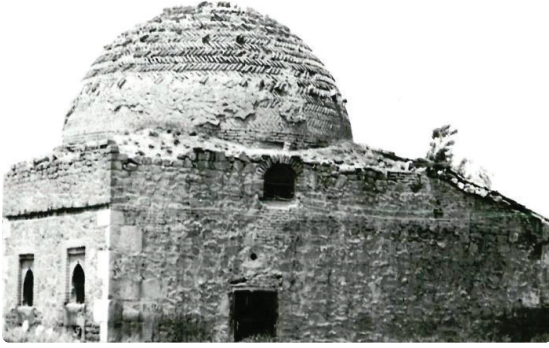
Cepheler ve duvarlarda;

Cephelerde tamamıyla duvarlarda belirli bir yüksekliğe kadar ve

Cephelerde belirli bir yüksekliğe kadar duvarlarda geçişlere kadar olmak

üzere farklı kullanım şekilleri saptanmıştır. Örtü sistemi dışında tümüyle moloz taştan inşa edilmiş tek yapı türü türbeler olup Tavus Baba ve Evhadeddin-i Kirmani türbeleri bu malzeme kullanımının Selçuklu dönemine ait örnekleridir. Karamanoğulları zamanında da benzer uygulamalar görülmektedir. Bugün çamur sıva üzerine badanalanmış olan Ebu İshak Kazeruni Türbesi ve Zaviyesi ile örgü arasında yer yer tuğlanın kullanıldığı Turgutoğlu Türbesi'nin alt yapıdaki ana malzemesi de yine moloz taştır. Şeyh Alaman Türbesi'nde değişik bir uygulama ile karşılaşılmakta, burada diğer örneklerden farklı olarak cepheleri üst seviyede tuğla bir kuşak dolaş-

² **Moloz Taş:** Ocaktan çıktığı gibi kullanılan, düzgün bir şekli olmayan, irili ufaklı ve gayri muntazam yüzeyli taşlara denir (Arseven 1975:1464).

Resim 6- Küçük Karatay Mescidi doğu ve güney cepheler

Resim 7-Ali Gav Zaviyesi güney cephe (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1940)

maktadır. İç Karaarslan Türbesi'nde tuğla kullanılmış olmasına karşılık, duvarlar geçişlere kadar moloz taştır. Gühertaş Türbesi'nde moloz taş iki sıra kesme taştan sonra yer alır. Tac'ül Vezir ve Mursaman türbelerinde ise, yapıların sadece kaide kısımlarında moloz taşta rastlanmıştır.

2.2.2. Mescitlerde Moloz Taş Kullanımı: Moloz taş, mescitlerde, daha önce belirttiğimiz gibi, daha çok *giriş cephesi dışındaki cephelerde* kullanılmıştır (Halka Begüş, Sırçalı, Sakahane, Beyhekim mescitleri). Abdülmümin Mescidi, giriş cephesinde belirli bir yükseklikten sonra moloz taşın kullanıldığı tek örnektir. Küçük Karatay Mescidi'nde girişin dışındaki diğer cephelerde moloz taşla birlikte yer yer tuğla kullanıldığı görülür. Batı dışındaki cephelerin sıvalı olduğu Terceman Mescidi'nde, cephe zeminden belirli bir yüksekliğe kadar moloz taş ile örülmüştür. Beylikler dönemine ait Meram Mescidi'nde ise, tuğla ve ahşap hatlı da kullanılmış olmakla beraber yapının esas malzemesi yine moloz taştır.

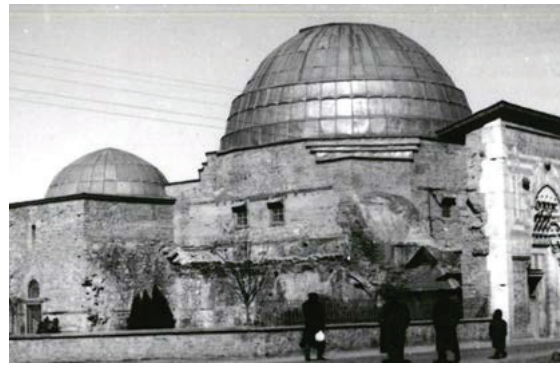
Resim 8- Anonim Türbe kuzey, kuzeydoğu kuzeybatı cepheler

2.2.3. Medreselerde Moloz Taş Kullanımı:

Medreselerde de aynı tür bir uygulama söz konusudur. Günümüze ancak belirli bölümleri ile ulaşabilen Ali Gav Zaviyesi'nde giriş cephesi dışındaki cephelerin, aynı döneme ait diğer örneklerle kıyasla orijinalde moloz taşla inşa edilmiş olabileceğini öne sürebiliriz. Sırçalı ve Karatay medreselerinde moloz taş arasında yer yer tuğla ve tuğla kırıklarının kullanıldığı görülür. Küçük Karatay Medresesi'nin günümüze ulaşan ana eyvanında da aynı uygulama söz konusudur. Alâeddin Camiinde de, moloz taş, giriş cephesi dışındaki cephelerin örgü malzemesidir.

2.3. Mermer: Mermer³, yapı malzemesi olmaktan çok mimari öğelerde kullanılmıştır. Mermerin kaplama malzemesi olarak kullanıldığı Selçuklu döneminden tek yapı Anonim Türbe'dir. Bu yapıda cephelerde mermer, duvarlarda ise kesme taş kaplama malzemesi olarak değerlendirilmiştir. Karmanoğulları dönemine ait, yine

3 **Mermer:** Kalker ve dolomitlerin hareket ve tazyik altında değişikliğe uğrayarak kristalleşmesiyle meydana gelen bir malzemedir. Mermerler içlerinde bulunan maden asitlerinin niteliğine bağlı olarak renk değiştirirler (Arıkan, 1963:5).

Resim 9- Karatay Medresesi güney ve doğu cepheler (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1963)

tek örnek olan Hasbey Darülhuffazı'nda ise kaplama malzemesi olan mermerin yüzeyi bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiş, ancak bu malzemenin tümü günümüze ulaşmamıştır. İç Karaarslan, Kesikbaş, Seyfeddin Karasungur, Şeyh Alaman, Şeyh Osman Rumi türbeleri, Beşarebey, Zevle Sultan, Terceman, Hoca Fakih ve Beyhekim mescitleri ile Fakih Dede Kümbeti ve Şücaeddin Türbesi'nde ise, mermer bazen kapı bazen de hem kapı, hem de pencerelerde lento ve söve olarak kullanılmıştır. Portallerde mermer kullanımı, Anonim Türbe, Alâeddin Camii ve Karatay Medresesi ile Hasbey Darülhuffazı ve Hasbeyoğlu Hamamı'nda görülür.

2.4. Tuğla: Daha çok küçük ölçekli yapılar olan türbe ve mescitlerde kullanılan tuğla⁴ malzeme kullanım yoğunluğuna göre sırasıyla medreseler, camiler, köşk, han, hamam, hanikâh ve bir mimarede karşımıza çıkar.

4 **Tuğla:** Su ile yoğrulduğu zaman istenilen şekli alabilen, piserildiğinde ise su geçirmezlik ve mukavemet kazanan, ana maddesi ince taneli kil olan inorganik esaslı yapı malzemesidir (Eriç, 1978:57).

Tuğlaların biçimleri, kullanılacakları örgü türüne göre tam, yarım ve minare tuğlası olarak şekillenmiştir. Tam tuğlalar kare, yarım tuğlalar dikdörtgen, minare tuğlaları ise ön yüzleri dış bükey kavisli, yan yüzleri arkaya doğru pahlı olarak hazırlanırlar. Kesme tuğlalar belirli bir biçime sahip olmayıp, geometrik esaslara uygun olarak tasarlanan bir örgü düzenlemesini oluşturmak için bu örgünün niteliklerine uygun biçim ve boyutlarda özel olarak kesilirler (Bakırer, 1981:37).

2.4.1. Türbelerde Tuğla Kullanımı: Türbelerde tuğla malzeme;

Belirli bir yüksekliğe kadar devam eden farklı malzemedan sonra cephele,

Duvarlar ve örtü sisteminde, belirli bir yükseklikten sonra duvarlarda ve

Farklı malzeme ile inşa edilmiş yapıların örtü sisteminde olmak üzere üç farklı kullanım şekliyle karşımıza çıkar.

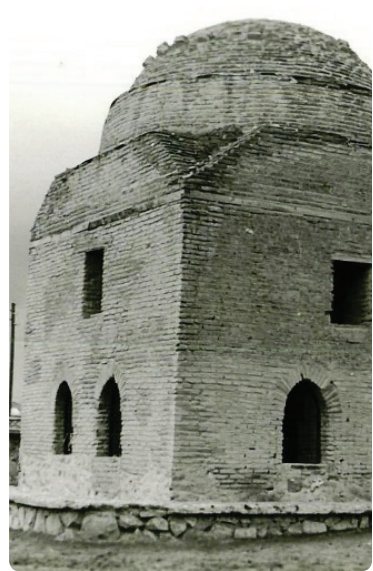
Farklı türde bir malzemedan sonra yapının ve örtü sisteminin tümüyle tuğladan inşa edildiği örneklerde, tuğladan önce kullanılan malzemenin niteliği ve kullanım şekli Tac'ül Vezir, Mursaman, Gömeç Hatun, Sebhavan ve Ulaş Baba türbelerinde olduğu gibi bir yapıdan ötekine değişmektedir. Tac'ül Vezir Türbesi'nde kubbe de tuğla ile çini kullanılmıştır. Ulaş Baba Türbesi'nde, tuğla malzeme girişin iki yanındakiler dışında, cephelelerde, kemerli düzenleme üzerinde kalan kısımlarda ve cephe köşelerinde karşımıza çıkar. Bu yapıda, gövdenin üst kısmını kuşatan düzenlemede de kesme taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Beylikler döneminden Kalender Baba Türbesi ve Siyavuş Kümbeti'nde ise yine tuğla, mahzen hücreleri ve alt seviyede kullanılan kesme taş malzemedan sonra gövdenin ve örtü sisteminin esas malzemesi olmuştur.

Resim 10- Mursaman Türbesi doğu ve kuzey Cephele

Resim 11--Ulaş Baba Türbesi kuzeydoğu cephe

Resim 12- Kalender Baba Türbesi doğu, kuzey ve güneydoğu cephele

Farklı malzeme ile inşa edilmiş Selçuklu dönemi yapılarından, II. Kılıç Arslan Türbesi'nin bugün sac ile kapatılmış olan külahının orijinalinde sırlı tuğla ile kaplı olduğu bilinmektedir (Konyalı 1964: 577). Hoca Fakih, İç Kararslan, Seyfeddin Karasungur, Ateşbaz Veli, Kesikbaş, Evhadeddin-i Kirmani, Şeyh Osman Rumi türbelerinin örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Orijinal malzemesi görülemeyen Şeyh Alaman Türbesi kubbesinin de tuğla ile inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Karamanoğulları Beyliği döneminde de aynı uygulama söz konusu olup tuğlanın gövdede yer yer hatıl işleyle kullanıldığı moloz taş örgülü Turgutoğlu Türbesi ve gövdesinde kesme taş, moloz taş ve devşirme malzemenin kullanıldığı Fakih Dede Kümbeti ile kesme taştan inşa edilen Şücaeddin Türbesi'nin de geçiş ve örtü sisteminin malzemesi tuğladır.

2.4.2. Mescitlerde Tuğla Kullanımı: Mescitler, tek tür malzeme kullanımının en yoğun olduğu yapılardır. Tuğla malzemenin bu yapılarda;

Yapının tümünde ve minarelerde,

Cephelerde belirli bir yükseklikten sonra ve örtü sisteminde,

Giriş cephesinin belirli bir bölümünde ve

Örtü sisteminde, belirli mimari öğeler ve örtü sisteminde olmak üzere dört farklı şekilde kullanıldığı belirlenmiştir.

Beşarebey, Zevle Sultan, Zemburi ve Hoca Hasan mescitleri tümüyle tuğla ile inşa edilmiş yapılardır. Beşarebey Mescidi'nin yenilenen giriş bölümünde moloz taş kullanılmıştır. Hoca Hasan Mescidi'nde ise, tuğla minarenin kaidesi kesme taştır. İç Karaarslan, Tahir ile Zühre ve Bulgur Tekesi mescitlerinde tuğla belirli bir yükseklikten sonra yapının ana malzemesi olmuştur. Ancak, İç Karaarslan Mescidi'nde su basman niteliğindeki bu kısım daha alçak tutulmuştur. Tuğla malzeme, Sırçalı, Sakahane ve Beyhekim mescitlerinde giriş cephesinde belirli bir yükseklikten sonra ve örtü sisteminde, Küçük Karatay Mescidi'nde mimari öğeler ve örtü sisteminde kullanılırken,

Resim 13- Evhadeddin-i Kirmani Türbesi batı cephe

Resim 14- Şeyh Alaman Türbesi kuzey cephe

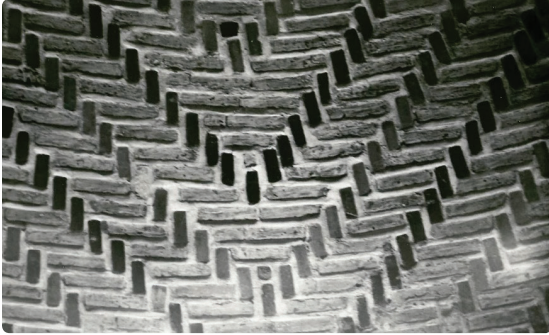
Resim 15- Beyhekim Mescidi doğu cephe (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1963)

Resim 16- Tahir ile Zühre Mescidi kuzey cephe

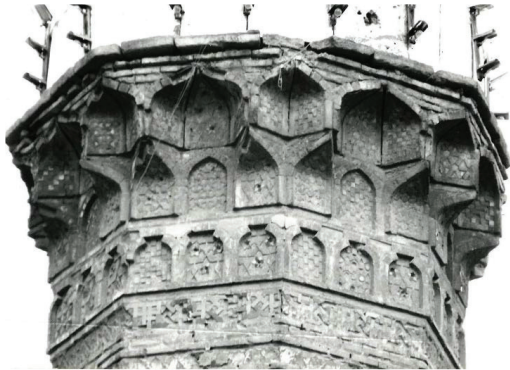
Resim 17- Alaeddin Köşkü doğu cephe konsol ayrıntı

Resim 18- Sahip Ata Hanikâhı kubbe, ayrıntı cephe konsol ayrıntı

Resim 19- Hoca Hasan Mescidi genel görünüş

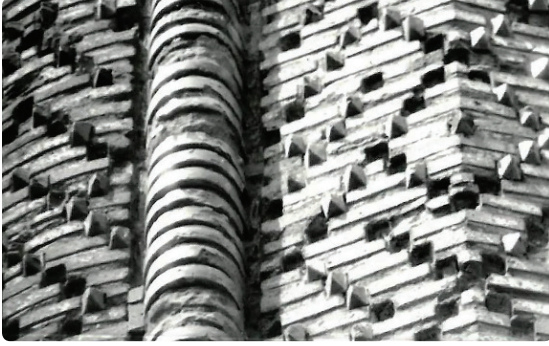

Resim 20- Hatuniye Mescidi minare şerefesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1950)

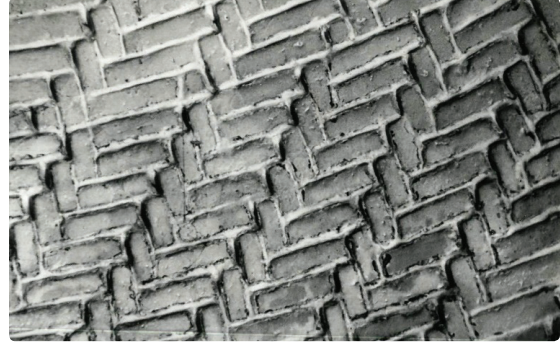
Halka Begüş ve Aksinne mescitlerinde sadece örtü sisteminde karşımıza çıkar. Terceman Mescidi'nde ise, batı cephede belirli bir yükseklikten sonra kullanımı söz konusudur. Moloz taş ile inşa edilen Meram Mescidi'nde örgü arasında yer yer tuğla malzeme ile karşılaşmaktadır. İç Karaarslan, Tahir ile Zühre ve Bulgur Tekkesi mescitlerinde tuğla belirli bir yükseklikten sonra yapının ana malzemesi olmuştur. Ancak, İç Karaarslan Mescidi'nde su basman niteliğindeki bu kısım daha alçak tutulmuştur. Tuğla malzeme, Sırçalı, Sakahane ve Beyhekim mescitlerinde giriş cephesinde belirli bir yükseklikten sonra ve örtü sisteminde kullanılmıştır.

2.4.3. Medreselerde Tuğla Kullanımı: Tuğla malzeme, Selçuklu döneminde Konya'da inşa edilen medreselerin tümünde karşımıza çıkar. Tuğla ile inşa edilen İplikçi Medrese'nin günümüze ulaşan bölümü, tüm yapının malzemesinin tuğla olduğunu ortaya koymaktadır. Ali Gav Zaviyesi'nde tuğla, pencere çerçeveleri ve alınlıklarında yer alır. Orijinalde bu yapının örtü sisteminde de tuğla kullanıldığı, mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır. Sırçalı ve Karatay medreselerinde tuğla çini birimlerle birlikte, İnce Minareli Medrese'de, içte duvarlarda ve örtü sisteminde, Küçük Karatay Medresesi'nde ise, duvarların üst seviyesinde çini birimlerin yanı sıra sırlı tuğla ile birlikte uygulanmıştır. Karamanoğulları Beyliği döneminden Hasbey Darülhuffazı'nda, subasman seviyesinden sonra örgü malzemesi olarak ve kasnak ile kubbede, Ali Efendi Muallimhanesi'nde örtü sisteminde tuğla kullanımı ile karşılaşılır. Meram Darülhuffazı'nda ise, örtünün yanı sıra zemin döşemesinde de tuğla kullanılmıştır.

2.4.4. Camilerde Tuğla Kullanımı: Tamamıyla tuğla ile inşa edilen İplikçi Camii, bu malzemenin büyük ölçekli bir yapıda tek başına kullanıldığı aynı zamanda Anadolu'daki tek örnektir. İnşa döneminden sonra Karamanoğulları ve Turgutoğulları dönemlerinde büyük onarımlar geçiren yapının, ancak güney duvarı ilk inşa safhasına ait malzemesini muhafaza edebilmiş-

Resim 21- İnce Minareli Medrese Mescidi Minaresi, ayrıntı

Resim 22- Zemburi Mescidi Minaresi, ayrıntı

tır. Söz konusu malzeme Alâeddin Camiinde, yapının çok destekli olan doğu bölümünde kemerlerde, mihrap önü kubbesi ile batı bölümünde payeler ve kemerlerde kullanılmıştır. Geçirdiği yangın sonucu 1871 yılında önemli ölçüde yenilenen Sahip Ata Camiinden günümüze gelebilen orijinal tuğla malzeme, minarede karşımıza çıkar. Sadreddin Konevi Camii'nde ise, aynı malzeme yapının bugünkü haliyle sadece doğu cephesinde görülmektedir. Dursunoğlu Camii'nde de belirli bir seviyeden sonra gövde, geçiş ve örtü sistemi ile minare tuğladandır.

Tuğla, günümüze çok az bir bölümü ulaşabilmiş olan II. Kılıç Arslan Köşkü ile Horozlu Han'da örtü sisteminde, Sahip Ata Hanikâhı'nda duvarlarda tek başına, eyvan ve kubbede ise çini ve çini karo ile birlikte karşımıza çıkar.

2.4.5. Minarelerde Tuğla Kullanımı: Selçuklu döneminde Konya'da inşa edilmiş minarelerin malzemesi de tuğladır. Tuğla, Zemburi Mescidi minaresinde tek başına, İnce Minareli Medrese, Sahip Ata Camii ve Devlet Hatun Mescidi minarelerinde sırlı tuğla ve çini birimlerle birlikte kullanılmıştır. Hoca Hasan Mescidi minaresinde de orijinalde bu tür bir kullanım söz konusu iken, bugünkü minare sade bir yapı gösterir.

2.5. Ahşap: Ahşap⁵ malzeme, Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde minber, vaiz kürsüsü, mah-

⁵ **Ahşap:** Canlı bir organizma olan ağacın meydana getirdiği, lifli, heterojen ve anizotrop dokuya sahip organik esaslı bir yapı malzemesidir. Ahşap nitelikleri bakımından yapılarda kullanılmaya elverişli olan ağaçların kesilmesi ve istenilen boyutlarda biçilmesi ile elde edilir (Eriç, 1978:90).

fil, kapı ve pencere kanatları gibi mimari öğeler dışında, üst yapı ve destek sistemi ile hatılarda kullanılır. Alâeddin Camii, Sahip Ata ve Sadreddin Konevi camileri ile Süt Tekkesi Türbesi'nde görülen ahşap örtü sistemi yapıların inşa dönemlerine ait olmayıp sonraki onarımlar sırasında yenilenmişlerdir. Aynı durum, Alâeddin ve Sahip Ata camilerinde, destek sisteminde kullanılan ahşap malzeme için de geçerlidir. Karamanoğulları döneminde inşa edilen Meram Mescidi ile Ebu İshak Kazeruni Zaviyesi de ahşap tavanlıdır.

Ahşap malzemenin bir başka kullanım alanı da, düzensiz moloz taş, tuğla veya kerpiç⁶ örgü içinde, duvar yüzeyindeki yükün eşit dağıtılmasını ve malzemenin duvar kalınlığı içindeki bağlantısını sağlamak üzere hatıl olarak değerlendirilmesidir. Konya yapılarında ahşap hatıl kullanımına yoğun olarak rastlanmaktadır. Genellikle duvarın uzunluğu boyunca atılan hatıllara karşılık, duvar kalınlığı içinde kalan, enine atılmış hatıllar da mevcuttur. Selçuklu döneminden Beyhekim, Tahir ile Zühre, Şekerfuruş mescitleri ile, Sırçalı Medrese ve Mevlâna'nın arkasındaki Türbe, Karamanoğulları döneminden Meram Mescidi, Dursunoğlu Camii ve Meram Darülfazlî'nde uzunlamasına atılmış hatıllar görülürken, Alâeddin Camii'nin kuzey cephesinin doğusunda, Mursaman Türbesi'nde ve Sahip Ata Hanikâhı'nın güney duvarında enine atılmış ha-

⁶ **Kerpiç:** Killi ve uygun nitelikteki toprağın içine saman veya diğer bitkisel liflerin karıştırılarak su ile yoğrulup kalıplara dökülmesi ve açık havada kurutulması sonucu elde edilen malzemedir (Eriç, 1980:81).

tıllara rastlanır. Ayrıca, aynı yapı içinde, özellikle kesme taş veya moloz taştan tuğlaya geçerken yani malzeme değişimine bağlı olarak kullanılan ahşap hatıl örnekleri de mevcuttur. Gühertaş Türbesi, Terceman, Tahir ile Zühre ve Şekerfuruş mescitlerinde bu tür bir kullanım söz konusudur. Öte yandan alt yapıdan üst yapıya geçerken ya da pencere ve kapı gibi açıklıkların hemen altlarında veya üstlerinde de ahşap hatılların kullanıldığı örnekler görülmektedir. Mursaman ve Karamanoğulları döneminden Siyavuş Türbesi'nde alt yapıdan üst yapıya geçerken, gövde ile kasnak arasında ahşap bir hatıl yer alırken, İç Karaarslan Mescidi'nde yenilenmiş olmakla birlikte, batı cephede kapı ve pencereler üzerinde, Karatay Medresesi'nde pencereler üzerinde ve Hoca Hasan Mescidi'nde doğu, batı ve güney cephelerdeki pencere altlarında ahşap hatıllar bulunur. Hatılların yüksekliği genellikle 0,11 ile 0,15 m arasında değişmektedir.

2.6. Devşirme Malzeme: Devşirme malzeme⁷, her iki dönemde de yapı türü gözetilmeksizin kimi zaman gelişigüzel, kimi zaman da işlevine uygun olarak kullanılmıştır. Konya yapılarında devşirme malzeme olarak, bodur sütunlar, antik sütunlar, sütun başlıkları ve kaideleri, payeler, arşitrav⁸ parçaları, çeşitli levhalar, baluster⁹, pencere alınlığı ve lahitler görülür.

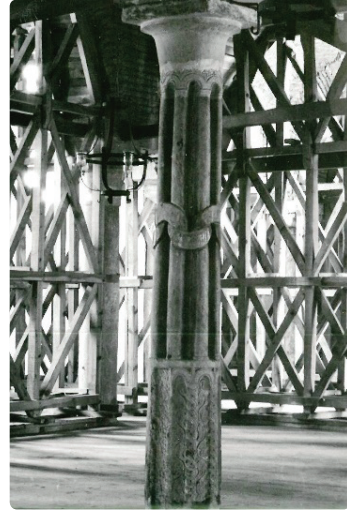

Resim 23- Anonim Türbe mescit hücre sine giriş kapısı, içten kapı lentosu

7 Devşirme Malzeme: Daha önce başka bir yapıda kullanılan malzemenin oradan alınarak yeni bir yapıda farklı ya da benzer amaçlarla değerlendirildiği yapı öğeleridir (Sözen- Tanveli, 1986:66).

8 Arşitrav: Antik Yunan ve Roma mimarilerinde sütunların üstünde yer alan yatay taş blok (Tekçam, 2011:21).

9 Balustrade: Antik mimarlıkta balkon ya da teras kenarındaki duvar veya parmaklık (Tekçam, 2011:29).

Resim 24- Alaeddin Camii harim kısmı çok destekli bölüm devşirme sütun

Alâeddin Camii'nde bol miktarda kullanılan antik sütun ve sütun başlıklarına Dursunoğlu Camii'nin son cemaat yerinde rastlanır. Antik sütun ve sütun başlıklarından sonra farklı yapılarda yaygın olarak kullanılması bakımından ilk sırayı arşitravlar alır. Arşitravları bodur sütunlar ve lahitler, levhalar, baluster ve pencere alınlıkları izler.

Resim 25- II. Kılıç Arslan Türbesi kuzey cephe Hacet penceresi üzerindeki levha

Resim 26- Hoca Hasan Mescidi Minare kaidesi

Arşitrav parçaları daha çok kapı lento ve sövesi olarak kullanılmıştır. Bunun dışında, örgü malzemesi ve cephedeki mimari öğeleri vurgulayıcı bir unsur olarak da karşımıza çıkar. Evhadeddin-i Kirmani, Tac'ül Vezir ve Anonim türbeler ile Fakih Dede Kümbeti'nde arşitrav parçaları söz konusu kullanıma uygun, Zevle Sultan Mescidi'nde ise, kapı lentosu üzerinde vurgulayıcı olarak değerlendirilmiştir.

Bodur sütunlara, Alâeddin Camii'nin kuzey cephesinde yer alan galeri sisteminde ve duvar örgüsü içinde rastlanır. Seyfeddin Karasungur Türbesi'nde bodur sütunlar, ortaları dikdörtgen şeklinde açılarak pencere haline getirilmiş, böylece hem işlevsel hem de cepheyi hareketlendirici bir unsur olarak kullanılmıştır. Aynı türde sütunlar, Anonim Türbede mahzen hücresi girişinin iki yanında, girişi vurgulamıştır. Benzer bir kullanıma Şekerfuruş Mescidi'nin orijinal ve bugünkü giriş kapılarının iki yanında da rastlanmaktadır.

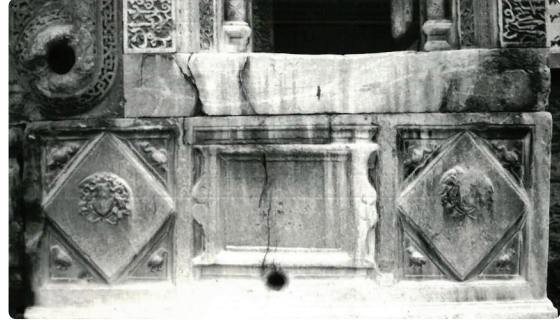

Resim 27- Alaeddin Camii kuzey cephe, doğu bölüm galeri, ayrıntı

Resim 28- Seyfeddin Sungur Türbesi kuzey cephe pencere

Lahitler, daha çok büyük boyutlu taşların kullanımına uygun olan yerlerde örneğin Sahip Ata Camii'nde taçkapının iki yanında alt seviyede, Hoca Fakih Mescidi'nde yine giriş cephesinde, pencerenin altında yer alır. Anonim Türbe ve Alâeddin Camii'nde büyük boyutlu devşirme taşlar örgü malzemesi olarak kullanılmıştır.

Resim 29- Sahip Ata Camii kuzey cephe taçkapının batısı devşirme malzeme

Resim 30- Hoca Fakih Mescidi kuzey cephe

Devşirme malzemenin, mevcut hazır malzemeyi değerlendirerek daha ekonomik olmasından faydalanma ve bu malzemeyi koruma bir yana, süsleme amacıyla da kullanımına en seçkin örnek Selçuklular döneminde yeniden inşa edilen Konya Kalesi'dir. Daha önceki devirlerden kalan malzeme, burada adeta sergilenircesine kullanılmıştır. Öyle ki 1826'da Konya'yı ziyaret eden Léon de Laborde "müthiş" olarak nitelendirdiği surları anlatırken, surlarda ve kulelerde kullanılan antik heykel parçaları ile Yunanca kitabelerinin adeta bir müzenin salonunda teşhir edilmesine duvarlara yerleştirildiklerini yazar (Laborde, 1838: 171; Aktaş Yasa, 2001:40). Konya'yı ziyaret eden hemen bütün seyyahların geneli, surlarda kullanılan antik dönem malzemesinden bahse-

decek ve bunların duvarlara özenle yerleştirildiğini yazacaklardır. Seyyahların verdikleri bilgilere göre bu malzeme içinde, putperest sunakları, Hıristiyan mezar taşları, Yunanca kitabeler, aziz resimleri, Ceneviz haçları, Roma kartalları, antik heykel ve heykel grupları bulunmaktadır (Moltke 1917:336-337; Aktaş Yasa, 2001:45). Hatta Türkler, bunları sadece kullanmakla kalmayıp, figürlere kol ve bacak eklemek suretiyle, başarsız da olsa onları bir bakıma restore etmeye çalışmışlardır (Kinneir, 1818:329,31; Aktaş Yasa, 2001:39). Yine seyyahların ifadelerinden anlaşıldığına göre, başka yapılarda da gördüğümüz gibi bu malzemenin kimisi tekrar yontulmuş ya da ters yüzleri tercih edilmiş, kimisi de aynen kullanılmıştır (Oliver 1807:489; Aktaş Yasa, 2001:39).

3. Malzeme Özellikleri

3.1. Taş Malzeme

3.1.1. Taş Cinsi: Selçuklu ve Beylikler dönemi Konya yapılarında daha çok kalsiyum bileşikleri olan kireç taşı (Bayazit, 1977:45) ile, birleştiricisi kalkerli veya silisli olan kum taşları kullanılmıştır (Binan, 1961:12). Bu taşlar Konya'nın yakın çevresindeki ocaklardan elde edilmektedir. Bu çevrede en yoğun olarak kullanıldığını saptadığımız malzeme "Sille" taşıdır. "Kentaş" adı da verilen pembe renkli ve yumuşak dokulu bu taşın, biri dayanıklı ve sert, diğeri fazla dayanıklı olmayan iki çeşidi mevcuttur (Önder, 1971:270; Oral, 1961:356). Sille taşı kolay işlenmesi ve yörede bol bulunması sebebiyle en çok tercih edilen malzeme olmuştur. Buldukları çevrenin adıyla tanınan bu taşların çıkarıldığı ocaklar, şehrin 8 km kuzeybatısında bulunan Sille civarındadır. Ele aldığımız dönemlerde Konya yapılarında kullanılan taşların temin edildiği bir başka yer de Konya'nın 20 km güney batısında bulunan Gödene köyündeki taş ocaklarıdır (Önder, 1971:270). Sarımsak renkli, pürüzlü yüzeyli ve ince gözenekli olan "Gödene" taşları da yumuşak bir dokuya sahiptir. Yine bu çevrede yoğun olarak kullanılan bir başka taş türü de "Kiçi Muhsine" olarak adlandırılmıştır (Bakirer, 1961:176). Çok hafif ve

ocaktan çıktığı zaman çok yumuşak olan, dolayısıyla kolay işlenen ancak havanın etkisiyle sertleşen bu taşın ocakları şehrin kuzeybatısında Horozlu Han civarındadır.

Moloz taş örgülerde yoğun olarak Sille taşı kullanılmıştır. Ayrıca beyaz renkli, sert dokulu bir tür kireç taşı ile, beyazdan kahverengiye uzanan farklı tonlarda, sert dokulu ve iri gözenekli taşlara da bu tür örgü malzemesi içinde sıklıkla rastlanır.

Resim 31- Ulaş Baba Türbesi meşit hüccesine girişi sağlayan kapı

Resim 32- Ulaş Baba Türbesi doğu cephe ayrıntı

3.1.2. Taş Boyutları: Kesme taş ile inşa edilen yapılarda 13. yüzyıl için genel geçer bir boyut olmamakla beraber, malzeme boyutlarının her bir yapıda kendi içinde belirli ölçülerde tutarlılık gösterdiği saptanmıştır. Kullanılan kesme taşları, boyutlarına dayanarak söz konusu dönem

içinde *küçük, orta ve büyük boy* olarak gruplandırmak mümkün görünmektedir. Bu çerçevede, Seyfeddin Sungur ve Sebhavan türbelerinin tüm cepheleri ile, Ulaş Baba Türbesi'nin girişin iki yanındaki cephelerinde kullanılan kesme taşları, boyutları bakımından küçük grup içerisinde değerlendirmek olasıdır. Genel olarak diğer yapılarla kıyaslandığında ölçülerde nispeten belirli bir standardın yakalandığı bu yapılardan Seyfeddin Sungur Türbesi'nde taş boyutları 36 x 22 ila 44 x 13 cm, Sebhavan Türbesi'nde ise, 27.5 x 15.5 ila 40.5 x 20 cm arasındadır.

Taş boyutları yapıdan yapıya farklılık göstermekle beraber II. Kılıç Arslan ve İç Karaarslan türbeleri, Sakahane ve Küçük Karatay mescitleri ile, Karatay ve Sırçalı medreselerde orta boy olarak nitelendirebileceğimiz kesme taş kullanımını saptanmıştır. Bu yapılarda taş boyutları 51.5 x 48 cm ila 78 x 48 cm arasında değişmektedir.

Tahir ile Zühre Mescidi ve Ateşbaz Veli Türbesi'nde ise, büyük boyutlu taşlar yoğunluktadır. Bu yapılarda taş boyutları 103 x 76 cm ila 111 x 23.5 cm arasında çeşitlilik gösterir. Alâeddin Camii, Hoca Fakih Mescidi, Anonim Türbe gibi yapılarda ise, özellikle zemin seviyesinde devşirme malzeme kullanımına bağlı olarak boyutların daha da büyüdüğü dikkati çekmektedir. Bu boyutlar sırası ile 107 x 71.5 cm, 304 x 82 cm, 237 x 58 cm'dir.

Kesme taş yükseklikleri genel olarak 15 cm ila 110 cm arasında değişirken, incelenen dönem için sıklıkla tercih edilen boyutların 20-50 cm olduğu belirlenmektedir. Taşların uzunlukları ise 27 cm'den 114 cm'e varan bir çeşitlilik göstermekte, ancak özellikle 50-90 cm ölçülerindeki kesme taşların yoğun olarak kullanıldıkları tespit edilmektedir. Karamanoğulları Beyliği döneminde inşa edilen yapılarda kullanılan kesme taş boyutları, Selçuklu dönemine göre nispeten büyümüş olup, kabaca bir tasnifte daha çok orta ve büyük boyutlu taşlar grubu içinde değerlendirilebilecek niteliktedir.

Resim 33- Seyfeddin Sungur Türbesi batı cephe ayrıntı

Resim 34- Gömeç Hatun Türbesi güney cephe ayrıntı

Kaplama malzemesi olarak kullanılan kesme taşlarda, taşların kalınlıkları en az 14.5 cm, en fazla 53.5 cm olarak ölçülmüş olmakla birlikte burada da kullanımın 20-40 cm arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak tüm genellemelere rağmen yapılarda kullanılan kesme taş boyutlarından hareketle bir tarihlendirmeye gitmek, yapı türleri veya ölçeklerine bağlı olarak kesin özellikler saptamak imkanı yoktur. Buna karşılık, genel olarak taşların duvardaki yeri bakımından boyut olarak bir seçmeye tabii tutularak kullanıldığı gözlenmektedir. Ayrıca kesme taşların duvar örgüsü içine gelen yüzlerinin de işlenmiş olduğu derzlerin¹⁰ inceliklerine dayanılarak söylenebilir. En büyük boyutlu taşlar daha çok duvar köşelerinde değerlendirilmiş ve örgüde duvarın her

10 **Derz:** Duvarların yapımında üst üste ve yan yana gelen malzemelerin birbirlerine bağlanması için aralarına harc konan ve yüzeyleri dışta çizgi biçiminde görülen aralıklara derz denir. Üst üste gelen malzeme arasındaki derz yatay, yan yana gelen malzeme arasındaki derz ise dikeydir (Arseven, 1975:256'da derz "bitişi" olarak adlandırılmıştır).

iki yüzüne bağlantı gelecek şekilde dönüşümlü olarak değiştirilmiştir.

3.1.3. Teknik: İncelediğimiz dönemlerde tamamıyla veya kısmen kesme taştan inşa edilen yapılarda, cephe köşeleri, kapı ve pencere lentolarıyla söveleri dışında, yatay istif¹¹ türü yeğlenmiş, duvar örgülerinde genellikle taş sıraları arasında kalan derzlerin yatay bir düzlem teşkil ettiği düzenli teknik¹² uygulanmıştır. Bu tekniğin çeşitlemeleri özellikle türbelerde taş boyutları ve renk farklılığı ile cephelerde kuşaklar oluşturulması şeklinde görülür. Farklı renkte taş kullanımı ile cephelere aynı zamanda hareket de kazandırılmıştır. Ancak, taşların genişlikleri birbirinden farklı olduğundan, düşey derzlerde atlamalı sıralarda bir birlik yakalama imkanı genellikle yoktur.

Resim 35- II. Kılıç Arslan Türbesi güney cephe ayrıntı

Resim 36- İnce Minareli Medrese doğu cephe ayrıntı

11 **Yatay İstif:** Taş, tuğla, mermer veya kerpiç malzemenin uzun yüzlerinin aynı yatay eksen üzerine üst üste sıralar meydana getirecek şekilde yan yana sıralanmalarıdır. Bu istif türünde örgü çeşitlemeleri biçim, boyut, malzeme ve kaydırma yöntemindeki farklılığa bağlıdır.

12 **Düzenli Teknik:** Kendi sırası içinde eş yükseklikte olan kesme taşların aynı yatay doğrultu üzerinde kesintisiz olarak istiflenmesi ile oluşan tekniktir. Moloz taş örgüde düzenli teknik, yaklaşık eş boyuttaki düzensiz taşların yatay bir eksen oluşturacak şekilde istiflenmeleri ile meydana gelir.

Düzensiz teknik¹³ ise uygulandığı yapılardan bir kısmında inşa döneminin özelliklerini yansıtırken (İnce Minareli Medrese, Ateşbaz Veli ve Ulaş Baba türbeleri, Hoca Hasan Mescidi'nin minare kaidesi) diğerlerinde yapıların geçirdiği onarımların izlerini taşır (Hacı Ferruh Mescidi, Kesikbaş, Gömeç Hatun, Şeyh Osman Rumi türbeleri).

İnce Minareli Medrese ve Alâeddin Camii'nin içindeki payelerde kullanılan düz çerçeveli rustikalı örgüde taşların dışa bakan yüzleri düzeltilmeden bırakılmış, sadece taşın dört kenarı eşit ölçülerde düzlenerek bir çerçeve oluşturulmuştur.

Konya yapılarında moloz taş, hem örgü malzemesi, hem de kesme taş duvarlarda dolgu malzemesi olarak kullanılmış, bu tip duvarlarda örgü sıraları harçlı dolgu ile organik bir bütünlük yaratacak sağlamlıkta inşa edilmiştir. Örgüde ocaktan çıktığı gibi işlenmemiş olarak kullanılan moloz taşlar yatay olarak istiflenirken, genellikle taşların aynı doğrultu üzerinde yer almadığı düzensiz bir teknik meydana gelir. Ancak, düzenli moloz taş tekniğinin uygulandığı Alâeddin Köşkü, Tercüman ve Küçük Karatay mescitleri ile Tac'ül Vezir Türbesinde aynı yatay sıra üzerinde yer alan işlenmemiş taşların yüksekliklerinin bir birine yakın olmasına özen gösterilmiş, belirli aralıklarla yüksekliği daha az olan ince taşlar kullanılarak örgü düzleştirilmiştir. Boyut birliği gözetilmeden moloz taşın örgü malzemesi olarak kullanıldığı Beyhekim Mescidi, Karatay Medresesi ve Alâeddin Camii'nin yan ve arka cephelerinde de aynı şekilde cepheyi düzleştirerek bağlantıyı ve duvar yüzeyindeki yükün eşit olarak dağılımını sağlamak üzere bu kez ahşap hatıllar atılmıştır. Ayrıca moloz taş örgülü duvarlarda, duvarların, derinliğine yerleştirilen büyük taşlarla bağlandığı ve duvar köşelerinde büyük boyutlu taşlar kullanıldığı gözlenmektedir. Büyük moloz taş örgüler ara-

13 **Düzensiz Teknik:** Yatay sıralarda farklı yükseklikte taşların kullanılması nedeni ile yatay ve dikey derzlerin aynı eksen üzerinde olmadığı ve düzenli bir yatay ve dikey eksenin görülmediği tekniktir.

sında kalan boşluklar da, genellikle harç içine gömülmüş küçük taşlarla doldurulmuştur.

3.2. Tuğla Malzeme

Konya yapılarında kullanılan tuğlalar, bileşimlerindeki malzemeler nedeniyle, açık pembe den boz renge kadar varan renk çeşitlenmeleri göstermekle beraber kırmızı renkli tuğla toprağının daha fazla kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu tuğlalar, genellikle ince taneli ve sık dokuludur. Ancak malzemenin niteliğine bağlı olarak gözenekli bir yapı gösteren örneklerle de rastlanır.

Selçuklu dönemi boyunca Konya'da inşa edilen yapılarda, tuğla, örgü ve kaplama malzemesi olarak iki farklı şekilde görülür. Bu dönemde tam, yarım ve minare tuğlası ile kesme tuğla kullanılmıştır.

Resim 37- İplikçi Camii güney cephe, mihrabın arkasındaki kemer

Resim 38- Bulgur Tekkesi Mescidi güney ve doğu cepheler

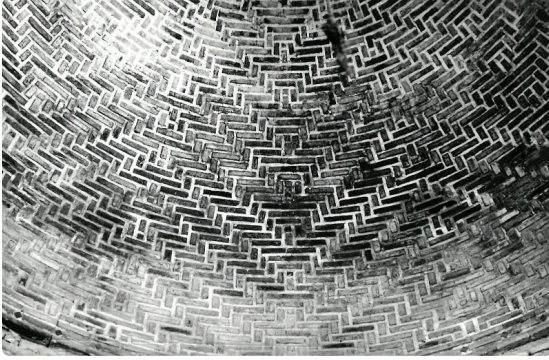
Tam ve yarım tuğlaların genellikle bir arada kullanıldığı gözlenmekte, tam tuğlaların duvarlarda, yarım tuğlaların ise cephelerde değerlendirildiği görülmekte veya tam tersi bir uygulama ile karşılaşılmaktadır. Tam ve yarım tuğlaların

birlikte kullanılmasında sıklıkla izlenen bir yöntem de yarım tuğlaların cephe köşeleri, örtü sistemi, kapı ve pencere söve ve lentolarında değerlendirilmesidir.

3.2.1. İstif Türleri: Tuğla örgülerde; *yatay*, *yatay-dikey* ve *eğik* olmak üzere üç tür istif kullanılmıştır. Yatay istif her iki dönemde de yoğun olarak kullanılırken, yatay-dikey ve eğik istif¹⁴ Selçuklu dönemi yapılarında tercih edilmiştir. Yatay istifin *düz örgü*, yatay-dikey istifin *balık sırtı örgü* ve eğik istifin *başak örgü* olmak üzere farklı temel örgü türü vardır. Cephelerde ve duvarlarda genellikle yatay istif, düz örgü, şaşırtmalı teknik kullanılırken, yatay-dikey istif¹⁵ yoğun olarak örtü sisteminde karşımıza çıkar. Bu istif türüne minare gövdelerinde ve kemer köşeliklerinde rastlanır. Aynı istif türü, iç mekânda duvarların üst kısmında çini ve sırlı tuğla ile birlikte süslemeye yönelik farklı uygulamalarda da tercih edilmiştir. Yatay-dikey istif, balık sırtı örgünün iki yöne yükselen derzli uygulamasıyla İç Kararlan, Sırçalı, Beyhekim ve Tahir ile Zühre mescitleri ile Horozlu Hanın kubbelerinde kırık çizgiler oluşturulmuştur. Derzlerin tek yöne yükselmesiyle meydana gelen eğik çizgiler ise, Beşarebey ve Zemburi mescitlerinde aynı zamanda iç mekânda hareket sağlayan bir unsur olarak uygulanmıştır. Yatay-dikey istifin Tac'ül Vezir ve Kesikbaş türbeleri ile, İnce Minareli Medrese ve Sahip Ata Hanikâhı'nda kubbelerde, Tahir ile Zühre Mescidi ve Sırçalı Medrese'de ise, türbe tonozlarında uygulanmış olması söz konusu istif türünün sadece belirli bir yapı tipinde ve belirli bir zaman kesitinde tercih edilmediğini, bütün yüzyıl boyunca yapı türü ve ölçek farkı gözetilmeksizin kullanıldığını ortaya koymaktadır.

14 **Eğik İstif:** Tuğlalar yatay doğrultu ile 45°'lik açı yapmak üzere eğik olarak istiflenirler. Üst üste sıralarda iki birim arasında 90°'lik açı oluşur. Eğik istifin biçimlendirdiği başak örgüde yatay ve dikey derzlerin yerini eğik derzler alır.

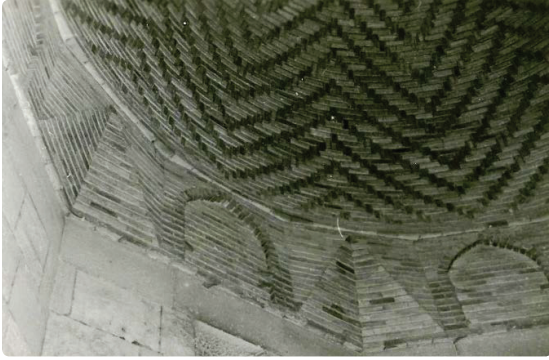
15 **Yatay-Dikey İstif:** Bu istif türünde tuğlalar hem yatay, hem de dikey olarak istiflenirler. Tuğlaların uzun kenarları yatay, kısa kenarları dikey birimleri oluşturur. Başlangıçta balıksırtı örgüyü şekillendiren bu istif türü kaydırma ve yön değiştirme yöntemlerine bağlıdır.

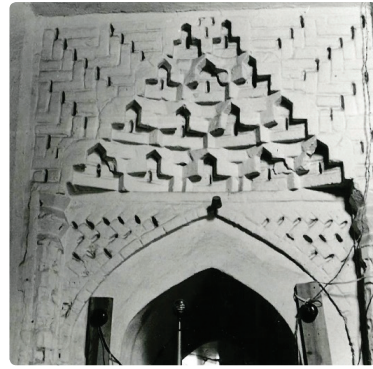
Resim 39- Tahir ile Zühre Mescidi kubbe

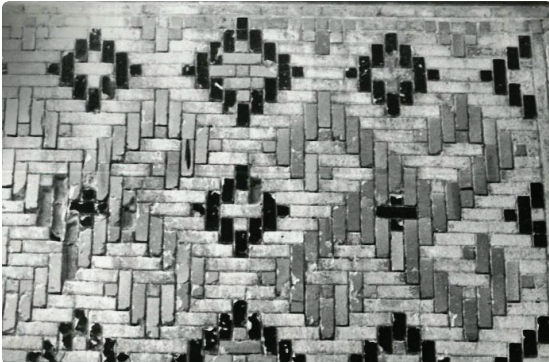
Resim 43- Küçük Karatay Mescidi kubbe ayrıntı

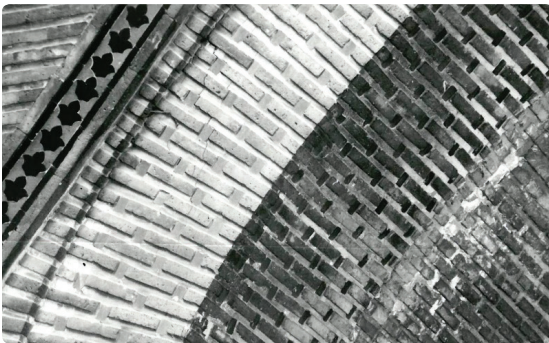
Resim 40- Kesikbaş Kümbeti kubbe

Resim 44- Beşarebey Mescidi harim kısmı ile son cemaat yeri arasındaki pencere

Resim 41- Sırçalı Medrese giriş eyvanı önü kuzey duvar

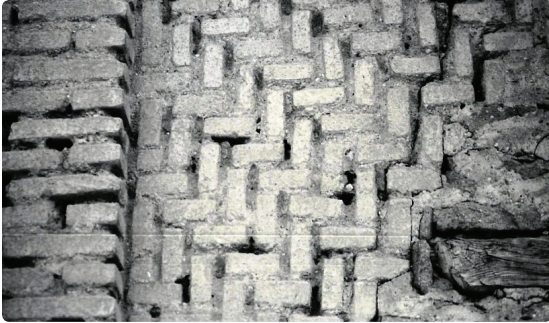
Resim 42- İnce Minareli Medrese ana eyvan kemeri üst kısım

Aynı örgü türünde, kaydırma düzeninin değiştirilmesi ve derzlere çini birimlerin yerleştirilmesi sonucu baklava ve kırık çizgi dizileri, kufi yazı ve ona benzer düzenlemeler İnce Minareli Medrese kubbesinde, Sahip Ata Türbesinin doğu duvarında, Sırçalı Medrese'nin giriş eyvanında, Mevlâna Müzesi'nin doğusundaki türbe ile Küçük Karatay Medresesi'nde karşımıza çıkar.

Anadolu yapılarında fazla yaygın olmayan eğik istif türü ise, Zemburi, Küçük Karatay, Aksinne, Hoca Hasan mescitleri ve Sahip Ata Türbesi ile Karatay Medresesi'nin türbe mekanında örtü sisteminde, Beşarebey Mescidi'nde son cemaat yeri ile harim kısmı arasındaki pencerelerin kemer köşeliklerinde uygulanmıştır. Eğik istifin kullanımına dayanarak yüzyıl içinde herhangi bir tarihlendirmeye gitme olanağı yoktur.

3.2.2. Tuğla Boyutları: 13. yüzyıl boyunca Konya yapılarında kullanılan tam ve yarım tuğlalarda farklı boyutlarla karşılaşmaktadır. Yarım tuğlaların boyutları örgü içindeki yerine göre değiş-

mekle birlikte 12. yüzyılın ikinci yarısından 13. yüzyılın sonuna kadar üretilen boyutlar genellikle 20-21 x 9-9.5 x 4-4.5 cm, 21.5-22 x 9-10 x 4.7 cm'dir. Uzun kenarın, kısa kenarın veya kalınlığın arttığı örnekler de mevcuttur (Tuğla boyutları Alâeddin Camii ve Halka Begüş Mescidi'nde 22 x 11-12 x 4-6 cm, İplikçi Camii'nde 23 x 11 x 5 cm ve Bulgur Tekkesi'nde 24-25 x 9-9.5 x 4.5 cm'dir). Bezeme, istif ve kaydırma düzenine uyum gibi sebeplerle daha küçük boyutlu yarım tuğlalara da rastlanmaktadır. Beşarebey Mescidi'nin son cemaat yerindeki pencerelerin kavsara köşeliklerinde bu boyutlar 14-15 x 9.5-10 x 4-4.5 cm'ye inerken, Sahip Ata Türbesi'nin doğu duvarında 12-13 x 7-8 x 4 cm, Sahip Ata Camii'nin minare gövdesinde ise, 10 x 5-6 x 4 cm'dir. Bu boyutların tuğlanın örgüdeki kullanımına uygun olarak üretildiği veya belli boyutlarda üretilen tuğlaların kırılarak ya da kesilerek istenilen biçimlerin elde edildiği düşünülebilir.

Resim 45- Mursaman Türbesi güney cephe dikdörtgen pano ayrımı

Resim 46- Mursaman Türbesi güney cephenin batısı

13. yüzyıl boyunca Konya yapılarında sıklıkla kullanılan tam tuğla boyutları 20.5-21.5 x 20.5-21.5 x 4.2-4.5 cm, 21.5-22 x 21.5-22 x 4.5 cm ve 23 x 23 x 5 cm olarak saptanmıştır.

Ancak Karamanoğulları döneminde büyük bir onarım geçiren İplikçi Camii'nin batı cephesinin güneyinde kenar uzunluklarının 26-27 cm, Abdülmümin Mescidi'nde ise, 30 cm olduğu görülmektedir. Tam tuğlaları boyutlarına göre kümelendirmek genel hatları ile mümkün olmakla birlikte yüzyılın belirli dönemlerindeki dağılımı için kesin özellikler belirleme imkânı yoktur. Bu malzeme, duvar örgüsü, geçiş ve örtü sisteminde yoğun olarak, minare gövdelelerinde ise, daha az sayıda örnekte görülür.

3.3. Harç¹⁶ Analizi: İncelediğimiz dönem boyunca Konya'da inşa edilen eserlerde düz örgülerde kireç harç¹⁷ kullanılmasına karşın, süslü geometrik örgülerde alçı harç¹⁸ tercih edilmiştir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Bölümü Malzeme Laboratuvarında¹⁹ 12. yüzyılın ikinci yarısından, 13. yüzyılın sonuna kadar Konya'da inşa edilen yapılarda kullanılan harcın bileşimini belirlemek amacıyla, kısıtlı sayıda örnek üzerinde analizler yapılmıştır (Aktaş, 1988:276-322).²⁰ Harcın içinde kireç ve agrega²¹ dışında saman, kil,

¹⁶ **Harç:** Duvar örerken taşların veya tuğlaların aralıklarını doldurmak, birbirine bağlamak veya duvar yüzlerini sıvamak için kullanılan malzemedir.

¹⁷ **Kireç Harç:** Kalker, dolomit, mermer, tebeşir ve manyezit gibi taşların iki parça halinde kırılıp kireç ocaklarında (850-1400 C) pişirilmesi sonucu havada veya suda katılaşma özelliği gösteren, beyaz renkli, inorganik bir bağlayıcı türüdür (Bayazit, 1977: 86).

¹⁸ **Alçı Harç:** Alçı taşının çeşitli derecelerde pişirilmesi sonucu elde edilen, su ile karıştığında kısa sürede katılaşma özelliği gösteren, beyaz renkli, inorganik esaslı bağlayıcı türüdür (Eriç, 1978:25). Alçı harç, kalıpsız kemer ve kubbe inşaatı yanı sıra, esas olarak süslü geometrik örgülerde kullanılır (Bakırer, 1981:51).

¹⁹ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Bölümü Malzeme Laboratuvarında harç analizlerini yapma imkânı sağlayan ve bu çalışmayı yönlendiren Prof. Dr. Emine Caner, Esergöl İnalpulat ve Doç. Hasan Böke'ye teşekkür ederim.

²⁰ Bu analizlerde harçların kabaca bileşimi, harç içindeki kireç ve agrega oranları, agrega içindeki organik maddeler ile kumun renk, şekil ve büyüklüğü belirlenmiştir. 20 yapıdan toplanan örnekler harç, sıva ve çini hamurudur. 17 si harç olan bu örnekler, 6 türbe, 3 mescit, 1 cami, 1 köşk ve 1 hamamdan alınmıştır.

²¹ **Agrega:** İnorganik veya organik esaslı bağlayıcılarla birleşerek sun'i taş yapımında kullanılan doğal taşların çeşitli atmosfer etkileri sonucunda ufalanmış şekline veya sun'i olarak bu amaçla yapılmış malzemelere denir (Akman-Güner-Aksoy, 1987:104).

tuğla kırığı, kömür ve kül²² olduğu, Sahip Ata, Ulaş Baba, Şeyh Alaman türbeleri ile Sahip Ata Hamamı'nda horasan harcı²³ kullanıldığı saptanmıştır. Harcın bağlayıcılığını artırmak üzere kullanılan kıla sadece Ulaş Baba Türbesi ile Küçük Karatay ve Sakahane mescitlerinden alınan harç örneklerinde rastlanmıştır. Buna karşılık saman, Sahip Ata Hamamı'ndan alınan harç dışındaki örneklerimizin hepsinde çıkmış²⁴, ayrıca harçlar içinde, çeşitli renk ve dokularda köşeli ve yuvarlak tanecikler, yine aynı biçimlerde kuarslar ve mikaların olduğu tespit edilmiştir. Taneciklerin biçim ve renk olarak bir birine benzerlik göstermesi çevrede bulunan yerel bir kum yatağından faydalandığı ihtimalini akla getirmektedir.

Değerlendirdiğimiz çok kısıtlı sayıdaki örnek çerçevesinde, farklı türde malzeme örgüleri arasında kullanılan harçlarda kireç-agrega oranı açısından bir farklılık belirlenememiş²⁵, kireç oranının %77 gibi çok yüksek olduğu Sahip Ata Hanikâhı ve Sahip Ata Türbesi'nden alınan harçlarda kömürün de diğer örneklerle göre çok

daha yoğun olarak kullanıldığı saptanmıştır.

Harçlar, analiz sonucu agrega-kireç oranı, agrega dağılımı ve görsel benzerliklerine dayanılarak önce iki gruba, ardından kendi aralarında alt gruplara ayrılmıştır. Agreg-a-kireç oranına dayanılarak yapılan gruplamada, sadece Konya yapıları çerçevesinde, çok kısıtlı sayıda örneğin analiz sonuçlarına göre 12. yüzyılın ikinci yarısı ve 13. yüzyılın ilk yarısında üretilen harçlarda agrega oranı kireç oranından fazlayken, yüzyılın ikinci yarısında kireç oranının arttığı agrega oranının ise azaldığı tespit edilmiştir. Harçlar içinde kireç oranı en az %38 (Alâeddin Camii), en çok %77 (Sahip Ata Hanikâhı) olarak belirlenmiştir.

Resim 47- Ulaş Baba Türbesi kubbe ayrıntı

Resim 48- Alaeddin Camii ibadet mekânı mihrap önü kubbesi taşıyan kemerin kuzey yüzü

22 Konya Alâeddin Camiinin batı duvarı harcı içerisinde odun külü ve kömür parçacıkları ile kil tespit edilmiştir. Aynı tür harca İnce Minareli Medrese'nin minare temelinde, İç ve Dış Kale surları kalıntılarında, Sahip Ata Hanikâhı, Karatay Medresesi, Sakahane Mescidi ve Sırçalı Medresede de rastlanmıştır (Dülgerler- Yıldız, 2001: 251-255).

23 **Horasan Harcı:** Elenmiş tuğla-kiremit tozu, kireç ve su karışımından yapılan bir tür harçtır (Sözen- Tanyeli, 1986:106). Hamamlar, su hazneleri, su künkleri gibi suyu tutması ve sağlam olması gereken yapıların duvar ve kubbelerinde kullanılmıştır. Horasan harcının yapımında; kullanılan tuğlanın yeni ve iyi pişmiş olması, horasanın içindeki parçacıkların incelik oranının yeterli düzeyde olması, kirecin iyi söndürülmüş ve bekletilmiş olması önemlidir (Akman-Güner-Aksoy, 1987:104).

24 Harç örnekleri II. Kılıç Arslan Köşkü'nden taş-taş, tuğla-tuğla ve kerpiç-kerpiç, Alâeddin Camii'nden iki yerde taş-taş, Hoca Fakih Mescidi'nden taş-mermer, Sakahane Mescidi'nden taş-taş, Küçük Karatay Mescidi'nden tuğla-tuğla, Seyfeddin Sungur Türbesi'nden iki yerde taş-taş ve bir yerde tuğla-tuğla, Ulaş Baba Türbesi'nden tuğla-tuğla ve taş-taş, Sahip Ata Hanikâhı'ndan çini karo-tuğla, Sahip Ata Hamamı'ndan tuğla-tuğla ve Şeyh Alaman Türbesi'nden taş-taş arasında alınmıştır.

25 S. Tunçoku, Konya'da bulunan Tahir ile Zühre Mescidi, Beyşehir Kubadabad Sarayı ve Akşehir'deki Selçuklu yapılarının harçlarını değerlendirdiği bir çalışmada tuğla örgü harçlarının taş örgü harçlarına kıyasla %10 dolaylarında hafif olduğunu belirlemiş, tuğla örgülerden alınan harçlarda bulunan kireç oranının taş örgü harçlarda bulunan kireç oranından daha fazla olduğunu kaydetmiştir (2001:349-354).

Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemlerinden günümüze tamamiyle sıvalı örnekler gelmemiş olmakla birlikte, bazı kalıntılar bu dönemlerde inşa edilen yapıların sıvanmış olabileceğini düşündürmektedir. Konya yapılarından, orijinal olduklarını sandığımız birkaç sıvalı örnek günümüze ulaşmıştır. Bunlardan, II. Kılıç

Arslan Köşkünde mevcut kalıntının doğu duvarında, büyük bölümü dökülmüş olmakla birlikte bej rengi bir sıva mevcuttur.²⁶ Bu sıvanın üzerine, sarı ve kırmızı renkler kullanılarak tuğla şekilleri çizilmiştir. İplikçi Camii'nde, güney cephenin batısında yer alan minare kaidesinin altında, yine bej rengi sıva kalıntıları görülmektedir. Bunun üzerinde de, sarı, kırmızı tonları ve kahverengi ile yapılan, ancak ne olduğu tam olarak anlaşılmayan bir bezeme saptanmıştır. Ulaş Baba Türbesi'nde ise, değişik bir uygulama ile karşılaşmaktadır. Burada, mescit hücrelerinin tuğla kubbesinin yüzeyi sıvanmış, kubbe kavsinden başlayarak kilit taşına kadar devam eden, birbiri üzerine binen ve yukarıya doğru küçülen yarım daire kemer şekilli süslemede, kemerler farklı renklere boyanmıştır.

Ayrıca, tuğla ile örülmüş duvarların, sadece derzlenip, derz yüzeylerinin renkli çizgilerle belirginleştirildiği ve bezendiği örnekler de mevcuttur. Bunlarda, derzler üzerine açık kırmızıdan koyu kırmızıya varan renk tonlarında düz, kırık ve üçgen çizgiler uygulanmıştır. Alâeddin Camii'nin mihrap önü kubbesini taşıyan kemer ve paye derzlerinde, üçgenler, düz ve kırık çizgiler, İç Karaarslan ve Beşarebey mescitleri ile Tac'ül Vezir, Seyfeddin Karasungur ve Kalender Baba türbeleri derzlerinde ise, düz çizgiler görülür.

4. Sonuç

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde Konya yapılarında malzeme olarak kesme taş, moloz taş, devşirme malzeme, mermer, tuğla, kerpiç ve ahşap kullanımı gibi çeşitlilik söz konusudur.

Ana yapı malzemesi taş olmakla beraber, tuğlaya da büyük ölçüde yer verilen Selçuklu dönemi Konya yapılarından sonra, Karamanoğulları Beyliği döneminde de, işlev ve ölçek farkı gözetilmeksizin taşın her türlü yapıda kullanılmaya devam ettiği görülür. Buna karşılık tuğla kullanımında bir azalma söz konusudur. Özellikle süsleme amacıyla gerçekleştirilen tuğla

²⁶ İ. H. Konyalı, Köşk'ün alt kısmının, yumurta, civa, bal ve kırık ile hazırlanan mermer gibi bir harçla sıvandığını ileri sürer (1964:181).

kaplamalar 13. yüzyılın sonlarından itibaren kullanım alanından çekilmiştir.

Selçuklular döneminde kesme taş, bilhassa cami, medrese ve kervansaray gibi büyük ölçekli yapılar için seçilirken; tuğla, mescit ve türbe gibi küçük ölçekli yapıların tercih edilen malzemesi olmuş, büyük ölçekli yapılarda, belirli bölümlerde ve üst örtüde kullanılmıştır. Her iki malzeme de, bu dönemde hem yapısal amaçlarla, hem de süsleme amacıyla değerlendirilmiştir. Mermer ise, daha çok kapı ve pencere lentolarıyla sövelerinde kullanılmış, portallerde de renkli taşlarla birlikte yer bulmuştur. Devşirme malzeme, işlevine uygun olarak kullanımının yanında örgü ve vurgu malzemesi olarak da değerlendirilmiş, özellikle Dış Kale'nin inşası sırasında bilinçli bir seçimle süsleme amacıyla kullanılmıştır. Ahşap malzeme, daha az olmakla birlikte, bir yandan destek ve örtü sisteminde karşımıza çıkarken, öte yandan duvar örgüsü içinde hatıl olarak yer almıştır. Selçuklu dönemindeki malzeme kullanımı, Karamanoğulları Beyliği döneminde de ana hatları ile devam etmiş, taş, ayrıntıda birtakım farklılıklarla birlikte aynı yoğunlukta kullanılırken, tuğla kullanımında bir azalma olmuş, Selçuklu döneminde süsleme olanaklarından yararlanan tuğla, Karamanoğulları döneminde sadece yapı malzemesi olarak değerlendirilmiştir.

Kesme taş ile inşa edilen yapılarda düzenli teknik yoğunlukta iken, moloz taş duvarlarda malzemenin yapısından kaynaklanan bir düzensizlik hakimdir. Tuğla örgülerde yatay istif daha çok cephe ve duvarlarda kullanılırken, yatay-dik key istif ve eğik istifin örtü sistemi ve yapıların belirli bölümlerinde yoğunlaştığı görülür.

Selçukluların başkenti Konya'da malzeme kullanımını Anadolu'daki diğer çevrelerle paralellik göstermekle birlikte, tuğla kullanımının bu çevrelere oranla daha yoğun olduğu ve Konya'nın malzeme seçiminde belirli ölçülerde de olsa Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirdiği gözlemlenir.

Kaynaklar

- Akman, M. Süheyl-Güner, A- H. İ., Aksoy (1987). "The History and Prorerties of Khorasan Mortar and Concrete", *I. Uluslar arası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 28 Nisan- 2 Mayıs 1986*, I. Cilt, İstanbul.
- Aktaş, Azize (1988). *Konya'daki Anadolu Selçuklu Yapılarında Malzeme ve Teknik*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2 Cilt, Ankara.
- Aktaş Yasa, Azize (2001). "Eski Çağdan 20. Yüzyıla Seyahatnamelerdeki Konya Kalesi", *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları*, Editör: Mustafa Denктаş- Yıldıray Özbek, Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Personel ve Eğitim Dairesi Yayınları. No: 36.
- Arıkan, Mustafa (1963). *Mermercinin El Kitabı*, Ankara: Türkiye Ticaret Odası, Sanayi Odası ve Ticaret Borsası Birliği Maden Yardım Komisyonu Yayını, No: 3.
- Arseven, Celal Esat (1975). *Sanat Ansiklopedisi*, III-IV, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bakırer, Ömür (1961). "Hacı Ferruh Mescidi", *Vakıflar Dergisi*, 8, s. 171-184.
- Bakırer, Ömür (1971). "Anadolu'da XIII. Yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri", *Vakıflar Dergisi*, 9, s. 337-367.
- Bakırer, Ömür (1972). "Anadolu Selçuklularında Tuğla İşçiliği", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, s.187-203.
- Bakırer, Ömür (1981). *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, 2 Cilt, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Bakırer, Ömür (1984). "Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Tuğla Kullanımı", *Konya*, Haz.: F. Halıcı, Ankara, s. 77-84.
- Bakırer, Ömür (1991). "Anadolu Mimarisinde Taş ve Tuğla İşçiliği", *Başlangıcından Günümüze Türk Sanatı*, Koordinatör: M. Önder, Ankara, s. 255-280.
- Bakırer, Ömür (1995). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yapı Malzemeleri", *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 25-26 Nisan 1994*, s. 165-181.
- Bakırer, Ömür (2002a). "Tuğla, Ahşap, Cam", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Editör: Doğan Kuban, İstanbul, s. 291-307.
- Bakırer, Ömür (2002b). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süreklilik ve Değişim", *Türkler*, Cilt:7, Ankara, s. 828-834.
- Bayazıt, Ömer Lütfi (1977). *Yapı Malzemesi Notları*, Ankara.
- Binan, Muhittin (1961). *Tabii Taş Duvar*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Davey, Norman (1961). *A History of Building Materials*, London: Johns Hopkins University Press and the Society for the History of Technology.
- Demiriz, Yıldız (1969-70). "Atabey'deki Ertokuş Medresesinde Bizans Devrine Ait Devşirme Malzeme", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 4, s. 87-100.
- Demiriz, Yıldız (1978). "Koçaş Köyü Camii", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Özel Sayı*, 9, s. 75-102.
- Duran, Remzi (2001). "Selçuklu Yapılarında Tuğla Geleneğinde Taş Duvar Kaplaması Örneği Olarak Konya Kalenderhane Türbesi", *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler-I*, Konya, s. 263-268.
- Dülgerler, Osman Nuri - M. Yıldız (2001). "Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Kireç Harcı İçerisinde Kül Kullanımı", *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler-I*, Konya, s. 251-255.
- Eriç, Murat (1978). *Yapı Malzemeleri*, Cilt II, İstanbul: Kazmaz Matbaası.
- Eriç, Murat (1980). "Kerpiç Eski Eserlerin Onarımı ve Korunmasında Bir Araştırma", *Üçüncü Uluslar arası Kerpiç Koruma Sempozyumu (29 Eylül-4 Eylül 1980)*, Ankara.

- Günsoy, Orhan (1969). *Yapı*, İstanbul: Arı Kitabevi Matbaası.
- Hasol, Doğan (1979). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kinneir, J. M. (1818). *Voyage dans l'Asie mineure, l'Arménie et le Kurdistan, dans les années 1813 et 1814*, tome I, Paris.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya.
- Kuban, Doğan (1972). "Anadolu Türk Mimarisinde Bölgesel Etkenlerin Niteliği", *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, s. 382-395.
- Kuban, Doğan (1980). *Mimarlık Kavramları, Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş*, 2. baskı, İstanbul: Çevre Yayınları.
- Laborde, A. L. (1838). *Voyage de l'Asie Mineure*, II Cilt, Paris.
- Moltke, Helmut von (1917). *Briefe über Zustaude und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1838*, Berlin.
- Olivier, G. A. (1807). *Voyage dans l'Empire ottoman, l'Égypte et la Perse*, tome 3, Paris.
- Oral, M. Z. (1961). "Konya'da Sırçalı Medrese", *Belleterin*, XXV/ 99, s. 355-396.
- Ögel, Semra (1986). *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*, İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.
- Önder, Mehet (1971). *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara: Konya Turizm Derneği Yayınları.
- Öney, Gönül (1970). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Antik Devir Malzemesi", *Anadolu (Anatolia)*. XII (1970). s. 17-38.
- Postacioğlu, B. (1969). *Yapı Malzemeleri Dersleri, Bağlayıcı Maddeler*, İstanbul: LTÜ Teknik Okulu Yayını, Sayı: 73.
- Sözen, Metin - Tanyeli, U. (1986). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şaman Doğan, Nermin -Yazar, T. (2007). "Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Devşirme Malzeme Kullanımı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1). 209-230.
- Tanyeli, Uğur - G. Tanyeli (1989). "Osmanlı Mimarlığında Devşirme Malzeme Kullanımı (16.-18. Yüzyıl)", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4 (Nisan 1989)dan Ayrı Basım, s. 23-31.
- Taymaz, H. (1973). *Yapı*, I. Cilt, Ankara.
- Tekçam, Tamay (2011). *Arkeoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa BasımYayım Dğıtım Ltd. Şti.
- Temple, Ç. (2013). *Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2 Cilt, Ankara.
- Tunçoku, Sarp (2001). "Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Harç Özellikleri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler-II-*, Konya, s. 349-354.
- Turani, Adnan (1980). *Sanat Terimleri Sözlüğü*, 4. baskı, Ankara: Toplum Yayınları.
- Yavuz, Aysıl Tükel (2002). "Anadolu Selçuklu Mimarisinin Yapı Özellikleri", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Editör: Doğan Kuban, İstanbul, s. 271-289.

Ekler

Tablo 1: Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Kesme Taş Kullanımı

Yapının Adı	Tarih	Yeri	İstif türü	Örgü türü	Teknik	Malzeme	Boyut	Harç	Yatay Derz	Dikey Derz
II. KILIÇ ARSLAN KÖŞKÜ	(1156-1192)	Alt seviyede, doğu cephenin kuzey ve güney, duvarın doğu ve batı köşelerinde	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Beyaz renkli sert dokulu taş	Doğu duvarın güneyinde 64x48 cm 58x22.5x48 cm	Beyaz kireç harç	Büyük boyutlu kesme taşların köşelerde moloz taş ve tuğla ile birlikte kullanılması nedeniyle belirli bir derz ölçüsü yoktur	
II. KILIÇ ARSLAN TÜRBESİ	(1156-1192)	Cepheler ve duvarlar	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik üstlük pence-re rin altına kadar taşların dört kenarı pahlı	Pembe renkli, yumuşak dokulu Sille taşı	Batı cephe 73x53.5 cm Kuzey cephe 48x30 cm	Beyaz kireç harç	0.1 cm	0.1 cm
HACI FERUHH MESCİDİ	612H./1220M.	1-Cepheler	Yatay istif	Düz örgü	Düzensiz teknik	Sarımsak renkli, ince gözenekli ve pürüzlü yüzeyli Gödene taşı	Doğu cephenin güneyinde 72x42 cm 29x20 cm Doğu cephenin kuzey köşesinde 72.5x37x31.5 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
		2-Harim kısmı, son cemaat yeri ve geçişler	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Gri renkli, yumuşak dokulu ve parlak yüzeyli Kiçi Muhsine taşı	Harim kısmı kuzey duvar 40x40 cm 54x38x21 cm	Beyaz kireç harç	0.1 cm	0.1 cm
ŞEKER FURUŞ MESCİDİ	617H./1220M.	Batı cephe zeminden 192 cm yüksekliğe kadar	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sarı renkli, gözenekli ve pürüzlü yüzeyli Küfeki taşı	Batı cephenin güneyi 73x47.5 cm 30x47 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
ALAEDDİN CAMİİ	(1116-1156)	1-Kuzey cephe, orta bölüm. Cephede yer yer farklı malzeme kullanımı	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Küfeki taşı ile gri taş	Portalin doğusunda alta 147.5x56 cm 27.5x27.5 cm	Derzler çimento harcı ile yenilenmiş, grj. beyaz kireç harç	0.5-1 cm	0.5-1 cm
	(1156-1192)	2-Kuzey cephe doğu bölüm	Yatay istif	Düz örgü	Devşirme malzemenin boyutuna uygun düzenli teknik	Beyaz renkli, sert dokulu, iri gözenekli taş	İki kornişle bölünen cephede, kornişin altında 26x21 cm 70x38 cm			
	(1220-1237)	3-Kuzey cephe batı bölüm	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Açık gri renkli, sert dokulu, gözenekli taş	Kapının doğusunda 107x79.5 cm 68.5x48.5 cm	Derzler yeni orijinal harç görünmüyor	0.5-1 cm	0.5-1 cm
		4-Mihrap önü kubbeli bölümün kuzeyinde doğu ve batıdaki payeler	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Kiçi Muhsine taşı	Doğudaki payenin batı yüzünde 39x64x40 cm Batıdaki payenin doğu yüzünde 68x35x35 cm	Beyaz kireç harç	0.5-1 cm	0.5-1 cm
HALKA BEGÜŞ MESCİDİ	618H./1221M.	Batı cephe	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı	Giriş kapısının kuzeyinde 31.5x40 cm, güneyinde 11x33 cm	Beyaz kireç harç	0.5-1 cm	0.5 cm

Yapının Adı	Tarih	Yeri	İstif türü	Örgü türü	Teknik	Malzeme	Boyut	Harç	Yatay Derz	Dikey Derz
HOCA FAKİH TÜRBESİ	618H./1221M.	Cepheler, kubbe kasnağı	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı ve yer yer beyaz renkli sert dokulu taşlar	Güney cephenin batı köşesi 92x31x33 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
ALİ GAV ZAVİYESİ	13.yy ilk çeyreği	Ana eyvan ve iki yanındaki mekânların alt bölümleri ile cephe köşeleri	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı ve Gödene taşı	Ana eyvanın doğusunda 66x50x35 cm 30x43 cm 37x40 cm	Beyaz kireç harç	0.1 cm	0.1 cm
ANONİM TÜRBE	13.yy ilk çeyreği	Kaide	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Beyaz renkli, sert dokulu, iri gözenekli taş	Kaidenin kuzey cephesinde 169x81 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
İÇ KARA ARSLAN MESCİDİ	13.yy ilk çeyreği	Batı cephe, altta bir sıra	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sarımsak gri renkli, yumuşak dokulu taş	Giriş kapısının güneyinde 42.5x45 cm pencerenin kuzeyinde 37.5x50 cm	Beyaz kireç harç	0.1 cm	0.1 cm
İÇ KARA ARSLAN TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	Cephelerde kasnağa kadar	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı ve yer yer sarımsak gri renkli, iri gözenekli taşlar	Güneydoğu köşe 43x15x41 cm Güneydoğu cephe 69x39 cm 70x40 cm	Beyaz kireç harç	0.5cm	0.5-1cm
GÜHERTAŞ TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	Cephenin alt kısmında, iki sıra halinde	Yatay istif	Düz örgü	Düzensiz teknik	Beyaz renkli, sert dokulu, iri gözenekli taş	Kuzey cephenin batı köşesi 100x79x27 cm Kuzey cephede altta 115x85x35 cm	Beyaz kireç harç	2-3 cm	2-4 cm
SIRÇALI MEDRESE	640H./1242M.	Giriş cephesi, revak kemerleri	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Kiçi Muhsine taşı	Doğu cephenin kuzeyinde 67.5x46.5 cm 35.5x53 cm	Beyaz kireç harç	0.5-1 cm	0.5-1 cm
KÜÇÜK KARATAY MESCİDİ	646H./1248M.	Kuzey cephe, pencere ve kapı çerçeveleri, cephe köşeleri	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Küfeki taşı	Kuzey cephenin doğu köşesi 82x48x35 cm 115x60 cm	Beyaz kireç harç	0.2 cm	0.2 cm
HOROZLU HAN	644-647H./1246-1249M.	İçte duvarlar ve payeler	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik renk almaşığı	Sille taşı ve Gödene taşı	Payelerde Sille taşı 113x27x40 cm Gödene taşı 65x47 cm 87x47 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm

Anadolu Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Konya Yapılarında Malzeme Kullanımı Ve Yapım Teknikleri

Yapının Adı	Tarih	Yeri	İstif türü	Örgü türü	Teknik	Malzeme	Boyut	Harç	Yatay Derz	Dikey Derz
KALENDER BABA TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	1-Cephelerde, bu günkü zeminden 92 cm yüksekliğe kadar	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Beyaz renkli, sert dokulu, iri gözenekli taş	Doğu cephe 1.sıra 160x60 cm 2.sıra 61x60 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
		2-Mahzen hücrelerinin duvarları, kemerler ve tonoz	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Beyaz renkli, sert dokulu, iri gözenekli taş	Kemerde 92x29x51cm kuzeybatı duvarda 102x61.5 cm 38x34 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
ULAŞ BABA TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	1-Mescit hücrelerine girişi sağlayan kapı düzenleme-sinde	Yatay istif	Düz örgü	Düzensiz teknik	Beyaz renkli, gevşek dokulu, iri gözenekli taşı	Girişin doğu ve batısında 80x63x21 cm 10x25 cm	Beyaz kireç harç	4-4.5 cm	3.5 cm
		2-Güneydoğu ve güneybatı cepheler	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı	Güneydoğu cephe 35x14.5 cm 33x14 cm	Bej renkli kireç harç üstünde arada 1.5-2cm lik boşluk kalacak şekilde paralel çizgiler	4 cm	4 cm
KARATAY MEDRESE-Sİ	649H./1251M.	Doğu cephe	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Küfeki taşı	Portalin kuzeyinde 55x45 cm 68x45 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
ABDÜL MÜMİN MESCİDİ	674H./1275M.	Doğu cephe zeminde 255cm yüksekliğe kadar ve cephe köşeleri	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Doğu cephede Sille taşı, diğer cephelerin köşelerinde Gödene taşı	Doğu cephenin güneyinde 92x60 cm Güney cephenin batı köşesinde70x88x40 cm	Derzler çimento harcı ile yenilenmiş orjinal harç görünmüyor	0.5-1.5 cm	0.5-1.5 cm
SIRÇALI MESCİT	656H./1258M.	Son cemaat yeri	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sarı renkli, yumuşak dokulu, iri gözenekli ve beyaz renkli taş	49.5x38 cm 60x48 cm 43.5x49 cm	Açık pembe renkli kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
SEYFED-DİN KARA SUNGUR TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	Cepheler	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik, taşların üstü kazıma tekniği ile bezenmiş	Sille taşı	Doğu cephe 49.5x22 cm Doğu cephenin güney köşesi 44x13x24 cm	Beyaz kireç harç. Harcın bileşiminde tuğla kırığı, kömür, saman, kil, bol miktar-da mika ve kum	0.1 cm	0.1 cm
SAHİP ATA HANIKAHI	668H./1260-70M.	Doğu cephe, yapıya girişi sağlayan koridorda 210 cm yük. kadar ve portalin kuzeyindeki birimlerde	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Portalde Kiçi Muhsine taşı, diğer bölümlerde Sille taşı	Doğu cephede portalin kuzeyindeki birim 82x28x44 cm 25x46 cm koridorun kuz. duvarında 105x38 cm	Beyaz kireç harç	0.5-1 cm	0.5-1 cm

Azize Aktaş Yasa

Yapının Adı	Tarih	Yeri	İstif türü	Örgü türü	Teknik	Malzeme	Boyut	Harç	Yatay Derz	Dikey Derz
İNCE MINARELİ MESCİT	656-678H./1258-1279M.	Minare kaidesi	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Kiçi Muhsine taşı	Minare kaidesi, güney cephe 114x48x32 cm batı cephe 128x47x32 cm	Beyaz kireç harç	0.1 cm	0.1 cm
İNCE MINARELİ MEDRESE	656-678H./1258-1279M.	Doğu cephe ve giriş mekânı	Yatay istif	Düz örgü	Düzensiz teknik	Kiçi Muhsine ve Sille taşı	Portalin kuzeyinde 65.5x43x32 cm doğu cephenin kuzeyi 71x63 168x61 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
TAHİR İLE ZÜHRE MESCİDİ	678H./1280M.	Kuzey cephe zeminden 170 cm yük. kadar	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sarımttrak beyaz renkli, sert dokulu, iri gözenekli taş	Giriş kapısının batısında 63x53 cm doğusunda 103x76 cm	Beyaz kireç harç	1.5-2 cm	2-2.5 cm
SAKAHANE MESCİDİ	678H./1280M.	Güney cephede zeminden itibaren 7 sıra halinde	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı	Cephenin batısında 92x47.5 cm doğu pencere altı 64x42 cm	Beyaz kireç harç. Harç bileşimi %50 kireç, saman, kil, tuğla kırığı, mika ve kum	0.5 cm	0.5 cm
HOCA HASAN MESCİDİ	13. yy ikinci yarısı	Minare kaidesi	Yatay istif	Düz örgü	Düzensiz teknik	Beyaz renkli, iri gözenekli, sert dokulu taş	Minare kaidesi-nin kuz. cep. 25x32 cm 93x30 cm 42x21 cm	Derzler çimento harcı ile yenilenmiş	0.5 cm	0.5 cm
KESİKBAŞ KÜMBETİ	13. yy ikinci yarısı	Cephele ve duvarlar	Yatay istif	Düz örgü	Giriş cephesi dışındaki cephelede düzensiz teknik	Sille taşı ve Gödene taşı	Kaidede 67x100x69 cm doğu cephe 72x41 cm batı cephe güney köşe 43x51x56 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
GÖMEÇ HATTUN TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	Cephelede zeminden 240 cm yüksekliğe kadar	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı ve yer yer sarımttrak renkli sert dokulu taş	Güney cephe 48x34.5x35 cm 107x48 cm 115x43 cm	Beyaz kireç harç	0.1 cm	0.1 cm
ŞEYH OSMAN RUMİ TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	Cephele	Yatay istif	Düz örgü	Düzensiz teknik	Sille taşı	Giriş cephesi 64x30x35.5 cm 86x32x36 cm	Derzler çimento harcı ile yenilenmiş		
SAHİP ATA CAMİİ	682H./1283M.	Portalin doğu yüzü	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Kiçi Muhsine taşı	105x26 cm 70x40 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm

Yapının Adı	Tarih	Yeri	İstif türü	Örgü türü	Teknik	Malzeme	Boyut	Harç	Yatay Derz	Dikey Derz
ATEŞBAZ VELİ TÜRBESİ	13.yy son çeyreği	Mahzen hücresi, cepheler ve duvarlar	Yatay istif	Düz örgü	Düzensiz teknik	Sille taşı	Kuzey cephe doğu köşesi 71x59x21 cm doğu cephe 111x23.5 cm	Beyaz kireç harç	0.5 cm	0.5 cm
ŞEYH ALAMAN TÜRBESİ	678H./1280M.	Cephe köşeleri	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı	27x78x40 cm			
BULGUR TEKKESİ	13.yy üçüncü veya son çeyreği	Giriş cep. 184 cm yük. kadar ve son cemaat yeri	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Cephelerde Sille taşı , son cemaat yerinde sarımsak renkli sert dokulu taş	Doğu cephe 106x42 cm 98x49 cm son cemaat yeri 113x60 cm	Beyaz kireç harç	0.1-0.2 cm	0.1-0.2 cm
BEYHEKİM MESCİDİ	13.yy son çeyreği	Giriş cephesi zeminden 325 cm yük. kadar	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı	Doğu cephenin güneyi 31x37 cm kuzeyi 55x48 cm	Derzler çimento harcı ile yenilenmiş	1-1.5 cm	1-1.5 cm
SİYAVUŞ KÜMBETİ	13.yy son çeyreği	Kuzey cephede alta bir sıra halinde	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Beyaz renkli, sert dokulu taş	Giriş cep. doğ. 29x25 cm batısında 51x20 cm	Beyaz kireç harç		0.5-1 cm
SEPHAN TÜRBESİ	13.yy sonları	Cephelerde zeminden 337 cm, duvarlarda 330 cm yüksekliğe kadar	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	En alta bir sıra beyaz renkli sert dokulu taş, cephelerde Sille taşı	66x43 cm 70x40 cm 32.5x10 cm 27.5x15.5 cm	Beyaz kireç harç, içte derzler çimento harcı ile yenilenmiş	0.2 cm	0.1-0.2 cm
SÜT TEKKESİ	1300-1301M.	Batı cephe	Yatay istif	Düz örgü	Düzenli teknik	Sille taşı	Batı cephenin kuzeyi 26.5x19x25 cm 48.5x20 cm	Derzler çimento harcı ile yenilenmiş	0.5 cm	0.5 cm

Tablo 2: Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Tam Tuğla Kullanımı

Yapının adı	Tarihi	Kullanıldığı Yer	Boyutları	Yatay Derz	Dikey Derz
İPLİKÇİ CAMİİ	13. yy başları	Güney cephe	21.5-22x21.5-22x5.5-6 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
BEŞAREBEY MESCİDİ	616H./1219M.	İçte kubbe	20-21x20-21x4-4.5 cm	Eğik derzler	Eğik derzler
ŞEKERFURUŞ MESCİDİ	617H./1220M.	Batı cephe	20-22x20-22x4-4.5 cm	2.5-3 cm	2.5-3 cm
			23-24x23-24x4-4.5 cm	2.5-3 cm	2.5-3 cm
HATUNİYE (GÜDÜK) MİNARE	627H./1229-30M.	Minare kaidesi	21.5-22x21.5-22x4.5 cm	2-2.5cm	2-3.5 cm
		Minare gövdesi	23x23x5 cm	3-3.5 cm	0.3-0.5 cm
TERCEMAN MESCİDİ	13.yy ilk yarısı	Batı cephe	21.5-22x21.5-22x4.5-5 cm	2-2.5 cm	4.5-5 cm
			20.5-21x20.5-21.5x4.2-4.5 cm	2-2.5 cm	4.5-5 cm
ZEVLE SULTAN MESCİDİ	13. yy ikinci yarısı	Cepheler	20.5-21.5x20.5-21.5x4.5 cm	2-2.5 cm	4.5-5 cm
			21.5-22x21.5-22x4.5-5 cm	2-2.5 cm	4.5-5 cm

Yapının adı	Tarihi	Kullanıldığı Yer	Boyutları	Yatay Derz	Dikey Derz
GÜHERTAŞ TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	Kuzey duvar	21-21.5x21-21.5x4-4.5 cm	3 cm	0.5-1 cm
TAC'ÜL VEZİR TÜRBESİ	637H./ 1239-40M.	Cepheler	21-22x21-22x4-4.5 cm	1.5-3 cm	1.5-2 cm
		İçte kubbe	20-21x20-21x4-4.5 cm	1-1.5 cm	1-1.5 m
KÜÇÜK KARATAY MEDRESESİ	646H./1248M.	Eyvan, tuğla kaplama arkasındaki duvar örgüsü	21.5-22x21.5-22x4.5 cm	1.5 cm	1.5 cm
KÜÇÜK KARATAY MESCİDİ	646H./1248M	İçte ve dışta kubbe kasnağı	21-22x21-22x4-4.5 cm	1.5 cm	1-1.5 cm
		İçte ve dışta kubbe kaplaması	21-22x21-22x4-4.5 cm		
KALENDER BABA TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	Cepheler	20-22x20-22x4-4.5 cm	1.5-3.5 cm	1.5-3 cm
MURSAMAN TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	Cepheler	21-22x21-22x3.5-4 cm	1.3-2 cm	1.5-2 cm
ULAŞ BABA TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	Cepheler	21.5-22x21.5-22x4 cm	2 cm	2 cm
KARATAY MEDRESESİ	649H./1251M.	Portalın üstünde	21.5-22x21.5-22x4.5 cm	2 cm	1 cm
		İçte kubbeye geçiş	21.5-22x21.5-22x4.5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
		Türbe, içte kubbe	21.5-22x21.5-22x4.5 cm		
		İçte duvar örgüsü, geçişler ve üst yapı	21.5-22x21.5-22x4.5 cm	1.5-2 cm	2-2.5 cm
SEYFEDDİN KARASUNGUR TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	Cephe köşeleri, kasnak, külah	20.5-21x20.5-21x4.4 cm	2-2.5 cm	2-2.5 cm
SAHİP ATA HANİKAHI	668H./ 1269-70M.	İçte duvarlar, kemerler, geçişler	22x24x4.5-5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
SAHİP ATA TÜRBESİ	675H./1276M.	Doğu duvar	22-22.5x22-22.5x3 cm	3 cm	2-2.5 cm
		Geçişler	21-22x21-22x4.5 cm	2-2.5 cm	1-1.5 cm
		İçte kubbe	21-22x21-22x4-4.5 cm	1-1.5 cm	
İNCE MİNARELİ MEDRESE	656H./1258M. 678H./1279M.	Duvarlar ve geçişler	20-22x20-22x4 cm	1.5 cm	1.5 cm
SAKAHANE MESCİDİ	678H./1280M.	Güney cephe	21-22x21-22x4-4.5 c	1-1.5 cm	1-1.5 cm

Yapının adı	Tarihi	Kullanıldığı Yer	Boyutları	Yatay Derz	Dikey Derz
HOCA HASAN MESCİDİ	13. yy ikinci yarısı	Minare kaidesi	21.5-22x21.5-22x4.2-5 cm	2-2.5 cm	1.7-2 cm
		Minare gövdesi	20-21x20-21x4.5 cm	2-2.2 cm	1.7-2 cm
		İçte kubbe	20-21x20-21x3.5 cm	Eğik derzler	
BEYHEKİM MESCİDİ	13.yy üçüncü veya son çeyreği	Türbeye girişi sağlayan kapı kemeri ve duvarın üst kısmı	21-22x21-22x3.5-4 cm	2.2-3 cm	0.5-1.2 cm
		Duvarlar	21.5-22x21.5-22x4.5 cm	2 cm	2 cm

Tablo 3: Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Yarım Tuğla Kullanımı

Yapının Adı	Tarihi	Kullanıldığı yer	Boyutları	Yatay Derz	Dikey Derz
II.KILIÇ ARSLAN KÖŞKÜ	(1156-1192)	Doğu cephe, tonoz başlangıcı	20-21x9-9.5x4-4.5 cm	1-1.5 cm	2-3.5 cm
İPLİKÇİ MEDRESESİ	598H./1201M.	Cepheler	21.5-22x9-10x4.7 cm	2-2.5 cm	1.5-2 cm
		Cephe köşeleri	22x9.5-10x5 cm	2-2.5 cm	1.5-2 cm
İPLİKÇİ CAMİİ	13. yy başları	Güney cephenin batısı	23x11x.5 cm	1.5-2 cm	1-2 cm
BEŞAREBEY MESCİDİ	616H./1219M.	Son cemaat yerindeki pencerelerin kavsara köşelikleri	14-15x9.5-10x4-4.5 cm	1-1.5 cm	1-1.5 cm
		Aynı pencerenin kemer köşelikleri	14-15x9.5-10x4-4.5 cm	Eğik derz	
HALKA BEGÜŞ MESCİDİ	13. yy başları	İçte geçişler ve kubbe	22x11-12x4.6 cm	1-1.5 cm	1-1.5 cm
		Minare gövdesinde	23x23x5 cm	3-3.5 cm	0.3-0.5 cm
ALAEDDİN CAMİİ	(1116-1156) (1156-1192) (1220-1237)	Mihrap önü kubbeli bölüm, kemerler	22x11-12x4-6 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
İÇ KARAARSLAN MESCİDİ	13. yy ilk çeyreği	Cepheler	21-22x10-10.5x4-4.5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
		İçte kubbe	22x10-10.5x4-4.5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
İÇ KARAARSLAN TÜRBEŞİ	13.yy ilk yarısı	Dışta kasnak ve külah	21.5x10x4 cm	2 cm	0.5-1 cm
ZEMBURİ MESCİDİ	13. yy ilk yarısı	Batı cephe	21.5-22x10-10.5x4-4.5 cm	2-2.5 cm	1-1.5 cm
		Minare kaidesi ve gövdesi	21.5x9.5-10x4-4.5-4.7 cm	1.5 cm	1.5 cm

Yapının Adı	Tarihi	Kullanıldığı yer	Boyutları	Yatay Derz	Dikey Derz
TAC'ÜL VEZİR TÜRBESİ	637H./ 1239-40M.	Cephe köşeleri	16.5-17x8-8.5x4.5 cm	1.5-3 cm	1.5-2 cm
		Cepheler	21-22x9.5-10x4-4.5 cm	1.5-3 cm	1.5-2 cm
SIRÇALI MEDRESE	640H./1242M.	Revak kemerleri	20.5-22x9.5x4-4.5 cm	2-2.5 cm	3.5-4 cm
		Giriş eyvanının önü, kuzey duvarın üst kısmı	13.5-14x7.5x4 cm	1 cm	1 cm
		Türbe tonozu	13.5-14x7.5x4 cm	1 cm	1 cm
KÜÇÜK KARATAY MEDRESESİ	646H./1248M.	Eyvan, yan duvarları	14.5-15.5x9.5x4.5 cm	1.5 cm	1.5 cm
		Eyvanın doğu duvarı	14.5-15x4.5x4.5 cm	1.5-2 cm	1.2-1.5 cm
KÜÇÜK KARATAY MESCİDİ	646H./1248M.	Cepheler	19.5-20x9.5-10x4.5 cm	2-2.5 cm	2-2.5 cm
HOROZLU HAN	644-647H./ 1246-1249M.	Geçişler ve kubbe	20-21x10-10.5x4-4.5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
MEVLANA'NIN ARKASINDAKİ EYVAN TÜRBE	1240-1250	Batı ve kuzey duvarın üst kısmı	14-15x9-10x4-4.5 cm	1-1.5 cm	1-1.5 cm
KALENDER BABA TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	Cepheler, içte ve dışta geçişler, kubbe ve külah	15-15.5x8-8.5x4-4.5 cm	1.5-3.5 cm	1.5-3 cm
MURSAMAN TÜRBESİ	13.yy ilk yarısı	Cepheler, cephe köşeleri	20.5-22x9-9.5x3.5-4 cm	1.3-2 cm	1.5-2 cm
ULAŞ BABA TÜRBESİ		Cephe köşeleri	11.5x9x4.5 cm	2 cm	2 cm
		Taş-tuğla düzenlemesi	8.5x4-5x4-5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
SIRÇALI MESCİT	656H./1258M.	İçte kubbe	21-22x9-9.5x4-5 cm	2 cm	2 cm
SAHİP ATA HANİKÂHI	668H./ 1269-70M.	Kemerler ve geçişler	22x24x4.5-5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
		İçte kubbe	20-22x10-10.5x4-4.5 cm	1.5 cm	1.5 cm
SAHİP ATA TÜRBESİ	675H./1276M.	Doğu duvar	22x11x4-5 cm	3 cm	2-2.5 cm
		Geçişler	21-22x9-10x4-4.5 cm	1.5-2 cm	1-1.5 cm
		Doğu duvar, üst kısım	12-13x7-8x4 cm	Derzler bitişiktir	
İNCE MİNARELİ MEDRESE MESCİDİ	656H./1258M. 678H./1279M.	Mihrap	21.5x11-12x4-4.5 cm	2-2.5 cm	2-2.5 cm
		Minarenin pabuçluk kısmı	20-22x10x4-4.5 cm	1.5 cm	1-1.5 cm
		Minare gövdesi	18-20-22x10x4.5 cm	2.5 cm	6 cm
İNCE MİNARELİ MEDRESE	656H./1258M. 678H./1279M.	Duvarlar ve geçişler	20-22x8-9.5x5 cm	1.5-3 cm	1.5-2.5 cm
		Eyvan kemeri ve kemer karnı	19.5-20x10.5x4.5 cm	1.5-3 cm	1.5-2.5 cm
		İçte kubbe	14-15x12x4 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
TAHİR İLE ZÜHRE MESCİDİ	678H./1280M.	Cepheler, duvarlar ve geçişler	16.5-17x9.5x4 cm	1.5-1.7 cm	4.5-5 cm
		İçte kubbe	22x9-9.5x4.5 cm	1.5 cm	1.5 cm

Yapının Adı	Tarihi	Kullanıldığı yer	Boyutları	Yatay Derz	Dikey Derz
SAKAHANE MESCİDİ	678H./1280M.	Güney cephe	21-22x9-9.5x4.5 cm	1.5 cm	1.5 cm
SAHIP ATA CAMİİ	656-662H./ 1258-1283M.	Minarenin pabuç kısmı	12-13x10x4-4.5 cm	1-1.5 cm	
		Minare gövdesi	10x7-8x4 cm	1-1.5 cm	Derzler bitişiktir
HOCA HASAN MESCİDİ	13. yy ikinci yarısı	Cepheler, duvarlar ve son cemaat yeri	21.5x5-6x4 cm	Derzler bitişiktir	
		Minare kaidesi ve pabuçluk	21-21.5-22x11-11.5x4 cm	2-3 cm	1.5-3 cm
ŞEYH ALAMAN TÜRBESİ	678H./1280M.	Minare gövdesi	20-21x9.5-10.5x4.5-5 cm	2-2.2	1.7-2 cm
		Üst seviyede kuşak halinde	21.5x10.5-11x4.5 cm	2-2.5 cm	1.7-2 cm
KESİKBAŞ KÜMBETİ		İçte kubbe	20-21x9-9.5x4-4.5 cm	1.5-2 cm	0.5-1 cm
		Cephelerde	21-22x10-10.5x4-4.5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
GÖMEÇ HATUN TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	Kuzey cephede eyvanın iki kenarı	21-21.5x9.5-10x4 cm	2.5-3 cm	0.1-0.5 cm
			22-23x11x12.5x5 cm	2.5-3 cm	0.1-0.5 cm
EVHADEDDİN-İ KIRMANI TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	Kubbe	21.5x9.5-10x4.5 cm	2.5-3 cm	3-4 cm
ŞEYH OSMAN RUMİ TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	Kasnak ve kubbe	22x11x5 cm	1.5-2 cm	1-1.5 cm
		Cepheler, son cemaat yeri, doğu ve batı duvar	24-25x9.5-10x4.5 cm	2-2.5 cm	0.5-1 cm
BULGUR TEKKESİ		Giriş cephesi	18x10x4 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
			İçte kubbe	21.5-22x8-8.5x4.5 cm	2 cm
SİYAVUŞ KÜMBETİ	13.yy son çeyreği	Kuzey cephe	19.5-21.5x10-11x4-4.5 cm	2.2-4.5 cm	2-4.2 cm
			21-22x10-12x4 cm	2.2-4.5 cm	2-4.2 cm
SEBHAN TÜRBESİ	13.yy sonları	Cepheler, duvarlar	18x14x4.5 cm	1.5-3 cm	0.5-1.5 cm
			20x11x4 cm	1.5-3 cm	0.5-1.5 cm

Tablo 4: Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Tuğla Malzemede Yatay-Dikey İstif Kullanımı

Yapının Adı	Tarihi	Kullanıldığı Yer	İstif Türü	Boyutları	Yatay Derz	Dikey Derz
II. KILIÇ ARSLAN KÖŞKÜ	(1156-1192)	Doğu cephe, tonoz başlangıcının yüzeyi	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	20-21x9-9.5x4.5 cm	1-1.5 cm	2-3.5 cm
BEŞAREBEY MESCİDİ	616H./1219M.	Son cemaat yeri, pencere-lerin kavsara köşelikleri	Yatay-dikey istif Tek yöne yükselen derzli	14-15x9.5-10x4-4.5 cm	1-1.5 cm	1-1.5 cm
ZEMBURİ MESCİDİ	13. yy ilk yarısı	Minare gövdesi	Yatay-dikey istif Tek yöne yükselen derzli	21.5x10x4.5-4.7 cm	1.5 cm	1.5 cm
TAC'ÜL VEZİR TÜRBEŞİ	637H./1239-40M.	İçte kubbe	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	9.5-10-4-4.5-2.3-2.5 cm	1-1.5 cm	1-1.5 cm
SIRÇALI MEDRESE	640H./1242M.	Giriş eyvanının önü, kuzey duvarın üst kısmı giriş eyvanı tonozunun iç yüzü, türbe tonozu	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	13.5-14x7.5x4 cm	1 cm	1 cm
KÜÇÜK KARATAY MEDRESEŞİ	646H./1248M.	Eyvan duvarları	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	4.5-15x4.5x4.5 cm	1.8-2 cm	1.2-1.5 cm
HOROZLU HAN	644H./1246M. 647H./1249M	İçte kubbe	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	20-21x10-10.5x4-4.5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
KÜÇÜK KARATAY MESCİDİ	646H./1248M.	Son cemaat yeri güney duvar niş köşelikleri	Yatay-dikey istif Tek yöne yükselen derzli	21.5x9x5 cm	1.5-2 cm	1 cm
MEVLÂNA'NIN ARKASINDAKİ TÜRBE	1240-1250	Kuzey ve batı duvarların üst kısmı	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	14-15x9-10x4-4.5 cm	1 cm	1 cm
MURSAMAN TÜRBEŞİ	13.yy ilk yarısı	Güney cephe, mahzen hücrenin girişi üzerinde yer alan dikdörtgen pano	Yatay-dikey istif Tek yöne yükselen derzli	9-9.5x4-4.5 cm	2.5 cm	2.5 cm
SIRÇALI MESCİT	656H./1258M.	İçte kubbe	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	20-22x10-10.5x4-4.5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm
SAHİP ATA HANİKÂHİ	668H./1269-70M.	İçte kubbe	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	20-22x10-10.5x4-4.5 cm	1.5-2 cm	1.5-2 cm

Yapının Adı	Tarihi	Kullanıldığı Yer	İstif Türü	Boyutları	Yatay Derz	Dikey Derz
SAHİP ATA TÜRBESİ	675H./1276M.	Türbenin doğu duvarı üst kısım	Yatay-dikey istif İki yöne yükselen derzli	12-13x7-8x4 cm	4 cm	Derz yoktur

Tablo 5: Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Konya Yapılarında Tuğla Malzemede Eşik İstif Kullanımı

Yapının adı	Tarihi	Kullanıldığı yer	Boyut
BEŞAREBEY MESCİDİ	616H./1219M.	1-Son cemaat yeri, pencere kemer köşeliği	14-15x9.5-10x4-4.5 cm
		2-İçte kubbe	20-21x20-21x4-4.5 cm
ZEMBURİ MESCİDİ	13. yy ilk yarısı	İçte kubbe	Kubbenin yüzeyi boyandığından tuğla boyutları tespit edilememektedir.
KÜÇÜK KARATAY MESCİDİ	646H./1248M.	İçte ve dışta kubbe kaplaması	21-22x21-22x4-4.5 cm
KARATAY MEDRESESİ	649H./1251M.	Türbe, içte kubbe	21.5-22x21.5-22x4.5 cm
SAHİP ATA TÜRBESİ	675H./1276M.	İçte kubbe	21-22x21-22x4-4.5 cm
AKSİNNE MESCİDİ	13. yy ikinci yarısı	İçte kubbe	Kubbe yüzeyinin sıvalı olması nedeni ile tuğla boyutları tespit edilememektedir
HOCA HASAN MESCİDİ	13. yy ikinci yarısı	İçte kubbe	20-21x20-21x3.5 cm

Tablo 6: Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı

Yapının Adı	Tarihi	Kullanıldığı Yer	Malzemenin Niteliği	Tür	Boyut	Tasvir
II. KILIÇ ARSLAN TÜRBESİ	1156-1192	Hacet penceresinin üstünde	Mermer	Kare levha		Ortada bir haçın yer aldığı kenarları bitkisel bezemeli levha
ŞEKERFURUŞ MESCİDİ	7H./1220M.	1-İbadet mekânı kuzey duvar, kapının iki yanında	Mermer	Bodur paye	105x20x22 cm	Alt ve üstü silmeli payeler
		2-Bu günkü kapının iki yanında	Sıvalı olması nedeni ile malzemenin cinsi anlaşılamamaktadır	Bodur paye		Alt ve üstü silmeli payeler

Yapının Adı	Tarihi	Kullanıldığı Yer	Malzemenin Niteliği	Tür	Boyut	Tasvir
ALAEDDİN CAMİİ	(1116-1156) (1156-1192) (1220-1237)	1-Kuzey cephenin doğu ve batısında galeri sisteminde	Mermer	Bodur paye	Batı galeri 175x55x36 cm Doğu galeri 103x56-57x36 cm	Alta ve üstte silmelerle çevrelenmiş, bazılarında üsteki silmenin altında yumurta frizi olan bodur payeler
		2-Kuzey cephenin doğusu	Mermer	Bodur paye	76.5x48 cm	Alta ve üstte silmelerle çevrelenmiş
		3-Kuzey cephe, batı kapı	Mermer	Bodur paye	197.5x65x32.5 cm	Alta ve üstte iç bükey silmeler
		4-Yapının içi	Mermer	Antik sütunlar, payeler ve sütun başlıkları	Sütunların alt kısmında arka yüzler düzleştirilmiş, ön yüzler kemerli bölmelere ayrılarak içleri bezenmiş, korint ve iyon tipi başlıklar kullanılmış	
HOCA FAKİH MESCİDİ	13.yy İlk yarısı	Kuzey cephe, pencere altı	Mermer	Lahit	2.20x82x16 cm	Kare bir tablanın iki yanında , iç bükey yivli bir düzenleme
ANONİM TÜRBE	13.yy ilk çeyreği	1-Kuzey cephe, kaide	Mermer	Lahit	167x66x15 cm	Ön yüzünde dikdörtgen çerçeveler içinde baklava dilimleri olan bir lahit
		2-Mescid hücresi içte kapı lentosu	Mermer	Templon arşitravı	125x25x25 cm	Yuvarlak konturlar ve baklava dilimleri içinde çiçek motifleri ile bezenmiş arşitrav
		3-Batı cephe, kaide	Beyaz renkli, ince gözenekli taş	Mimari parça	170x103 cm	Ortasında yuvarlak, bezemesiz bir kabara olan çokgen parça
		4-Mahzen hücresine girişte, karşılıklı olarak	Mermer	Bodur paye	86.5x58 cm	Alt ve üstü silmeli bodur paye
ZEVLE SULTAN MESCİDİ	13. yy İkinci yarısı	Kapı lentosunun üzeri	Mermer	Arşitrav	134x16 cm	Geçme motiflerinden oluşan bir friz
TAC'ÜL VEZİR TÜRBE Sİ	637H./1239-40M.	1-Kapı lentosu	Mermer	Arşitrav parçası	107x19.5x20 cm	Madalyonlar içinde çiçek motifleri
		2-Kapının güney sövesi	Mermer	Arşitrav parçası	146x22x16 cm	Ardarda dizilmiş yürek motifleri

Yapının Adı	Tarihi	Kullanıldığı Yer	Malzemenin Niteliği	Tür	Boyut	Tasvir
		3-Kapının kuzey sövesi	Beyaz renkli, yumuşak dokulu, ince gözenekli taş	Arşitrav parçası	146x22x16 cm	Ardarda dizilmiş yürek motifleri
SEYFEDDİN SUNGUR TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	Pencereler	Mermer	Bodur payeler		Alt ve üstü silmeli bodur payeler
SAHİP ATA CAMİİ	6H./1258M.- 2H./1283M.	1-Portal kaidesinde, batıda	Mermer	Lahit	225x89x102.5 cm	Ön yüzünde içinde meduza başı , yan yüzlerinde bezemesiz baklava dilimleri bulunan lahit
		2-Portal kaidesinde, doğuda	Mermer	Lahit	264x90x103 cm	Ön yüzünde geçme motifleri, yan yüzünde kemerli düzenleme içinde monogramlar bulunan lahit
HOCA HASAN MESCİDİ	13. yy ikinci yarısı	1-Minare kaidesinde, alтта	Beyaz renkli, sert dokulu, gözenekli taş	Dikdörtgen Levha	73x37 cm	Meander motifli, bezemesi yarım kalmış bir levha
		2-Minare kaidesinde, batıda	Beyaz renkli, sert dokulu, iri gözenekli taş	Baluster	62x28 cm	Silmeli, dikdörtgen bir levha
		3-Batı cephe, alтта bir sıra	Beyaz renkli, sert dokulu, gözenekli taşlar	Mimari parça	58.5x19 cm 42x10 cm 69x18 cm	Altta ve üstte silmeler
ŞEYH ALAMAN TÜRBESİ	7H./1280M.	1-Giriş cephesi, kitabenin üstü	Mermer	Arşitrav parçası	100x30 cm	Üstü silmeli, altı yumurta dizisi frizli bir parça
		2-Giriş cephesinde, kapının yanında	Gri renkli, sert dokulu bir taş	Pencere açıklığı	128x61 cm	Alınlık yüzeyi bezemesiz bırakılmış
EVHADED-DİN-İ KIRMANI TÜRBESİ	13. yy ikinci yarısı	1-Güney cephenin batı köşesi, zemin-den 118 cm yükseklikte	Mermer	Arşitrav parçası	44x17x17.5 cm	Altta ve üstte meander motifleri, ortada bir noktadan iki farklı yöne çıkan baklava dilimleri
		2-Kapı lentosu	Mermer	Arşitrav parçası	116x50x13 cm	Lentonun alt yüzünde silmeler ve palmet dizisinden oluşan bir friz

Tire’de İsmi Unutulan Tarihi Bir Yapı

Mehmet Sami Bayraktar*

Öz

Bu çalışmada, Tire ilçe merkezinde bulunan inşa tarihi bilinmeyen ve adı unutulmuş bir Türk devri yapısı tanıtılıp değerlendirilecektir. Bu yapı Duatepe Mahallesi’nde zeytin ağaçları arasında yer alan ismi unutulmuş küçük bir türbedir. Kısmen tahrip olmakla birlikte yapının kalan kesimleri orijinal görünümünü büyük ölçüde korumaktadır. Yapının plân, malzeme, mimari ve süsleme özellikleri, beylikler devrine (Aydınolu Beyliği) işaret etmektedir. Tarihi yapılarının çokluğu ile dikkat çeken ilçede pek bilinmeyen yapı, şehrin geleneksel yapı karakterine son derece uyumlu bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Tire, Aydınolu Beyliği, mimari, türbe.

A Forgotten Historic Building in Tire

Abstract

In this study, a Turkish era historical building with unknown construction date and name in the town of Tire is presented. This building is a small tomb located among the olive trees in Duatepe neighbourhood. Although partially destroyed, the structure remained largely intact with its original outlook. The outline plan, materials, architectural and decorative features of the building indicates principalities period (Aydınolu Principality). The structure is an outstanding example of its kind highly compatible with traditional building characters of the town which attracts attention for its abundance of historic buildings.

Key Words: İzmir, Tire, Aydınolu Principle, architecture, tomb.

* Yrd.Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Samsun; msami.bayraktar@omu.edu.tr / ms.bayraktar@hotmail.com

Giriş

Batı Anadolu'da İzmir'e bağlı bir ilçe konumunda bulunan Tire, ilkçağlardan itibaren çeşitli kavimlerin yaşadığı önemli bir yerleşim merkezi olmuştur (Mete,2012: 195; Darkot, 1974: 380; Ramsay, 1960: 122; Armağan 1983a: 13-17; Tuğlacı 1985: 284). 14. yüzyılın başlarında Türkmen beylerinin Batı Anadolu'da giriştikleri akınlar (Wittek, 1986: 17-23; Akın 1946: 1; Kurat 1966: 56-58) neticesinde Aydınöğulları tarafından 1308 yılında Türk topraklarına katılan (Darkot, 1974: 380; Uzunçarşılı, 1988: 104) Tire, Anadolu-Türk tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Aydınöğulları döneminde Tire'nin büyük bir ilim merkezi haline geldiği ve şehrin imarı konusunda bir hayli mesafe alındığı bilinmektedir (Türk Kültüründe Tire, 1994; Mete,2012: 195-197).¹ 1390'da Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılan, Timur istilâsının (1402) ardından tekrar Aydınöğulları'na geçen Tire, Sultan II. Murat döneminde 1423 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçerek Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı Aydın Sancağı'nın merkezi oldu (Mete,2012: 195). 17. ve 18. yüzyıllarda mütesellim ve âyanların idaresine giren, 1839'da Tanzimat'ın ilânıyla bir süre muhassıl tarafından idare edilen, 1867'de vilâyet yapılan Aydın'ın İzmir Sancağı'na bağlanan Tire, Cumhuriyet döneminde İzmir'e bağlı bir ilçe merkezi oldu (Mete,2012: 197).

1475-76 tarihli tahrirlere göre Tire'nin yirmi altı mahallesi vardı (Mete,2012: 195). 17. Yüzyılda şehri ziyaret eden Evliya Çelebi'nin ifadelerinden belirtilen tarihte Tire'nin gelişmesinin hızla sürdüğü anlaşılmaktadır.²

- 1 Türk Kültüründe Tire 1994; Mete,2012: 195-97; bkz: Armağan 1983; Karakaya 2012: 197-199; Kuban 1962: 41-44; Aslanoğlu, 1978; Önkal, 1991; Önkal, 1994: 113-118; Faroqi 1993: 35-36, 39-40; Yüksel 2014: 22-23.
- 2 Evliya Çelebi 1993: 559-564. "Evliya Çelebi'nin şehri ziyaret ettiği tarihte (1671) mahalle sayısı altmış sekize yükselmişti. Evliya Çelebi sokakların satranç taşı gibi düzenli olduğunu, şehirde 144 "mihrap" (otuz altısı cami), yetmiş tekke, otuz medrese, bazısı âtil durumda sekiz imaret, bir dâ-rülkurrâ, altmış yedi sıbyan mektebi bulunduğunu kaydeder. Kestane dağından gelen sular Tire'deki 270 çeşmeye, on üç hamama ve beş kurşun kubbeleri sebile dağılıyordu. Ayrıca şehirde yirmi yedi han, sekiz kubbeli bir bedesten, üstü kemer

Aydınöğlü beyliğinden devralınan yapı mirasının şekillendirdiği mimari tarz, ilk Osmanlı yıllarda neredeyse hiç değişmeden sürdürülmüştür. Şehrin tarihi ve sosyo-ekonomik zenginliği mimarisine de yansımıştır (Demirbaş 1994: 25-29 ; Mete,2012: 196-196). Halen ayakta duran birçok yapısıyla Tire, tarihi dokusunu büyük ölçüde koruyabilmiş ender şehirlerimizdendir. Bu tarihi doku içerisinde yer alan birçok yapının tanınmasına (Aslanoğlu, 1978 ; Kuban 1962: 41-44 ; Önkal, 1991 ; Riefstahl 1941: 26-28, resim 48-58 ; Çakmak 2002 ; Karakaya 2012: 197-199). karşın şehirde halen pek bilinmeyen yapılar bulunmaktadır. Bu araştırmada bunlardan biri tanıtılıp değerlendirilmeye çalışılacaktır (Resim.1).

Duatepe Mahallesi'nde İsimsiz Türbe

İlçe merkezinin güneydoğusunda Duatepe Mahallesi'nde, Çeşme Alanı Sokak üzerinde iskân alanı dışında/yakınında zeytin ağaçları arasında isimsiz bir yapı bulunmaktadır (Resim. 2-5). İnşa kitabesi bulunmayan yapının inşası ile ilgili herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

Sekizgen planlı ve kubbe ile örtülü yapı, mevcut haliyle bir türbeye benzemektedir.³ Halk arasında yatır olarak bilinen yapının mescit veya türbe olabileceğine dair kanaatler de bulunmaktadır.⁴ Baysal, bulunduğu mevkiden hareketle "Çeşme Alanı Türbesi" adıyla andığı yapıyı erken Osmanlı dönemine 15. yüzyıl başına tarihlendirmektedir (Baysal, 2001: 54).

ve kubbeyle örtülü 2800 dükkân vardı." Mete,2012: 196.

- 3 Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Hicri 29 Safer 1215 / Miladi 22 Temmuz 1800 tarihli ve "Tire'ye tabi Büyükbergos nahiyesinde Musa Bey Zaviyesi Evkafı tevliyetinin tevcihi" başlıklı bir belge özeti kayıtlıdır. Bkz. BOA., C.EV., Dosya No:567, Gömlek No:28603. (Hicri tarihi Miladi tarihe çevirmek için Türk Tarih Kurumunun "http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385" adresi kullanılmıştır.)
- 4 A. M. Armağan, kendisi ile yaptığımız 1997 yılındaki görüşmede yapının çeşitli tarihi belgelerde adına rastladığı "Sarı Ali Mescidi" veya "Musa Bey Zaviyesi" olabileceğini belirtmiş idi (Ayrıca bkz. Armağan 1983: 37-38). Fakat daha sonra, Aydınöğlü İsa Bey'in oğlu olan ve 1405 yılında vefat eden Musa Bey'e ait bir türbe olabileceği olduğu yönünde bir kanaat belirtmiştir. Tire'de sekizgen ve altıgen planlı birkaç mevcut cami ve mescide bakılarak bu yapının da mescit veya küçük bir zaviye olabileceği akla gelirse de en yakın ihtimal olarak türbe üzerinde durmak daha akla yakın görünmektedir.

Tire ile ilgili çeşitli tarihi belgelerde geçen isimlerden hangisinin bu yapı için geçerli olacağına dair kesin bir tespit mümkün görünmemektedir. Yapının yörede halen yatır olarak bilinmesi ve türbeye uygun duran mimarisine bakılarak, yapının türbe olması ihtimalini daha geçerli bulmaktayız. Yapının ilçedeki Aydınoglu Beyliği yapılarına benzer duran malzeme, cephe ve mimari tarzına bakılarak Aydınogulları Beyliği'ne⁵ ait olabileceğini düşünmekteyiz. Tire tarihi ve kültür değerleri ile ilgili birok yayını bulunan Armağan'ın 1405 yılında vefat eden Musa Bey'e ait olduğuna dair kanaatini de dikkate alarak yapının 14. yy. sonları ile 15. yy. başlarında yapılmış olabileceğini kabul etmekteyiz.

Kuzeye bakan ön cephesinde 8 m. uzunluğunda bir duvar yer alan yapı, karşılıklı kenarlarda aynı olmak üzere, kenar uzunlukları dıştan 3.20 ila 3.75 m. arasında değişmektedir. Kibleye bakan güney duvar, en uzunudur (3.75 m.). Küçük sayılabilecek bu farkla birlikte türbe içten ve dıştan muntazam sekizgen bir plana sahiptir (Şekil.1-3).

Yapı kuzey-güney yönde 8.25m., doğu-batı yönde 8 m.lik bir uzunluğa sahiptir. Yıkılan kesimlerini de dahil edersek tahminlerimize göre tüm yükseklik 9 m. civarındadır.⁶ Kuzey cephesi ortasında, açıklık kenarları kısmen tahrip olmuş ve duvar yüzeyinden 10 cm. dışa taşırılan 4.10 m. ye kadar yükselen bir kapı bulunmaktadır (Resim. 2). Yapı, kibleye bakan cephenin iki yanındaki kenarlarda birer alt, bu kenarların kuzeye doğru bitişiğinde bulunan karşılıklı kenarlarda birer üst olmak üzere, toplam dört pencere ile aydınlatılmıştır. Daha küçük tutulan alt pencereler, kısmen tahrip olmakla birlikte dikdörtgen açıklık ve sivri kemerli alınlıklara sahipken, üsttekiler sivri kemerli açıklıklara sahiptir (Resim. 3-4). Pencere muhafazalarına dair bir iz bulunmamaktadır. 4.95 m. kotta duvarlar, 40 cm. kadar içeri çekilerek sekizgen penceresiz kasnağa geçilmektedir. Ön cephe-deki duvarların üst kesimindeki erime merkezli

tahribat, duvarın üst kesimin ne şekilde bittiğini tam olarak tespite imkân vermiyor görünse de mevcut silüetin her iki kenarda da aynı biçimde oluşuna bakılarak; kenarlarda duvarların üst kısmının üçgenimsi bir pah ile yumuşatıldığı tahmin edilebilir (Resim. 2-3).

Yapının 50 cm. kalınlıktaki duvarlarında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Moloz taşın hakim olduğu örgüde, tuğla, çoğu yerde besleme tarzda, gayri muntazam ve ritmik olmaktan uzak bir düzende kullanılmıştır (Resim. 6-7). Kapının kemer ve çevreliğinde, pencerelerde ise sadece kemerlerinde tuğla kullanılmıştır (Resim.2,3,7).

Duvarların iç ve dış yüzlerinde belli aralıklarda dörtgen şeklinde delikler görülmektedir (Resim. 8-9). Delikler, içte sekizgen yüzeylerin birleşme noktalarında, mevcut zeminden önce 0.90 m., sonra, 3,80 m. kotta yer almaktadır. Her kenarda iki kat halinde ikişer delik bulunurken sadece mihrabın bulunduğu yüzün doğusundaki kenarda, fazladan bir tane ile birlikte deliklerin sayısı, duvarların tamamında on yedi tanedir. Ayrıca kubbeye geçiş hizasında pandantifler içerisinde kimi köşelerde üçer, kimilerinde ikişer delik bulunur. Bunlardan bazıları kare, bazıları yuvarlak şekildedir⁷ (Resim. 9,11). Yuvarlak olanlar minik toprak borular konulmak suretiyle meydana getirilmiştir. Deliklerin ölçüleri dörtgenlerde 20x14 ila 20x18 cm. arasında değişmekte, yuvarlaklarda takriben 15 cm. çapındadır.⁸ Dikkat çeken bir başka unsur, 0.40 m. kotta, duvarın iç yüzeyinde kimi kesimlerde izlenen yatay boşluklardır ki bunlar zamanla çürüyen hatıllardan kaynaklanmış olmalıdır.

7 Duvarların dış yüzündeki deliklerin, yer ve sayıları, yukarıda anlattığımızı aşağı yukarı benzemekle birlikte değişmektedir. Kimileri duvar kalınlığı boyunca devam eden deliklerin, bazıları 20 cm. kadar içeriye girmektedir.

8 Tire'de benzer şekildeki delikleri Molla Arap Camii gibi çeşitli yapılarda görmekteyiz. Özellikle batı Anadolu yapılarında yaygınca görülen bu uygulamanın işlevi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Akustiğe yardımcı olması, duvarlardaki ağırlığın azaltılması, duvarlara esneklik kazandırması ve benzeri ihtimallerden hangisinin veya hangilerinin bu yapı için geçerli olabileceği konusunda, net bir kanaate sahip olmadığımızı belirtmek isteriz.

5 Daha önce de belirttiğimiz üzere ilçedeki Aydınogulları hakimiyeti 1308-1390 ve 1402-1423 yılları arasında görülmektedir.

6 Mevcut haliyle kubbenin en üst seviyesi 7.10 m. yüksekliktedir.

İçerisinde sanduka bulunmayan yapının mevcut zemini zamanla hafif yükselmiş vaziyettedir. Orijinal (muhtemel) döşemeye dair bir iz görülmemektedir. Kible yönünde kapıda olduğu gibi tuğla malzemeli bir mihrap görülür (Resim. 8). Mukarnas kavsaralı ve beş köşeli mihrap oldukça yalın tutulmuştur. Kavsarada olması beklenen; mukarnasların detaylarını tamamlayan alçı kaplama dökülmüştür.

Yapıyı örten 6.15 m. çapındaki kubbenin, etek kesiminde 60 cm. kadarı kalmış orta kısmı ortadan kalkmıştır (Resim. 10,12). Yer yer tehlikeli çatlakların görüldüğü üst örtü, biriken toz toprak ve ot türünden hafif bitkilerle kaplanmıştır. Örtü kaplamasına işaret edecek yapı üzerinde bir kalıntı bulunmamaktadır. Kubbenin yıkılan kesimi ve kaplaması hakkında Tire türbelerine bakılarak nispeten sağlıklı bir tahminde bulunulabilir. Buna göre yarım küre şeklinde bir iç kavise sahip kubbenin, dıştan birçok küçük Tire türbe ve mescidinde olduğu gibi oluklu kiremitle kaplı piramidal şekilde olması ihtimalini makul görmekteyiz (Şekil. 2-3).

Değerlendirme ve Sonuç

Türbenin bulunduğu alan Aydınogulları’nın şehre ilk yerleştikleri Ekinhisarı ve Bademiye mevkiine yakın konumda bulunmaktadır. Aydınogullarının ilk olarak şehrin güneyindeki Güme Dağı yamaçlarına- Ekinhisarı ve Bademiye mevkiinde- yerleştikleri bilinmektedir.⁹ Yapının konumu, Aydınogulları beyliği döneminde yapıldığı yönündeki görüşümüze destek verir niteliktedir.

9 “İlk olarak Aydınogulları güneyde, Güme Dağı yamaçlarına yerleştiler ve yönetici sınıf ve dönemin ileri gelenlerinin yaptırdığı külliyele etrafında gelişen küçük merkezçikler oluştu. Devamında, Osmanlı egemenliğinde kent, külliyele ve etrafında oluşan mahallelerle doğu ve kuzeydeki düzlük alanlara doğru genişledi. Aynı dönemde, Tahtakale civarında hanlar ve bedestenin de inşasıyla kentin tarihî ticaret merkezi de nihai olarak şekillendi... Aydınogulları daha çok Bademiye ve Ekinhisarı’na ve kısmen de ticarî merkez ve biraz batısına yerleşmişlerdir. Aydınogulları döneminde biri doğuda, diğeri merkez etrafında olmak üzere iki temel yerleşim odağı görülmektedir. Daha sonra, erken 15. yüzyılda, ikinci Aydınogulları dönemi olarak adlandırabileceğimiz yıllarda (1402-1426) ortaya çıkan yeni mahallelerle, kent üç odaklı bir yerleşime evrildi ve sınırlar batıya doğru genişledi.” Bkz. Yüksel 2014: 23-24,31-32.

Türbenin mekân düzeni tarihi mimarimizde oldukça yaygın olarak görülen sekizgen planlıdır. Büyük çoğunlukla Anadolu Selçuklu ve Beylikler devri kümbetlerinde görülen oturtmalık ve cenazelik katı, yapıda bulunmamaktadır. İçte ve dışta düzgün sekizgen biçimdeki ana mekânın önüne çekilen duvar, ana bünye ile çok başarılı bir şekilde bütünleşmiştir. Tire Ali Baba (15. yüzyılın ortaları – Aydınogulları), Tire Hisarlık Köyü Balım Sultan Türbesi (1510 dolayları – Osmanlı)¹⁰ ilçedeki benzer sekizgen planlı türbelerdir. Kütahya – Çivril – Menteş Köyü Beyce Sultan Kümbeti (14. yüzyıl – Germiyanogulları) (Uysal 2006: 230-231,542,650), Kütahya Karaağaç Köyü 1. Numaralı Türbe (14. yüzyıl – Germiyanogulları) (Uysal 2006: 238-240, 547-549,653) ve Kütahya – Tavşanlı Aslan Bey Türbesi (1432 dolayları - Osmanlı) (Daş 2007: 191-194) yakın il ve ilçelerdeki benzer örneklerdir.

Yapıda görülen tuğla beslemeli moloz taş işçiliğinin en yakın benzerleri ilçedeki diğer birçok yapıda ve Batı Anadolu bölgesinde -beylikler ve erken Osmanlı dönemi daha yoğun olmak üzere- görülmektedir. Tire’nin beylik dönemi camilerinde muntazam taş ve tuğla sıralarından oluşan almaşık duvar yerine, ağırlıklı olarak muntazam olmayan bir düzen göze çarpar (Aslanoğlu, 1994: 93).

Cephe düzeni ve mimari elemanlar bakımından yapı, iddiasız, fakat tutarlı bir tavır izleyerek ilçenin mimari geleneklerine uygun bir görünüm verir. Yapının kubbesini kapattığını düşündüğümüz¹¹ kiremit kaplı piramidal çatı uygulaması ilçede, Caziroğlu Camii (14. yüzyıl - Aydınogulları), Yayla Fakih Mescidi (XIV. yüzyıl sonları ile XV. yüzyıl başları- Aydınogulları), Hüsametdin Camii (15. yüzyıl başı - Osmanlı), Süratli Mehmet Paşa Camii (15. yüzyıl başı - Osmanlı) ve Kara Hayrettin Camii’nde (15. yüzyıl

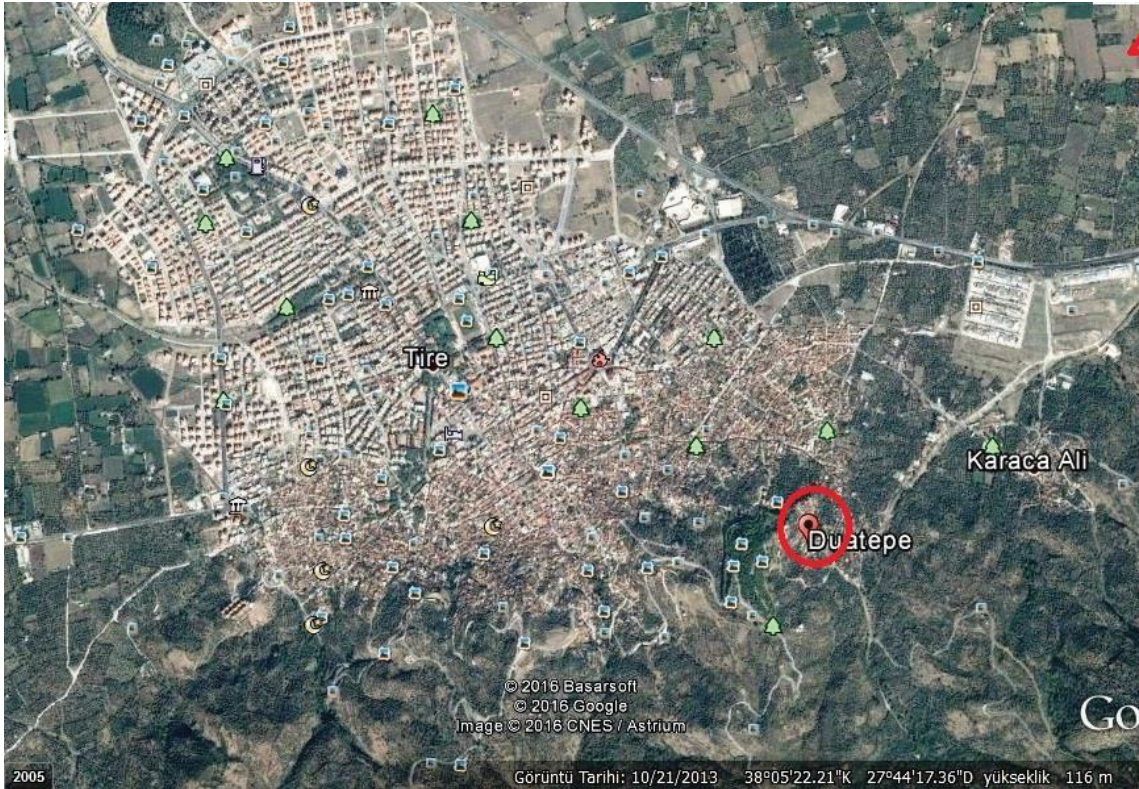
10 Önkal, 1991: 66-76,109-117,119 : Daş, 2007: 198-201. Sekizgen gövdesinin önünde sekizgen bir ön mekân bulunan Tire Ali Baba Türbesi’nin sadece ana mekânı bu yapı ile benzerlik göstermektedir.

11 Yukarıki satırlarda bu hususa işaret eden detaylara değinmiştik.

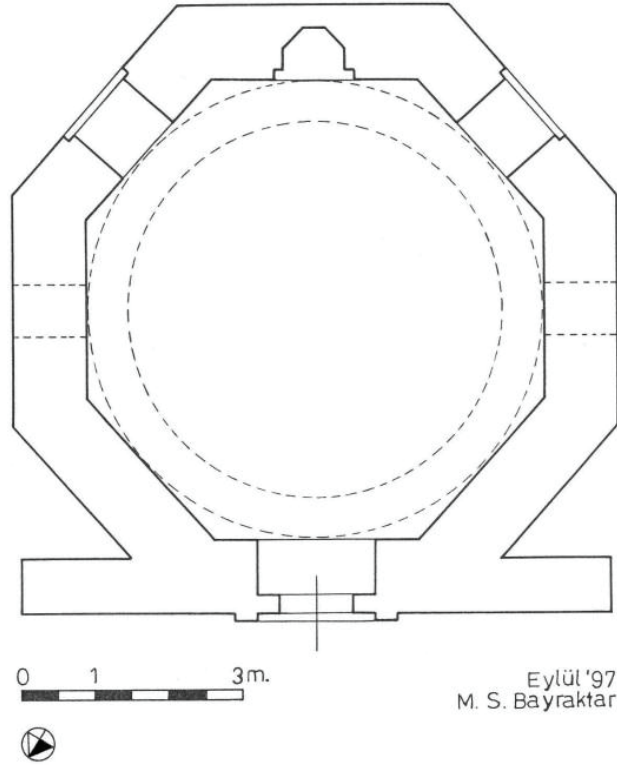
başı – Aydınoğulları veya erken Osmanlı) görülür (Aslanoğlu, 1994: 94 ; Aslanoğlu, 1978: 5,11,29,32,34,114,133-134,139-140; Gök vd. 2008: 333-334). Batı Anadolu’da beylikler ve erken Osmanlı döneminde daha yoğun olmak üzere, benzer uygulamalı birçok yapı görülmektedir. Afyon Kubbeli Mescit (1331- Germiyanogulları) (Uysal, 1993: 28), Bergama Parmaklı Mescit (15. yüzyıl ortaları - Osmanlı) (Ersoy, 1989: 24) ve Kütahya Karagöz Ahmet Paşa Camii (1509 - Osmanlı) (Altun, 1981: 247) belirtilen hususa örnek gösterilebilir. Türbenin ön cephesine çekilen duvarın Tire’de benzerleri olarak 14. yüzyıl başı (Aslanoğlu, 1978: 16) veya 15. yüzyılın ilk yarısı (Önkal, 1991: 58-9, 66) Aydınoğulları dönemi eseri olan Kara Kadı Mecdettin Türbesi ile 15. yüzyıl başları (Aslanoğlu, 1978: 5, 22) veya 15. yüzyıl sonları (Bayraktar, 1996: 69) Osmanlı döneminden kalma Leyse Camii sayılabilir. Belirtilen duvar, girişi vurgulayıp yapının mimari ifadesini güçlendirmektedir.

Uzun yıllara yayılarak farklı bani, mimar ve yapı sanatkarları eliyle şekillense de Tire yapılarının tasarım düzenleri, mimari söylemleri, bir şehir kültürünün tutarlı bir bileşenine dönüşmüştür. İlçede dolaşırken gördüğümüz her yapı, şaşırtıcı bir şekilde hem yeni, hem de diğerleriyle çok benzer görünümler sunar. Tire üzerinde araştırma yapan hemen her araştırmacı, Tire’nin ifade etmeye çalıştığımız mimari karakterine dair benzer değerlendirmelerde bulunmaktadır (Aslanoğlu, 1978:86-96 ; Riefstahl 1941: 26-29 ; Kuban, 1962:41-45 ; Önkal, 1994: 115-117, Karakaya, 2012: 197-199).

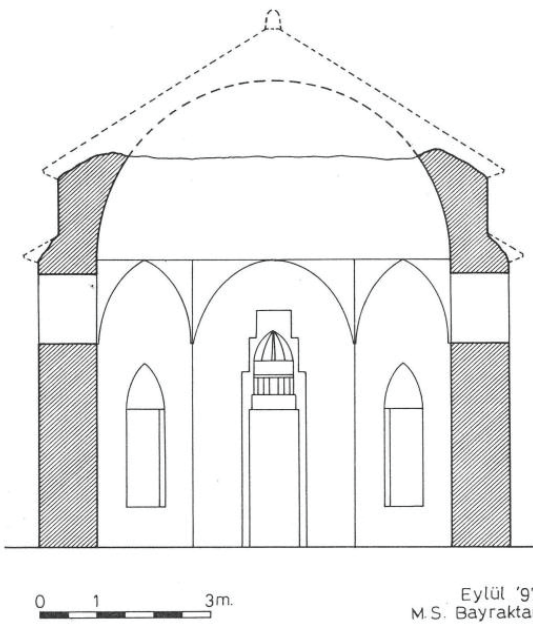
Kubbenin kiremitle kaplı piramidal dış örtüsü, üst örtüde yer yer görülen plaka şeklindeki doğal taş kaplama, cephe düzeni, nihayet malzeme ve inşa tekniği, Tire’deki ve Batı Anadolu’nun çeşitli şehirlerindeki beylik yapılarına benzeyen unsurlardır.

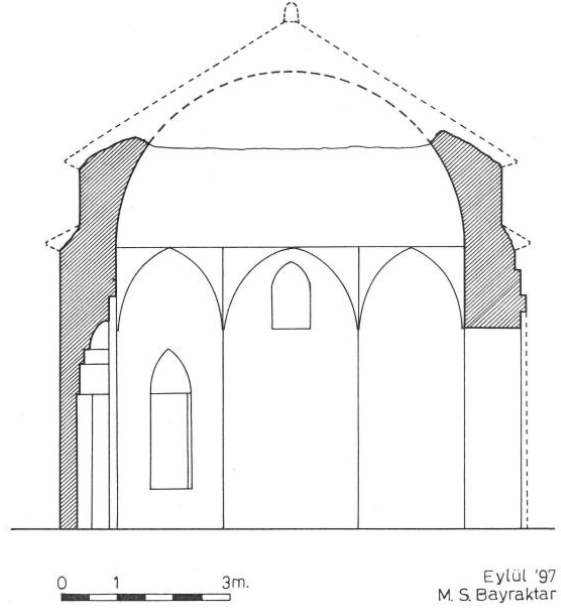
Resim 1. Uydu görüntüsünde yapının Tire’deki konumu (Google Earth’den).

Şekil 2. Tire Duatepe Mahallesi İsimli Türbe planı.

Şekil 2. Tire Duatepe Mahallesi İsimli Türbe doğu-batı kesiti.

Şekil 3. Tire Duatepe Mahallesi İsimli Türbe kuzey-güney kesiti.

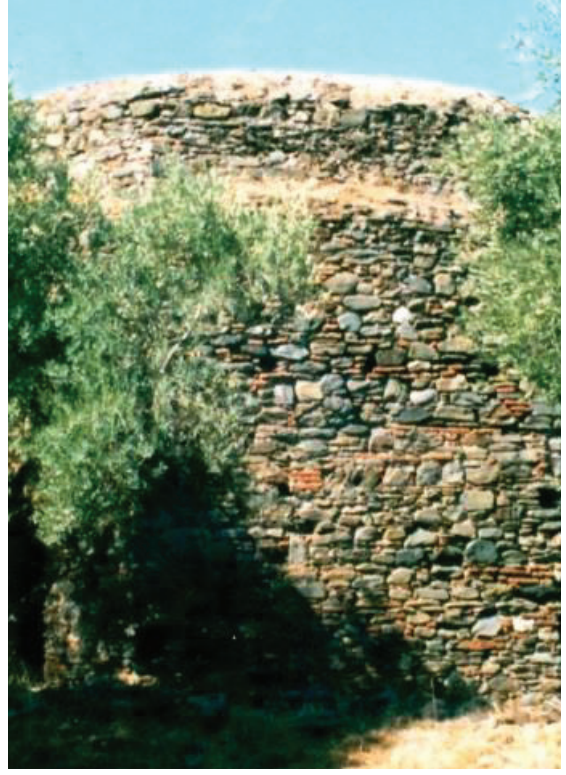
Resim 2. Tire Duatepe Mahallesi Isimsiz Türbe kuzey (ön) cephe.

Resim 3. Tire Duatepe Mahallesi Isimsiz Türbe güneyden genel görünüş.

Resim 4. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe doğudan genel görünüşü.

Resim 5. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe mihrap duvarı dıştan.

Resim 6. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe duvar detayı (dıştan).

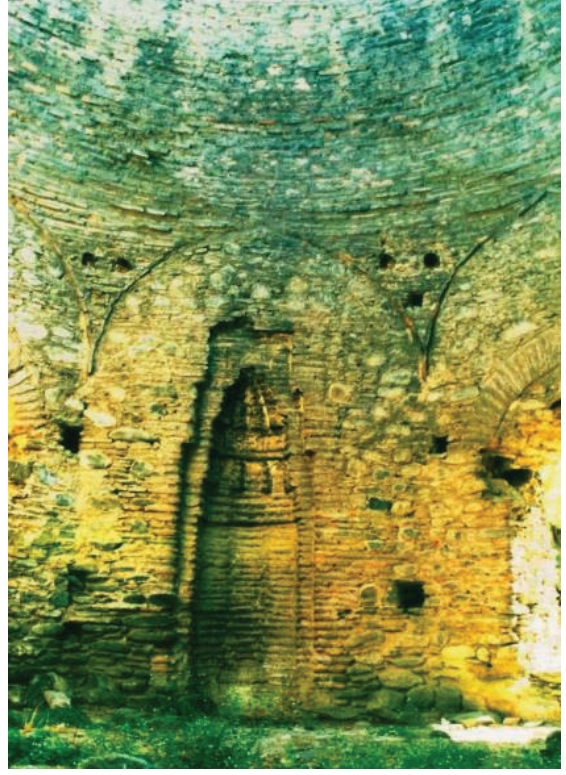

Resim 7. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe güneyden detay.

Resim 8. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe içten kapı ve çevresi.

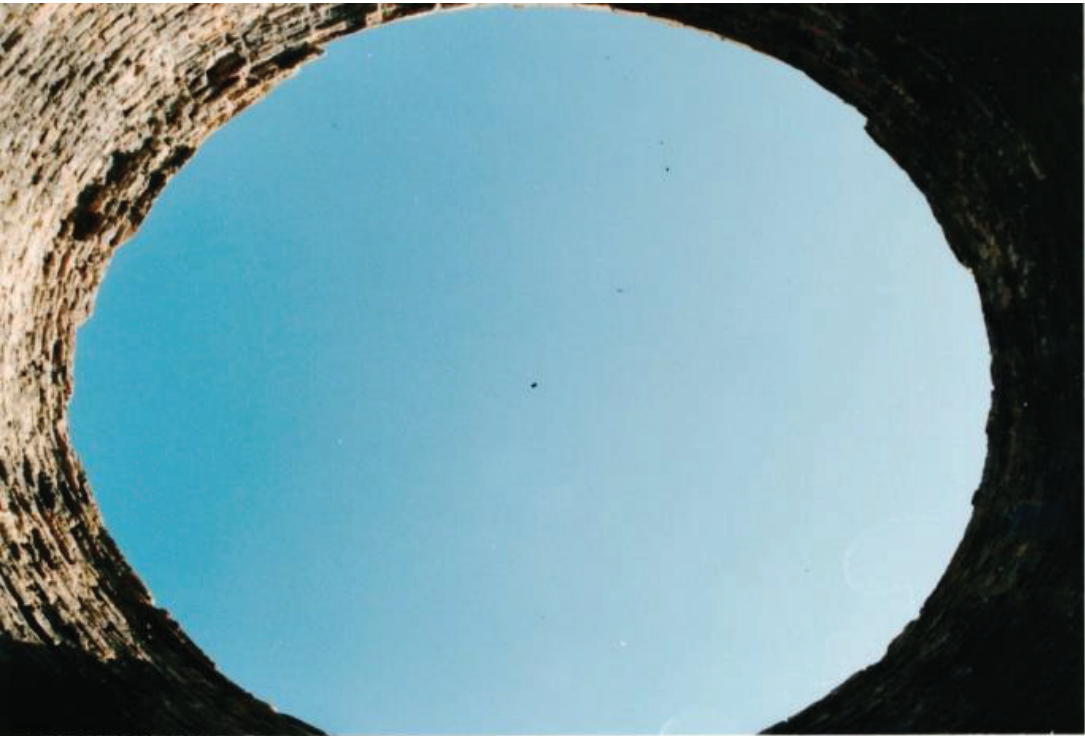
Resim 9. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe içten mihrap ve çevresi.

Resim 10. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe içten kapı üstü kubbeye geçiş ve kubbe.

Resim 11. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe Kubbe geçişleri detayı.

Resim 12. Tire Duatepe Mahallesi İsimsiz Türbe içten örtü.

Kaynaklar

Basılı Kaynaklar ve Tezler

Akın, Himmet (1946). *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul.

Altun, Ara (1981). *Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi (Bir Deneme)*, İstanbul.

Armağan, A. Munis (1983). *Belgelerle Beylikler Devrinde Tire*, İzmir.

Aslanoğlu, İnci (1978). *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara.

Aslanoğlu, İnci (1994). "Tire Beylik Dönemi Camileri", *Türk Kültüründe Tire* (Hazırlayan: Mehmet Şeker), Ankara.

Bayraktar, M. Sami (1996). *Tire'de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescitleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Baysal, Mustafa (2001). İzmir Kültür Envanteri Tire, İzmir.

Çakmak, Canan (2002). *Tire Hamamları*, Ankara.

Darkot, Besim (1974). "Tire" İslam Ansiklopedisi, XII-II, 379-381.

Daş, Ertan (2007): *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, İstanbul.

Demirbaş, Mehmet Ali (1994). "XVI. Yüzyılda Tire Vakıflarına Ait Notlar", *Türk Kültüründe Tire* (Hazırlayan: M. Şeker), Ankara, 25-29.

Ersoy, Bozkurt (1989). *Bergama Cami ve Mescitleri*, Ankara.

Evliya Çelebi, (1993). *Seyahatnâme* (Tertip Tashih ve Sadeleştirme: M. Çevik), C. 8, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Faroqhi, Suraiya (1993). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (Tercüme: N. Kalaycıoğlu), İstanbul.

Gök, Sevinç vd. (2008). "Mimari Ve Süsleme Özellikleri İle Tire Yayla Fakih Mescidi", *Türk Kültüründe Tire II* (Yayına Hazırlayanlar: M. Şeker – A. Taşcan), İzmir, 319-341.

Karakaya, Enis (2012). "Tire" ("mimari" bölümü), *TDVİA*, 41, 197-199.

Kuban, Doğan (1962). *Anadolu Gezilerinden İzlenimler, Bir Batı Anadolu Gezisi*, Şubat 1962, İstanbul.

Kurat, Akdes Nimet (1966). *Çaka Bey*, Ankara.

Merçil, Erdoğan (1991). "Aydınoğulları" *TDVİA*, 4, 239-241.

Mete, Zekai (2012). "Tire" *TDVİA*, 41, 195-197.

Önkal, Hakkı (1991). *Tire Türbeleri*, Ankara.

Önkal, Hakkı (1994). "Türk Türbe Mimarisinde Tire Türbelerinin Yeri", *Türk Kültüründe Tire* (Hazırlayan: M. Şeker), Ankara, 113-117.

Ramsay, William Mitchell (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Çeviren: M. Pektaş), İstanbul.

Riefstahl, William Mitchell (1941). *Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi* (Tercüme: C. T. Berklin), İstanbul.

Tuğlacı, Pars (1985). *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul.

Uysal, Ali Osman (1993). *Afyon'da Üç Eser*, Ankara.

Uysal, Ali Osman (2006). *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara.

Witteck, Paul (1986). *Menteşe Beyliği* (Tercüme: Orhan Şaik Gökyay), Ankara.

Yüksel, Çağla Caner (2014). "Aydınoğulları'ndan Osmanlı'ya Bir Batı Anadolu Kenti: Tire'nin Mekânsal Dönüşümü", *Vakıflar Dergisi*, 42, 19-33.

Elektronik kaynaklar

www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385 (20.04.2016)

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr/osmanli/arsiv.aspx> (20.04.2016)

Tarihi Ahşap Çatılı Yiğma Taş Camilerin Deneysel Dinamik Karakteristikleri

Müh. İsmet Çalık*
Alemdar Bayraktar**
Temel Türker***

Öz

Ahşap çatılı doğal taş yiğma camiler, Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesinde sıklıkla rastlanan tarihi eserlerdendir. Camilerin beden duvarları doğal taş, kireç, toprak veya horosan harcı birleşimi ile yapılmış ve çatıları ahşap elemanlarla teşkil edilmiştir. Bu çalışma kapsamında, Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan ahşap çatılı yiğma taş camilerin dinamik karakteristiklerinin hasarsız deneysel yöntemlerle tespit edilmesi amaçlanmıştır. Uygulama amacıyla, Rize Gülbahar Mahallesi Büyük Camii, Artvin-Hopa Sundura Mahallesi Camii ve Trabzon Merkez Tavanlı Camii seçilmiştir. Seçilen camiler, yakın zamanda restorasyonu yapılmış eserler olup, geometrileri ve özellikleri benzerdir. Camilerin frekans, sönüm oranı ve mod şeklinden oluşan dinamik karakteristikleri sismik ivme ölçerler kullanılarak Çevresel Titreşim Testi yöntemiyle belirlenmiştir. Söz konusu camilerden elde edilen hasarsız deneysel sonuçlar birbirleriyle karşılaştırılmış ve ahşap çatılı yiğma camilerin analitik modellerinin kontrolü için frekans aralığı verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahşap Çatılı Camiler, Yiğma Taş Camiler, Çevresel Titreşim Testi, Hasarsız Deneysel Yöntemler, Doğu Karadeniz Bölgesi.

Experimental Dynamic Characteristics of Historical Masonry Stone Mosques with Wooden Roof

Abstract

Natural stone masonry mosques with wooden roof are the most widespread historical building of Eastern Black Sea Region in Turkey. The main walls of buildings are made with the combination of natural stone, lime, soil or horosan mortar and their roofs are constituted with wooden elements. Within the scope of this study, it is aimed to determine the dynamic characteristics of masonry stone mosques with wooden roof in the Eastern Black Sea Region in Turkey with nondestructive experimental methods. For the purpose of practice, Rize Gulbahar Mahallesi Buyuk Mosque, Artvin Hopa Sundura Mahallesi Mosque and Trabzon Merkez Tavanlı Mosque are selected. Selected mosques have recently been restored and their geometries and properties are similar. The dynamic characteristics such as natural frequency, modal damping ratios and mode shape of the mosques are determined with the Ambient Vibration Test by using the seismic accelerometer. The results of nondestructive experiments obtained from the mosques are compared with each other and the frequency interval for the control of the analytic models of masonry stone mosques with wooden roof is given.

Key Words: Mosques with wooden roof, masonry stone mosques, the Ambient Vibration Test, nondestructive test method, Eastern Black Sea Region

* Vakıflar Genel Müdürlüğü, Trabzon Bölge Müdürlüğü, 61080, Trabzon, ismetcalik@yahoo.com

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, 61080, Trabzon, alemdar@ktu.edu.tr

*** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, 61080, Trabzon, temelturker@ktu.edu.tr

Giriş

Tarihi yapılar zaman içinde sıcaklık, kar gibi değişken iklim koşullarına, patlatma ve deprem yükleri ile çevresel etkilere maruz kalmaktadırlar. Geçmişten beri varlıklarını sürdürmüş olsalar da gelecek nesillere güvenle aktarılması için bu yapıların sağlıklarının dış etkiler altında sürekli izlenmesi ve gerekli onarım/güçlendirme önlemlerin alınması gerekmektedir. Onarım veya güçlendirme çalışmaları için ilgili eserlerin analitik modelleri oluşturulmaktadır. Tarihi yapılar kompozit elemanlardan oluştukları için analitik modellerinin hasarsız dinamik deneysel yöntem sonuçlarına göre kalibre edilmesi gerekmektedir. Çünkü deneysel sonuçlarla kalibre edilmemiş analitik modellere göre yapılacak onarım/güçlendirme projeleri eksik ya da yanlış sonuçlar içerebilmektedir.

Tarihi eserlerin yapısal davranışlarının belirlenmesi ile ilgili birçok analitik ve deneysel çalışma yapılmıştır. Creazza vd. (2001), Turek vd. (2002), Durukal vd. (2003), Gentile ve Saisi (2007); Beyen (2007), Bayraktar vd. (2007), Bayraktar vd. (2009), Akan (2010), Doğangün vd. (2011), Bayraktar vd., (2011), Atamturktur vd. (2011), Can ve Ünay (2012), Bayraktar vd., (2013) ve Lourenço ve Ramos, (2011), Çalık vd. (2013-2015) tarafından yapılan çalışmalar bu alandaki araştırmalardan bazılarıdır. Yapılan çoğu çalışmada,

tarihi yapıların yapısal davranışlarının analitik modellenmesindeki zorluklardan ve model kalibrasyonu ihtiyacından bahsedilmektedir. Yiğma taş duvarlı tarihi camiler, taş ve tuğladan mamul kubbelerle ya da ahşap çatı ile örtülmüşlerdir. Farklı çatı taşıyıcı sisteme sahip camiler, farklı dinamik davranış göstermektedirler. Bu çalışma kapsamında, ahşap çatılı camilerin dinamik karakteristiklerinin hasarsız deneysel yöntemlerle tespit edilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan tarihi dini yapıların önemli bölümü yiğma taş duvarlı ahşap çatılı camilerdir. Çalışma kapsamında uygulama amacıyla, Rize Gülbahar Mahallesi Büyük Camii, Artvin Hopa Sundura Mahallesi Camii ve Trabzon Merkez Tavanlı Camileri seçilmiştir. Camilerin dinamik karakteristikleri hassas sismik ivmeölçerler kullanılarak Çevresel Titreşim Testi Yöntemiyle belirlenmiştir. Seçilen camilerden elde edilen hasarsız deneysel sonuçlar birbirleriyle karşılaştırılmıştır.

İncelemeye Konu Camiler

Rize Gülbahar Mahallesi Büyük Camii

Rize Merkez Gülbahar Mahallesi'nde yer alan Büyük Camii, 73 pafta 544 ada 2 parselde kayıtlıdır. Harim kısmının duvarları düzgün yonu olarak mahalli siyah taştan yapılmıştır. Son cemaat mahalliyle birlikte dört omuz bir çatıya sahiptir (Karpuz, 1993: 21).

Şekil 1. Rize Gülbahar Mahallesi Büyük Camii'nin konumunu gösterir harita (Google Earth, 2014)

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait Camii, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 13.11.1982 tarih ve 3966 nu-

maralı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenmiştir.

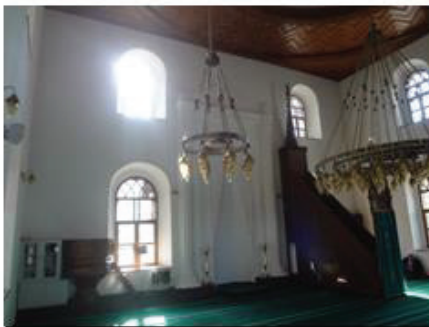
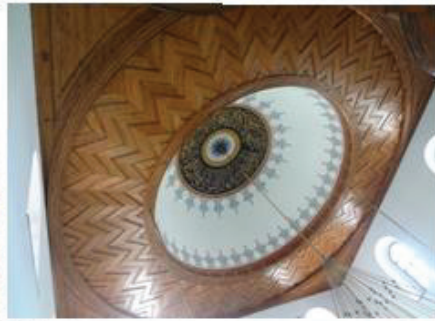
Güneybatı görünüşü

Batı görünüşü

Şekil 2. Gülbahar Mahallesi Büyük Camii'ye ait görüntüler

Eserin ilk olarak M. 1660 yılında Gülbahar Hatun adına yaptırıldığı ancak 1931 yılında mahalle halkı tarafından yıkılarak bugünkü yapının inşaa edildiği bilinmektedir (Çalık vd.,

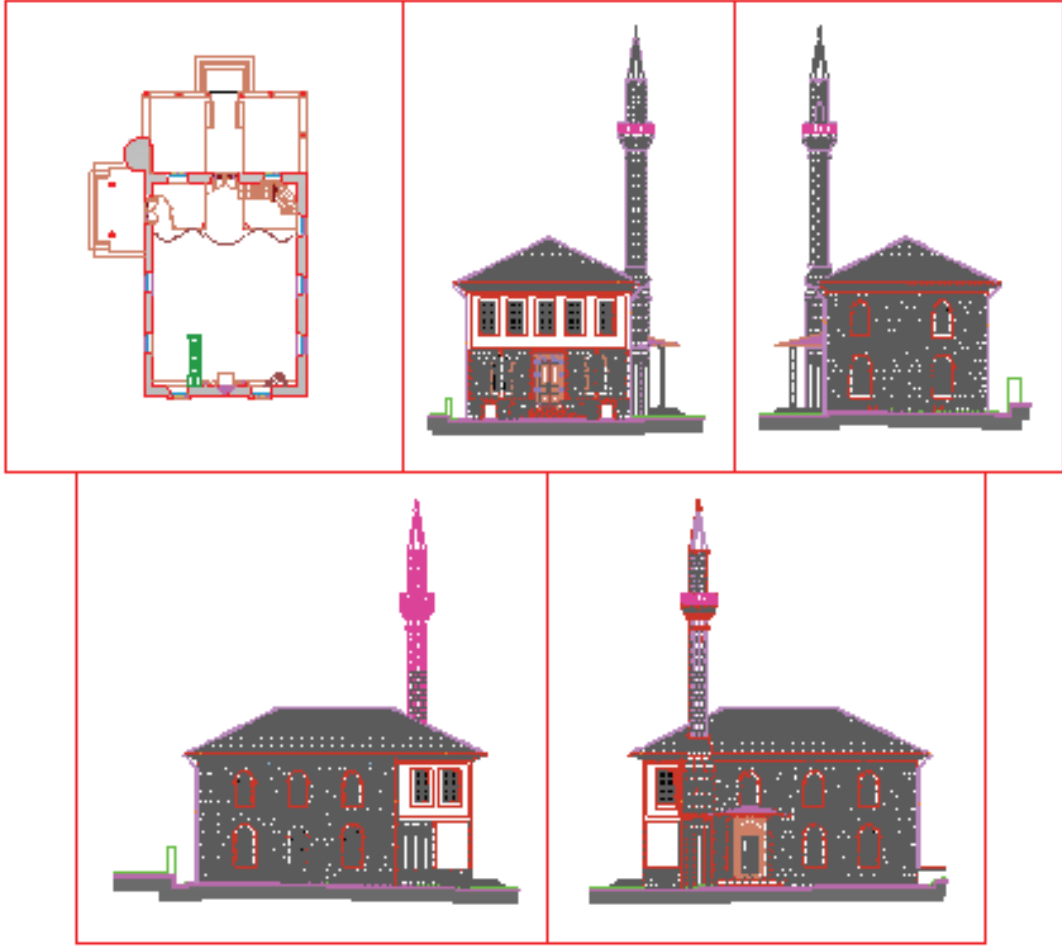
2013: 76). Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2011 yılında rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanan eser, 2012-2013 yıllarında restore edilmiştir.

Şekil 3. Gülbahar Mahallesi Büyük Camii'ye ait dış ve iç mekân görüntüler

Caminin ana ibadet mekânı moloz taş duvardan yapılan kare planlı şema yansıtır. Kiremit kaplı ahşap çatının içinde bağdadi kubbe bulunmaktadır. Kubbenin içi bağdadi sıvalı, tavanın geri kalan kısmı ise çitallı ahşap tavadır. Eserin iç duvarları sıvalı ve boyalı, mihrabı beton, minberi ve kürsüsü ahşaptır. Ahşap mahfil katna caminin içinden ve son cemaat mekânından çıkılmakta iken, restorasyon esnasında son cemaatte bulunan merdiven iptal edilmiştir.

Son cemaat mekânı onarımdan sonra orijinal şekli ile açık hale getirilmiş ve minarede çürüyen taşlar yenilenmiştir. İlgili projeler Zan İnş. Mimarlık Müh. Müş. Ltd. Şti tarafından çizilmiş, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2012 yılında ihale edilerek yüklenici Mimar Kemal Bektaş tarafından restore edilmiştir (Caminin kat planı ve yan cephe görünüşleri için bkz. Şekil 4).

Şekil 4. Büyük Gülbahar Camisi kat planı ve cephe görünüşleri (Restorasyon Projesi, 2012)

Artvin Hopa Sundura Mahallesi Camisi

19. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen Sundura Mahallesi Camisi yıllar itibariyle çeşitli müdahaleler görmüştür. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin klasik ahşap çatılı cami tipolojisine sahiptir. Hopa, Artvin iline bağlı Türkiye'nin kuzeydoğu köşesinde Gürcistan sınırında yer alan

bir sahil ilçesidir. Sundura Mahallesi ise Hopa'nın merkezinde ve ilçe stadyumu ile çeşitli okulları da içeren önemli bir mahalledir. Cami, Artvin Hopa Sundura Mahallesi 227 ada 4 parselde yer almaktadır. Eserin doğusunda dere, batısında yol, güney ve kuzeyinde mezarlık bulunmaktadır (bkz. Şekil 5).

Şekil 5. Artvin Hopa, Sundura Camisi, (Google Earth, 2014)

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait Cami, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 19.12.2008 tarih ve 1915 numaralı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenmiştir. Kurul

23.03.2011 tarih ve 3282 numaralı karar ile koruma grubunun I olduğuna karar vermiştir (Caminin Kuzeybatı ve Güneybatı görünümü için bkz. Şekil 6).

Kuzeybatı görünüşü

Güneybatı görünüşü

Şekil 6. Sundura Camisi'ne ait görüntüler

Eserin kim tarafından yapıldığı bilinmemekle birlikte 19. yy'da yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapı dönem dönem çeşitli müdahalelere sahne olmuş 1960'lı yıllarda yapılan onarım sırasında son cemaat yeri betonarme olarak kapatılmış ve dökme beton briket ile şu anda taş minarenin bulunduğu yere bir minare eklenmiştir. Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından

2012 yılında gerçekleştirilen onarım kapsamında Koruma Kurulu onaylı projesine göre yapı eklentilerinden arındırılmış ve minaresi geleneksel tekniklere uygun olarak yığma yapı tekniği ile doğal taştan yeniden yaptırılmıştır. (Caminin restorasyon sonrasına ait iç ve dış mekan görüntüleri için bkz. Şekil 7)

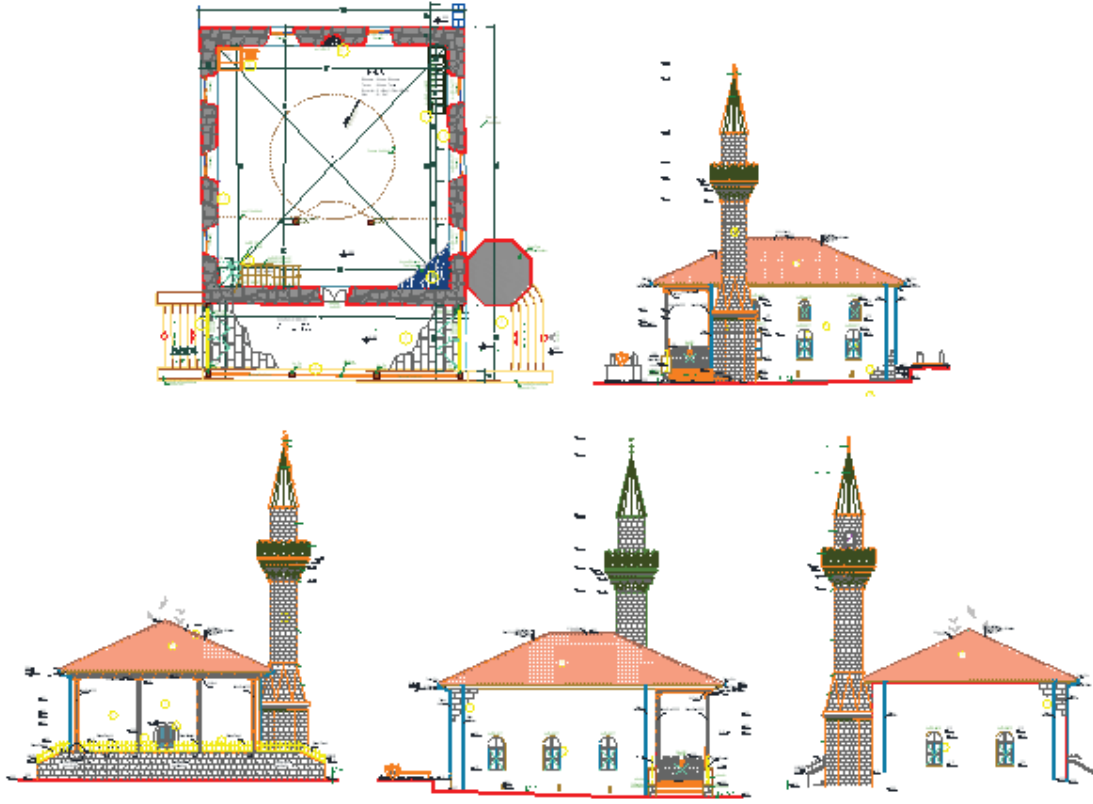

Şekil 7. Sundura Camisi'ne ait dış ve iç mekân görüntüleri

Caminin ana ibadet mekânı moloz taş duvardan yapılan kare planlı şemayı yansıtır. Kiremit kaplı ahşap çatının içinde bağdadi kubbe bulunmaktadır. Kubbenin içi bağdadi sıvalı, tavanın geri kalan kısmı ise çitallı ahşap tavadır. Eserin iç duvarları sıvalı ve boyalı, mihrabı taş minber ve kürsüsü ahşaptır. Ahşap mahfil katına caminin içinden ve doğusunda yapılan merdiven ile çıkılmaktadır. Eserin restorasyon sürecinde sıvalı dış cephesinin sıvaları raspa edildiğinde pencere sövelerinin ateş tuğlasından yapıldığı ve önemli derecede doku ve malzeme kaybına uğradığı belirlenmiştir. Onarım esnasında bu sövelerde de restorasyonlar yapılmış ve yapının dış cephesi derzlenerek orijinal taş haliyle bırakılmıştır. Son cemaat mekânı onarımdan

sonra özgün şekli ile açık hale getirilmiş ve geleneksel yapım tekniğine uygun olarak yığma taş minare yapılmıştır. Yapıya eklenen minare kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Sekizgen kaideli, prizmatik pabuçlu, farisili gövdeli, tek şerefeli, konik külahlı minarenin ahşap külâh kısmı kurşunla kaplanmıştır. İlgili projeler Mimar Ali Kemal Gün tarafından çizilmiştir ve tüm hakları Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğüne aittir (Caminin kat planı ve yan cephe görüntüleri için bkz. Şekil 8).

Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2012 yılında restorasyonu tamamlanan eser, günümüzde ibadete açık ve fiilen kullanılmaktadır.

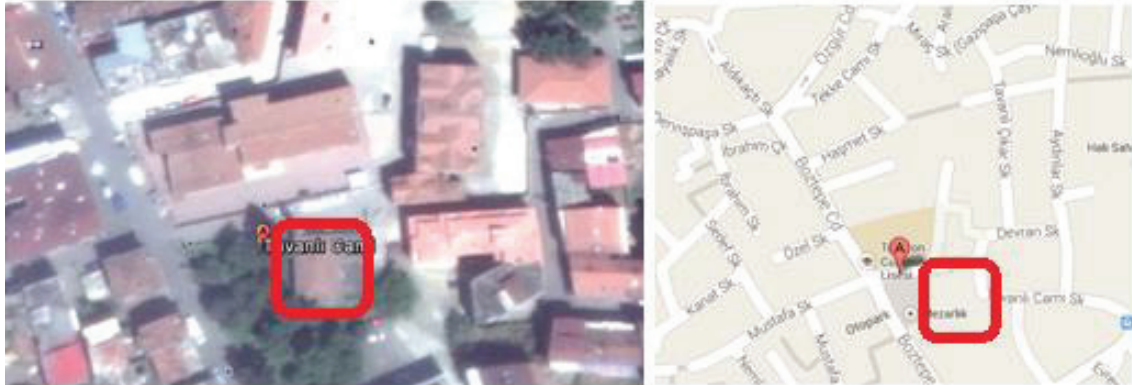

Şekil 8. Sundura Camisi kat planı ve cephe görünüşleri (Restorasyon Projesi, 2010).

Trabzon Ortahisar Tavanlı Cami

Trabzon Merkez Gazipaşa Mahallesi'nde yer alan Tavanlı Cami 19. Yüzyılda inşa edilen, yıllar itibariyle çeşitli müdahaleler gören Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tipik klasik ahşap çatılı camilerindedir. Tavan işlemelerinin estetiğinden

dolayı Tavanlı Cami olarak isimlendirilmiştir. Cami, Gazipaşa Mahallesi 245 ada 2 parselde yer almaktadır. Eserin doğusunda ve kuzeyinden yol geçmekte, batısında ve güneyinde ise haziresi bulunmaktadır (bkz. Şekil 9).

Şekil 9. Tavanlı Camii, Merkez, Trabzon (Google Earth, 2014)

Mülkiyeti mazbut Ketencizade Mehmet Efendi Vakfına ait Tavanlı Camisi, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun

438 nolu envanter numarası ve 445 sıra numarası ile taşınmaz kültür varlığı olarak tescillidir (Özen vd., 2009:47).

Güneybatı görünüşü

Kuzeydoğu görünüşü

Şekil 10. Tavanlı Cami'ye ait görüntüler

Tavanlı Cami H.1291 / M.1874 yılında inşa edilmiştir. Kimin tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte *Nemlizadeler* veya *Keten-cizade Hacı Mehmet* tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Çeşitli tarihlerde onarım geçiren caminin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

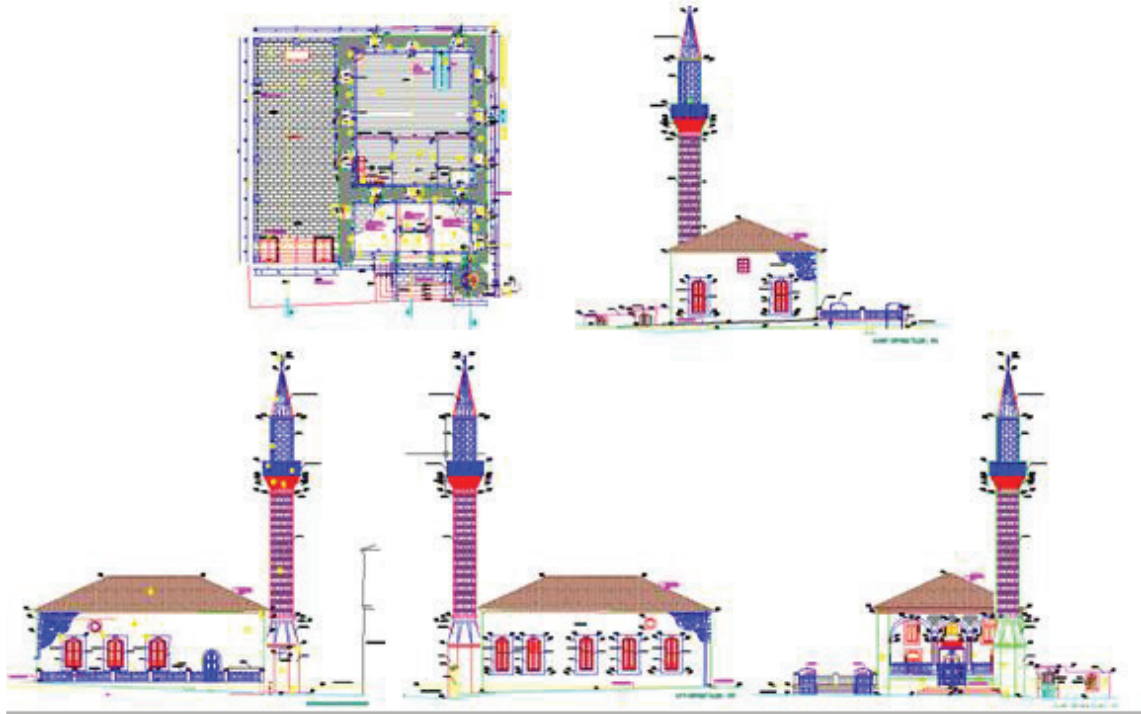
H.1308/M.1890 yılında da onarım gördüğü belirtilmektedir. Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen onarım kapsamında Koruma Kurulu onaylı projesine göre yapı eklentilerinden arındırılmış ve özgün haline dönüştürülmüştür (bkz. Şekil 11).

Şekil 11. Tavanlı Camisine ait dış ve iç mekân görüntüleri

Caminin ana ibadet mekânı moloz taş duvardan yapılan dikdörtgen planlı şemadadır. Çatı sistemi ahşap olup üzeri kiremit kaplıdır. Ahşap mahfil katı bulunan caminin son cemaati taş sütunlar üzerinde moloz taştan oluşturulmuş revaklardan meydana gelmiştir. Yapının iki yönlü çitallı ahşap tavanlarında el işleminin seçkin örneklerinden tavan göbekleri yer almaktadır. Eserin iç duvarları sıvalı ve boyalı, mihrabı taş,

minber ve kürsüsü ahşaptır. Caminin portalindeki yazılar taş kabartmalı ve yıldızlıdır (Horuluoğlu, 1978:66). Kesme taştan yapılmış minaresi gerek narin ve zarif biçimi gerek şerefe altı taş işçilikleri ile estetik açıdan dikkat çekicidir. İlgili projeler Ark İnşaat Mimarlık tarafından çizilmiş olup tüm hakları Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne aittir (Caminin ara kat planı ve yan cephe görünüşleri için bkz. Şekil 12).

Şekil 12. Tavanlı Camisi kat planı ve cephe görünüşleri, (Restorasyon Projesi, 2006)

Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2010 yılında restorasyonu tamamlanan eser

günümüzde ibadete açık ve fiilen kullanılmaktadır.

İlgili Camilerin Çevresel Titreşim Testleri

Çevresel Titreşim Testi Yöntemi (ÇTT), mevcut yapıların dinamik davranışlarını yansıtan ve doğal frekans, mod şekli ve sönüm oranı olarak adlandırılan dinamik karakteristiklerinin deneysel ölçümler kullanılarak belirlenmesinde etkili bir yöntemdir. Bu yöntemle yapılan ölçümlerde yapıda herhangi bir hasar oluşturulmadığından, özellikle de tarihi yapılar için oldukça kullanışlı ve tercih edilen bir yöntemdir. Çevresel Titreşim Yönteminde, yapı taşıyıcı yükü,

rüzgâr veya yaya hareketi gibi bilinmeyen çevresel etkilerle uyarılmakta ve yapının bu etkilere verdiği tepkiler ölçülmektedir.

Bu test yöntemiyle gerçekleştirilen ölçümlerde titreşim verilerini toplayabilmek amacıyla sismik ivme ölçerler, ivme ölçerlerden alınan sinyalleri biriktirmek amacıyla veri toplama ünitesi ve sinyalleri işlemek amacıyla sinyal işleme programları kullanılmıştır. İvmeölçerler olarak B&K8340 tipinde kablolu ivmeölçerler,

veri toplama ünitesi olarak 17 kanallı Brüel&Kjaer3560 veri toplama ünitesi kullanılmıştır. Toplanan veriler PULSE yazılımı aracılığıyla bilgisayara aktarılmış ve OMA yazılımıyla yapıların dinamik karakteristikleri elde edilmiştir (PULSE, 2006; OMA, 2006).

Bu çalışmada, ahşap çatılı Rize Gülbahar Mahallesi Büyük Camii, Artvin Hopa Sundura Mahallesi Camii ve Trabzon Merkez Tavanlı Camilerine Çevresel Titreşim Testleri uygulanarak,

camilerin dinamik karakteristikleri elde edilmiştir.

Rize Gülbahar Mahallesi Büyük Cami'nin ÇTT Ölçümleri

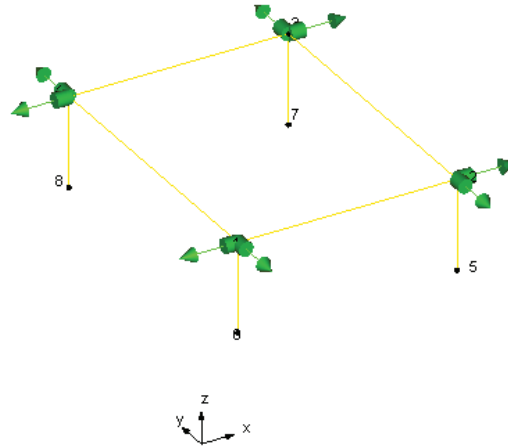
Büyük Cami'nin restorasyon sonrası yapılan çevresel titreşim testi ölçümlerinde toplam sekiz adet ivmeölçer kullanılmış olup, ivmeölçerler cami dış duvarlarına monte edilmiştir. Şekil 13'te ivmeölçer yerleşimine ve veri toplama sistemine ait görüntüler verilmektedir.

Şekil 13. Büyük Gülbahar Camisindeki restorasyon sonrası ölçümde ivmeölçer yerleşimleri ve veri toplama sistemine ait görüntüler

Ölçüm sırasında ivmeölçer bağlantı noktalarını ve ivmeölçer yönlerini belirlemek amacıyla

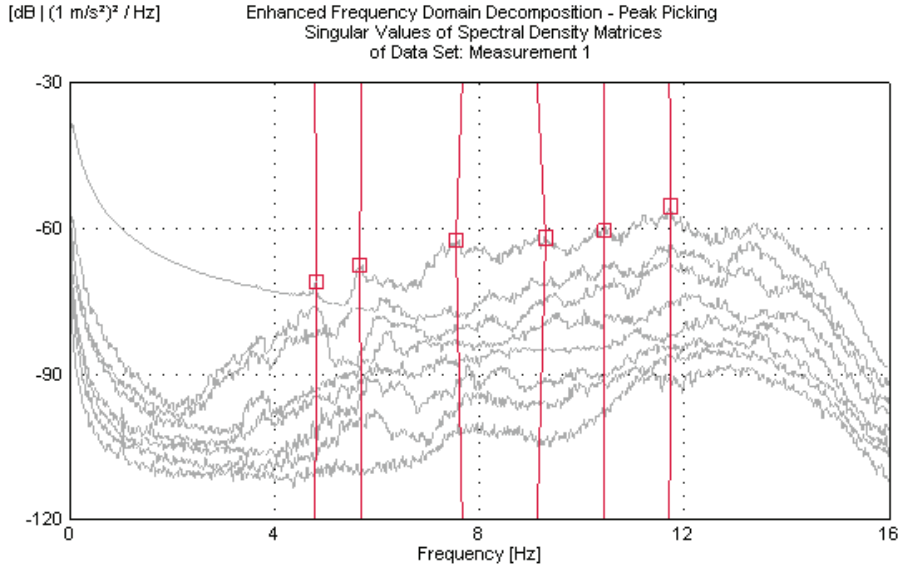
yapıyı temsilen oluşturulan model Şekil 14'te verilmektedir.

Şekil 14. Büyük Gülbahar Camisindeki ölçüme ait temsili model ve ivmeölçer yerleşimi

Caminin dış gövde duvarlarından 30 dakika süreyle ölçüm alınmış ve elde edilen sinyaller analiz edilmiştir. Analiz edilen sinyallerden Geliştirilmiş Frekans Tanım Alanında Ayrıştırma (GFTAA) yöntemi kullanılarak yapının doğal titreşim frekansları, mod şekilleri ve modal sönüm oranları Şekil 15'te verilen spektrum

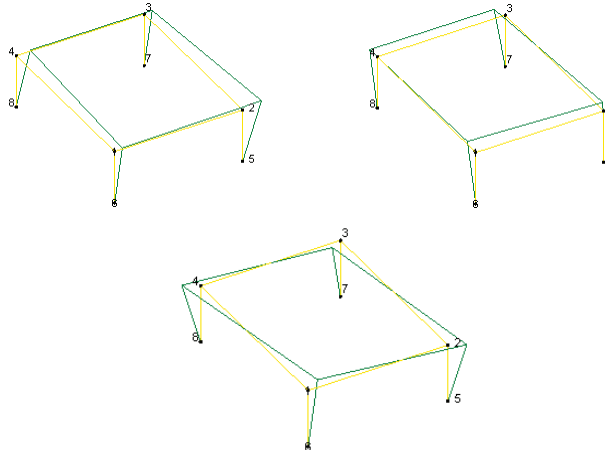
yardımlarıyla elde edilmiştir. Tablo 1'de ise restorasyon sonrası durum için caminin ilk beş doğal titreşim frekansı ve modal sönüm oranları verilmektedir. Camide yapılan ölçümünden elde edilen ilk üç mod şekli ise Şekil 16'da verilmektedir.

Şekil 15. Caminin restorasyon sonrasına ait GFTAA yöntemi kullanılarak elde edilen spektrum

Tablo 1. Büyük Cami'de restorasyon sonrası ölçülen ilk beş doğal frekans ve sönüm oranı

Mod Numarası	GFTAA Yöntemi	
	Frekans (Hz)	Sönüm Oranı (%)
1	4.801	0.5239
2	5.700	2.255
3	7.668	4.949
4	9.130	3.625
5	10.430	2.031

Şekil 16. Gülbahar Büyük Camiinin restorasyon sonrası ilk üç deneysel mod şekli

Artvin Hopa Sundura Mahallesi Camisi Ölçümleri

Hopa Sundura Mahallesi Camisi'nde gerçekleştirilen ölçümde toplam sekiz ivmeölçer kullanılmıştır. İvmeölçerler yapının enine ve boyuna doğrultulardaki hareketlerini ölçecek şekilde

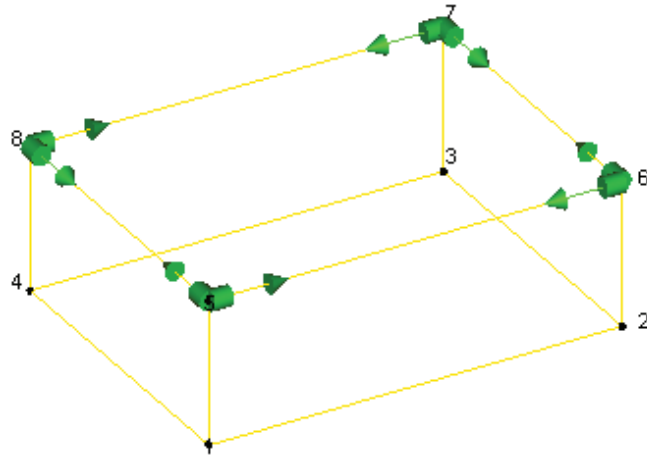
caminin köşe noktalarında dış yüzeylere bağlanmıştır. Şekil 17'de ivmeölçer yerleşimine ve veri toplama sistemine ait görüntüler verilmektedir.

Şekil 17. Sundura Camisi ölçümüne ait görüntüler

Ölçüm sırasında ivmeölçer bağlantı noktalarını ve ivmeölçer yönlerini belirlemek amacıyla

yapıyı temsilen oluşturulan model Şekil 18'de verilmektedir.

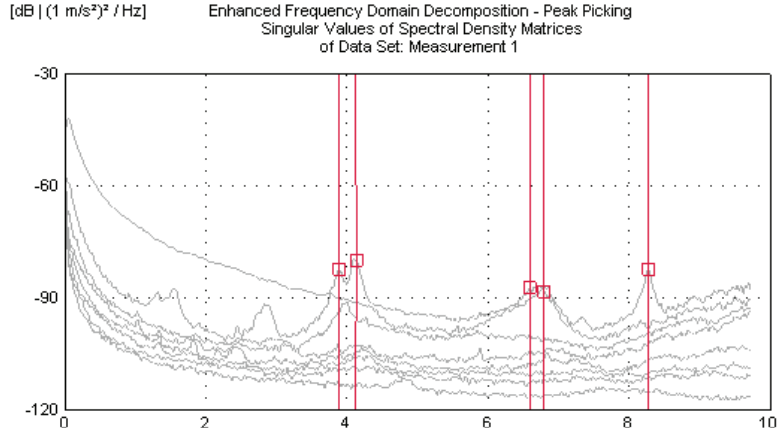

Şekil 18. Sundura Camisindeki ölçüme ait temsili model ve ivmeölçer yerleşimi

Caminin dış gövde duvarlarından 60 dakika süreyle ölçüm alınmış ve elde edilen sinyaller analiz edilmiştir. Analiz edilen sinyallerden Geliştirilmiş Frekans Tanım Alanında Ayrıştırma (GFTAA) yöntemi kullanılarak yapının doğal titreşim frekansları, mod şekilleri ve modal sönüm oranları Şekil 19'da verilen spektrum

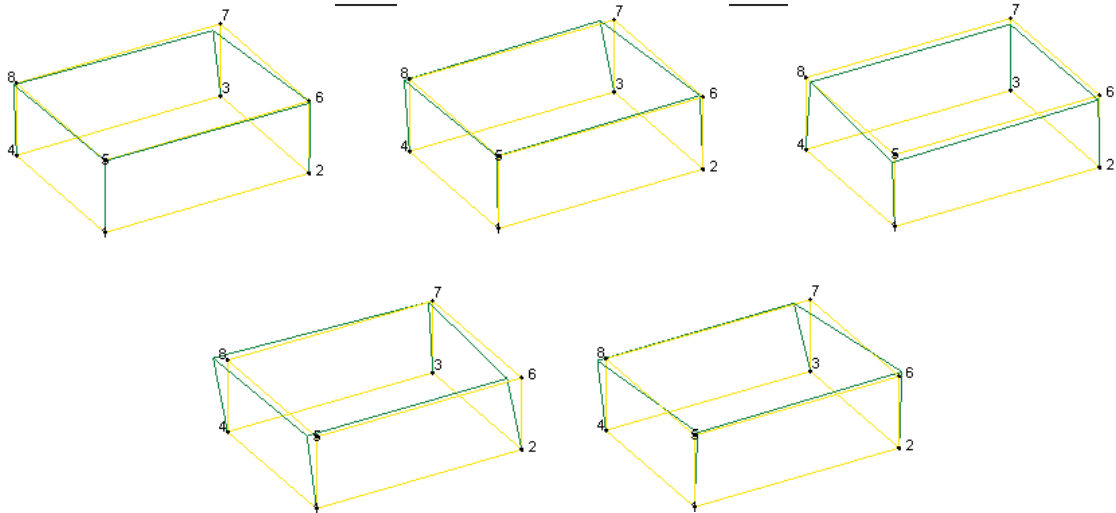
yardımıyla elde edilmiştir. Tablo 2'de ise restorasyon sonrası durum için caminin ilk beş doğal titreşim frekansı ve modal sönüm oranları verilmektedir. Camide yapılan ölçümünden elde edilen ilk beş mod şekli ise Şekil 20'de verilmektedir.

Şekil 19. Camiye ait GFTAA yöntemi kullanılarak elde edilen spektrum

Tablo 2. Sundura Camisi'nde ölçülen ilk beş doğal frekans ve sönüm oranı

Mod Numarası	GFTAA Yöntemi	
	Frekans (Hz)	Sönüm Oranı (%)
1	3.910	2.163
2	4.129	1.317
3	6.701	0.635
4	6.824	3.815
5	8.243	0.967

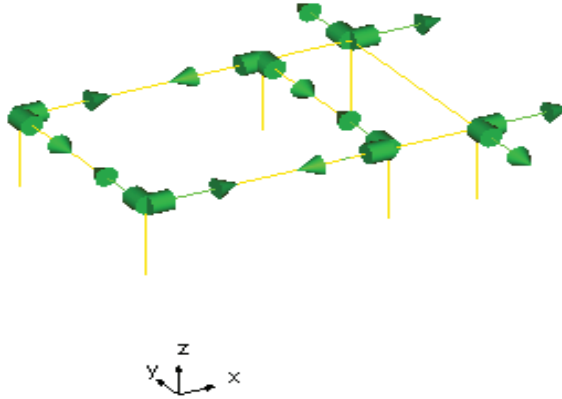

Şekil 20. Sundura Camisinin ilk beş deneysel mod şekli

Trabzon Ortahisar Tavanlı Cami Ölçümleri

Tavanlı Cami’de gerçekleştirilen ölçümde toplam on iki ivmeölçer kullanılmıştır. İvmeölçerler yapının enine ve boyuna doğrultulardaki hareketleri ölçecek şekilde caminin köşe noktalarında ve son cemaat ile caminin birleştiği köşelere bağlanmıştır. Ölçüm sırasında ivmeölçer bağlantı noktalarını ve ivmeölçer yönlerini belirlemek amacıyla yapıyı temsilen oluşturulan model Şekil 21’de verilmektedir. Şekil 22’de ivmeölçer yerleşimine ve veri toplama sistemine ait görüntüler verilmektedir.

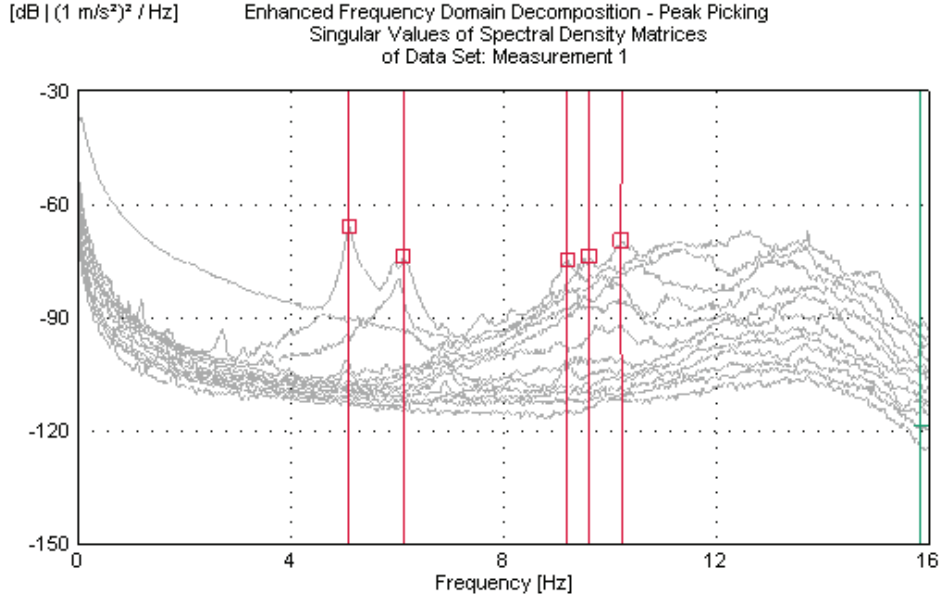
Caminin dış gövde duvarlarından 60 dakika süreyle ölçüm alınmış ve elde edilen sinyaller analiz edilmiştir. Analiz edilen sinyallerden Geliştirilmiş Frekans Tanım Alanında Ayrıştırma (GFTAA) yöntemi kullanılarak yapının doğal titreşim frekansları, mod şekilleri ve modal sönüm oranları elde edilmiştir (Şekil 23). Tablo 3’te ise restorasyon sonrası durum için ilk beş doğal titreşim frekansı ve modal sönüm oranı verilmektedir.

Şekil 21. Tavanlı Cami’deki ölçüme ait temsili model ve ivmeölçer yerleşimi

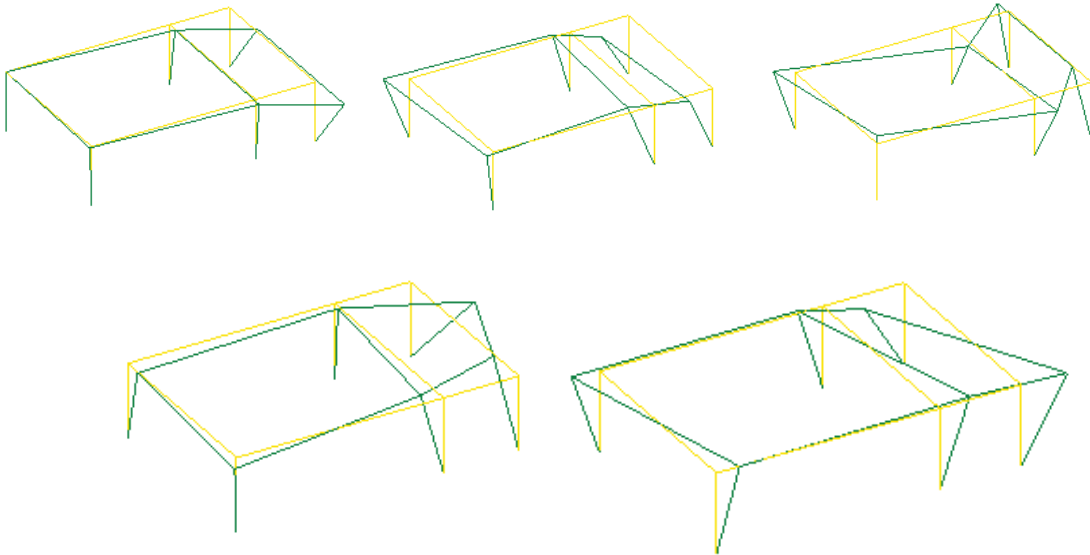
Şekil 22. Tavanlı Cami’deki ölçümde veri toplama sistemine ait görüntüler

Şekil 23. Camiye ait GFTAA yöntemi kullanılarak elde edilen spektrum

Tablo 3. Tavanlı Camisinde ölçülen ilk beş doğal frekansı ve sönüm oranı

Mod Numarası	GFTAA Yöntemi	
	Frekans (Hz)	Sönüm Oranı (%)
1	5.105	1.151
2	6.130	0.500
3	9.203	0.703
4	9.613	0.724
5	10.240	1.076

Şekil 24. Tavanlı Cami'nin için ilk beş mod şekli

Değerlendirme

Üzerinde çalışılan her üç cami de geometrik olarak benzeşen yığma duvarlı ahşap çatılı camilerdir. Taban alanı ve yükseklik bakımından değerlendirildiğinde küçükten büyüğe; Hopa

Sundura Camisi, Trabzon Tavanlı Cami ve Rize Gülbahar Büyük Camii olarak sıralanmaktadır. Aşağıda camilerin frekans ve sönüm oranlarının karşılaştırmaları yapılmaktadır.

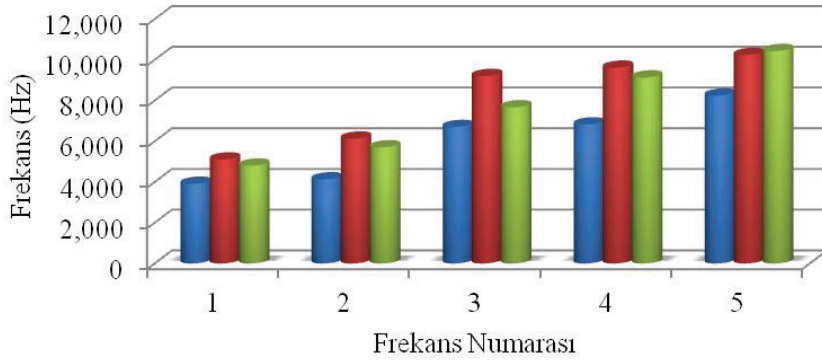
Doğal Frekanslar ve Mod Şekilleri

Yapıların deneysel olarak tespit edilmiş doğal frekansları Tablo 4'te birlikte verilmektedir. Şekil 25'te camilerin ilk beş frekansın değişimi gö-

rülmektedir. Tablo 4 ve Şekil 25 irdelendiğinde, ilk beş doğal frekansın 4-10 Hz arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4. Seçilen Camilerin ilk beş doğal frekansları

Mod Numarası	Doğal Frekanslar (Hz)		
	Hopa Sundura Camii	Trabzon Tavanlı Camii	Rize Gülbahar Camii
1	3.910	5.105	4.801
2	4.129	6.130	5.700
3	6.701	9.203	7.668
4	6.824	9.613	9.130
5	8.243	10.240	10.430

Şekil 25. Camilerin ilk beş doğal frekansının değişimi

Tablo 4 incelendiğinde, Hopa Sundura Camisi'nin doğal frekanslarının 3.91Hz ile 8.243Hz arasında, Trabzon Tavanlı Cami'nin doğal frekanslarının 5.105Hz ile 10.240Hz arasında ve Rize Gülbahar Mahallesi Büyük Cami'nin doğal frekanslarının 4.801Hz ile 10.430Hz arasında değiştiği görülmektedir. Camilerin ilk doğal

frekans değeri ise 3.91-5.105Hz arasında değişmektedir. Genel olarak her mod için frekans değerlerinin birbiriyle uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Camilerin mod şekilleri incelendiğinde, 1. mod şeklinin tüm camilerde aynı yönde yanal hareket olduğu görülmektedir.

Sönüm Oranları

Yapıların deneysel olarak tespit edilmiş sönüm oranları Tablo 5'te birlikte verilmiştir. Hopa Sundura Camiinin sönüm oranları % 0.635 ile 3.815 arasında, Trabzon Tavanlı Cami'nin sönüm oranları % 0.500 ile 1.151 arasında ve Rize

Gülbahar Mahallesi Büyük Cami'nin sönüm oranları % 0.5239 ile 4.949 arasında değiştiği görülmüştür. Camilerin sönüm oranları arasında belirli bir uyum görülmemektedir. Oluşan maksimum sönüm oranı %4.959'dur.

Tablo 5. Seçilen camilerin ilk beş sönüm oranları

Mod Numarası	Sönüm Oranları (%)		
	Hopa Sundura Camii	Trabzon Tavanlı Camii	Rize Gülbahar Camii
1	2.163	1.151	0.524
2	1.317	0.500	2.255
3	0.635	0.703	4.949
4	3.815	0.724	3.625
5	0.967	1.076	2.031

Sonuçlar

Bu çalışma kapsamında, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan ahşap çatılı camilerin dinamik karakteristiklerinin deneysel yöntemlerle tespit edilmesi amaçlanmış ve uygulama olarak, Rize Gülbahar Mahallesi Büyük Camii, Artvin Hopa Sundura Mahallesi Camisi ve Trabzon Merkez Tavanlı Cami örnek olarak seçilmiştir. Camilerin dinamik karakteristikleri Çevresel Titreşim Testi Yöntemiyle belirlenmiş ve karşılaştırması yapılmıştır. Söz konusu bölgenin kültürel mirası konumundaki tipik ahşap çatılı camilerin deneysel karakteristiklerinin tespitine ilişkin bu süreçten önce yapılmış çalışmalar bulunmadığından veriler yalnızca kendi içlerinde kıyaslanarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir:

Hopa Sundura Camisi'nin doğal frekansları 3.91 Hz ile 8.243 Hz arasında, sönüm oranları % 0.635 ile 3.815 arasında değişmektedir.

Trabzon Tavanlı Cami'nin doğal frekansları 5.105 Hz ile 10.240 Hz arasında, sönüm oranları % 0.500 ile 1.151 arasında değişmektedir.

Rize Gülbahar Büyük Cami'nin doğal frekansları 4.801 Hz ile 10.430 Hz arasında, sönüm oranları % 0.524 ile 4.949 arasında değişmektedir.

Genel olarak her mod için frekans değerlerinin birbiriyle uyum içerisinde olduğu ve çok değişim göstermediği görülmektedir.

Camilerin 1. modu yanal hareket olarak oluşmuştur.

Camilerin sönüm oranları arasında belirli bir ilişki görülmemektedir. Ancak, maksimum yaklaşık %5 değerine ulaşmaktadır.

Deneysel sonuçlara göre Doğu Karadeniz Bölgesi tarihi yığma taş ve ahşap çatılı camileri için birinci doğal frekans değerinin 4-5Hz arasında değiştiği kabul edilebilir. Çalışma sonuçlarının genelleştirilmesi için benzer özellikli birçok camide ölçümler gerçekleştirilerek, frekans değerleri için ampirik bir formülasyon geliştirilebilir. Bu ve benzeri deneysel çalışmalar ile kültür mirası olarak gelecek nesillere bırakacağımız emanetlerin yapısal davranışları hakkında veri havuzu genişlemekte ve daha etkin analiz ve uygulama imkânı sağlanmaktadır.

Kaynaklar

- Akan, Aslı Er., (2010). "Tarihi Ahşap Sütunlu Camilerin Sonlu Elemanlar Analizi ile Taşıyıcı Sistem Performansının Belirlenmesi", *SDU International Technologic Science*, 2, 1, s. 41-54.
- Atamturktur, S., Bornn, L., Hemez, F., (2011). Vibration Characteristics of Vaulted Masonry Monuments Undergoing Differential Support Settlement, *Engineering Structures* 33, s. 2472-2484.
- Bayraktar, Alemdar ve Sevim, B., Altunışık, A.C., Türker, T., (2007). "Tarihi Yiğma Minarelerin Deprem Güvenliklerinin Operasyonel Modal Analiz Yöntemiyle Belirlenmesi", *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu-1 Bildiriler Kitabı*, s. 415-428.
- Bayraktar, Alemdar ve Türker, T., Sevim, B., Altunışık, A.C., Yıldırım, F., (2009). "Modal Parameter Identification of Hagia Sophia Bell-Tower via Ambient Vibration Test", *Journal of Nondestructive Evaluation*, 28, 1, s. 37-47.
- Bayraktar, Alemdar ve Türker, T., Altunışık, A.C., Sevim, B., (2011). "Structural System Identification of Cultural Heritage Structures By Ambient Vibration Testing", *WCCE-ECCE-TCCE Joint Conference 2, Seismic Protection of Cultural Heritage, Conference Proceedings*, s. 163-173.
- Bayraktar, Alemdar ve Çalık, İ., Türker, T., (2013). "Restorasyon Sonrası Tarihi Sundura Camisi ve Minaresinin Çevresel Titreşim Testi Yöntemiyle Dinamik Özelliklerinin Belirlenmesi", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, VGM İstanbul I. Bölge Yayını, 6, s. 53-62.
- Beyen, K., (2007). "17 Ağustos 1999 Kocaeli Depreminde Hasar Alan Fatih Camiinin Dinamik Karakteristiklerinin Tanımlanması", *Altıncı Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, İstanbul, 16-20 Ekim 2007, Bildiriler Kitabı*, Cilt 1, 49-60.
- Can, Hüsnü ve Ünay, A. İ., (2012). Tarihi Yapıların Deprem Davranışını belirlemek için Sayısal Analiz Yöntemleri, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 27, 1, s. 211-217.
- Creazza, G., Saetta, A. V., Matterazzi, R., Vitaliani, R. V., (2001). "Analysis of masonry structures reinforced by FRP", *Historical Constructions*, P.B. Lourenço, P. Roca (Eds), Guimaraes, s. 539-545.
- Çalık, İsmet ve Bayraktar, A., Türker, T., (2013). "Tarihi Yiğma Yapıların Dinamik Karakteristiklerine Restorasyon Etkisinin Çevresel Titreşim Yöntemiyle Belirlenmesi: Rize Merkez Büyük Gülbahar Camisi Örneği", *Hatay, 25-27.09.2013. 2. Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı, Bildiriler Kitabı*, s. 75-90.
- Çalık, İsmet ve Bayraktar, A., Türker, T., (2014). "Structural Dynamic Identification of a Damaged and Restored Masonry Vault Using Ambient Vibrations", *Measurement*, 55, 1, s. 462-472.
- Çalık, İsmet ve Bayraktar, A., Türker, T., (2015). "Yiğma Taş Duvarlı Camiler İçin İlk Üç Doğal Frekans Aralığının Deneysel Olarak Belirlenmesi", *Sekizinci Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, İstanbul, 11-14.05.2015. TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, Bildiriler Kitabı*, Cilt II, s. 1357-1368.
- Doğangün, Adem ve Ural A., Meraki, Ş., (2011). "Seismic Performance of the Main Entrance of Basılıca (Kızılavlu) at Bergama (İzmir)", *WCCE-ECCE-TCCE Joint Conference 2, Seismic Protection of Cultural Heritage, Conference Proceedings*, s. 333-344.
- Durukal, Eser ve Cimilli, S., Erdik, M., (2003). "Dynamic Response of Two Historical Monuments in İstanbul Deduced from The Recordings of Kocaeli and Duzce Earthquakes", *Bulletin of the Seismological Society of America*; 93, 2, s. 694-712.
- Gentile, C., Saisi, A., (2007). "Ambient Vibration Testing of Historic Masonry Towers for Structural Identification and Damage Assessment", *Construction and Building Materials*, 21, s. 1311-1321.
- Google Earth, (2014). Google Earth 7.1.3, www.google.com/earth.
- Horuluoğlu, Şamil (1978). *Tarihi Eserleri ile Trabzon*, Ankara.

Karpuz, Haşim (1993), *Rize*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Lourenço, P. B., Ramos, L., F., (2011). "Dynamic Identification and Monitoring of Cultural Heritage Buildings", *WCCE-ECCE-TCCE Joint Conference 2, Seismic Protection of Cultural Heritage*, Keynote Papers, s. 55-78.

OMA, (2006). *Operational Modal Analysis*, Release 4.0, Structural Vibration Solution A/S, Denmark.

Özen, Hamiyet, Tuluk, Ö. İ., Engin H.E., Düzenli H.İ., Sümerkan, M.R., Tutkun M., Demirkaya, F.Ü., Keleş, S., (2009), *Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri*, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

PULSE, (2006). *Analyzers and Solutions*, Release 11.2. Bruel and Kjaer, Sound and Vibration Measurement A/S, Denmark.

Restorasyon Projesi, (2006), Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Ark İnş. Mimarlık Ankara, Türkiye.

Restorasyon Projesi, (2010), Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Gün-Art Mimarlık, Trabzon, Türkiye.

Restorasyon Projesi, (2012), Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Zan İnş. Mimarlık Müh. Müş. Ltd. Şti, Trabzon, Türkiye.

Turek, M., Ventura, C.E., Placencia, P., (2002). Dynamic characteristic of a 17th century church in Quito, *Internat Soc. Opt. Eng. 2002, IMAC-XX, Conference & Exposition on Structural Dynamics*, 4753, 2, s. 1259-1264.

Geleneksel Maraş Evleri*

Aslıhan Ece Paköz**

Öz

Maraş'ın geleneksel konut dokusunu, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarına tarihlenen yapılar oluşturmaktadır. Çalışmada, evlerden günümüze kadar gelebilenler arasından seçilen elli ev örnek olarak incelenmiştir. Araştırmanın temel malzemesini Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ile Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü'nden temin edinilen yapılara ait tescil fişleri oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle, her evle ilgili bilgiler düzenlenen tabloda tek tek sıralanmıştır. Daha sonra incelenen evlerin tamamı ele alınarak ortak özellikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmada evlerin, hem birbirinden çok farklı özelliklere sahip olduğu hem de ortak yanları olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Maraş, konut mimarisi, geleneksellik, benzerlik ve farklılık

Traditional Maraş Houses

Abstract

The traditional texture of the residential houses of Maraş is comprised of the structures, dating back to the end of 19th century and the beginning of 20th century. In this study, fifty houses that are able to survive up to this day, were selected as the samples. The main source of the study comprises of the registry vouchers of the buildings obtained from Culture Heritage Protection Regional Council Office in Adana and Kahramanmaraş Museum Directorate. In the study, the information regarding each one of the houses was listed in a table as the first step. Then, the common characteristics of all the houses were identified and discussed. It was revealed that the houses feature very different characteristics from each other despite having common aspects.

Key Words: Maraş, house architecture, traditionalism, similarities and differences.

* Bu makalede, yazarın 2013 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Yrd. Doç. Dr. Faruk Tuncer danışmanlığında hazırladığı "Maraş Sivil Mimari Yapılarının İncelenmesi ve Gözlüklü Ali Evi Restorasyon Önerisi" isimli yüksek lisans tez çalışmasından yararlanılmıştır.

** aslıpakoz@hotmail.com

Giriş

Vernaküler mimarlık, sivil mimarlık, yerel mimari ya da halk mimarlığı gibi isimler altında incelenen geleneksel evler, Türkiye’de özellikle 1960’lardan bu yana araştırılan yaygın bir konudur. Ancak literatürde geleneksel Maraş evlerini konu alan çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Bu konuda yapılan çalışmaların yetersizliği, konuya ilgi duyulmamasının ötesinde muhtemelen birbirine benzer evlerin Maraş’ta bulunamayışındaki zorluklardan kaynaklanabilir. Ancak benzerlikler üzerinden araştırma yapmanın şartlanılmış bir durum olduğu açıktır. Ayrıca yakından incelendiğinde birbirine benzer yapılar arasında da çeşitlilik olduğu görülmektedir.

Geleneksel evler, yapıldıkları dönemdeki toplumsal yaşamdan izler barındırdıkları için de farklı disiplinler açısından dikkat çekicidirler. Maraş’ta bu grup evlerin sayısı ve konutların sahip olduğu nitelikler gün geçtikçe azalmaktadır. Çalışmada Maraş’ta yaklaşık yüz yılı aşkın süredir ayakta durabilen ve çoğu halen kullanılan geleneksel evlerin ancak bir bölümü belgelenmektedir.

Geleneksel Maraş evleri ile ilgili bir araştırma yapmaya, şehirdeki tescilli evler yerlerinde görülerek başlanmıştır. Daha sonra bu evlerden altı mahalledeki elli ev örnekleme yoluyla seçilmiştir. Seçimde yaklaşık yüz yetmiş tescilli ev arasından yeterince kaynağa ulaşılabilir olanlar tercih edilmiştir. Kimi evlerin içerisine girip çalışma yapmak mümkün olurken, kimi evler sadece dışarıdan belgelenebilmiş ve evlerin tescil fişlerindeki bilgilerine ulaşılabilmiştir. Sonuçta araştırılan evlerle ilgili bilgiler toplanmış ve bu bilgiler derlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada elli eve ait veriler kullanılmakla birlikte, altı mahalleden altışar ev seçilerek toplamda otuz altı evin örnek gösterilmesi yeterli görülmüştür (Şekil 1-18).

Yöntem

Maraş’ta bugün geleneksel evler, Kanlıdere, Uzunluk Deresi ve Şekerdere’nin derin vadilerle böldüğü; Kümbet, İt Tepesi, Kale, Aladan

ve Tekke tepelerinin yamaçlarında konumlanmaktadır. Bu çalışmada Ekmekçi, Gazipaşa, Kayabaşı, Kurtuluş, Turan ve Yörükselim mahallelerinde bulunan ve tescilli kültür varlıkları listesinde yer alan elli ev incelenmiştir. Konutlar yerinde incelenmiş, güncel fotoğrafları çekilmiş, kat planları hazırlanmış, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü’nden yapılara ait tescil fişlerindeki bilgilere ulaşılmış ve elde edilen bilgilere göre yapılara ait plan, fotoğraf ve yapı bilgileri bir araya getirilmiştir. Mevcut bilgilerin kolay bir şekilde okunmasını sağlamak için de mevcut durum analiz tablosu hazırlanmıştır. Evlere envanter numaraları dışında sıra numarası da verilmiştir. Tabloda bu sıra numarasına göre; yapıların buldukları mahalle, ada-parcel numaraları, envanter numaraları, yapım tarihleri, taşıyıcı sistem bilgileri, kat sayısı, yapım tekniği, cephe ve plan özellikleri belirtilmiştir. Çalışmada, seçilen elli geleneksel Maraş evinin mimari ve yapısal özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de Vernaküler Mimarlık Araştırmalarının Tarihçesi

Türkiye’de 19. yüzyıldan başlayarak 1930’lara kadar mimarlık araştırmalarının ana malzemesi anıtsal yapılar olmuştur. Konut bir araştırma malzemesi olarak 1930’lardan itibaren mimarlık literatürüne girmiştir (Düzenli 2009: 27).

1937 yılına kadar, kanun niteliğinde uygulanan *Asar-ı Atika Nizamnamesi*’nde evler, koruma kapsamı dışındadır. Dolayısıyla, sivil, dini ve kamu anıtsal yapıların dışında ancak saraylar ve görkemli bazı konak, yalı ve köşkler özel sevgi ve merak sonucu korunabilmektedir. Bu amaçla da Kültür Bakanlığı kimi evleri kamulaştırmış ve restore etmiştir. 1973’te yürürlüğe giren 1703 sayılı Eski Eserler Kanunu, iki yeni kavram getirmiştir. Buna göre, sıradan insanların yaptığı ve yaşadığı, bazı kriterlere göre özellik taşıyan evler koruma kapsamına alınmış ve tarihi şehir merkezleri, mahalleler ve bölgeler için kültürel sit kavramı getirilmiştir (Tayla 1991: 202).

1940-1950 yılları arasında belli bir ağırlık kazanan ve İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi olarak adlandırılan akım, Osmanlı İmparatorluğu'nun değil daha yerel nitelikteki, Anadolu Selçuklularının yapılarını ve konut gibi Türk sivil mimarlığını esin kaynağı olarak görmüştür. II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra etkisi azalan bu düşüncenin en önemli etkisi anıtsal-dinsel mimarlık yapıtlarının yanı sıra sivil mimarlığın da olduğunu dile getirmiş olmasıdır (Alsaç, 1992: 31).

Kategorik bir tanımlama olarak "Türk evi" terimi ilk kez alanında öncü rol oynayan Celal Esat Arseven tarafından Türk San'atı adlı kitabında (1928) kullanılmıştır (Tanyeli, 1998: 284). Daha sonra Sedat Hakkı Eldem bu konuda çalışmalar yapmıştır (Eldem, 1984, 1986, 1987). Eldem'in deyimiyle, hocalığı dönemindeki en büyük gayretlerinden biri, Milli Mimari Semineri'dir (Tanyeli, 2001: 201). Sedat Hakkı Eldem'in Milli Mimari Semineri dersini okuyup Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü'nden mezun olan öğrenciler, 1950'lerde İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde Türk Evi kapsamlı tezlerini üretmişlerdir (Saralioğlu 2008: 28). Bu konuya; Leman Tomsu'nun "Bursa Evleri" (1941), E. Asım Kömürcüoğlu'nun "Ankara Evleri (1946), Celile Berk'in "Konya Evleri" (1950), Necibe Çakıroğlu'nun "Kayseri Evleri" (1951), Doğan Erginbaş'ın "Diyarbakır Evleri" (1952), Lami Eser'in "Kütahya Evleri" (1954) örnek gösterilebilir.

Daha sonra Önder Küçükerman, Cengiz Bektaş ve Doğan Kuban gibi birçok araştırmacı geleneksel evlerle ilgili akademik çalışmalar yapmışlardır (Küçükerman, 1985), (Cengiz, 2014), (Kuban, 1995). Günümüzde de bu konuda yayına dönüşen ciddi araştırmalar yapılmaya devam etmektedir.

Geleneksel Maraş Evlerinin Tarihi

Araştırılan kaynaklardan, antik çağlardan beri sürekli olarak yerleşim yeri olan Maraş'ın şehir merkezinin zamanla değiştiği anlaşılmaktadır. 14. yüzyılda kale çevresine taşınan şehirde bu dönemden sonra merkez değişmemiş, Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet döneminde şehir

aynı merkez etrafında gelişmeye devam etmiştir (Paköz, 2013: 22). 1920'de Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanan olaylardan şehrin yarısı harap olmuş, evlerin üçte biri yanmış ve pek çok mimari ve kültürel eser yok olmuştur.

Maraş'ta günümüze ulaşan ve şehrin geleneksel sivil mimarisini oluşturan karma (yarı kâgir yarı ahşap) sistem evlerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bu dönemden önce şehirde, yapılışının kolay ve ucuz olması, zahire yapımına da olanak vermesi sebebiyle düz toprak damlı kerpiç evler inşa edilmiştir. Besim Atalay 1900'lü yılların başında; "Maraş'ta çoğunlukla evler kerpiçtendir ve üzeri topraktır. Kiremit kullanılan yapıların çoğu hıristiyanlara mahsustur" diye belirtmektedir (Atalay, 1916: 169). 1965 yılı sayımına göre Maraş'taki toplam 13.072 konuttan 4.603'ü kerpiç, 1.361'i ahşap, 3.588'i karışık, 3.520'si ise betonarme strüktür ile yapılmıştır (Koç, 2010: 273). Buradan 1965 yılına gelindiğinde üzeri toprak damlı kerpiç evlerin, şehirdeki konut yapılarından çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır.

1930 yılında şehirde toprak damlı kerpiç evlerin yanında ahşap evlerin yapılmaya başlandığı görsel kaynaklarda da görülmektedir (Resim 1). Bu evlerden birçoğu günümüze ulaşmamıştır (Resim 2). Aynı şekilde 1955 yılına ait bir posta pulunda Maraş'ı simgeleyen resimde (Resim 3) görülen ahşap evler topluluğu günümüzde yoktur (Resim 4).

Bu bilgiler doğrultusunda bugün örnekleri incelenen geleneksel Maraş evleri için 19. yüzyılın sonlarına ve daha sonrasına tarihlenen Geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi mimari eserleridir denilebilir.

Geleneksel Maraş Evlerinin Özellikleri

Çalışmada incelenen evlerin, hem birbirinden çok farklı özelliklere sahip olabildiği hem de ortak yanları olduğu görülmüştür. Genellemelerin ve tipolojilerin evlerin çeşitliliği akılda tutularak yapıldığı belirtilmelidir. Evleri tek başına ele almak ile incelenen evleri hep beraber

değerlendirmenin her açıdan farklı sonuçlar çıkaracağı ortadadır. Üstelik genelleme yapmak için geleneksel evlerin hepsinin incelenmesi gerekir ki bu çalışmada Maraş evlerinin sadece ellisi ele alınabilmektedir. Ayrıca "Maraş evleri" olarak adlandırılan, dönemin özelliklerini taşıyan geleneksel evlerin tamamının günümüze ulaşmadığı da unutulmamalıdır. Bu evleri ele alan farklı araştırmacıların farklı sonuçlara ulaşabilme ihtimali ise her zaman vardır.

Bu bağlamda incelenen evlerle ilgili bilgiler öncelikle genelleme yapmadan tek tek sıralanmıştır. Çalışmanın kolay bir şekilde okunmasını sağlamak için mevcut durum analiz tablosu hazırlanmıştır (Şekil 1-18). Tabloda tek tek özellikleri belirtilen evler, ortak özellikleri açısından değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir.

Maraş evlerinin yönlendirilmesinde topografya etkilidir. Şehir, Ahır Dağı'nın güney yamacında kurulmuş olduğundan evler genellikle güneye yönlendirilmiştir. Ayrıca şehrin dere yataklarının aşındırdığı bir coğrafya üzerine kurulmuş olması sebebiyle evler buldukları dere yatağına da yönlenebilmektedir.

Maraş şehir merkezi, denize uzaklığı ve yükseltileri nedeniyle değişikliğe uğramış bir Akdeniz iklimi etkisindedir. Bu nedenle diğer Akdeniz şehirlerine göre kış şartları daha soğuk olmakla beraber yine de Maraş'ta evler kıştan çok yaz şartları düşünülerek yapılmıştır.

Şehirde hakim rüzgar yönü kuzey ve batı yönleridir. Bu rüzgarların etkisiyle evlerin büyük bir çoğunluğu güneye ve batıya dönük yapılmıştır.

Maraş evlerinin zemin katlarında genellikle yardımcı birimler bulunmaktadır. Zamanla şehir içinde hayvancılık yapma ve tohumlukları evlerde saklama durumunun ortadan kalkmasıyla bu mekânlar kullanılmaz olmuştur. Mutfaklar ev dışında bahçede ya da ev içinde planlanmıştır. Evlerde helâ, yapı içinde olabildiği gibi bahçenin evden uzak bir köşesinde de bulunabilmektedir.

Evlerin üst katları esas alınarak bir tipolojik sınıflandırma yapılmak istendiğinde incelenen elli evin çoğunluğunun dış sofalı plan tipinde olduğu görülmektedir. Bunun dışındaki diğer evler ise iç sofalı plan tipindedir.

Evler genellikle avluludur ve avlular tandır taşı adı verilen bir taş malzeme ile kaplanmıştır. Evlerin bahçelerinde taş malzeme ile yapılmış farklı geometrik biçimlerde küçük havuzlar görülmektedir. Bahçelerde birçok bitki mevcuttur ve bunlardan en çok dut, çam, asma, zeytin, nar ve incir ağacına rastlanmaktadır. Kimi bahçeler beş m.yi bulan yüksek taş duvarlarla çevrelenmiştir.

Maraş evlerinin dış cephelerinde süsleme elemanlarına pek rastlanmaz. Evlerin dış cepheleri sıva-boya durumu açısından değerlendirildiğinde taş duvar olan kısımlara sıva-boya yapılmadığı, ahşap kısımlara ise sıva üzerine genelde beyaz (kireç badana) ve sarı tonlarında boya uygulandığı görülmektedir. Cephelerde görülen kat ve saçak çıkmalarını taşıyan ahşap payandaların, bazı evlerde içbükey profilli bir biçimde kapatıldığı görülmektedir. Cephelerde çıkmaların ve bazen tüm katın sac kaplandığı görülmektedir. Bu uygulama, yapının ahşap kısımlarını nemden ve soğuktan korumak için yapılmaktadır. Bazı evlerin dış cephelerinde veya avlu dış duvarlarında; yuvarlak, dikdörtgen ya da kemerli biçimde sokak çeşmesi görülmektedir. Bazı evlerde ise çeşme, bahçe içinde evin veya avlunun iç duvarında bulunmaktadır.

İncelenen evlerde pencere boşlukları genellikle dikdörtgendir. Düz atkılı veya kemerli olan bu pencerelerin doğramaları ahşaptır ve genellikle düşey sürme veya kanatlı sistemdir. Pencerelerin çoğunun dış kısmında yatay olarak sıralanmış demir parmaklıklar bulunmaktadır.

Maraş evlerinin çoğunda avlu girişi kapıları iç içe iki kapıdan oluşur. Büyük bir kanat içerisine açılan küçük bir kanata sahip bulunan bu kapılarda, küçük kapı insanlar için, büyük kapı ise hayvan ve yük girişi için tasarlanmıştır. Kemerli ve düz atkılı şekilde olabilen kapılara büyüklü

küçük iki kapıdan oluşmasından dolayı “enikli kapı” denilmektedir. Bazı evlerde kapı üzerinde kitabe bulunmaktadır ve kitabeler avlu kapısı üzerinde ya da dış sofaya bakan iç kapı üzerinde olabilmektedir.

Maraş'ta bulunan geleneksel evler yakın çevreden sağlanan taş, toprak ve ağaç malzeme ile yapılmıştır. Evlerin genelinde zemin katın kâgir (ahşap hatlı arası kaba yonu taş), üst katın ise ahşap karkas sistem olduğu gözlenmiştir. Üst katlar ahşap karkas arasına kerpiç dolgu tekniği veya ahşap karkas üzeri bağdadi çıta tekniği ile yapılmış, üzerlerine sıva uygulanmıştır. Evlerin döşemeleri genellikle yuvarlak ahşap kirişler üzerine tahta çakılarak yapılmıştır. Bunun dışında zemin katları tonozlu evler de bulunmaktadır. Evlerin çatıları ahşaptır ve üzeri çinko veya kiremit ile kaplanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Geleneksel evleri konu alan çalışmaların çoğunda tipoloji yöntemi ile sınıflandırma yapmakta ve evlerle ilgili ortak özelliklere ulaşılmaktadır. Birbirinden farklı zamanlarda, farklı

insanların, farklı hayatlar yaşadığı çok sayıda konutun hepsinin ortak özelliklere sahip olduğunu söylemek ancak yapılan sınıflandırmalarla mümkün olmaktadır.

Belirli bir coğrafyadaki geleneksel evlerde mekânların kullanım özellikleri açısından ortak özellik bulunması, evlerin yapıldığı dönemde yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarından kaynaklanmış olmalıdır. Ancak bu ortak ihtiyaçlara rağmen, kullanıcılara göre hem biçimsel hem de kullanım özellikleri açısından birbirinden oldukça farklı özellikli evlerle de karşılaşılabilir. Bu durum, ekonomik, sosyal, kültürel yapı, dini yaşantı ve daha birçok toplumsal etkenin insanların yaşam şeklini etkileyerek geleneksel evlerin oluşmasına yön vermesiyle ilişkili olabilir.

Bu çalışmada Maraş evleri örneğinde, geleneksel evlerin ortak özellikleri olabildiği gibi her evin kendine özgü nitelikleri de olduğu vurgulanmak istenmektedir.

Kaynaklar

Alsaç, Üstün (1992). *Türk Mimarlığı*, Cep Üniversitesi, İletişim yayınları, 1.Basım.

Atalay, Besim (1916, çev. 1973). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul.

Bektaş, Cengiz (2014). *Türk Evi*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Düzenli, Halil İbrahim (2009). "Fiziksel İnşadan Metinsel İnşaya: Türkiye'de Mimarlık Tarihi ve Tarihçiliğinin Serüveni", *Türk Mimarlık Tarihi Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, Cilt:7 Sayı:13.

Eldem, Sedat Hakkı (1984). *Türk Evi: Osmanlı Dönemi I*, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

Eldem, Sedat Hakkı (1986). *Türk Evi: Osmanlı Dönemi II*, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

Eldem, Sedat Hakkı (1987). *Türk Evi: Osmanlı Dönemi III*, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

Kahramanmaraş Belediyesi Fotoğraf Arşivi.

Koç, Kemalettin (2010). *Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.

Kuban, Doğan (1995). *Türk Hayatlı Evi*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Küçükerman, Önder (1985). *Kendi Mekan Arayışı İçinde Türk Evi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Sarılioğlu, Ceren (2008). *Historiyografik Bir Sorunsal Olarak: "Türk Evi" (1928-1995)*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tanyeli, Uğur (1998). "Türkiye'de Modernleşme ve Vernaküler Mimari Gelenek", *Bilanço 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış*, Uluslar Arası Kongresi, I.Cilt: Siyaset-Kültür-Uluslar Arası İlişkiler, s.283-290.

Tanyeli, Uğur (2001). *Sedad Hakkı Eldem*, Boyut Kitapları, İstanbul.

Tayla, Hüsrev (1991). "Türk Evlerinin Belgelenmesi", *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 5-7 Mart 1990 Konya, s. 201-204, Ankara.

Paköz, Aslıhan Ece (2013). *Maraş Sivil Mimarî Yapılarının İncelenmesi ve Gözlüklü Ali Evi Restorasyon Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ekler

1. Resimler

Resim 1. Kaleden doğuya bakış, 1930 (Kahramanmaraş Belediyesi Arşivi).

Resim 2. Kaleden doğuya bakış, 2012.

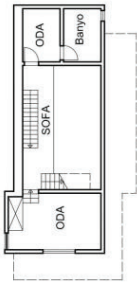

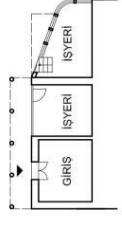
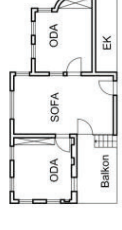
Resim 3. Kaleden batıya bakış, Maraş pulu 1955 (Yazarın Arşivi).

Resim 4. Kaleden batıya bakış, 2012.

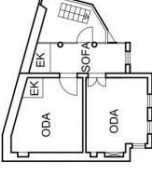

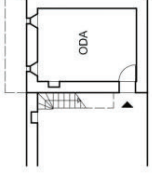
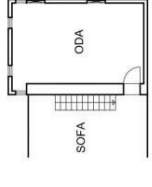

2. Şekiller

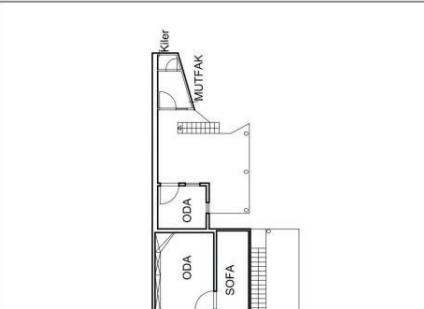
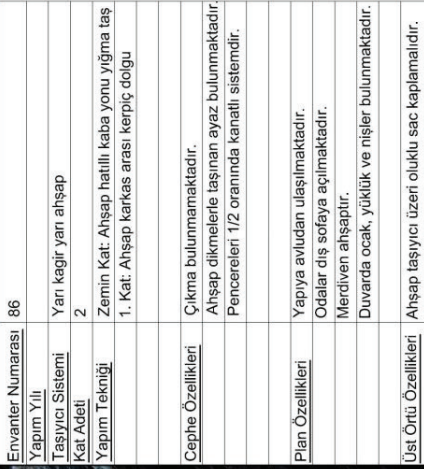

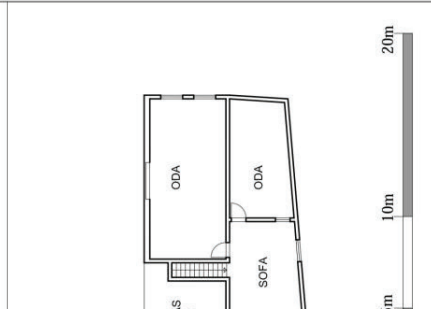
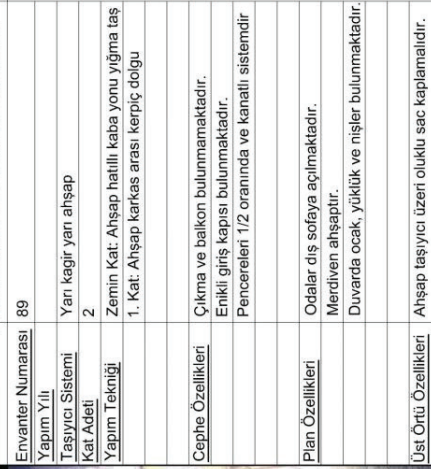

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>215 ADA - 18 PARSEL</p>	<p>Envanter No 83</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Kat Ađedi 3</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Bodrum Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdağı çita</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Kapalı çıkma ve balkon bulunmaktadır. Enikli giriş kapısı bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında kanatlı sistemdir. Cephede sac kaplama bulunmaktadır.</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Odalar iç sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarıda ocak, yüküklük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri ölüklü sac kaplamalıdır.</p> <p>Üst Örtü Özellikleri</p>		
 <p>215 ADA - 1 PARSEL</p>	<p>Envanter No 82</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Kat Ađedi 2</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş 1. Kat: Ahşap karkas arası kerpiç dolgu</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Kapalı çıkma ve balkon bulunmaktadır. Çıkma, taş kaideli ahşap dikmelerle taşınmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve gliyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Yarıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır. Avlu yöresel landir taş kaplamadır. Odalar iç sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarıda ocak, yüküklük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri ölüklü sac kaplamalıdır.</p> <p>Üst Örtü Özellikleri</p>		

Şekil 1. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 1-2).

Geleneksel Maraş Evleri

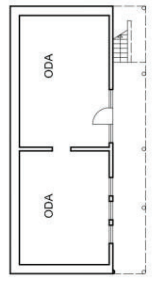
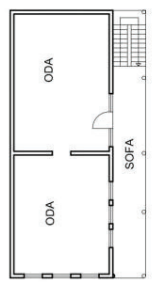

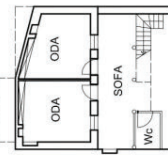

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>217 ADA - 1 PARSEL EKMEKÇİ MAHALLESİ EKMEKÇİ MAHALLESİ</p>	<p>Envanter No 84</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdatlı çita</p> <p>Cephe Özellikleri Kapalı çıkma ve balkon bulunmaktadır. Balkon ahşap çıkmelerle taşınmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Odalar dış sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Üst Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p>		
 <p>214 ADA - 58 PARSEL EKMEKÇİ MAHALLESİ EKMEKÇİ MAHALLESİ</p>	<p>Envanter No 87</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas arası kerpiç dolgu</p> <p>Cephe Özellikleri Kapalı çıkma bulunmaktadır. Balkon bulunmamaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve gilyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Her kat tek mekandan oluşmaktadır. Oda dış sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Üst Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p>		

Şekil 2. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 3-4).

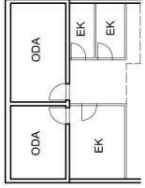
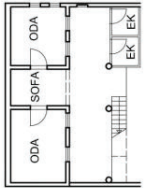
YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>214 ADA - 57 PARSEL EKMEKÇİ MAHALLESİ</p>	<p>Envanter Numarası 86</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas arası kerpiç dolgu</p> <p>Cephe Özellikleri Çıkma bulunmamaktadır. Ahşap dikmeleri taşınan ayaz bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında kanatlı sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Yapıya avludan ulaşılmaktadır. Odalar dış sofiyaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükseklik ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		 <p>0 5m 10m 20m</p>
 <p>214 ADA - 62 PARSEL EKMEKÇİ MAHALLESİ</p>	<p>Envanter Numarası 89</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas arası kerpiç dolgu</p> <p>Cephe Özellikleri Çıkma ve balkon bulunmamaktadır. Enkli giriş kapısı bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir</p> <p>Plan Özellikleri Odalar dış sofiyaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükseklik ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		 <p>0 5m 10m 20m</p>

Şekil 3. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 5-6).

Geleneksel Maraş Evleri

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>141 ADA - 74 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 108</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Kagir</p> <p>Kat Adedi 3</p> <p>Yapım Tekniği Bodrum Kat: Ahşap hatlılı kaba yonu yığma taş</p> <p>Zemin Kat: Ahşap hatlılı kaba yonu yığma taş</p> <p>1. Kat: Ahşap karkas arası kerpiç dolgu</p> <p>Cephe Özellikleri Çıkma bulunmaktadır.</p> <p>Balkon bulunmaktadır.</p> <p>Balkon ve üst örtüsünü ahşap dikmeler taşımaktadır.</p> <p>Plan Özellikleri Yapıya avludan ulaşılmaktadır.</p> <p>Odalar dış sofaya açılmaktadır.</p> <p>Merdiven ahşaptır.</p> <p>Duvarlarda ocak, yükseklik ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri beton kaplamalıdır.</p>		
 <p>181 ADA - 6 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 102</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 3</p> <p>Yapım Tekniği Bodrum Kat: Ahşap hatlılı kaba yonu yığma taş</p> <p>Zemin Kat: Ahşap hatlılı kaba yonu yığma taş</p> <p>1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita</p> <p>Kapalı çıkma ve balkon bulunmaktadır.</p> <p>Balkon üst örtüsünü ahşap dikmeler taşımaktadır.</p> <p>Pencereleri 1/2 oranında ve gjyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Yapıya avludan ulaşılmaktadır.</p> <p>Odalar dış sofaya açılmaktadır.</p> <p>Merdiven ahşaptır.</p> <p>Duvarlarda ocak, yükseklik ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p>		

Şekil 4. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 7-8).

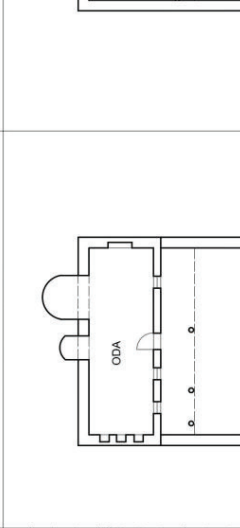
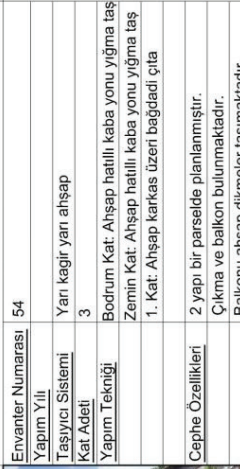

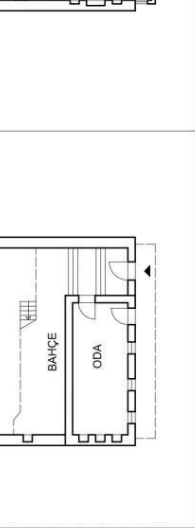
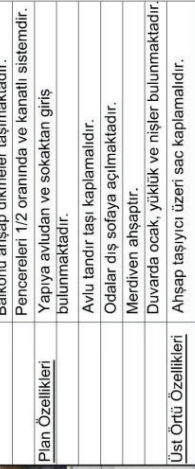

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>181 ADA - 25 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası: 117</p> <p>Yapım Yılı: Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Taşıyıcı Sistemi: Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği: Bodrum Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş</p> <p>Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş</p> <p>1. Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş</p> <p>3 yapı bir parselde planlanmıştır.</p> <p>Cephe Özellikleri: Çıkma bulunmamaktadır.</p> <p>Balkonu ahşap dikmeler taşmaktadır.</p> <p>Pencereleri 1/2 oranında ve givotin sistemdir.</p> <p>Cephede sac kaplama bulunmaktadır.</p> <p>Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır.</p> <p>Plan Özellikleri: Avluda çeşme bulunmaktadır.</p> <p>Duvarlarda ocak, yüküklük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Merdiven ahşaptır.</p> <p>Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri: 105</p>		
 <p>181 ADA - 25 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası: 105</p> <p>Yapım Yılı: Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Taşıyıcı Sistemi: Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği: Bodrum Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş</p> <p>Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş</p> <p>1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdaçlı çita</p> <p>Cephe Özellikleri: Çıkma bulunmamaktadır.</p> <p>Balkon üst örtüsünü ahşap dikmeler taşımaktadır.</p> <p>Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Cephede sac kaplama bulunmaktadır.</p> <p>Yapıya avludan ulaşımaktadır.</p> <p>Odalarda dış sofiyaya açılmaktadır.</p> <p>Merdiven ahşaptır.</p> <p>Duvarlarda ocak, yüküklük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri: Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p>		

Şekil 5. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 9-10).

Geleneksel Maraş Evleri

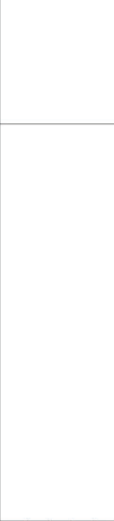

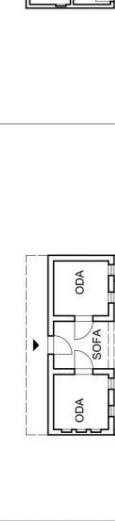

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
11 KURTULUŞ MAHALLESİ 181 ADA - 26 PARSELE	<p>Envanter Numarası: 104</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi: 3</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
12 KURTULUŞ MAHALLESİ 1784 ADA - 24 PARSELE	<p>Envanter Numarası: 99</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi: 3</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		

Şekil 6. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 11-12).

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>474 ADA - 69 PARSEL TURAN MAHALLESİ</p>	<p>Envanter Numarası 54</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi 3</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Bodrum Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş</p> <p>Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş</p> <p>1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>2. yapı bir parselde planlanmıştır.</p> <p>Çıkma ve balkon bulunmaktadır.</p> <p>Balkonu ahşap dikmeler taşımaktadır.</p> <p>Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır.</p> <p>Avlu tandir taşı kaplamalıdır.</p> <p>Odalar dış sofaya açılmaktadır.</p> <p>Merdiren ahşaptır.</p> <p>Duvarıda ocak, yükütlük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p> <p>Envanter Numarası 68</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi 3</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Bodrum Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş</p> <p>Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş</p> <p>1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Kapalı çıkma bulunmaktadır.</p> <p>Balkon bulunmaktadır.</p> <p>Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır.</p> <p>Avlu tandir taşı kaplamalıdır.</p> <p>Avluda çeşme bulunmaktadır.</p> <p>Odalar iç sofaya açılmaktadır.</p> <p>Merdiren ahşaptır.</p> <p>Duvarıda ocak, yükütlük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ahşap taşıyıcı üzeri alaturka kiremit kaplama.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
 <p>466 ADA - 2 PARSEL TURAN MAHALLESİ</p>	<p>Envanter Numarası 68</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi 3</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Bodrum Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş</p> <p>Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş</p> <p>1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Kapalı çıkma bulunmaktadır.</p> <p>Balkon bulunmaktadır.</p> <p>Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır.</p> <p>Avlu tandir taşı kaplamalıdır.</p> <p>Avluda çeşme bulunmaktadır.</p> <p>Odalar iç sofaya açılmaktadır.</p> <p>Merdiren ahşaptır.</p> <p>Duvarıda ocak, yükütlük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ahşap taşıyıcı üzeri alaturka kiremit kaplama.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		

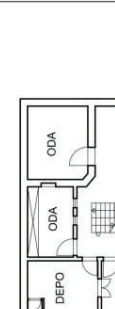

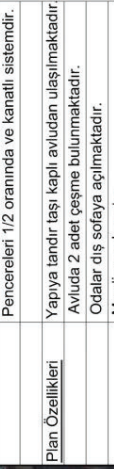

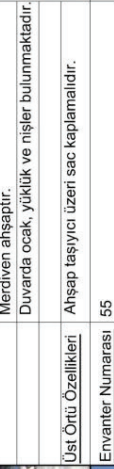

Şekil 7. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 13-14).

Geleneksel Maraş Evleri

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
<p>474 ADA - 17 PARSEL</p> 	<p>Envanter Numarası: 47 Yapım Yılı: Taşıyıcı Sistemi: Yarı kagir yarı ahşap Kat Adedi: 2 Yapım Tekniği: Zemin Kat: Ahşap hatlı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadî çita</p> <p>Cephe Özellikleri: Kapalı çıkma ve balkon bulunmaktadır. Balkon ahşap kolonlar taşımaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve kenatlı sistemdir. Cephe sac kaplama bulunmaktadır. Yapıya sokaktan ve avludan giriş bulunmaktadır.</p> <p>Plan Özellikleri: Odalar dış sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri: Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p>		
<p>474 ADA - 33 PARSEL</p> 	<p>Envanter Numarası: 50 Yapım Yılı: Taşıyıcı Sistemi: Yarı kagir yarı ahşap Kat Adedi: 2 Yapım Tekniği: Zemin Kat: Ahşap hatlı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadî çita</p> <p>Cephe Özellikleri: Kapalı çıkma bulunmaktadır. Balkon bulunmamaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve giyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri: Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır. Avlu kısmen taandır taşı kaplamalıdır. Odalar iç sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p>		

Şekil 8. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 15-16).

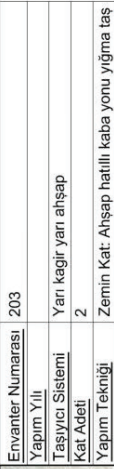
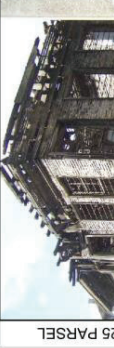
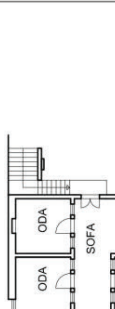

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>474 ADA - 2 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 57</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi 3</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
 <p>474 ADA - 2 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 55</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi 3</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
 <p>474 ADA - 72 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
 <p>474 ADA - 72 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		

Şekil 9. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 17-18).

Geleneksel Maraş Evleri

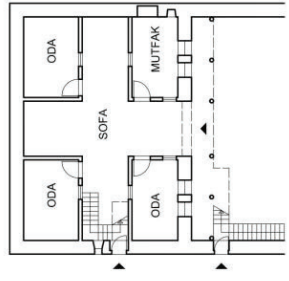

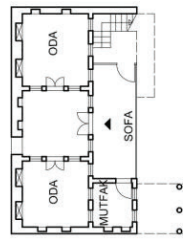
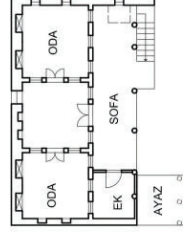

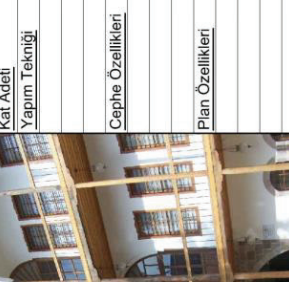

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>834 ADA - 4 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 18</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Tasıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adetli 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatlı kaba yonu yığma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdaçlı çita</p> <p>Cephe Özellikleri Kapatır çıkma ve balkon bulunmaktadır. Balkonları taş kaideli ahşap dikmeler taşmaktadır.</p> <p>Plan Özellikleri Avlu kapısı enikli kapıdır. Pencereleri 1/2 oranında ve gjyotin sistemdir. Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır.</p> <p>Plan Özellikleri Avluda havuz bulunmaktadır. Odalar iç sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükülük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri kiremit kaplamalıdır.</p>		
 <p>196 (944) ADA - 7 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 23</p> <p>Yapım Yılı 1932</p> <p>Tasıyıcı Sistemi Kagir</p> <p>Kat Adetli 3</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Kesme yığma taş / betonarme 1. Kat: Kesme yığma taş / betonarme 2. Kat: Kesme yığma taş / betonarme</p> <p>Cephe Özellikleri Çıkma bulunmaktadır. Balkon bulunmaktadır. Avlu kapısı enikli kapıdır.</p> <p>Plan Özellikleri Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir. Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır. Avluda havuz bulunmaktadır. Odalar iç sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükülük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri kiremit kaplamalıdır.</p>		 <p>0 5m 10m 20m</p>

Şekil 10. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 19-20).

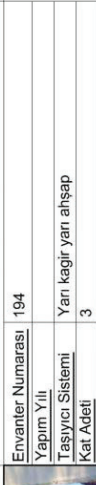

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>828 ADA - 25 PARSEL KAYABAŞI MAHALLESİ</p>	<p>Envanter Numarası 203</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Tasıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatlılı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çila</p> <p>Cephe Özellikleri Kapalı çıkma bulunmaktadır. Balkon bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve gıyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır. Avluda çeşme ve havuz bulunmaktadır. Odalar dışarıya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Üst Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri kiremit kaplamalıdır.</p>		 <p>0 5m 10m 20m</p>
 <p>825 ADA - 16 PARSEL KAYABAŞI MAHALLESİ</p>	<p>Envanter Numarası 202</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Tasıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatlılı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çila</p> <p>Cephe Özellikleri Çıkma bulunmaktadır. Balkon bulunmaktadır. Balkon ahşap dikmeler taşmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Odalar dışarıya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Üst Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p>		 <p>0 5m 10m 20m</p>

Şekil 11. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 21-22).

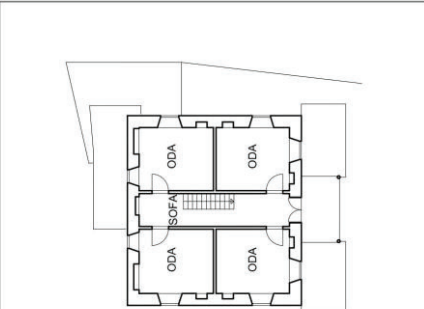
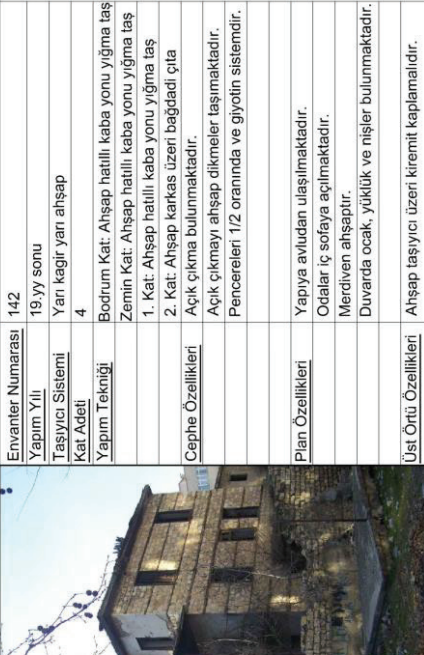

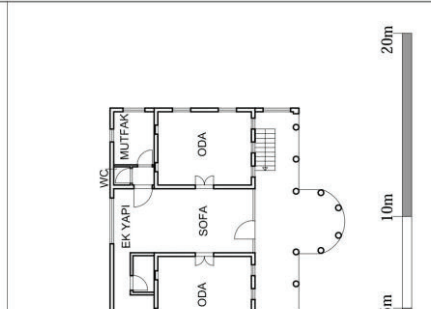
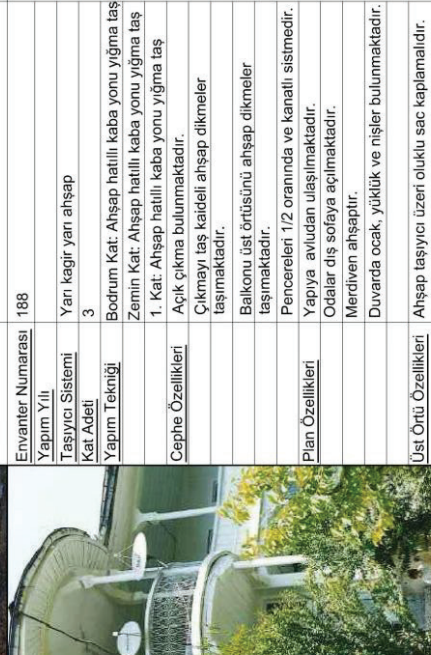

Geleneksel Maraş Evleri

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>838 ADA - 27, 28 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 32</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust.Örtü Özellikleri</p>		
 <p>836 ADA - 30 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 31</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust.Örtü Özellikleri</p>		
 <p>839 ADA - 27, 28 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 33</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust.Örtü Özellikleri</p>		
 <p>837 ADA - 27, 28 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 34</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust.Örtü Özellikleri</p>		

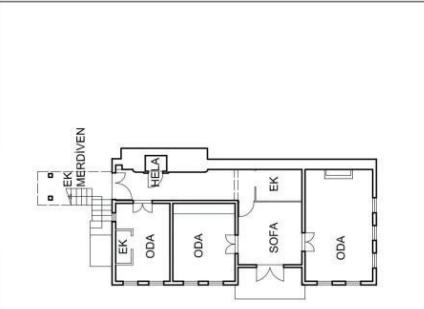
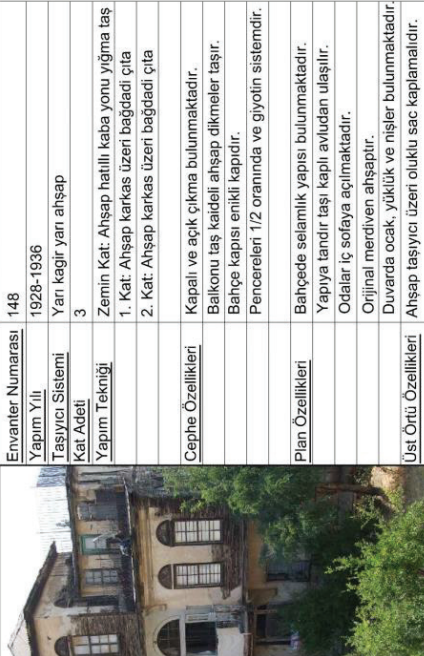

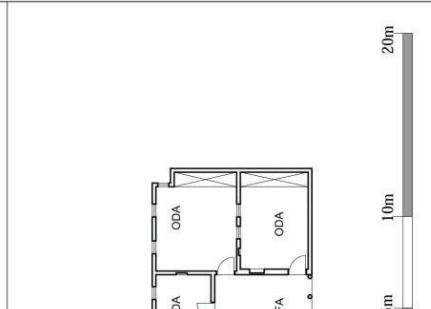

Şekil 12. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 23-24).

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>25 YÖRÜKSELİM MAHALLESİ 692 ADA - 19 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 194</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adetli 3</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita</p> <p>Cephe Özellikleri Kapalı ve açık çıkma bulunmaktadır. Açık çıkma ahşap dikmeleri taşınmaktadır. Bahçe kapısı enikli kapıdır. Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Yapıya avludan ulaşılmaktadır. Avluda çeşme bulunmaktadır. Odalar dış sofiyaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yüküklük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
 <p>26 GAZİPAŞA MAHALLESİ 581 ADA - 20 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 180</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adetli 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita</p> <p>Cephe Özellikleri Kapalı ve açık çıkma bulunmaktadır. Çıkmalarn altında ahşap dikmeler bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır. Odalar dış sofiyaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yüküklük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		 <p>0 5m 10m 20m</p>

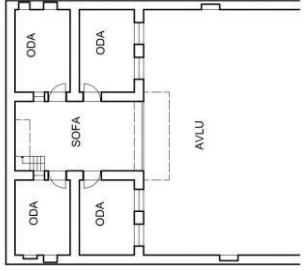
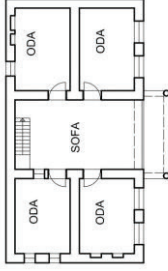

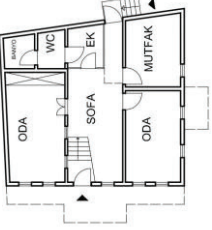
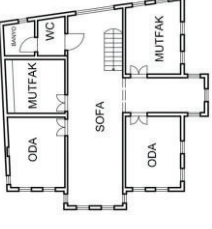
Şekil 13. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 25-26).

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
 <p>GAZİPAŞA MAHALLESİ 977 ADA - 3 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 142 Yapım Yılı 19.yy sonu Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap Kat Adedi 4 Yapım Tekniği Bodrum Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş 1. Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş 2. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdaçlı çita Cephe Özellikleri Açık çıkma bulunmaktadır. Açık çıkmayı ahşap dikmeler taşımaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve gjyolün sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Yapıya avludan ulaşmaktadır. Odalar iç sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri kiremit kaplamalıdır.</p>		
 <p>GAZİPAŞA MAHALLESİ 587 ADA - 8 PARSEL</p>	<p>Envanter Numarası 188 Yapım Yılı Yarı kagir yarı ahşap Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap Kat Adedi 3 Yapım Tekniği Bodrum Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş Zemin Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş 1. Kat: Ahşap hatıllı kaba yonu yığma taş Cephe Özellikleri Çıkmayı taş kaideli ahşap dikmeler taşımaktadır. Balkonu üst örtüsünü ahşap dikmeler taşımaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve kanallı sistemdir. Yapıya avludan ulaşmaktadır. Odalar dış sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p>		

Şekil 14. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 27-28).

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
	<p>Envanter Numarası 148</p> <p>Yapım Yılı 1928-1936</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 3</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatlı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita 2. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita</p> <p>Cephe Özellikleri Kapalı ve açık çıkma bulunmaktadır. Balkonu taş kaideli ahşap dikmeler taşır. Bahçe kapısı enikli kapıdır. Pencereleri 1/2 oranında ve giyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Bahçede selamlik yapısı bulunmaktadır. Yarıya tandır taşı kaplı avludan ulaşılır. Odalar iç sofaya açılmaktadır. Orijinal merdiven ahşaptır. Duvarıda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
	<p>Envanter Numarası 181</p> <p>Yapım Yılı Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatlı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çita</p> <p>Cephe Özellikleri Kapalı ve açık çıkma bulunmaktadır. Açık çıkma üst örtüsünü ahşap dikmeler taşımaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve giyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Giriş kapısı enikli kapıdır. Odaların dış sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarıda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri oluklu sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		

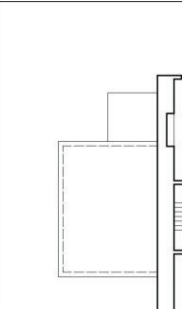

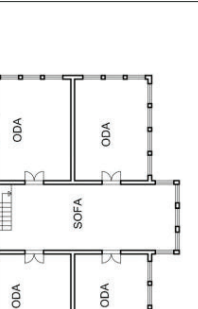

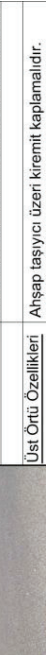

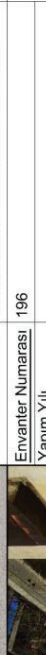

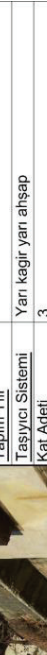

Şekil 15. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 29-30).

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
	<p>Envanter Numarası: 197</p> <p>Yapım Yılı: Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Taşıyıcı Sistemi: Yiğme taş / Ahşap karkas</p> <p>Kat Adetli: 2</p> <p>Yapım Tekniği: Zemin Kat: Ahşap hatlı kaba yonu yiğme taş 1. Kat: Ahşap karkas arası kerpiç dolgu</p> <p>Cephe Özellikleri: Ahşap dikmelerle taşınan açık çıkma bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve giyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri: Yapıya avludan ulaşılmaktadır. Avlu tandir taşı kaplamalıdır. Odalar iç sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri: Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p>		
	<p>Envanter Numarası: 199</p> <p>Yapım Yılı: Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Taşıyıcı Sistemi: Yiğme taş / Ahşap karkas</p> <p>Kat Adetli: 3</p> <p>Yapım Tekniği: Zemin Kat: Ahşap hatlı kaba yonu yiğme taş 1. Kat: Ahşap hatlı kaba yonu yiğme taş 2. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdaçlı çita</p> <p>Cephe Özellikleri: Kapalı çıkma bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve kanatlı sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri: Yapıya avludan ve sokaktan giriş bulunmaktadır. Odalar iç sofaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yükük ve nişler bulunmaktadır. Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p> <p>Ust Örtü Özellikleri: Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p>		

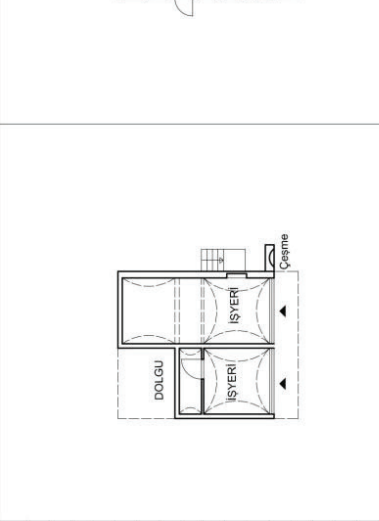
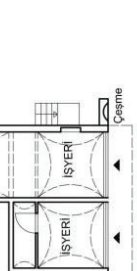

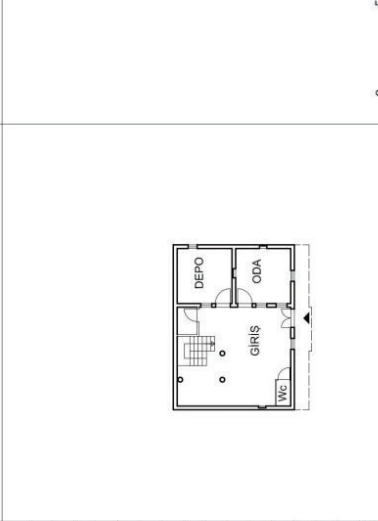

Şekil 16. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 31-32).

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
	<p>Envanter Numarası 156</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
	<p>Envanter Numarası 196</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
	<p>Envanter Numarası 196</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
	<p>Envanter Numarası 196</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		
	<p>Envanter Numarası 196</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi</p> <p>Kat Adetli</p> <p>Yapım Tekniği</p> <p>Cephe Özellikleri</p> <p>Plan Özellikleri</p> <p>Ust Örtü Özellikleri</p>		

Şekil 17. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 33-34).

YAPININ FOTOĞRAFI	YAPININ ÖZELLİKLERİ	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI
	<p>Envanter Numarası 200</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatlılı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çila</p> <p>Cephe Özellikleri Açık çıkma bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve çiyotin sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Zemin kattaki işyerlerinin tavanları çapraz tonozdur. Yapıya sokaktan giriş bulunmaktadır. Odalar dış sofiyaya açılmaktadır. Merdiven betonarmadır.</p> <p>Üst Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p>		
	<p>Envanter Numarası 201</p> <p>Yapım Yılı</p> <p>Taşıyıcı Sistemi Yarı kagir yarı ahşap</p> <p>Kat Adedi 2</p> <p>Yapım Tekniği Zemin Kat: Ahşap hatlılı kaba yonu yığıma taş 1. Kat: Ahşap karkas üzeri bağdadı çila</p> <p>Cephe Özellikleri Kapalı ve açık çıkma bulunmaktadır. Pencereleri 1/2 oranında ve kanallı sistemdir.</p> <p>Plan Özellikleri Yapıya avludan ulaşımaktadır. Odalar iç sofiyaya açılmaktadır. Merdiven ahşaptır. Duvarda ocak, yüküklük ve nişler bulunmaktadır.</p> <p>Üst Örtü Özellikleri Ahşap taşıyıcı üzeri sac kaplamalıdır.</p>		

Şekil 18. Mevcut Durum Analizi (Ev No: 35-36).

Kitâbiyât

Öz

Dergimizin bu sayısında tanıtımı yapılan kitap, Hüseyin Çınar ve Miyase Koyuncu Kaya tarafından hazırlanıp Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında yayınlanmış olan *Vakıflar Kaynakçası* adlı bibliyografik eserdir. Söz konusu kitabın tanıtım yazısı Ahmet Kılıç tarafından kaleme alınmıştır.

Abstract

In this issue Ahmet Kılıç presents Vakıflar Kaynakçası (Bibliography of Waqfs) prepared by Hüseyin Çınar and Miyase Koyuncu Kaya and published in 2015 by Directorate General of Foundations.

* Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kütüphaneci;

Vakıflar Kaynakçası

Ahmet Kılıç*

Çınar, Hüseyin - Koyuncu Kaya, Miyase (2015). Vakıflar Kaynakçası, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, XII+428 s.

Kadim medeniyetlerin en önemli temel taşlarından olan vakıf ya da benzeri yardımlaşma kurumları üzerine dünyanın farklı, coğrafyalarında ve devletlerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Hiç kuşkusuz daha önce yapılmış araştırmalar ve sonrasında ortaya çıkan ürünler, yapılacak yeni araştırmalara ve çalışmalara ışık tutar, yol gösterir, katkı sağlar. Köklü bir geçmişe ve uygulama alanına sahip olan vakıflar konusunda, gerek ülkemizde gerekse dünyanın farklı coğrafyalarında şu ana kadar çok sayıda eser ve makale yayınlanmış, tezler hazırlanmıştır. Ancak ülkemizde, vakıflar konusunda, bazı dergilerde yayınlanan birkaç derli toplu bibliyografya dışında, geneli kapsayan ve yurtdışında yapılan çalışmaları da konu alan bir bibliyografik eser bulunmamaktadır.

Son yıllarda katıldıkları çeşitli akademik ve idari toplantılarda sıkça dile getirilen vakıflarla ilgili bir kaynakçanın olmaması fikrinden hareketle Hüseyin Çınar ve Miyase Koyuncu Kaya tarafından hazırlanan, vakıf alanında araştırma yapacak olanları ve konuya ilgi duyanları, bu zamana kadar dünyanın farklı coğrafyalarında vakıflarla ilgili yapılmış çalışmalardan haberdar etmek ve yeni çalışmalara ufuk açmak amacını taşıyan Vakıflar Kaynakçası adlı bibliyografik çalışma Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılının sonlarında kitap olarak yayınlanmıştır. Vakıflar Kaynak-

çası kitabı iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde vakfın tanımı, vakıf çeşitleri, belge türleri, arşiv kaynakları ve ülkemizde vakıf kayıtlarına ulaşılabilecek arşivler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Hiç şüphesiz bu bilgiler, vakıflar konusu ile ilgilenmeye başlayan yeni araştırmacılara yol gösterici niteliktedir.

Çalışmanın ikinci bölümünü, konularına göre tasnif edilmiş vakıf çalışmaları, kısa bir değerlendirmenin ardından yazarlarının soyadlarına göre bir araya getirilmiştir. Eylül 2015 tarihi, kaynakça kapsamına alınan eserlerin son basım tarihidir. Sonrasında yayınlanan konu ile ilgili makaleleri ve eserleri, çalışmanın ileriki basımlarında görebilmeyi ümit ediyoruz. Hiç şüphesiz bu çalışmada, eksikliklerin ya da gözden kaçanların olmadığını söylemek mümkün değil. Ancak çalışmanın bu haliyle birçok araştırmacıya yol göstereceği muhakkaktır.

Vakıflar Kaynakçası'nda vakıflarla ilgili 6169 makale, kitap ve teze yer verilmiştir. Elbette ki vakıflar alanında yapılan çalışmaları bunlarla sınırlı olmayıp şehir tarihi çalışmaları içerisinde vakıflarla ilgili bölümler olmakla birlikte, bu tür çalışmalar, doğrudan vakıf başlığı taşımadığı için kaynakçanın dışında tutulmuştur. Vakıflar üzerine araştırma yapacakların, araştırma yapılan şehir, kasaba ve köy ile ilgili yerel tarih çalışmalarına da göz atmaları faydalarına olacaktır.

Vakıflar Kaynakçası içinde yer alan makalelerin ve kitapların konularına göre dağılımı

Vakıf Hukuku	528
Vakfiyeler ve Diğer Vakıf Belgeleri	202
Cemaat Vakıfları	30
Aile Vakıfları	41
Para Vakıfları	140
Vakıf ve Kadın	62
Vakıf, Hayırseverlik ve Sosyal Hayat	345
Vakıf ve İktisat	240
Vakıf ve Devlet	66
Vakıf İdaresi	34
Vakıfların Tarihi ve Gelişimi	140
Karşılaştırmalı Vakıf Çalışmaları	48
Vakıf ve Şehir	106
Vakıf ve Su	50
Vakıf, Kitap ve Kültür	119
Vakıf ve Eğitim	124
Vakıf ve Sağlık	141
Vakıf Çalışmaları (Arşivler, Ansiklopedi Maddeleri ve Dergiler)	242
Vakıf Binaların Restorasyonu, Onarımı ve Korunması	205
Vakıf, Müze ve Sanat	64
Vakıf Konulu Kongre ve Sergiler	82
Şehirler Bağlamında Türkiye’de Vakıflar (Genel)	28
Türkiye’deki Şehirler	873
Ülkeler ve Bölgeler Bağlamında Vakıflar (Türkiye Dışında)	1863
Lisans ve Yüksek Lisans Tezleri (Türkiye)	245
Doktora Tezleri (Türkiye ve Yurtdışı)	149
Doçentlik Tezleri	2

Tabloda da görüldüğü üzere vakıflar en fazla hukuk çalışmalarına konu olmuştur. Bunu vakıfların yardımlaşma yönünü ve sosyal hayattaki yerini konu alan çalışmalar takip etmiştir. Türkiye’de yapılan vakıf çalışmalarında şehirler baz alınarak bir tasnif yapıldığında fazla vakıflar üzerine çalışma yapılan şehirler: İstanbul 108, Konya 83, Kayseri 54, Bursa 49, Gaziantep 40, Sivas 36, İzmir 36, Ankara 33, Edirne 31 vd.

En fazla vakıflar üzerine çalışma yapılan ülkeler: Mısır 172, Suriye 168, Filistin – İsrail 115, İran 98, Hindistan 83, Bosna – Hersek 69, Orta Asya

55, Kuzey Amerika 51, Kıbrıs 47, Balkanlar – Genel 44, Cezayir 44, Bulgaristan 39, Malezya 38, Endonezya 36, Güney ve Güneydoğu Asya 35, İtalya 31, Lübnan 28, Fas 24, Almanya 23, Kuveyt 22, Pakistan 22, Afrika – Genel 20, İspanya 20, İngiltere – İrlanda – İskoçya 19, Irak 18 vd.

Yüksek lisans tezleri ağırlıklı olarak Türkiye’de, doktora tezleri de gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında yapılan çalışmaları içermektedir. Bunlar gibi birçok istatistiki bilgiye ulaşma imkânı vermekte olan bu çalışmanın yeni çalışmalara kaynaklık etmesini umarız.

Vakıflar Dergisi Yayın İlkeleri

Vakıflar Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Haziran sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurtiçi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Vakıflar Dergisi, Vakıf kurumu ve vakıf kurumu ile ilgili kültürel zenginlikleri, Vakıf yolu ile teşekkül etmiş kültür varlıklarını, Vakıfların tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymakta; Vakıflarla ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlamaktadır.

Vakıflar Dergisi'nde, sosyal bilimler alanında, Vakıf ve Vakıf Kültürünün tarihî ve güncel problemlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

Vakıflar Dergisi'ne gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Vakıf ve Vakıf Kültürü ile ilgili eser ve şahsiyetleri tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin Vakıflar Dergisi'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiri-ler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Vakıflar Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına tekrar iade edilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite, en önemli ölçütlerdir. Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve yayın kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Vakıflar Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

Vakıflar Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir, Türk lehçelerinde hazırlanmış yazılar, gerektiği takdirde Yayın Kurulunun kararıyla Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra yayımlanabilir.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta (e-mail) adres(ler) i belirtilmelidir.

3. Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

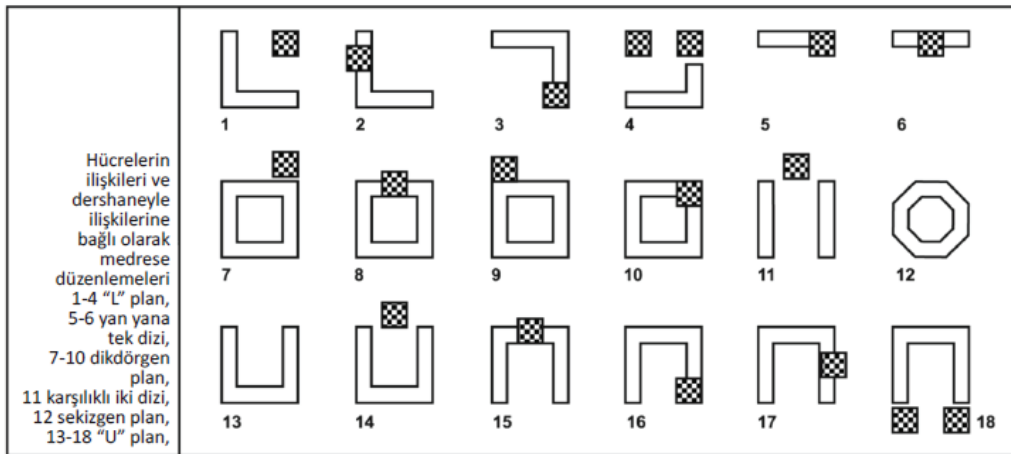
4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm. kâğıtlara, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti+eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.

Tablo 1: Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Öğretmenliğe Atanma Durumları

Atanma Durumu	Mezun Olduğu Lise Türü										Toplam	
	GL		AL		SL		AOL		KMLÇGE		f	%
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%		
Atandı	143	44.1	102	53.7	143	46.6	97	49.7	14	20.9	499	46.1
Atanamadı	181	55.9	88	46.3	164	53.4	98	50.3	53	79.1	584	53.9
Toplam	324	100	190	100	307	100	195	100	67	100	1083	100

$$\chi^2 = 23.10 \text{ sd}=4 \text{ p} < .01$$

Şekil 1. Yapı yerlerini gösteren çizimler.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise tablo numarasının altına, tam sola dayalı, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları

şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır. Aşağıda tablo ve şekil örnekleri sunulmuştur.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü (en az 300 dpi) baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Şekil, çizelge ve resimler toplam yazının üçte birini aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır. (Köprülü 1944), (Köprülü 1944: 15). Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır: (Gökay vd. 2002).

Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı; yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Kaynaklar kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

“Tanpınar (1976:131), bu konuda ...”

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların adı; yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

“Köprülü (1926).....” (Çelik 1998'den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir.

İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1980a, 1980b) şeklinde gösterilmelidir:

Karahan, Leyla ve Ülkü Gürsoy (2004). *Kavâid-ı Lisân-ı Türkî 1893*. Ankara: TDK

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.

Shaw, Stanford (1982), *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matb.

Timurtaş, F. Kadri (1951).“Fatih Devri Şairlerinden Cemali ve Eserleri”. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV* (3): 189-213.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar, biri orijinal, diğer ikisi fotokopi olmak üzere (fotokopilerde yazarı tanıtıcı hiçbir bilgi olmamak üzere) üç nüsha olarak, yazılabilir diskiyle birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü adresine gönderilir. Yazarlarına raporlar doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzenlemeler yapılarak disketi ve orijinal çıktısıyla en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır. Yayın Kurulu, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

The Foundations Journal

Publication Principles

The Foundations Journal is published bi-annually in June and December. At the end of each year, the annual index of the journal is prepared and published in the issue of June. The journal is sent to the domestic and foreign libraries, international index institutions and subscribers which are determined by the Editorial Board, in a month after its publication.

The Foundations Journal reveals the institution of waqf and cultural richness related to the institution of waqf, the cultural heritage formed by waqf, historical and current realities of waqfs in a scholarly manner, it is published in order to publicize the international level scientific studies related to the waqfs.

In the Foundations Journal, the articles in the field of social sciences, dealing with waqf and historical and current problems of the waqf culture in a scholarly perspective and proposing solutions to this issue are included.

The manuscripts to be sent to the Foundations Journal are required to be an original work filling a gap in its field or evaluating the previously published works, revealing new and remarkable views of research. The manuscripts, introducing documents, works and personalities related to waqf and the waqf culture, announcing new events are also published.

In order for the manuscript to be published in the Foundations Journal, it is required not to be published previously elsewhere, or not to be accepted to be published. The conference proceedings presented at a scientific meeting before might be accepted if clearly indicated.

Assessment of Manuscripts

All manuscripts sent to the Foundations Journal are first examined by the Editorial Board in terms of compliance with the publication principles of the journal. Not deemed appropriate ones are returned back to the author for revision. The most important criteria in the assessment of the manuscripts submitted for publication are academic objectivity and scientific quality. The ones selected for assessment are sent to two referees in the relevant field. The names of referees are kept confidential and the reports are saved for five years. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article might be sent to a third referee or the Editorial Board might give the final decision by analyzing the referee reports. The authors take into consideration the criticisms and suggestions of referees and the Editorial Board. If there are issues that they do not agree with, they have the right to appeal including the reasons. The manuscripts which are not accepted for publication are not returned to their authors.

Copyright of the manuscripts accepted for publication in the Foundations Journal is transferred to the General Directorate of Foundations. The responsibility of the opinions and writing preferences in the published articles belong to the authors. Text or photograph quotations can be done by giving citations.

Writing Language

The writing language of the Foundations Journal is Turkey Turkish. However, the articles which are written in English and other Turkish dialects might be included in each issue provided that they do not exceed the one third of the journal. If necessary, the articles in Turkish dialects might be published after they are translated to the Turkey Turkish by the decisions of the Editorial Board.

Writing Rules

Care must be taken to present articles as follows:

1. Title: There must be a title that is compatible with the content, expressing it the best and it should be written in bold letters. The title of manuscript must be between maximum 10-12 words.

Name(s) and address(es) of author(s): The name(s) and lastname(s) of the author(s) must be written in bold letters and the address(es) must be written in normal and italic letters; the institution(s), communication and e-mail address(es) of author(s) must be specified.

Abstract: At the beginning of manuscript, there must be Turkish and English abstracts expressing the subject in a concise way and consisting at least 75, maximum 150 words. In the abstract, utilized references, figure and table captions must not be included. The key words consisting with at least 5, maximum 8 words must be given by leaving a blank line below the bottom of abstract. At the end of the manuscript, there must be title, abstract and key words in English; in case of not being sent, they are added by the Journal.

Main text: It must be written on A4 size (29.7 cm. papers), in MS Word program, with Times New Roman characters, 12 point, and with 1.5 line spacing. 2.5cm of page margin must be used and the pages must be numbered. Research and review manuscripts must not exceed 10000 words. The parts that are required to be emphasized in the manuscripts must be written in italic, not in bold letters. In the text, dual highlighting; such as, italic letters in quotation marks must not be included.

Section Headings: In the manuscript, in order to ensure a regular transfer of the information, main, intermediate and sub-headings can be used and if necessary, headings can be numbered. The main heading (main sections, references and appendices) in capital letters; intermediate and sub-headings only the first letters capital and bold character; by adding a colon after a sub-heading same line should be continued on.

Tables and Figures: Tables must be numbered and captioned. Vertical lines must not be used in tables. Horizontal lines must be used only for separating the sub-headings. Table number must be written at the top, normal and left-justified while table caption must be written below the table number as left-justified in italic, the first letter of each word being capital. Tables must be cross-referenced in their relevant places in the text. Figures must be prepared suitable for black and white printing. Figure numbers and captions must be centralized at the bottom of figure. The figure number must be in bold and italic ending with a full stop. Next to it, figure caption must be written normal, the first letter being capitalized. The following table and figure examples are presented.

Table 1:

Teacher Appointment Conditions of Participants According to Type of High School Graduated

Photographs: The right of designing visuals in the articles to be published in the Foundations Journal belongs to the Editorial Board. High resolution (at least 300dpi) printing quality scanned photographs must be sent separately to the manuscript. Figure and table captioning rules apply to photographs. Figures, tables and photographs must not exceed one third of the manuscript. Authors who have the technical capabilities of guaranteeing publication of figures, tables and photographs with the same quality can insert them into the relevant position in the text. Those who do not have these capabilities can leave the same size space for them in the text by writing figure's, table's or photograph's number in the space.

Quotation and Citations: Quotations must be given in quotation marks; quotations less than five lines must be written between the lines, quotations longer than five lines must be written 1.5 cm inside from the right and the left line, as block and with a single line spacing and 1 point smaller. References in the text must be written in parentheses as follows.

(Köprülü 1944), (Köprülü 1944: 15)

For the publications with more than one author, only the first author's last name and 'et al.' must be written in the text.

(Gökay et al. 2002)

Footnotes must be avoided as much as possible; it must be used only for the explanations and auto-numbering must be used. Citations in footnotes must be done the same way of citation in the text.

In references section, the name of the authors of the publication with multiple authors must be given.

If the name of the author is cited in the text, only the publication year must be given.

"Tanpınar (1976:131), on this issue..."

For the works with not specified date, only the author's name; for the works with not specified author, encyclopedia, etc., the name of the work must be written.

In quoting from secondary references, the original reference must be mentioned, as well.

"Köprülü (1926) ....." (from Çelik 1998).

Personnel communications must be cited in the text by last name and date, also it has to be given in references. For the internet addresses, the access date to the source must be given and these addresses must also be given in references section.

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

References: At the end of the text, it must be written in alphabetical order of author's last name by applying one of the methods given below. In case of an author having more than one publication, references must be listed according to publication dates; publications belonging to the same author in the same year must be given as (1980a, 1980b):

Karahan, Leyla ve Ülkü Gürsoy (2004). Kavaid-i Lisan-ı Türki 1893. Ankara: TDK.

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). Azeri Edebiyatının Tekâmülü. İstanbul, MEB Yay.

Shaw, Stanford (1982), Osmanlı İmparatorluğu. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matb.

Timurtaş, F. Kadri (1951). "Fatih Devri Şairlerinden Cemali ve Eserleri". İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV (3): 189-213.

Submission of Manuscripts

Three copies of manuscript; one being an original and two photocopies (photocopies not including any informative knowledge on the author) prepared according to the rules mentioned above in addition to its re-writable CD is submitted to General Directorates of Foundations' address. The manuscripts that are sent back to their authors for revision or for improvements based on the referee reports are re submitted to the Journal by fixing the required revisions along with the original printed manuscript and its CD at most in a month. The Editorial Board might do some minor corrections that have nothing with the main structure of the manuscript.